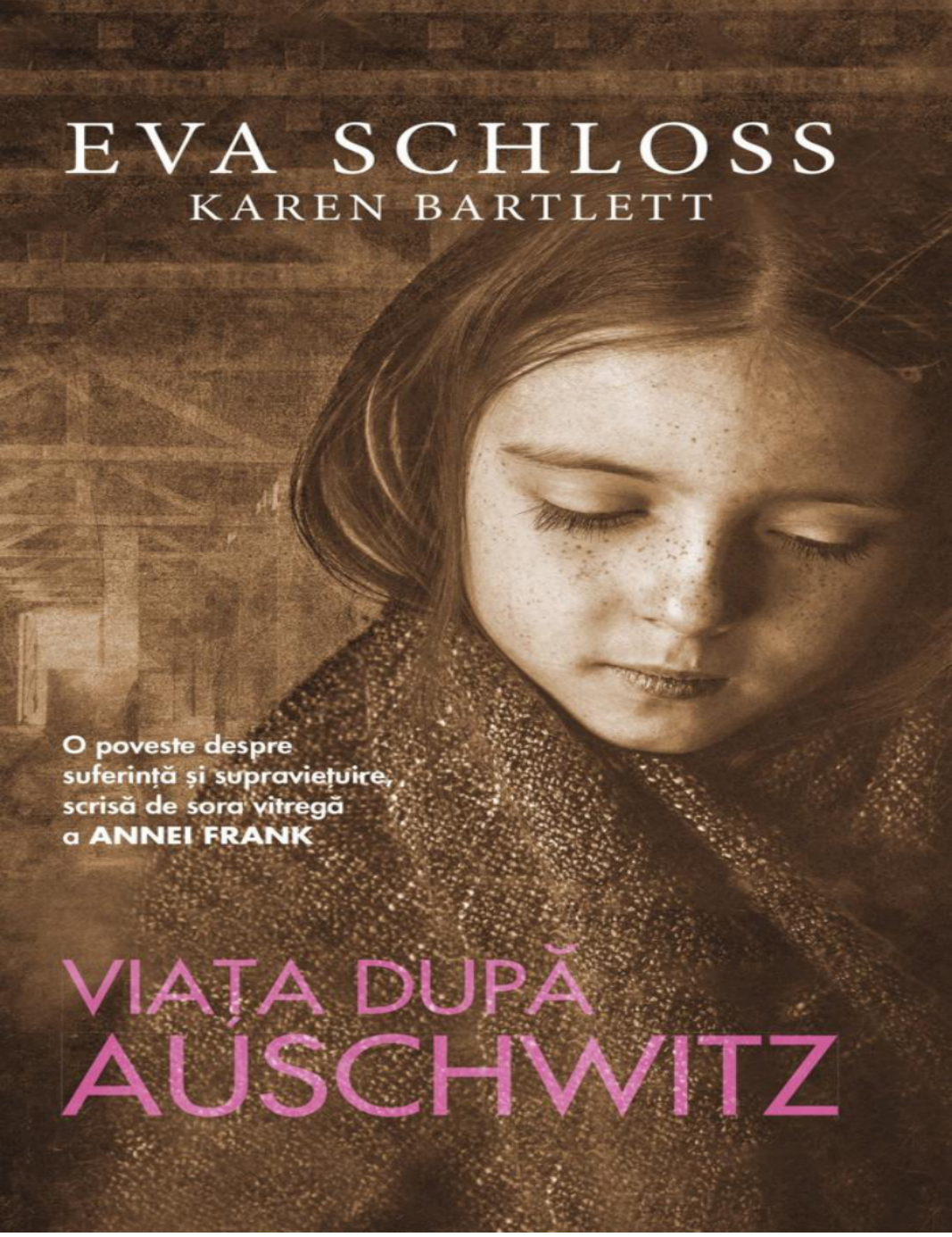
EVA SCHLOSS
KAREN BARTLETT
O poveste despre
suferință și supraviețuire,
scrisă de sora vitregă
a ANNEI FRANK
VIAȚA DUPĂ
AUSCHWITZ

EVA SCHLOSS

KAREN BARTLETT

By Catazuma

Viaţa după Auschwitz

**O poveste despre suferinţă şi supravieţuire,
scrisă de sora vitregă a lui Anne Frank**

Editura RAO

2019

Această carte este dedicată memoriei victimelor
Holocaustului și genocidului, care n-au putut da glas
propriilor povești.

Eva Schloss

1
Moștenirea lăsată în urmă

— Sunt convins că Eva va dori să spună câteva cuvinte.

La auzul vorbelor ce răsunau ameţitor în sala imensă, o spaimă cumplită mi s-a cuibărit în suflet.

Eram o femeie tăcută, între două vârste, căsătorită cu un bancher de investiţii, mamă a trei fiice, acum adulte. Cuvintele îi aparţineau lui Ken Livingstone, pe atunci încă liderul Consiliului Municipal al Marii Londre, ce avea să fie în curând desfiinţat, şi un spin de temut în coasta prim-ministrului Margaret Thatcher.

Ne întâlnirăm ceva mai devreme în ziua aceea şi nu avea de unde să ştie că acele câteva cuvinte rostite aveau să stârnească o adevărată furtună în sufletul meu. Nici eu nu ştiam că acesta avea să fie începutul unei lungi călătorii la capătul căreia aveam să accept evenimentele înspăimântătoare ale copilăriei mele.

Aveam cincisprezece ani când, împreună cu alţi mii de oameni, după un drum anevoios cu un tren de vite, întunecat şi înţesat până la refuz, am ajuns în faţa porţilor lagărului de concentrare Auschwitz-Birkenau. Trecuseră mai bine de patruzeci de ani de atunci, dar în clipa în care Ken Livingstone m-a rugat să vorbesc, o spaimă covârşitoare a pus stăpânire pe mine. Îmi venea să mă ascund sub masă.

Era o zi de primăvară din 1986 şi ne aflam la deschiderea *Expoziţiei „Anne Frank Travelling Exhibit*” de la Mall Galleries, din apropierea Institutului de Arte Contemporane din Londra. Peste trei milioane de oameni din întreaga lume au văzut până acum expoziţia, dar la vremea aceea abia începeam să spunem povestea Holocaustului unei noi generaţii prin intermediul jurnalului lui Anne, al fotografiilor ei şi familiei sale.

Aceste fotografii au creat o legătură strânsă între mine şi Anne, o legătură pe care nici una dintre noi nu şi-a imaginat-o vreodată, pe vremea când ne jucam împreună pe străzile din Amsterdam. Aveam firi cu totul diferite, dar Anne mi-a fost prietenă.

După război, Otto Frank, tatăl lui Anne, s-a întors în Olanda, unde a avut o relaţie extrem de apropiată cu mama mea, izvorâtă din pierderile şi suferinţele îndurate laolaltă. S-au căsătorit în 1953, iar Otto a devenit tatăl meu vitreg. Mi-a dăruit aparatul de fotografiat Leica, pe care îl folosise în trecut ca să le facă poze lui Anne şi surorii ei, Margot, sperând că astfel îmi voi găsi propriul

drum în viață și voi ajunge fotograf. Am făcut multe fotografii cu el de-a lungul anilor și îl am încă și astăzi.

Povestea lui Anne este cea a unei fetițe care a reușit să impresioneze o lume întreagă prin simpla omenie descrisă în paginile jurnalului său. Povestea mea este cu totul diferită. Și eu am căzut victimă persecuțiilor naziste și am ajuns într-un lagăr de concentrare – dar, spre deosebire de Anne, eu am supraviețuit.

În primăvara anului 1986, locuiam la Londra de aproape patruzeci de ani și, în tot acest răstimp, capitala Angliei devenise de nerecunoscut, preschimbându-se, dintr-un oraș sărac și distrus de bombardamente, într-o metropolă înfloritoare și multiculturală. Mi-aș dori să spun că suferisem și eu aceleași transformări.

Îmi refăcusem viața și aveam o familie minunată alături de soțul și de copiii mei extraordinari, care reprezentau întregul meu univers. Aveam chiar și propria afacere. Dar îmi lipsea ceva. Nu reușeam să mă regăsesc. Fetița sociabilă de odinioară, care mergea pe bicicletă, stătea. În mâini și sporovăia fără încetare, părea să fi rămas prizonieră într-un loc unde nu mai puteam să ajung.

Noaptea visam că mă prăbușesc într-un hău imens și întunecat. Când nepoții mă întrebau ce reprezintă tatuajul înfierat pe braț la Auschwitz, le spuneam că era numărul meu de telefon. Nu vorbeam niciodată despre trecut.

Cu toate acestea, nu puteam să refuz invitația de a lua cuvântul la deschiderea Expoziției „Anne Frank” – cu atât mai mult cu cât era vorba de munca de-o viață a mamei mele și a lui Otto.

La insistențele lui Ken Livingstone, m-am ridicat în picioare și am început să vorbesc cu glas șovăielnic. Spre disperarea celor din public, care sperau, probabil, să audă o introducere scurtă, am descoperit că, odată ce-am, început să, vorbesc, nu mă mai puteam opri. Cuvintele mi se. revărsau în cascadă, dezvăluindu-le spectatorilor toate experiențele dureroase și traumatizante. prin care trecusem. Eram amețită și înspăimântată; nu-mi amintesc nimic din tot ce-am spus.

„Era o situație realmente dramatică”, susține fiica mea Jacky, care îmi asculta atunci discursul. „Nu știam mai nimic despre experiențele mamei, astfel că, în momentul în. care am văzut-o Izbucnind în lacrimi în fața unei săli întregi, depănându-și amintirile cu glas frânt, am rămas fără grai.”

Poate că povestea mea a fost cu totul lipsită de coerență pentru cei prezenți, dar pentru mine, a reprezentat un moment uluitor. Căci o regăseam pe fetița de odinioară.

În ciuda unui început atât de lipsit de speranță, după acest eveniment, tot mai mulți oameni m-au rugat să vorbesc despre întâmplările petrecute în

timpul războiului. La început, îl rugam pe soțul meu să-mi conceapă discursurile, pe care apoi le citeam în fața publicului – șovăitoare și împleticită la vorbă. Încetul cu încetul însă, mi-am descoperit propria voce și am învățat să-mi depăn povestea.

Multe lucruri s-au schimbat în lume de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, dar, din păcate, prejudecățile și discriminarea nu se află printre acestea. De la mișcarea pentru drepturile civile din Statele Unite până la Apartheidul din Africa de Sud, de la războiul din fosta Iugoslavie până, la conflictele necontenite din Republica Democrată Congo, am asistat la lupta înverșunată a oamenilor de pretutindeni pentru a fi tratați cu demnitate și respect. Iar ca evreică, am văzut că nici măcar adevărul crud al Holocaustului n-a reușit să trezească la viață conștiința oamenilor față de grozăviile antisemitismului. Și astăzi există încă indivizi care caută țapi ispășitori în funcție de culoarea pielii, de trecutul, de sexualitatea sau de religia semenilor lor.

Voiam să le vorbesc acestor oameni despre amărăciunea și despre mânia ce-i determină să arunce vina asupra altora. Știam prea bine cât de grea și de nedreaptă pare viața uneori. Ani întregi; și eu m-am lăsat călăuzită de ură.

Odată ce granițele orizontului mi se deschideau tot mai larg, am început să colaborez cu *Anne Frank House* din Amsterdam și *Anne Frank Trust* din Marea Britanie. Am scris o carte despre experiențele Holocaustului, împărtășindu-le cititorilor amintiri crude din lagăr, iar mai târziu, povestea vieții mele pe înțelesul copiilor, unde mi-am povestit viața împreună cu fratele meu, Heinz. Am descoperit cu uimire că și alți oameni voiau să-mi transpună povestea pe hârtie.

M-am trezit, în cele din urmă, călătorind pretutindeni în lume și depănându-mi amintirile în fața unui public numeros din Statele Unite, China, Australia și Europa. Oamenii pe care i-am cunoscut în peregrinările mele m-au impresionat și m-au schimbat atât de mult, încât pot spune cu mâna pe inimă că nu mai sunt o persoană dominată de ură și de amărăciune. Nimic nu justifică crimele înspăimântătoare comise de naziști. Faptele lor nu pot fi iertate și sper că, datorită poveștilor semănătoare cu cea depănată în paginile acestei cărți; nici nu vor obține vreodată iertarea semenilor noștri. Dar încercările mele de a ajunge la sufletul oamenilor prin intermediul experiențelor trăite m-au transformat într-o persoană cu totul diferită – poate într-o persoană care a sălășluit mereu înlăuntrul meu – și acest lucru s-a dovedit un dar pentru mine și pentru familia mea.

Adevărata satisfacție mi-au oferit-o însă întâlnirile cu copiii din școli și cu deținuții din închisori. Când mă aflu în fața unor copii, care provin din țări diferite, cu un trecut diferit, sau în fața unor oameni condamnați pentru delicte

grave, se întreabă cu toții ce legătură au cu mine – o femeie minionă, îmbrăcată cu cardigan, ce vorbește cu accent austriac Știu însă că, la sfârșitul întâlnirii noastre, împărtășim cu toții sentimentul că nu ne regăsim locul în lume, că viața e nedreaptă, iar viitorul, incert. Descoperim deseori că nu suntem chiar atât de diferiți.

Vreau să le dăruiesc învățămintele propriilor experiențe: vreau să le spun că, indiferent cât de cumplită pare deznădejdea, există întotdeauna speranță. Viața este prețioasă și frumoasă – și nimeni n-ar trebui s-o irosească.

Veți descoperi în paginile acestei cărți povestea familiei mele și a călătoriei îndelungate pe care am întreprins-o, în sens propriu și figurat, alături de mama mea. Vă voi depăna amintiri despre tatăl meu, Erich, și despre fratele meu, Heinz. Deocamdată însă, tot ce vă pot spune este că i-am pierdut pe amândoi și că, în ciuda anilor pe care îi port acum pe umeri, am rămas în continuare fetița de cincisprezece ani, care îi iubește cu disperare, le duce dorul și se gândește în fiecare zi la. ei.

Aș vrea să vă împărtășesc în cele ce urmează o întâmplare petrecută pe vremea când eram încă o familie, o întâmplare ce mi-a călăuzit pașii în toți acești ani și mi-a influențat viața.

Povestea se petrece în luna mai a anului 1940, în apartamentul nostru din Amsterdam. Ne părăsiserăm deja casa din Viena, iar naziștii invadaseră acum Olanda – cea mai cumplită veste cu putință. Heinz, fratele meu mai mare, reușea mereu să mă încurajeze și să-mi ridice moralul, dar în seara aceea era supărat și părea rătăcit printre cuvinte. Nu știa dacă tata ne mai putea salva din ghearele naziștilor.

— Mi-e cumplit de teamă, Evi, mi-a spus el. Mi-e teamă de moarte.

Tata ne-a strâns laolaltă pe canapea și ne-a cuprins în brațe. Ne-a spus că suntem niște verigi dintr-un lanț și că vom trăi veșnic prin copiii noștri.

— Dar dacă nu vom avea copii? l-a întrebat Heinz.

— Vă pot spune un singur lucru, i-a răspuns el. Nimic din ceea ce faceți nu rămâne fără urmări. Toate faptele bune pe care le veți săvârși vor influența viața celor din jur. Binele înfăptuit se va revărsa într-o bună zi asupra cuiva, iar realizările voastre vor putea fi duse mai departe. Totul se leagă la fel ca verigile unui lanț indestructibil.

Vă voi descrie în paginile acestei cărți eforturile supraomenești pe care le-am depus ca să las ceva în urmă.

2
O familie de vienezi

La începutul secolului XX, dacă erai tânăr şi ambiţios şi aveai origini evreieşti, un singur loc îţi putea împlini visurile: Viena.

Scrutam cu ochii unui copil măreţia şi rafinamentul oraşului, considerându-le ceva cât se poate de firesc; era casa mea, iar eu eram o adevărată *Wiener.* Când am venit pe lume, familia mea locuia într-o vilă spaţioasă din elegantul cartier Hietzing, deşi îi lega de oraş o istorie îndelungată şi uneori agitată.

Până la sfârşitul Primului Război Mondial, Viena a fost bijuteria Coroanei habsburgice, capitala marelui şi puternicului Imperiu Austro-Ungar, care se întindea din Ucraina şi Polonia, dincolo de Austria şi Ungaria, până în Sarajevo.

Înainte de război, Viena era un centru comercial şi cultural; afacerile prosperau datorită comerţului pe Dunăre, în timp ce compozitorii ca Gustav Mahler, scriitorii ca Arthur Schnitzler şi doctorii ca Sigmund Freud animau străzile, operele şi cafenelele cu muzica şi ideile lor inovatoare. Era cu neputinţă să nu te laşi purtat în vâltoarea unor activităţi culturale puse la cale de minţi sclipitoare. La Café Central, Lev Troţki juca şah şi organiza revoluţii; la Café Sperl, Egon Schiele lua masa împreună cu unul dintre modelele lui, renunţând pentru un timp la portretele sale nud extrem de provocatoare.

Trăiam nişte vremuri captivante. În 1910, populaţia oraşului depăşea două milioane de locuitori. Bulevardele imperiale de pe Ringstrasse erau înconjurate de străzi ce găzduiau noi clădiri de apartamente destinate clasei de mijloc tot mai înfloritoare, formate din negustori şi comercianţi. Aceşti oameni reprezentau publicul-ţintă al culturii vieneze, care începeau să cumpere bilete la teatru, să iasă la restaurant şi să plece în excursii prin pădurile şi dealurile din preajma Vienei.

O parte importantă a acestei clase de mijloc o constituia comunitatea evreiască, alcătuită din oameni cu o educaţie solidă şi afaceri de succes.

Evreii locuiau la Viena de aproape 700 de ani, dar numeroşi ocârmuitori ostili i-au alungat adesea din oraş, iar comunitatea devenise tot mai mică şi mai neliniştită. Abia sub oblăduirea împăratului Franz Joseph şi a politicii sale de toleranţă religioasă şi egalitate deplină între cetăţeni, adoptată în 1867, comunitatea evreiască a început cu adevărat să înflorească. În cei treizeci de ani de prosperitate ce-au urmat, populaţia de evrei din Viena a crescut de la

8 000 la peste 118 000 de locuitori – și a început să joace un rol important în viața capitalei austriece.

Unele dintre aceste familii de evrei erau extrem de bogate și de renumite. Ele au cumpărat vilele ce străjuiau bulevardul Ringstrasse și le-au îmbrăcat în marmură și aur. Ceva mai jos pe scara socială se aflau cei care practicau profesiile clasei mijlocii. La începutul secolului XX, aproape trei sferturi dintre bancheri și mai bine de jumătate dintre doctori, avocați și jurnaliști erau evrei. Exista chiar și o echipă de fotbal bine cunoscută, care făcea parte din clubul sportiv Hakoah.

Criza economică, survenită ulterior, și prăbușirea industriei parafinei, unde lucrau mulți evrei polonezi, urmate de conflictele din Balcani și, în final, de Primul Război Mondial au adus noi valuri de imigranți la Viena. Aceștia erau familii de evrei mai sărace și mai needucate, care veneau din regiuni situate mult mai în Est, precum Galiția poloneză. S-au stabilit în preajma gării de nord a Vienei, într-un cartier ce purta numele de Leopoldstadt. Aceste familii păreau mult mai religioase și mai puțin „germane” ca mentalitate și cultură decât comunitatea evreiască din Viena, care asimilase deja viața austriacă. familiile autohtone de evrei, cum era a mea, nu s-ar fi întâlnit niciodată și nici n-ar fi acceptat vreodată să aibă vreo legătură cu acești imigranți, care aveau să devină miezul prejudecăților antisemite.

Tata provenea dintr-o familie tipică de evrei, bine situată, din clasa de mijloc. Bunicul meu, David Geiringer, s-a născut în Ungaria, în 1869. După ce s-a mutat la Viena, a pus bazele unei fabrici de încălțăminte, numită Geiringer & Brown, iar când tata a venit pe lume, în noiembrie 1901, bunicul avea o afacere înfloritoare.

Am o singură fotografie a părinților tatălui meu. Cu mustață și melon, bunicul afișează aerul unui om de afaceri, în timp ce tata și mătușa mea, îmbrăcați în costume de marinar, copii fiind, privesc cu ochi gravi aparatul de fotografiat. Bunica mea, Hermine, este zveltă și elegantă, părând cu câțiva centimetri mai înaltă datorită unei pălării imense, învăluită în straturi de șifon și dantelă neagră, ce reprezenta ultimul strigăt al modei. Venise la Viena din Boemia, aflată acum pe teritoriul Republicii Cehe.

În ciuda poziției rigide impuse de fotografii vremii, par o familie fericită, lucru pe care tata îl evoca deseori în amintirile sale. Din păcate, la scurt timp după aceea, bunica a fost diagnosticată cu cancer și a murit în 1912, la vârsta de treizeci și patru de ani. Bunicul s-a recăsătorit, iar noua lui soție s-a dovedit a fi o mamă vitregă în adevăratul sens al cuvântului, determinându-l pe tata să plece de acasă încă de la vârsta adolescenței și să-și caute singur drumul în viață. Prima sa experiență a unei vieți de familie închegate și fericite a avut parte de un sfârșit abrupt și trist. Destinul avea să i-o aducă însă în cale pe

mama, cea care îi va modela existența.

Trebuie să spun că mama era extrem de frumoasă. Pe când tata era brunet și chipeș, mama era blondă, cu ochii albaștri, părul ondulat și un zâmbet răvășitor. Numele ei era Elfriede Markovitz, dar toată lumea îi spunea Fritzi. Era o femeie plină de viață. Una dintre fotografiile mele preferate o înfățișează în anii adolescenței, râzând fermecător în timp ce hrănește un cal. Împrejurările erau departe de a fi fericite – se dusese în satul unde bunicul meu se afla încartiruit împreună cu trupele armatei ca să scape de foamete; dar continua să zâmbească. Fotografia îți creează impresia unei fete realiste, cu picioarele pe pământ, și ușor provinciale, dar nu era nimic din toate astea. Cel puțin, nu atunci.

Mama lui Fritzi, Helen, provenea dintr-o familie foarte bogată, care deținea podgorii într-o regiune aflată acum în Republica Cehă și o stațiune balneară cu ape sulfuroase lângă Viena, în Baden bei Wien, unde nu-mi plăcea să merg din cauza duhorii cumplite de ouă stricate.

Situația financiară a bunicii a avut de suferit în momentul în care s-a căsătorit cu bunicul meu, Rudolf Markovitz, reprezentant al companiei producătoare de becuri Osram. Deși bunicul era un bun agent de vânzări, iar familia era departe de a fi săracă, sfârșitul Primului Război Mondial a adus vremuri grele pentru majoritatea austriecilor.

Mâncarea fusese raționalizată în timpul războiului, iar prăbușirea dominației habsburgice din 1918 a aruncat Austria într-o situație disperată. În urma tratatului de pace de la Versailles din 1919, țara trebuia să plătească despăgubiri imense, dar națiunea a cunoscut falimentul înainte de stabilirea ratei de plată.

Cu excepția câtorva regiuni profitabile, Austria, cândva Coroana unui imperiu puternic, devenise acum o țară mică și săracă. Industria și agricultura, ce fuseseră stâlpii de susținere ai Imperiului Austro-Ungar, propulsau economia altor țări, ca Polonia, și a altor state proaspăt independente, precum Cehoslovacia, Ungaria și Iugoslavia. Aceste națiuni țineau Austria ca pe un ostatic până la rezolvarea disputelor teritoriale, astfel că, în scurt timp, întreaga Europă a început să spună în șoaptă că locuitorii Vienei mureau de foame.

La un moment dat, membrii familiei Markovitz erau atât de flămânzi, încât și-au mâncat papagalul. Mama, care iubea nespus de mult pasărea, își amintește cum desprindea, cu lacrimi în ochi, carnea de pe oscioare și o băga în gură.

E adevărat, așadar, că, în momentul în care Erich Geiringer, în vârstă de șaptesprezece ani, a cunoscut-o pe Fritzi Markovitz, de paisprezece ani, amândoi înfruntau greutățile și incertitudinile vieții. Dar faptul că zeii le

puteau schimba oricând destinul nu le-a influențat sub nicio formă bucuria de a trăi în tumultuoasa Viena a anilor ‘20. După cum putem vedea din această scrisoare concepută în 1921, tata era hotărât să nu lase pe nimeni să stea în calea idilei lor – nici măcar pe mama lui Fritzi, care susținea că fiica ei era mult prea tânără pentru o relație atât de serioasă.

Viena, 17 august 1921

Stimată doamnă,

Am primit astăzi scrisoarea dumneavoastră din 15 august și, la început, am fost șocat – apoi am înțeles că este zămislită din intenții frumoase. Vă sunt recunoscător pentru încrederea pe care ne-o acordați mie și lui Fritzi. Aveți dreptate în multe privințe și, deși e cumplit de dureros, trebuie să recunosc că m-am cam pripit când am conceput planurile de viitor.

Ideea mi-a încolțit iute în minte și am așternut-o pe hârtie, fără să-mi dau seama că va întâmpina atâta împotrivire.

Îmi pare rău să vă spun că nu pot să accept propunerea pe care Domnia Voastră mi-ați făcut-o de a mă bucura de plăcerile vieții. Aceste plăceri îmi provoacă deja o repulsie profundă și statornică. Mă aflu sub vraja lui Fritzi încă din clipa în care ne-am cunoscut, astfel că nicio altă plăcere nu-mi mai stârnește interesul...

Amândoi am avut intenții serioase încă de la bun început, altfel prietenia noastră profundă n-ar fi dăinuit atât de mult...

Stimată doamnă, sper să nu vă stârnesc mânia când îi voi împărtăși lui Fritzi rândurile așternute în această scrisoare. Nu pot să-i ascund un lucru atât de important. Aș vrea să vă cer, totodată, iertare, spunându-vă că Fritzi nu mai este nicidecum școlărița pe care v-o închipuiți dumneavoastră și soțul dumneavoastră – chiar dacă se mai duce încă la școală, este înzestrată cu mai multă maturitate decât i-o sugerează vârsta-i fragedă. Un lucru pe care Domnia Voastră trebuie să-l recunoașteți.

Vă mulțumesc din nou pentru intențiile frumoase pe care mi le-ați arătat...

Cu stimă,
al dumneavoastră supus,
Erich Geiringer

N-a rămas *supus* pentru mult timp – s-au căsătorit în 1923, devenind unul dintre cele mai tinere cupluri din oraș. Dacă i-ai fi văzut plimbându-se pe Ringstrasse, făcând excursii pe munte sau bând cu prietenii un pahar cu vin în renumitele grădini ale orașului, tinerețea lor te-ar fi lăsat fără grai.

Tata era vesel și energic, cald și fermecător. Studiase la Universitatea din

Viena, înainte de a prelua fabrica de încălțăminte a familiei sale, după moartea bunicului meu, survenită în 1924. Mama nu împărtășea pasiunea tatei pentru sport și activități în aer liber; îi plăcea, în schimb, să asculte muzică, să cânte la pian și să petreacă timpul alături de familia ei tot mai numeroasă.

Amândoi erau extrem de rafinați. Tata își comanda costumele de la renumitele ateliere londoneze de pe Savile Row și purta cămăși roz, cu mult înainte ca acestea să ajungă în vogă. Mama era mereu elegantă, chiar și cu părul tăiat scurt după moda vremii sau purtând o beretă din tartan.

Tata era capul familiei în toate privințele – el alegea activitățile în timpul liber, organiza excursii, se ocupa de afacere și decora noua vilă a familiei Geiringer din Lautensackgasse cu o panoplie impresionantă de antichități, printre care se afla și un pat matrimonial, ce aparținuse cândva împărătesei Zita[1]. Era un izvor nesecat de entuziasm și energie, împărtășindu-și ideile inovatoare soției sale mai tinere, care îl urma precaută, dar fără șovăială.

Erau tineri și îndrăgostiți, considerându-se norocoși pentru că destinul le împletise drumurile în viață.

3
Copilăria

— Haide, Heinz, s-o facem!...

Eram o fetiță încăpățânată, cu părul blond și drept și bărbia ridicată în semn de hotărâre. Fratele meu, Heinz, era înalt și zvelt, cu picioare lungi și subțiri, părul negru și ochi expresivi.

Când era frumos afară, împingeam căruțul de fân pe creasta dealului din spatele grădinii noastre, ne urcam în el și ne prăvăleam apoi cu viteză spre poale. În ciuda faptului că era periculos, era unul dintre jocurile noastre preferate. Ne alegeam deseori cu răni serioase, căci singura cale prin care puteam controla căruțul era cu ajutorul unui par pe care îl foloseam pe post de cârmă improvizată. Bănuiesc că Heinz nu privea aventurile noastre cu același entuziasm ca și mine, dar era mereu dornic să-i facă pe plac surorii lui.

Era o diferență de trei ani între noi și eram complet deosebiți ca personalitate și înfățișare.

Heinz s-a născut în 1926, iar părinții mei îl iubeau nebunește. Prima traumă din viața lui a survenit într-o zi de primăvară, trei ani mai târziu, când a fost trimis, fără nici o explicație, acasă la bunica mea. După o săptămână agitată, când nimeni nu i-a dat vreo veste despre părinții mei, s-a întors, în cele din urmă, acasă și a găsit-o pe mama ținând fericită în brațe un bebeluș – pe mine.

Am văzut lumina zilei pe 11 mai 1929 la spitalul general din Viena, iar prima întâlnire cu frățiorul meu ar fi putut da naștere unor resentimente profunde și îndelungate. Mi se pare uluitor acum faptul că majoritatea adulților le ascundeau copiilor lor venirea pe lume a unui alt prunc, dar așa se întâmpla pe atunci.

Din fericire pentru mine, Heinz nu mi-a purtat pică, ba, dimpotrivă, a devenit cel mai mare susținător al meu și cel mai bun frate din lume. Dar trauma. suferită în săptămâna aceea și-a lăsat amprenta asupra lui, soldându-se cu un defect de vorbire (balbism) pe care nici un doctor și nici un tratament nu l-au putut remedia. Părinții mei au cerut chiar și opinia Annei Freud, fiica lui Sigmund Freud și fondatoarea psihanalizei pentru copii – totul în zadar, însă. A fost un copil sensibil încă de la bun început.

Mi-ar plăcea să spun că și eu eram la fel de încântătoare, dar, din păcate, n-am moștenit nimic din temperamentul tolerant al lui Heinz. Una dintre fotografiile de familie mă înfățișează stând înghesuită între părinții mei,

Pappy și Mutti (tati și mami), cu o privire încruntată pe chip, deoarece par să-și acorde atenție fie unul altuia, fie lui Heinz.

Nici când am crescut, n-am devenit mai tolerantă. Îmi amintesc și acum prea bine numeroasele seri petrecute în colțul unei camere, unde trebuia să-mi analizez greșelile și apoi să-mi cer iertare. Mă plimbam de jur împrejurul unui scaun curbat, încercuindu-i șezutul cu degetul și repetând fără încetare că nu îmi voi cere niciodată iertare.

Aceste scene erau adesea urmarea certurilor legate de mâncare. Eram cumplit de mofturoasă, ca să folosesc un eufemism, și uram legumele. Rămâneam de multe ori singură la masă după ce toată lumea își isprăvea porțiile și nu aveam voie să mă ridic până nu terminam tot ce aveam în farfurie. Apelam deseori la o soluție salvatoare – aruncam sub masă, una câte una, boabele de mazăre.

Într-o seară, părinții noștri ne-au spus noapte bună și au plecat în oraș, lăsându-ne să luăm masa cu servitoarea. Meniul consta dintr-o specie de pește plin de oase, lucru ce mă scotea din sărite. În toiul mesei, mama a sunat la telefon ca să vadă ce facem.

— Sunt bine, i-a răspuns servitoarea.

Eu m-am năpustit la telefon și, smulgând receptorul din mâna servitoarei uluite, i-am spus țipând mamei:

— Nu mă simt deloc bine. Trebuie să mâncăm un pește plin de oase și nu pot să-l sufăr.

Mama mi-a răspuns, firește, să mă întorc la masă și să termin imediat de mâncat. Mă întreb uneori dacă firea mea încăpățânată și sfidătoare nu s-a dovedit mai târziu salutară, în împrejurări mult mai dificile, când am fost nevoită să recurg la fiecare „strop” de îndărătnicie ca să supraviețuiesc.

Primii ani ai copilăriei i-am petrecut în apartamentul familiei noastre din Hietzing, situat la etajul din mijloc al unei vile imense din secolul al XIX-lea. Hietzing era unul dintre cele mai luxuriante cartiere din oraș datorită numeroaselor sale parcuri și grădini. În apropiere, se află Schönbrunn, palatul de vară al familiei de Habsburg, și o gară pentru trenul urban (devenit acum metrou), construită pentru împărat de renumitul arhitect Otto Wagner[2]. Cimitirul din Hietzing, unde se odihnesc mulți reprezentanți de seamă ai aristocrației austriece, face ca acest cartier să fie unul dintre cele mai scumpe din oraș.

Cât de frumoasă și de liniștită trebuie să-i fi părut zona unui artist lipsit de noroc și de speranță, care a trecut prin Hietzing în primul deceniu al secolului XX! Adolf Hitler a venit aici ca să studieze pentru admiterea la prestigioasa Academie de Arte Frumoase din Viena, dar, în ciuda lecțiilor luate în particular, n-a reușit să intre, deși a încercat de două ori.

Casa noastră din colțul străzii Lautensackgasse părea mai degrabă un castel decât o vilă obișnuită din suburbie, fiind înzestrată cu im turn imens și o grădină mare, unde ne organizam deseori petrecerile aniversare.

Adoram căminul plin de oameni și pe cei care îi dădeau viață. Nu eram bogați, dar locuiam într-o clădire confortabilă și călduroasă, cu ferestre duble, ce ne protejau de iernile aspre din Viena. Aveam o servitoare, care locuia în cămăruța din spatele bucătăriei, și alte câteva ajutoare, care veneau săptămânal să ne spele și să ne coasă hainele.

Dacă veneai pe la noi, puteai să mă găsești fie în fața setului de ceai de pe măsuța din alcovul dormitorului meu, fie stând împreună cu Pappy în sufrageria tapetată cu modele florale, unde luam cu toții, prânzul. Cei care ar fi trecut noaptea prin fața casei noastre ne-ar fi văzut pe Heinz și pe mine privind stelele de pe terasa imensă a vilei, în timp ce fratele meu îmi povestea în șoaptă aventurile uluitoare ale lui Winnetou și ale lui Old Shatterhand din romanele lui Karl May.

Deși exista o sinagogă în cartier, prea puțini evrei locuiau în Hietzing, iar Heinz și cu mine ne-am cunoscut religia și cultura abia când am început să mergem la școală. Toți copiii austrieci aveau ore de religie. Pentru majoritatea elevilor, aceste ore însemnau lecții de religie romano-catolică, dar noi eram trimiși în clase diferite de trei ori pe săptămână – lucru ce sugerează faptul că toată lumea ne cunoștea identitatea evreiască.

Ne plăceau orele de religie și ne bucuram să celebrăm sărbătorile și tradițiile iudaice. Dornici să ne cultive interesul, părinții noștri au început să aprindă lumânări înaintea meselor de sabat în serile de vineri. Acestea au devenit ocazii cu totul speciale când Heinz și cu mine o ajutam pe Mutti să aşeze masa, aranjând farfuriile din porțelan și tacâmurile din argint și punând lumânările în sfeșnice. Sabatul a devenit una dintre bucuriile vieții mele, făcându-mă să mă simt mândră pentru că mă aflam în sânul unei familii de evrei.

Nici Pappy și nici Mutti nu manifestau însă un interes aparte față de religie. Mama nu cunoștea prea bine tradițiile evreiești, iar tata nu respecta nici el datinile cu strictețe, deși susținea cu tărie păstrarea moștenirii și a culturii noastre. Acest lucru presupunea celebrarea sărbătorilor iudaice, ca Paștele evreiesc, și interzicerea consumului de carne de porc. Au existat însă și momente când religia noastră s-a făcut auzită cu glas răsunător.

Servitoarea noastră, de religie catolică, ne ducea uneori să ascultăm liturghia. Probabil că era nevoită să facă asta ca să asiste și ca la slujbele de duminică. Foarte mulți copii evrei trăiau experiențe similare, deoarece multe dintre bonele și menajerele din Viena proveneau din familii catolice. Îmi plăceau ritualurile, ceremonia și mirosurile liturghiilor catolice. Dar când tata

a aflat de aceste „escapade” s-a înfuriat și a concediat-o imediat pe servitoarea noastră.

Mai târziu, sora mamei mele s-a mutat, împreună cu familia ei, în Anglia ca să scape de naziști și s-au convertit cu toții la creștinism. Fapta lor i-a umplut tatei sufletul de mâhnire. El credea că, odată ce te-ai născut evreu, trebuie să rămâi evreu. În opinia lui, să te convertești împins de teama persecuțiilor era o dovadă a lipsei de verticalitate.

Pe lângă tradițiile și cultura iudaică, participam la viața vieneză ca toți ceilalți austrieci din clasa de mijloc. Deși nu sărbătoream Crăciunul, îi așteptam bucuroși pe Sfântul Nicolae și pe asistentul său, Black Peter, în noaptea de 5 spre 6 decembrie. Mulți ani mi-am dorit ca Sfântul Nicolae, o prefigurare a lui Moș Crăciun, să-mi aducă o mașinuță roșie cu pedale. Le sugeram părinților mei, cu multe luni înainte, și mă trezeam devreme în ziua mult așteptată, uitându-mă apoi sub pat ca să văd dacă apăruse cumva în timpul nopții. N-am primit-o niciodată, dar prima mașină adevărată pe care mi-am cumpărat-o a fost roșie.

Privind acum în urmă, îmi dau seama că părinții noștri credeau, probabil, că ne dau prea multe cadouri și atenții, căci uneori primeam aceleași lucruri pe care ni le dăruiseră cu ani în urmă, învelite în alte ambalaje.

E adevărat că nu ne lipsea afecțiunea sau atenția celor din jur. Printre activitățile noastre zilnice erau și vizitele făcute părinților mamei, care locuiau într-un apartament mai mic de pe Hietzinger Haupstrasse. De fapt, în timpul acestor vizite, nu stăteam cu bunicii cât stăteam cu menajera lor, Hilda, care conducea casa cu o mână de fier, dar ne răsfăța din cale-afară. Hilda făcea parte din familie de patruzeci de ani și, deși bunica se ocupa oficial de treburile casnice, impunându-și uneori voința cu glas răsunător, stătea liniștită acasă și o lăsa pe Hilda să aibă grijă de gospodărie cum credea ea de cuviință. Când bunicii au fost nevoiți să fugă din calea naziștilor, Hilda a mai rămas un timp în apartament, îngrijindu-l cu același devotament, înainte de a se întoarce, în cele din urmă, în satul ei natal.

Singura latură negativă a vizitelor noastre zilnice era prezența străbunicii mele, care pe atunci locuia și ea acolo. Străbunica părea să mă urmărească precum o umbră amenințătoare, îmbrăcată în negru din cap până în picioare. Îi spuneam mamei că era „bătrână și urâtă” și o imploram să nu mă mai oblige să vorbesc cu ea. Dar, în ciuda protestelor mele, eram mereu nevoită să intru în dormitorul ei și s-o sărut nervoasă pe obraz, străbătând încăperea pe vârfuri.

Din fericire, frumusețea momentelor petrecute în compania bunicilor îmi compensa temerile. Cel mai mult îl iubeam pe bunicul Rudolf, ale cărui activități, destinate fiecăruia dintre noi, ne încântau viața. Era îndrăgostit de muzică și îl așeza pe Heinz alături de el pe taburetul de la pian, unde, trăgând

adânc aer în piept, închizând ochii și atingând apoi clapele, dădea naștere unor acorduri divine. Cânta numai după ureche, căci, pe când era student, refuzase să învețe teorie muzicală.

Deși s-ar putea să-i fi moștenit încăpățânarea, nu i-am moștenit și talentul pentru muzică. În timp ce Heinz petrecea ore întregi exersând la pian, apoi la acordeon și la chitară, eu îmi umpleam timpul cu activități în aer liber.

În diminețile de duminică, bunicul mă ducea la taverna din apropierea trecerii de cale ferată, unde bea bere, iar eu mâncam o porție de supă. Tavernele din Austria semănau mai degrabă cu niște cafenele sau localuri de tip Heuriger[3] decât cu niște cârciumi sau baruri, erau localuri unde oamenii luau masa și purtau discuții vesele. Acest ritual duminical îmi oferea șansa să stau lângă bunicul meu la masă, în timp ce ne așteptam porțiile de supă gulaș. Aceasta era păstrată fierbinte într-un vas mare din oțel inoxidabil din care chelnerița ne turna apoi în boluri, în timp ce eu o priveam cu ochi mari, numărând bucățelele de carne de vacă ce cădeau în farfurie. Eram în centrul atenției. Prietenii bunicului mă ascultau cu vădit interes povestindu-le ce-am făcut cu o săptămână în urmă sau ultimele pasiuni descoperite. Mă simțeam în al nouălea cer.

În oraș, viața noastră se derula între casă, familie și școală. Ca să ne descătușăm energiile debordante, servitoarea noastră ne ducea să ne jucăm în parcul de lângă Palatul Schönbrunn sau să vedem un film cu Shirley Temple. Uneori, ne bucuram și de desfătările Praterului, renumitul parc de distracții din Viena. Dar cel mai adesea mergeam în vizită la rudele părinților noștri, la sora tatei, Blanca, și la verișoara noastră, Gaby, care era și cea mai bună prietenă a mea. Sora mamei, Sylvi, și soțul ei, Otto, locuiau și ei în apropiere, lucru ce îmi oferea ocazia să mă joc cu bebelușul lor, Tom.

Ador copiii și mi-a plăcut mereu să am grijă de ei, iar noul meu verișor mă fascina nespus de mult. După ce-am văzut-o pe mătușa Sylvi hrănindu-l la sân, am încercat să fac și eu același lucru acasă cu prietenul meu, Martin. Amândoi eram doar niște copii, iar eu nu aveam sânii dezvoltați, dar când mama lui Martin a intrat în cameră și ne-a surprins „în flagrant delict”, a făcut un scandal monstruos. Am fost cumplit de supărată pentru că un timp nu l-a mai lăsat să vină să ne jucăm. Mă simțeam confuză și, poate pentru prima dată, stânjenită.

La școală, cititul îmi provoca mari probleme – nu și aritmetica. După-amiezile ni le petreceam scriind ore în șir pe o plăcuță literele alfabetului gotic.

Afară însă, simțeam că trăiesc cu adevărat. Mă simțeam atrasă de aceleași activități ca și tata – scufundări, înot, alergări și alpinism.

— Nu trebuie niciodată să vă lăsați dominați de teamă, ne spunea Pappy

înainte de a ne arunca – spre încântarea mea și spaima lui Heinz – într-o altă aventură primejdioasă.

A început să mă învețe ce înseamnă curajul, îndemnându-mă, să mă urc pe șifonierul înalt din dormitorul meu și să-i sar în brațe. Lecțiile au continuat apoi cu scufundările în piscina pentru adulți. Mama privea îngrijorată activitățile noastre, în timp ce Heinz îl refuza zâmbind înainte de a se întoarce la poveștile sale preferate scrise de Jules Verne. Eu credeam însă cu tărie că Pappy nu m-ar fi pus niciodată în pericol și m-ar fi prins mereu în brațele sale vânjoase.

Lui Heinz i se părea amuzant cultul pe care îl manifestam față de eroi, râzând cu poftă când mă auzea că vreau să dorm pe o piatră în loc de pernă, deoarece Pappy susținea că saltelele moi îți strică postura. În timpul expedițiilor noastre montane, Mutti și Heinz rămâneau deseori la poale, în timp ce eu traversam crevase, străbăteam desculță cărări abrupte și mă cățăram pe frânghii.

Eram numai piele și os. Făceam aceleași mofturi la mâncare, iar vizita nefericită la un sanatoriu, combinată cu prea multe doze de ulei din ficat de cod, nu s-a dovedit deloc salutară. Dacă m-ai fi văzut, așadar, agățată de frânghii, cu brațele lungi și slabe și coastele ieșite în relief ca muchiile unei scânduri de spălat rufe, m-ai fi putut ușor asemăna cu o maimuțică urâtă și costelivă.

Duminicile erau rezervate acestor aventuri montane, în timp cc vacanțele le petreceam în Tirolul din Alpii austrieci, unde dormeam în cabane din lemn și purtam haine tradiționale tiroleze.

Drumețiile noastre au devenit și mai încântătoare odată ce Pappy s-a întors, într-o bună zi, acasă cu prima noastră mașină. Îi plăcea să conducă cu viteză, scrâșnind din roți pe serpentinele periculoase ale munților și aruncându-ne dintr-o parte într-alta a mașinii, de unde vedeam cu groază pe geam căsuțele satelor ridicate pe povârnișuri. Mutti stătea lângă el, în față, și țipa înspăimântată, în timp ce Heinz și cu mine, înghesuiți unul într-altul, ne țineam atât de strâns în brațe, de-ai fi zis că ne frângem oasele.

În verile toride, plecam cu mama în vacanțe lungi, însoțiți, de obicei, de mătușa Blanca și de verișoara Gaby. Ne duceam în Italia, pe coasta Adriaticii, unde înotam în mare și ne jucam pe plajă. Heinz se temea de meduze, dar mie îmi plăcea să mă îngrop în nisipul fin și apoi să mă arunc în mare.

Eram prea mici ca să înțelegem scopul acestor călătorii, dar mama avea un iubit italian, de dragul căruia stăteam în Italia și câte trei luni o dată. Gino era un bărbat spilcuit și fermecător, cu pantaloni albi din flanelă și părul negru și strălucitor. Deși e posibil ca mama să mai fi avut și alte relații, Gino a fost o prezență serioasă și constantă în viața ei. La un moment dat, a venit la Viena

și i-a cerut să divorțeze de tata ca să se căsătorească cu el. Au păstrat o corespondență îndelungată, chiar și după ce mama a descoperit că Gino era, la rândul lui, un bărbat însurat.

La vremea respectivă, Viena era recunoscută pentru atitudinea conciliantă față de căsătorie, iar tata se bucura și el de admirația multor femei, care îl ajutau să treacă mai ușor peste orele lungi de vară petrecute la fabrică. Acesta era spiritul epocii, dar eram oricum o familie fericită. Personalitățile noastre contrastante – îndrăznețe și sociabile, în cazul meu și al tatei, creative și blânde, în cazul mamei și al fratelui meu – se completau perfect una pe cealaltă.

Părinții mei împărtășeau pasiunea pentru muzica clasică și uneori, în locul poveștilor spuse la culcare, tata ne punea la gramofon *Cvintetul de coarde (Păstrăvul)* al lui Franz Schubert. Apoi ne întindeam cu toții pe podeaua sufrageriei și ne lăsam purtați pe aripile „muzicii pentru somn” cum obișnuiam să-i spunem.

Acele zile frumoase, scăldate în acordurile vesele ale *Păstrăvului*, transformau lumea într-un loc inocent și lipsit de griji. În realitate însă, nori amenințători se adunau la orizont, stârnind, în 1933, o furtună puternică.

Pe când avea șapte ani, în urma unei infecții grave, Heinz a rămas țintuit la pat, cu ochii pironiți pe pereți, mistuit de febră.

M-am strecurat în camera lui ca să-l văd și l-am privit pe deasupra patului.

— Vrei să citești vreuna dintre cărțile tale preferate? l-am întrebat, în șoaptă, crezând că asta l-ar ajuta să se simtă mai bine. Ce zici de aventurile lui Old Shatterhand?

Dar Heinz a clătinat din cap. Era mult prea bolnav ca să mai citească.

— Nu-și revine deloc, a spus mama, frângându-și, disperată, mâinile. De ce nu descoperă ce are?

Doctorii veneau și plecau unul câte unul, dar nimeni nu părea să știe cauza infecției.

— O să caut alt doctor, a zis Pappy cu glas cât mai convingător. Nu-ți face griji! O să aflăm despre ce e vorba și o să se facă bine, a continuat el.

Dar până și Pappy părea îngrijorat.

După multe consultații și opinii medicale, părinții mei au găsit, în cele în urmă, un specialist care i-a stabilit corect diagnosticul și i-a scos apoi amigdalele. Heinz a început să-și revină încetul cu încetul, dar infecția îi afectase vederea, provocându-i orbirea totală a unui ochi. Acest lucru i-a adus pe părinții mei în pragul disperării. Și Heinz era înspăimântat.

— Dacă nu voi mai putea să citesc niciodată vreo carte, Pappy? îl întreba pe tata.

Stăteam la căpătâiul patului său și îl priveam copleșită de neliniște,

neputând să fac nimic altceva.

— Te simți mai bine astăzi, Heinz? îl întrebam, speriată să-l văd atât de slab și de neputincios.

Povestea s-a dovedit un calvar pentru noi toți. Heinz n-a reușit niciodată să-și învingă spaima că își va pierde vederea, iar tata se temea că frământările fratelui meu îl vor împiedica să-și croiască un drum în viață.

Dar încercările noastre nu aveau să se oprească aici. Marea criză economică și inflația devastatoare provocau greutăți covârșitoare în Austria, motiv pentru care afacerea tatei mergea tot mai prost. O călătorie cu tramvaiul, care costa o jumătate de coroană în 1918, era acum echivalentul a peste 1 500 de coroane în șilingi, moneda ce înlocuise vechea coroană în 1924. O masă la restaurant, care costa cândva o coroană, valora acum peste 30 000 de coroane.

Fabrica noastră de încălțăminte, Geiringer & Brown, nu părea să mai aibă vreun viitor, dar Pappy era înzestrat cu un spirit antreprenorial extrem de inventiv, angajând femei care făceau mocasini de acasă. Dar până când avea să pună din nou pe picioare afacerea familiei, trebuia să ne mutăm într-o locuință ceva mai modestă.

— Noul nostru apartament este mult mai mic, dar e frumos, ne-a spus Mutti, încercând să pară veselă. Gândiți-vă cât de aproape vom sta de bunica Helen și de bunicul Rudolf!

Dar nici măcar această perspectivă nu reușea să-mi aline sentimentul apăsător al unei pierderi ireversibile.

— Totul se va sfârși cu bine, Evi, mi-a spus Pappy, dar tristețea-i din glas mi-a dat de înțeles că îi părea cumplit de rău pentru că trebuia să ne părăsim căminul din Lautensackgasse.

Fericirea unei familii nu presupune doar patru pereți. Știam însă că plecarea noastră însemna lăsarea în urmă a unei copilării fericite, presărată de râsete, gâlcevi nevinovate, jocuri, mese îmbelșugate și petreceri aniversare. Începuse o nouă etapă din viața noastră.

Cu atâtea drame de familie și schimbări survenite în micul nostru univers, nu e de mirare că îmi amintesc doar foarte vag aluziile făcute în șoaptă la marile evenimente ale lumii. Îi vedeam uneori pe unchii sau pe mătușile mele încruntându-se îngrijorați sau surprindeam tonalitățile neliniștite din glasurile părinților mei în timp ce ascultau un buletin de știri la radio. Ne aflam în anul 1933 și Adolf Hitler tocmai preluase puterea în Germania.

4
Regimul nazist din Austria

Austriecii erau cunoscuți pentru firea lor fermecătoare și relaxată. După cum aveam să descopăr ceva mai târziu, erau niște „naziști fermecători”, primindu-l pe Hitler cu brațele deschise și zâmbetul pe buze după anexarea Austriei la Germania (Anschluss), în 1938.

Anii lipsiți de griji ai copilăriei mele din deceniul. ‘30. au fost marcați de turbulențe și conflicte violente la Viena.

Odată cu dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar, orașul a fost martorul unor scene demne de un război civil. La începutul secolului, naționalitățile și grupurile. etnice dezbinau imperiul. În timp ce politicienii se certau în gura mare, în diverse limbi, la tribuna parlamentului, afară, pe Ringstrasse, muncitorii nevoiași nu ieșit în stradă ca să protesteze față de prețurile exorbitante ale alimentelor, față de locuințele suprapopulate și față de valul de imigranți, care îngreunau, susțineau ei, găsirea locurilor de, muncă.

Viena era un loc pe cât de încântător, dacă erai bogat, pe atât de ostil, dacă erai sărac.

Karl Lueger, unul dintre cei mai cunoscuți primari ai Vienei, transformase orașul într-unul dintre cele mai moderne din Europa, introducând sistemul de iluminare electrică, liniile de tramvai, apa potabilă în spitale și chiar o rețea de șranduri. Se confruntase însă și cu o creștere dramatică a numărului de oameni fără adăpost, care dormeau în stațiile de tramvai, stăteau toată ziua. la coadă ca să primească un loc în căminele pentru refugiați și nu-și puteau permite să-și ia nimic de mâncare. În timp ce bogătașii Vienei se adunau în cafenele ca să stea de vorbă, sărmanii Vienei încercau să se încălzească în adăposturi pentru oameni fără locuință, unde citeau ziarele și primeau un bol cu supă.

Aceste ziare le spuneau adesea că problemele lor aveau o singură cauză – evreii. Primarul Lueger era renumit pentru atitudinea lui antisemită, știind că se afla oricând în asentimentul publicului dacă arunca vina pentru condițiile aspre de viață asupra oamenilor de afaceri evrei – lucru cu totul neadevărat. „O adunătură de evrei”, a descris el orașul în termeni disprețuitori.

Nu toată lumea agrea ideea de societate multietnică a Vienei, ce atrăgea diverse categorii de oameni de pe tot cuprinsul imperiului. Unii scriitori și politicieni au început să agite spiritele în vederea organizării unui pangermanism[4], invocând miturile antice ale unui popor arian, cu rădăcini în

nordul Europei, superior altor seminții din imperiu, cum ar fi cehii, slavii și evreii. Politicienii ca parlamentarul Georg von Schönerer au susținut conceptul unei „Germanii pentru germani” – inclusiv al unirii Germaniei cu Austria –, dar cât timp împăratul Franz Joseph s-a aflat la cârma imperiului, aceasta a rămas doar o simplă idee dintr-un șir lung de principii și dezbateri ale vremii.

Fără Primul Război Mondial și căderea Imperiului Habsburgic, puțini ar fi luat în serios ideea unei „rase superioare pangermane”, dar acest amalgam de sloganuri populiste, cât și de mituri și tradiții reinventate a exercitat o influență puternică asupra lui Adolf Hitler, care, între anii 1908 și 1913, locuia la o pensiune din Viena, unde încerca în zadar să-și clădească o carieră în pictură.

Văzându-se exclus din societatea elitistă vieneză, Hitler, fiul unui agent vamal din Linz, un oraș provincial din Austria, ura internaționalismul Vienei – muzica și arta ei modernă, libertatea sexuală și uneori politica ei haotică. Semăna cu un băiețel sărman, care privea cu poftă vitrina îmbietoare a unui magazin de dulciuri, în timp ce protipendada și intelectualitatea vieneză îl ignorau cu desăvârșire.

Războiul a adus cu sine greutăți, foamete, colapsul financiar și umilința supremă în 1918. În timp ce restul Austriei era condusă de un guvern conservator și de Biserica Catolică, Viena a avut, din 1919 până în 1934, în urma protestelor cetățenilor, o administrație socialistă, cu o gândire progresistă, axată asupra locuințelor sociale și sistemului public de sănătate. Orașul se afla acum din nou în toiul unor conflicte violente între ideologiile politice rivale.

În 1934, „Viena Roșie” a cunoscut un sfârșit zdrobitor în momentul în care Engelbert Dollfuss, cancelarul social-creștin, a pus bazele unui regim fascist, înlăturând democrația austriacă. În mod paradoxal, Dollfuss s-a opus naziștilor și perspectivei de anexare a Austriei de către Germania și a încercat să-i protejeze pe evrei, interzicând propaganda antisemită și discriminarea Studenților evrei. După asasinarea lui Dollfuss în 1934, din ordinul naziștilor austrieci, un alt membru al guvernului său i-a luat locul – Kurt von Schuschnigg, care a încercat, de asemenea, să-l țină pe Hitler la distanță.

A reușit s-o facă timp de trei ani, dar Hitler nu putea să permită Austriei organizarea unui referendum pe tema unificării cu Germania, cu atât mai mult cu cât exista pericolul ca două treimi din populație să voteze în favoarea păstrării independenței. Pe 9 martie 1938, trupele germane au trecut granița în Austria, fără să întâmpine vreo opoziție. O lună mai târziu, Hitler a organizat propriul lui referendum, ordonându-le cetățenilor să vină la urne în numele viitorului Austriei. Conform rezultatelor oficiale, 99,75 la sută dintre

participanții la vot și-au exprimat adeziunea față de unirea cu Germania.

Nu voi uita niciodată teama și presimțirile de rău augur pe care le-am simțit în noaptea când naziștii au ajuns la Viena. Soldații germani au fost întâmpinați în sunete de clopote și ropote de aplauze, în timp ce steaguri imense și roșii cu svastica neagră a naziștilor fluturau la ferestre și pe clădiri, năpădind orașul ca niște buruieni otrăvitoare.

Ne-am adunat cu toții în apartamentul bunicilor mei și ascultam cu strângere de inimă buletinele de știri. Mă jucam cu Heinz și cu verișorii mei, dar îmi dădeam seama că se întâmplă ceva rău.

— Locuim aici de când lumea, iar Austria este căminul nostru de generații întregi, l-am auzit pe bunicul meu spunând.

— Poate nu e dracu' chiar atât de negru, i-a răspuns cineva, încercând să-l liniștească. Prietenii noștri ne-evrei nu vor permite asemenea lucruri.

— Ce crezi că se întâmplă? l-am întrebat, în șoaptă, pe Heinz, dar el și-a pus degetul la gură și a făcut ochii mari la mine, dându-mi de înțeles să tac și să vorbim mai târziu.

Am plecat acasă în tăcere, iar când ne-am dus la culcare, Mutti ne-a sărutat pe creștetul capului, spunându-ne:

— Mâine o să fie mai bine.

În seara aceea, cuvintele ei încurajatoare m-au ajutat să adorm mai ușor, dar cred că în adâncul sufletului ei știa că evreii din Viena aveau soarta pecetluită.

Pe 15 martie 1938, Hitler și-a făcut apariția la balconul Palatului Neue Hofburg din fața marii Piețe Imperiale, Heldenplatz, unde le-a vorbit mulțimilor de austrieci adunați sub sloganul gravat în aur al împăratului Franz Joseph: „Dreptatea stă la temelia guvernelor"

— Această țară este germană, a spus el. Pot să împărtășesc poporului german cea mai mare realizare a vieții mele. Aduc la cunoștința întregii istorii intrarea patriei mele în Reich-ul german.

Orașul care îl desconsiderase atâta amar de vreme îl primea acum cu brațele deschise, iar în fruntea listei sale de priorități se afla – cum avea să-i mărturisească lui Josef Goebbels, ministrul propagandei naziste – curățarea Vienei de „mizerie și gândaci", adică de evrei.

Cele mai cumplite temeri ale oamenilor s-au adeverit încă din prima săptămână a instituirii regimului nazist. Repercusiunile n-au încetat să apară, căci naziștii austrieci nu se dădeau în lături de la nimic, săvârșind fapte inimaginabile împotriva evreilor – îi băteau, le jefuiau proprietățile, îi obligau să se jignească în plină stradă și le smulgeau din piept medaliile obținute în Primul Război Mondial.

Brusc, prietenii copilăriei mele s-au făcut nevăzuți. Nu mai recunoșteam

pe nimeni din jur. Negustorii, vatmanii și administratorii clădirilor – oameni pe care credeam că îi cunosc – îi obligau acum pe evrei să șteargă în genunchi sloganurile prodemocrație scrise pe caldarâm.

Erau oare aceiași oameni alături de care familia mea trăia de atâta amar de vreme?

Chiar dacă nu te interesa politica, nu aveai cum să nu observi atitudinea antisemită din Viena. Nu trebuia să citești un ziar pangerman ca să știi că un evreu putea fi bătut în timp ce mergea pe Ringstrasse sau că studenții evrei fuseseră dați afară de la Universitatea din Viena.

În anii de dinaintea anexării Austriei, toate partidele politice din țară aveau sloganuri antisemite în proclamațiile lor, existând membri cu vederi antisemite până și în guvernul Dollfuss-Schuschnigg, care susținea protecția evreilor. Aceste prejudecăți înnegurau de mult viața evreilor, dar abia acum au început să-și facă apariția în micul meu univers.

Prima mea experiență cu acești noi nazisto-austrieci m-a lăsat fără grai.

— Nu mai avem de ce să ne batem capul cu cei ca voi, mi-a spus mama prietenei mele, trântindu-mi ușa în nas.

M-am dus uluită acasă, cu ochii în lacrimi.

— Cam asta ne va fi dat să auzim de acum înainte, mi-a răspuns mama obosită.

Svastica nazistă a devenit acum o prezență constantă în viața noastră și bărbații austrieci, îmbrăcați în costume tradiționale (cu pălării de fetru și pantaloni îndesați în șosete), îi obligau pe copiii evrei să scrie *Jude* pe vitrinele magazinelor deținute de părinții lor.

Când ne uitam afară printre obloanele trase la ferestre, vedeam rânduri de soldați naziști mărșăluind pe străzi în pași cadențați și răsunători ce-ți înghețau sângele în vene. Într-o zi, când ne-am dus în grădina din fața clădirii unde locuiau bunicii mei, ne-am trezit dați afară de administratorul blocului, o femeie care părea să fi devenit peste noapte o nazistă înverșunată.

Noi legi, concepute cu o logică birocratică ieșită din comun, le cereau tuturor austriecilor să depună un jurământ de credință față de Hitler și față de regimul nazist. Cum evreii nu aveau să depună acest jurământ, spunea legea, urmau să fie automat dați afară din guvern, sau din alte instituții, interzicându-li-se practicarea meseriilor. Profesorii evrei nu mai puteau să lucreze în școli, iar doctorii evrei nu mai aveau voie să trateze pacienți de altă naționalitate.

Evreii austrieci au început să ia cu asalt ambasadele țărilor străine, disperați să obțină o viză care le-ar fi permis să plece din Austria. Din păcate însă, multe state refuzau să-i primească.

Membrii familiei mele au început să facă și ei planuri de plecare. Toți evreii erau obligați acum să aibă tot timpul asupra lor actele de identitate.

Eram deseori opriți pe stradă și ni se cerea să arătăm actele. În caz contrar, riscam să fim predați autorităților.

Otto, soțul mătușii Sylvi, era expert în fabricarea bachelitei, astfel încât au obținut ușor vize pentru Marea Britanie, stabilindu-se apoi într-un orășel din Lancashire împreună cu verișorul meu, Tom. Sylvi și Otto s-au convertit la creștinism la scurt timp după ce-au ajuns în Anglia, iar Otto s-a angajat la o companie care producea mânere de umbrele din bachelită. Când au plecat, au reușit să ia cu ei numeroase bunuri de familie, printre care și albume cu fotografii, astfel că, spre deosebire de alte familii de evrei, ne bucurăm și astăzi de multe dintre aceste lucruri de o valoare inestimabilă.

Și alți membri ai familiei noastre au plecat în Anglia. Blanca, sora tatei, era căsătorită cu un istoric de artă, care lucra pentru Editura Phaidon Press. Amândoi au reușit să fugă la Londra împreună cu verișoara mea, Gaby. Îmi amintesc cum stăteam pe genunchii unchiului Ludwig cu câteva zile înainte de plecarea lor și îmi arăta fotografiile mele preferate din albumele de artă realizate de-a lungul timpului. Aveam doar nouă ani, dar îmi dădeam seama că ne va fi dat să trăim lucruri mult mai înspăimântătoare chiar decât umilințele îndurate pe străzi sau pierderea vechilor mei prieteni. Starea de încordare aproape palpabilă pe care o simțeam în jurul meu îmi umplea sufletul de neliniște. Mă întrebam dacă voi mai vedea vreodată reproducerile din albumele de artă.

Litty Kloss, o altă verișoară a mamei, a plecat și ea în Anglia. Soțul ei, un artist renumit, de religie-catolică, a părăsit-o în ziua în care naziștii au trecut granița în Austria.

Litty a reușit să ajungă la Londra obținând viză pentru personal casnic. Deși operațiunea Kindertransport, soldată cu salvarea a zece mii de copii evrei, s-a bucurat de multă popularitate, cei mai mulți evrei care au ajuns în Marea Britanie au obținut vize în serviciul de asistență domestică. Majoritatea celor 20 000 de femei, care au plecat ca menajere, nu erau obișnuite cu munca grea din gospodării, fiind nevoite să îndure un program istovitor și să îndeplinească sarcini împovărătoare. Litty ura postul de menajeră și trăia cu speranța că, la sfârșitul războiului, se va întoarce în brațele soțului său. Dar el avea deja o altă relație și nu s-a interesat niciodată de soarta ei.

Până și bunicul Rudolf și bunica Helen sperau să se mute în Anglia.

— Cum Sylvi și Otto sunt deja acolo, sper să primim și noi vize, i-a spus, într-o zi, bunica Helen lui Mutti.

— Procedurile se târăgănează însă la nesfârșit, și-a exprimat bunicul Rudolf îngrijorările.

— Sunt convinsă că vor ieși, în cele din urmă, și vizele, a răspuns Mutti, încercând să-i încurajeze,

Și eu îmi doream în taină să ne mutăm în Anglia, alături de restul familiei noastre, dar acest lucru nu avea să se întâmple.

Pappy a intuit pericolul pe care îl reprezentau naziștii încă din 1933, când Hitler a preluat puterea în Germania. Nu ne vorbea niciodată despre asta, dar căuta, încă de pe atunci, un loc sigur unde să ne refugiem la nevoie. Ca exportator de încălțăminte, călătorea deseori peste hotare și avea legături cu numeroase firme străine. În momentul în care o fabrică din Olanda a dat faliment, Pappy a hotărât să investească în compania respectivă și să păstreze acolo o parte din capitalul familiei, în cazul în care trebuia să plecăm din Austria. Părea o idee bună: sudul Olandei era centrul industriei europene de încălțăminte, iar țara își păstrase neutralitatea în Primul Război Mondial. Părinții mei sperau că va rămâne neutră în eventualitatea unui, alt război. Chiar dacă lucrurile nu ar fi ajuns până la acest nivel, era evident că viața noastră în Austria se schimbase pentru totdeauna. Au hotărât, așadar, că venise timpul să plecăm.

— Austria nu ne mai oferă frumusețea și siguranța de odinioară, ne-a spus tata, dar Olanda este o țară minunată. Imaginează-ți, Evi, că vom fi aproape de mare și vom cutreiera cu barca lacurile și râurile!

Ideea era destul de tentantă. Austria nu avea ieșire la mare, iar eu și Heinz adoram marea.

— Dar de ce pleci fără noi? l-am întrebat, încercând cu greu să-mi stăvilesc lacrimile.

Faptul că trebuia să ne părăsim căminul ne sfâșia sufletul, dar vestea că nu puteam să plecăm cu toții a fost și mai răvășitoare. Numai Pappy putea să primească viză de muncă și de rezidență. Noi, ceilalți, puteam doar să-l vizităm pentru o scurtă perioadă de vreme.

— Nu vom sta multă vreme despărțiți, mi-a răspuns el. Noua fabrică îmi va răpi foarte mult timp, dar când ne vom revedea, vom face tot ce vreți voi.

Mutti ne-a explicat că, până la emiterea vizelor noastre, vom locui la Bruxelles, iar Pappy va lucra la Breda, un orășel de la granița cu Olanda, și va veni să ne vadă la sfârșit de săptămână.

Am încercat să nu-i arăt mamei cât de speriată și de tulburată eram. Tata ne-a sfătuit să fim cuminți și ne-a promis că ne vom revedea în curând. Luându-ne în brațe și sărutându-ne cu drag, ne-a spus că nici nu ne vom da seama cum va trece timpul până vom fi împreună, iar apoi a plecat.

Și a făcut-o în ultimul moment, după cum aveam să aflu mai târziu. Curând după plecarea lui, în septembrie 1938, autoritățile naziste l-au somat printr-o scrisoare să se prezinte la Viena ca să-și declare averea și să le predea capitalul. Dar apucase deja să plece.

Mutti era și ea măcinată de griji. Naziștii impuneau restricții în privința

sumelor de bani și a bunurilor pe care evreii le puteau lua cu ei atunci când părăseau țara. Vedeam cum toate lucrurile de valoare ale familiei noastre erau vândute, unul câte unul: masa cu placa de marmură, apoi obiectele de colecție moștenite de Pappy de la tatăl său. Unele dintre acestea, erau prețioase, dar Mutti nu obținea niciodată prețul corect pentru ele. Toată lumea știa că evreii își vindeau bunurile și erau nevoiți să accepte sume mici.

Naziștii ne schimbaseră viața definitiv. Am observat acest lucru și în privința personalității părinților mei. Mama, care a dus o existență lipsită de griji, nu gătise niciodată în viața ei, nu spălase podele și nici nu luase vreo decizie importantă, a devenit brusc o cu totul altă persoană. În ciuda poreclei de „Mielușica”, așa cum îi spuneau cei apropiați, Mutti, trezindu-se deodată singură, după plecarea tatei, și-a asumat rolul de cap de familie, ocupându-se de mine și de Heinz, de casă și de viitorul nostru. A făcut față cu succes provocărilor vieții, dovedindu-și hotărârea, maturitatea și spiritul practic cu care natura o înzestrase.

Primul lucru pe care l-a făcut a fost să învețe o meserie astfel încât să ne asigure traiul. Chibzuind bine lucrurile, s-a hotărât să urmeze un curs de cosmetică de șase săptămâni, astfel că, în scurt timp, casa noastră s-a umplut de diverse creme și truse de înfrumusețare. Se pricepea de minune să facă creme și loțiuni, dar nu să le și aplice. Epilarea sprâncenelor cu ceară se dovedea o adevărată pedeapsă pentru ea; gândul de a o aplica fierbinte pe chipul cuiva și apoi de a o smulge cu violență o înspăimânta din cale-afară, motiv pentru care multe dintre prietenele ei plecau de la noi cu o sprânceană mai subțire decât cealaltă sau arcuită nefiresc într-o grimasă de uimire permanentă.

Într-o zi, am avut un mic conflict. Mutti mi-a spus că trebuia să ne luăm doar câteva haine cu noi, atât cât încăpeau într-o valiză mică, și am stabilit exact ce lucruri aveam să luăm. Aveam nevoie de un palton nou, așa că am pornit împreună la magazinul Bitman ca să cumpărăm unul. Nu-mi ceruse niciodată părerea în privința hainelor pe care le purtam și nu părea s-o facă nici acum. I-a explicat vânzătoarei motivul vizitei noastre, iar aceasta mi-a arătat un palton într-o nuanță intensă de portocaliu și o căciulă de tartan asortată.

Încăpățânarea încă mă caracteriza. Nu puteam să sufăr paltonul.

— E cumplit, le-am ripostat eu, N-am de gând să port așa ceva. Mutti a încercat să mă convingă că ținuta era ultimul strigăt al modei în Belgia, iar eu m-am străduit s-o conving că nu mi se potrivește. În final, amândouă am obținut ce-am vrut; am plecat din magazin cu paltonul și căciula, iar eu am jurat să nu le port vreodată. În cele din urmă, am ajuns la un compromis, dar numai după ce Mutti a vopsit paltonul într-o nuanță de bleumarin.

Abia acum îmi dau seama ce vremuri grele a înfruntat Mutti privind lucrurile retrospectiv prin prisma unei mame și a unei bunici. Temerile ei s-au adâncit: și mai mult când Heinz s-a întors într-o zi de la școală bătut și plin de: sânge. Câțiva colegi de clasă l-au batjocorit pentru că era evreu, bătându-l apoi fără milă și rănindu-i ochiul sănătos. Profesorii au privit scena pasivi, fără să intervină. Mulțimea mânioasă părea să facă acum legile în Austria, iar Heinz i-a căzut pradă ca multe alte victime nevinovate.

Am încercat amândouă să-i alinăm sufletul frânt. Mutti i-a spălat rănile de pe față, iar eu îl țineam de mână și îl ascultam depănându-și povestea printre lacrimi amare. Părinții mei au hotărât că era mai bine ca Heinz să plece din țară cât mai repede cu putință, iar câteva zile mai târziu l-am condus amândouă la gară. Știam că Pappy avea să-l aștepte la destinație, dar în ziua aceea frățiorul meu de doisprezece ani părea cumplit de mic și de șovăitor printre mulțimea de oameni de pe peron, mergând împovărat cu o valiză mică și un ghiozdănel plin cu cărți. Părea mult prea mic ca să străbată singur Europa, dar mulți alți copii evrei porneau în aceeași călătorie spre necunoscut.

Am rămas cu Mutti în Austria alte câteva săptămâni, răstimp în care mama a încercat să vândă ultimele noastre bunuri. A venit apoi și ziua în care aveam să pornim și noi la drum. Mă simțeam înspăimântată, bulversată și copilăros de încântată. Privită din perspectiva unei fetițe de nouă ani, călătoria noastră părea o adevărată epopee – tragică și înfricoșătoare.

Ne-am luat rămas-bun de la bunica Helen și bunicul Rudolf, care încă așteptau emiterea vizelor pentru Anglia. Ajunse la gară, am tras adânc aer în piept, pregătindu-ne să lăsăm în urmă lumea pe care o cunoșteam. Când ne-am urcat în vagon, gata să pornim în cea mai lungă și mai istovitoare călătorie din viața noastră, Mutti mă ținea strâns de mână.

Trenul parcurgea kilometru după kilometru într-un ritm lent. Străbăteam întinsul Europei, înghesuite în micul nostru compartiment, evitând cât mai mult cu putință contactul vizual cu ceilalți pasageri. Priveam pe geamul aburit mai întâi priveliștile din Austria, apoi cele din Germania, care se derulau rapid prin fața ochilor noștri.

Mă foiam necontenit pe canapea, deranjată de hainele pe care Mutti mă obligase să le port pentru că nu-și mai găsiseră loc în valize. Mâinile îmi tremurau de fiecare dată când eram nevoiți să coborâm din tren ca să arătăm actele și căscam ochii mari la soldații care ni le verificau – oameni cu chipuri aspre și înarmați până în dinți.

După câteva zile, lungi cât o veșnicie, trenul a ajuns, în sfârșit, la destinație. Am simțit că mă topesc, copleșită de istovire și ușurare, când i-am văzut pe peron pe Pappy și pe Heinz. Ne-am strâns în brațe, iar eu am început să-i povestesc fratelui meu tot ce văzusem pe drum, mărturisindu-i și cât de

mult uram paltonul portocaliu pe care eram nevoită să-l port.

Am fugit la timp. Câteva săptămâni mai târziu, în iunie 1938, multe țări și-au închis granițele în fața refugiaților evrei.

5
O fetiță indezirabilă

Primele câteva săptămâni petrecute în noul nostru cămin mi s-au părut ca o vacanță lungă și ciudată. Era iunie 1938; stăteam cu Pappy în Olanda, unde făceam plimbări lungi pe jos sau cu bicicleta pe terenurile necultivate și pline de buruieni ce înconjurau orașul Breda. După zilele tensionate din Viena, mă bucuram de aerul proaspăt și de discuțiile tihnite purtate cu Pappy și cu Heinz, chiar dacă acestea erau despre evenimentele înspăimântătoare din Austria.

În scurt timp însă, vizele noastre de vizitatori în Olanda au expirat și am fost nevoiți să trecem granița în Belgia. Am început apoi să număr zilele până la sfârșitul fiecărei săptămâni când Pappy venea în vizită și eram din nou împreună.

Multe familii de evrei soseau în Belgia în 1938, căutând un refugiu din calea celui de-al Treilea Reich al lui Hitler – dar primirea de care aveam parte nu era nici pe departe prietenoasă.

După anexarea Austriei de către Germania, Charles du Bus de Warnaffe, ministrul justiției din Belgia, a ordonat Ambasadei Belgiei din Viena respingerea vizelor pentru evrei, susținând în fața parlamentului că aceștia „au reprezentat secole de-a rândul o problemă în Europa”. A scris apoi un articol în care afirmă că evreii sunt un popor „nestatornic” lipsit de simțul onoarei. Din punctul nostru de vedere, adevărul era exact invers: „onoarea” era o raritate în Europa anilor ‘30.

Amploarea schimbărilor survenite în viața mea era de-a dreptul amețitoare. Doar cu câteva luni în urmă, duceam o existență lipsită de griji în Austria, înconjurată de o familie numeroasă – bunici, mătuși, unchi și veri –, și mă duceam la școală împreună cu prietenii mei.

— Vreau să mă întorc acasă, în Austria, îi spuneam plângând lui Heinz.

Știam însă că nu ne puteam întoarce. Multe dintre rudele noastre și prietenii noștri rămăseseră captivi în țară, în timp ce alții fugiseră în țări de care nici nu auzisem vreodată. Bunicul Rudolf și bunica Helen așteptau încă la Viena emiterea vizelor pentru Anglia. Chiar și familia noastră, cândva bine sudată, era acum frântă în două. Cum am fi putut considera Belgia un nou cămin fără Pappy?

În comparație cu bulevardele elegante, cu teii și cafenelele din Viena, străzile pavate ale Bruxelles-ului, întunecate și umede, erau cumplit de deprimante. Nori negri și apăsători ne scăldau adesea în burnițe și neguri reci.

Cu greu îl puteai numi un loc al libertății.

Ne-am mutat cu Mutti în două cămăruțe dintr-o pensiune de pe Rue de L'Ecosse. Priveam cu inima strânsă noile împrejurimi și îmi imaginam dormitorul din Viena. Știam însă prea bine că o altă familie de austrieci locuia acum acolo. Aș fi dat orice să văd din nou mobila noastră în locul scaunelor și paturilor ponosite și roase de vreme din pensiune. Mi-am amintit însă că Mutti fusese nevoită să vândă toate bunurile noastre.

Eram cu adevărat un popor „fără patrie" și nimeni nu ne primea cu brațele deschise.

Viața la Bruxelles se dovedea o experiență traumatizantă pentru mine, căci mi-era cu neputință să mă adaptez – unul dintre marile obstacole de care mă loveam era necunoașterea limbii franceze. În timp ce Heinz se întorcea în fiecare zi de la școală, dornic să-și exploreze noile manuale, cursurile erau pentru mine o adevărată corvoadă. În timpul orelor, mă înroșeam toată la față, copleșită de rușine pentru că nu reușeam să îndeplinesc nici cele mai simple sarcini și nici să răspund la întrebările profesorilor. Ceilalți copil răspundeau veseli în cascade de cuvinte ce treceau pe lângă mine. Deși eram o fire sportivă și îmi plăceau activitățile în aer liber, la Viena obțineam și note bune la învățătură. Acum, eram nătânga clasei.

— Eva, de ce nu poți să înveți verbul ăsta? mă întreba mama, exasperată, încercând să-mi dezvăluie tainele limbii franceze.

În Austria, Mutti dăduse lecții de franceză în particular, dar noi o tachinam deseori, spunându-i că era un profesor atât de slab, încât, dezamăgit, singurul ei elev s-a sinucis. Poate că nu era un dascăl *chiar* atât de slab (urmase cursurile Universității din Viena și avea și diplomă), dar metoda ei de predare nu era pe înțelesul meu.

Unul dintre puținele lucruri frumoase pe care mi le-a oferit viața în Belgia a fost prietenia cu Jacky, fiul doamnei Le Blanc, proprietara pensiunii. Întotdeauna mi-a fost mai ușor să mă împrietenesc cu băieți, așa cum am făcut-o și cu Martin la Viena, astfel că, în ciuda barierelor limbii, Jacky și cu mine ne înțelegeam de minune.

La un moment dat, ne-am hotărât să-i jucăm o festă unuia dintre locatarii pensiunii, domnul Dubois, un bărbat între două vârste, care locuia acolo permanent, după ce lucrase toată viața ca funcționar public în Congo. Pentru că părea mereu încordat și posomorât, îl ocoleam cu prudență ori de câte ori îl întâlneam pe hol. Într-o zi, după micul dejun, Jacky și cu mine ne-am strecurat în dormitorul lui și l-am așteptat să se întoarcă acasă.

Peretele din spatele patului era acoperit cu sulițe și alte suvenire amenințătoare din perioada petrecută în Africa. Chicotind, ne-am ascuns în spatele patului stând înghesuiți. După un timp, ce ni s-a părut o veșnicie, l-am

auzit deschizând ușa. Atunci, Jacky și cu mine am început să țipăm. Domnul Dubois s-a năpustit urlând asupra patului și a luat o suliță, gata să ne atace. Am sărit țipând din spatele patului și am luat-o amândoi la fugă, aproape fără suflare.

Am jurat să nu ne mai apropiem vreodată de domnul Dubois; mânia pe care o degaja prin toți porii ni se părea înspăimântătoare. Voiam să-l evit cu orice preț, dar câteva zile mai târziu, prinzându-mă singură pe hol, m-a înghesuit într-un colț.

— Îți plac sulițele mele? m-a întrebat el.

Nu-mi plăceau, dar am îngăimat ceva din politețe.

— Ce-ar fi să ne uităm împreună la colecția mea, m-a invitat apoi, ca să uite de farsa pe care i-am jucat-o, promițându-mi că nu va povesti nimănui ce-am făcut.

M-a condus în dormitorul lui, spunându-mi că vrea să-mi arate niște fotografii din Congo.

Stăteam în picioare lângă el și îl priveam încordată în timp ce răsfoia, stând la birou, albumele cu fotografii sepia[5]. Minutele parcă treceau cu încetinitorul. În cele din urmă, când întrevederea noastră părea că s-a încheiat, m-am întors, răsuflând ușurată, în camera pe care o împărțeam cu Heinz.

Câteva zile mai târziu însă, domnul Dubois m-a prins din nou singură pe hol. Ca și prima dată, ne-am dus iarăși în camera lui și am privit, în liniște, în timp ce răsfoia vechile albume cu fotografii. Tăcerea sa încordată și răsuflarea-i sacadată păreau să răspândească o energie stranie. Când a terminat de răsfoit albumele, am luat-o din nou la fugă, răsuflând la fel de ușurată. Poate că nu voi mai fi nevoită să-l revăd.

Întâlnirile noastre erau atât de încordate, încât speram că domnul Dubois se va plictisi în cele din urmă, dar a continuat să mă caute și în zilele următoare.

Odată cu trecerea timpului, a început să mă așeze pe genunchi în timp ce priveam paginile albumelor. Asta îmi plăcea și mai puțin decât să stau lângă el în picioare, dar așteptam, încremenită ca o statuie, să-mi dea drumul și să mă întorc la Mutti, care habar nu avea ce se întâmplă. După o vreme, când continua să mă așeze pe genunchi, am observat că își mângâia zona intimă. Deși nu înțelegeam ce face, intuiam că era în neregulă ceva și stăteam înlemnită de teamă.

— Este secretul nostru, mi-a spus el.

Nu trebuia să-l dezvălui nimănui, căci altfel voi avea numai de suferit. Și m-a amenințat că avea să mă ucidă cu vreuna dintre sulițele etalate pe pereți.

În curând, domnul Dubois m-a obligat să-l mângâi și eu. Uram să-l ating în zona aceea.

Mutti și Heinz au început să observe că deveneam tot mai retrasă, dar nu știau ce se întâmplă. Eram oricum tristă pentru că locuiam într-o țară străină, departe de Pappy. Acum abia de mai scoteam vreun cuvânt, iar încrederea în mine părea să dispară încetul cu încetul.

Abuzurile domnului Dubois au continuat nestingherite, până într-o bună zi, când, cuprins de frenezie, a ejaculat într-o batistă.

Îngrozită și copleșită de cele întâmplate, am ieșit în fugă din cameră, nimerind direct în calea mamei. Văzându-mă atât de abătută, a vrut să afle ce-am pățit. În cele din urmă, i-am spus adevărul.

Însoțită de doamna Le Blanc, Mutti s-a dus apoi glonț în dormitorul domnului Dubois ca să-l ia la întrebări. Firește că a negat, dar dovada incontestabilă – batista murdară aruncată în coșul de gunoi – l-a dat de gol. Văzând că nu mai are niciun rost să mintă, și-a mărturisit faptele, scuzându-se oarecum.

Revoltată, Mutti i-a cerut doamnei Le Blanc să-l dea imediat afară din pensiune. Spre uimirea mamei, aceasta a refuzat, invocând faptul că șederea noastră era temporară, pe când domnul Dubois stătea permanent acolo, urmând să-și plătească chiria mult timp după plecarea noastră.

Era greu de crezut că cineva putea, să spună așa ceva, iar povestea le-a provocat un adevărat șoc lui Pappy și lui Heinz când Mutti le-a împărtășit-o. Dar nu puteam să facem nimic. Eram doar niște bieți refugiați într-o țară străină, care-și așteptau vizele ca să-și întregească familia.

Mutti mi-a interzis să mai vorbesc vreodată cu domnul Dubois și a făcut tot ce i-a stat în putință ca să mă protejeze, veghindu-mă în fiecare noapte până adormeam. L-am întâlnit însă luni de-a rândul pe holuri și în sala de mese, în timp ce omul își vedea nestingherit de treburile sale. Aceasta era latura cea mai cumplită a experienței. Dar și mai cumplit era faptul că mă privea de parcă eu eram cea care săvârșise o fărădelege împotriva lui.

Aveam senzația că stâlpii siguranței mele se prăbușeau de jur împrejur. Cu doar puțin timp înainte, eram o fetiță fericită, care se arunca de pe șifonier, convinsă că tatăl ei o va prinde întotdeauna în brațe. Acum, vedeam că, în ciuda încurajărilor lor, părinții mei nu puteau să ne protejeze de relele ce bântuiau lumea. Neputând să ne apere de naziști, am fost nevoiți să fugim de acasă. Și acum nu puteau să mă ocrotească nici măcar de un bărbat care mă rănise în cel mai cumplit mod posibil.

Era o situație înspăimântătoare și pentru ei, și pentru mine.

Până acum, amintirile legate de abuzurile sexuale îndurate în copilărie au fost atât de dureroase și de umilitoare, încât le-am trecut pe toate sub tăcere, chiar dacă am vorbit deseori despre alte experiențe mult mai înfiorătoare pe care aveam să le trăim.

Zilele petrecute în Belgia erau posomorâte și dominate de neliniște. M-am retras în cochilia mea, bucurându-mă de prea puține clipe senine și tihnite. Nu prea aveai șanse să legi prietenii la pensiune. Dacă priveam în jur în sala de mese, vedeam chipurile triste și grave ale altor familii de evrei, dezrădăcinate și nefericite la fel ca noi. M-am apropiat însă de un cuplu fără copii, *Herr* și *Frau* Deutsch, cărora am început să le spun mătușică și unchi. Erau refugiați înstăriți din Germania, care își așteptau vizele pentru America.

Mă răsfățau adesea, oferindu-mi batoane de ciocolată Côte d'Or, însoțite de câte o ilustrată cu membrii familiei regale belgiene. Am făcut o adevărată pasiune pentru aceste ilustrate. Cunoșteam fiecare membru al Casei Regale în încercarea de a mă refugia cumva în viața lor aparent perfectă. Heinz mă ajuta uneori să fac rost de aceste fotografii prețioase, negociindu-le, în schimbul altor lucruri, cu prietenii lui. De obicei, plăteam pentru acest privilegiu curățându-i pantofii sau aranjându-i cărțile. Într-o zi, mătușica și unchiul mi-au dăruit un zmeu, iar altădată ne-au dus la mare cu mașina lor. Am aflat mai târziu că n-au primit niciodată vizele pentru America, fiind deportați, în cele din urmă, în lagărele de concentrare.

În Belgia, sentimentele antisemite luau tot mai multă amploare. Campania naziștilor împotriva evreilor era relatată pe larg în presa belgiană. Poate că evreii erau într-adevăr cauza tuturor problemelor din Europa și poate că aceste probleme, credeau belgienii, le băteau acum la ușă.

Când am împlinit zece ani, în mai 1939, am rugat-o pe Mutti să-mi facă un tort cu zece lumânări și mi-am invitat, mândră, prietenele de la școală la o mică petrecere. Mi-au acceptat toate invitația și am început să vorbim, încântate, despre cadourile pe care mi-ar fi plăcut să le primesc.

A doua zi, când am ajuns la școală, ardeam de nerăbdare să le împărtășesc noile mele idei legate de petrecere, dar mi-au spus, rând pe rând, că nu vor putea să vină. Nu le lăsau părinții.

— Pentru că suntem evrei, mi-a explicat Heinz, cu tristețe în glas.

Aveam zece ani și eram o fetiță „indezirabilă".

Nu știam dacă tot ce auzeam despre soarta evreilor din Germania era adevărat, dar eram convinsă că lui Pappy îi era tot mai greu să ne viziteze la fiecare sfârșit de săptămână. Avea pașaportul plin de ștampilele aplicate în urma numeroaselor treceri ale graniței între Olanda și Belgia ca să ne vadă și, în curând, ar fi avut nevoie de altul nou. Mutti încerca din greu să obțină vizele pentru Olanda de la Centrul pentru Refugiați, dar așteptarea noastră părea să nu se mai sfârșească. Nu știam însă că încerca cu aceeași asiduitate să obțină vize pentru alte țări sigure și că eforturile ei erau zadarnice.

„Am vești proaste", le scria ea mătușii și unchiului din Anglia. „Ne-a fost respinsă cererea de a emigra în Australia..."

Îmi este aproape cu neputință să mă gândesc cum ne-a schimbat viața refuzul de a ni se acorda această viză.

În septembrie 1939, tensiunile atinseseră Côte înalte, dar, în ultimul moment, am primit și o veste bună.

Am fost copleșită de bucurie când am auzit că ne vom reîntâlni cu bunicul Rudolf și bunica Helen. Primiseră, în sfârșit, vizele, după o procedură anevoioasă, în urma căreia plecaseră din Austria cu permisiunea de a se stabili în Marea Britanie, ca să descopere că nu puteau să treacă granița în Belgia pentru că nu aveau viză de tranzit. Au fost nevoiți să se întoarcă în Austria, unde au făcut cerere pentru obținerea vizei belgiene și au așteptat apoi cu sufletul la gură acordarea ei, înainte de a fugi în ultimul moment.

Nu știam nimic din toate astea. Știam doar că reîntâlnirea cu bunicii mei, după toate experiențele nefericite prin care trecusem, părea un vis frumos. Nu erau doar roadele imaginației mele, lăsate în urmă cu toate amintirile și bunurile din Austria – existau în carne și oase.

În ziua sosirii lor, simțeam că plutesc pe străzile posomorâte ale Bruxelles-ului, în timp ce ne duceam să-i întâmpinăm la Centrul pentru Refugiați. Centrul era mereu aglomerat. Erau acolo șiruri lungi de mese la care stăteau funcționarii care scotoceau fără încetare printre vrafurile de fișe, încercând să reunească familii, pregăteau vizele și transmiteau frânturi de informații. De obicei, mi se părea copleșitor, dar în ziua aceea, îmi stăpâneam cu greu bucuria și încântarea. Cu chiu, cu vai reușeam să stau locului.

— Bunicule! Bunico! i-am strigat când i-am văzut, fără să-mi dau seama cât de mult slăbise bunicul sau cât de speriată părea bunica, aruncând mereu priviri peste umăr. Abia aștept să vă povestesc cum e la școală, am continuat, strângându-i în brațe. Am învățat franceza – deși Mutti spune că nu o vorbesc prea bine – și mi-am făcut un nou prieten la pensiunea unde locuim – pe Jacky...

Cuvintele mele de bucurie se revărsau în cascadă în timp ce încercam să le povestesc întâmplările trăite de când plecasem din Austria.

Zilele petrecute împreună au trecut în zbor, trezindu-ne deodată că venise timpul ca bunicii să pornească spre Anglia. Deși încercau să vorbească în șoaptă cu mama, am surprins frânturi de discuții despre evenimentele înspăimântătoare și de neînțeles pe care le trăiau evreii: ghetouri în Polonia sau violențe comise în *Noaptea de cristal (Kristallnacht)* în care multe sinagogi din Germania au fost incendiate, iar magazinele evreilor, prădate.

O săptămână mai târziu după plecarea bunicilor mei, Germania a invadat Cehoslovacia sub pretextul apărării populației germane din Regiunea Sudetă și al reunirii acesteia cu Patria-Mamă. Germania a semnat, de asemenea, și Pactul de Oțel cu Italia. Apoi a invadat Polonia, iar Franța, Anglia și țările din

Commonwealth (Australia, Noua Zeelandă și Canada) au declarat că timpul pentru reconciliere se încheiase.

— Vă vorbesc din cabinetul de pe Downing Street numărul 10, şi-a început premierul britanic, Neville Chamberlain, renumitul discurs difuzat la radio pe 3 septembrie 1939. În această dimineață, ambasadorul Marii Britanii la Berlin a înmânat guvernului german o notă finală în care declară că, dacă până la ora 11.00 nu anunță retragerea trupelor din Polonia, se instituie starea de război. Pentru că nu s-a făcut niciun demers în acest sens, trebuie să vă anunț că țara noastră este în război cu Germania.

Și-a încheiat discursul spunând:

— Trebuie să luptăm împotriva relelor din lume – forţa brută, reaua-credință, nedreptatea, oprimarea și persecuțiile; și sunt convins că binele va izbândi.

Începuse cel de-al Doilea Război Mondial.

Era o veste previzibilă, dar care ne-a umplut sufletul de neliniște și de nesiguranță. Părinții mei erau consternați și pierduți în propriile gânduri.

Afară, pe străzi și la școală, se așternuse o liniște stranie, de parcă oamenii intuiau că vor veni schimbări, dar nu și ce vor aduce cu ele.

Erau momente când ne simțeam nervii întinși la maximum, convinși fiind că nu vom mai putea îndura nicio clipă din această liniște nefirească, dar am fost nevoiți s-o suportăm zi de zi, timp de șase luni.

În cele din urmă, în februarie 1940, am primit vestea pe care o așteptam cu sufletul la gură. Ne-au fost acordate vizele pentru Olanda și puteam pleca la Amsterdam ca să locuim cu Pappy.

Timpul petrecut în Belgia îmi schimbase viața cum nici nu mi-aș fi putut imagina vreodată. În ciuda încrederii afișate în fața noastră, știam că părinții mei aveau sufletul frânt, iar eu nu mai eram fetița care plecase din Viena. De data aceasta, am pornit la drum retrasă și tăcută, fără să mai fiu dominată de simțul aventurii. Mă simțeam doar ușurată. Viața îmi presărase în cale multe lucruri neplăcute și mă bucuram că, indiferent ce ne va aștepta la Amsterdam, o nouă etapă a călătoriei noastre împreună începea.

6
Amsterdam

Viața în exil era, fără îndoială, apăsătoare pentru părinții mei, dar eu aveam să mă bucur de doi ani extrem de fericiți.

În perioada în care am locuit la Amsterdam, legăturile dintre noi s-au consolidat și mai mult. Eu și Heinz creșteam și sufeream aceleași transformări emoționale și fizice ca toți ceilalți adolescenți. Am legat noi prietenii și am pornit în aventuri îndrăznețe, străbătând lacurile și canalele olandeze în bărcuțe din lemn și am făcut primii pași în idilele romantice (sau nu, în cazul meu). Fără ajutorul unor servitori și impunerea de către naziști a unei ore de stingere, care să ne oblige să stăm seara acasă, relațiile dintre noi au devenit tot mai strânse.

După experiențele traumatizante trăite la Bruxelles, viața la Amsterdam, care nu se compara cu cea de la Viena, mi se părea captivantă. Austria era un ținut aspru și ostil, cu oameni provenind din ținuturile munților înalți, ale lacurilor înghețate și văilor impenetrabile. Privind în trecut, aveam senzația că pădurile întunecate și munții amețitori ai țării mele ne-au înghițit fără milă în hăurile lor, în timp ce Olanda ne oferea libertatea absolută a întinderilor de apă.

Străbăteam cu bicicleta kilometri întregi de-a lungul digurilor rurale, ce se întindeau de la un capăt la altul al țării, privind cirezile de vite ce pășteau la marginea apei, în timp ce morile de vânt se mișcau încet în adierea blândă a brizei.

Olanda a rămas neutră în Primul Război Mondial și ne așteptam să rămână și acum la fel. În eventualitatea unei invazii naziste, speram că rețeaua de căi navigabile a țării putea fi inundată pentru a împiedica înaintarea trupelor germane.

În aprilie 1939, Hitler a promis să respecte neutralitatea Țărilor de Jos, dar, după invadarea Poloniei de către Germania, era evident că aceste promisiuni erau lipsite de valoare. Cuprins de teamă, guvernul olandez a mobilizat armata complet nepregătită, dar politicienii și populația pacifistă a țării nu aveau cum să înțeleagă amploarea pericolului cu care se confruntau.

La începutul anului 1940, cea mai mare parte a Europei era în fierbere, dar olandezii afișau un aer de inocență, neatins încă de măcelurile comise în secolul XX și neafectat de mașinăria modernă de război de la granița cu Germania.

În zilele de duminică, țăranii se duceau încă la biserică încălțați în saboți din lemn. Căsuțele lor pătrățoase erau zugrăvite în culori strălucitoare, cu ferestre vopsite în alb. Deși electricitatea fusese introdusă în orașe ca Amsterdam, erau încă locuri unde lampagiii aprindeau, în amurg, felinarele de pe străzi. Țara păstra ultimele vestigii ale vechii Europe, rugându-se ca totul să se sfârșească cu bine.

Am ajuns în Gara Centrală din Amsterdam într-o dimineață rece de februarie din 1940. Pappy ne-a întâmpinat cu un zâmbet larg pe buze, apoi ne-am urcat cu toții în tramvaiul 25, care avea să ne ducă la noul nostru apartament. Pe drum, ne arăta canalele și clădirile înalte ale negustorilor, ce atestau bogăția și succesul imperiului comercial al Olandei. Mi-a spus, în șoaptă, că pasarelele podurilor din lemn erau presărate cu găuri ce-ți permiteau să vezi apa și vasele care treceau pe dedesubt, știind, probabil, că numai eu voi aprecia acest amănunt.

Am ajuns cu tramvaiul în sudul orașului, trecând prin cartierul muncitoresc De Pijp și printr-o zonă denumită Cartierul Râurilor. La orizont se înălța o clădire înaltă, ce îmi părea un zgârie-nori. Cartierul Râurilor se numea astfel deoarece străzile străjuite de plopi purtau numele diverselor fluvii și râuri ce traversează Olanda și se varsă în mare, printre care Rin, Meuse, Escaut și Jeker. În anii ‘20, companiile progresiste au construit, cu ajutor guvernamental, noi blocuri de locuințe pentru angajații lor. Multe dintre clădiri erau construite din cărămidă închisă la culoare, cu acoperișuri portocalii și ferestre mari, încadrate de perdele din dantelă. Seara, olandezii puneau lămpi la geamuri, lăsându-te astfel să pătrunzi în intimitatea familiilor, ai căror membri mâncau, citeau sau își făceau temele. Apartamentele erau mici, dar confortabile, prevăzute cu instalații sanitare și grădini unde copiii se puteau juca în voie.

Marea criză economică a pus capăt boomului imobiliar, motiv pentru care multe apartamente au rămas nelocuite, inclusiv cele din blocul cu douăsprezece etaje pe care l-am observat la venire. Această clădire nelocuită a dominat străzile orașului timp de ani și ani. Acum, refugiații evrei ca noi, care veneau în valuri în Olanda, închiriau apartamentele din ea și din blocurile ce împrejmuiau Piața Merwedeplein. Ani întregi, acest bloc înalt a reprezentat punctul nostru de reper. De câte ori ne aflam în oraș, îi căutam cu privirea prezența impunătoare și găseam cu ușurință drumul spre casă.

Noul nostru apartament se afla în Merwedeplein numărul 46, într-una dintre clădirile cu vedere spre piață.

Piața deschisă și triunghiulară mi s-a părut atât de irezistibilă în ziua venirii noastre, încât am sărit din tramvai și am început să alerg pe iarbă, făcând roata. Heinz a luat-o și el la fugă și am urcat amândoi treptele în goană

spre apartamentul nostru de la primul etaj.

— O, Erich! a exclamat mama când a intrat și a văzut un pian în sufragerie.

Apartamentul era frumos mobilat și râvnit de alți clienți, dar Pappy a reușit s-o convingă pe proprietara lui, o doamnă de religie creștină, să ni-l închirieze. A rugat-o să-l păstreze pe numele ei, anticipând problemele pe care le-ar putea avea evreii dacă lucrurile se vor înrăutăți.

În clipa în care a văzut pianul, Mutti și-a lăsat lucrurile în prag și, așezându-se pe taburet, a început să cânte o piesă a lui Johann Strauss, pe care o ascultam cu toții la Viena.

Tata ne-a condus apoi la bucătărie, unde am scrutat cu privirea cuptorul, masa și bufetele.

— Ei bine, Fritzi, cred că gătitul se va dovedi o nouă aventură pentru tine, a spus el pe un ton grav și ironic.

Și așa a și fost. Tata era un om încântător, dar la fel de pretențios ca toți ceilalți soți din epoca respectivă. După o zi grea la muncă, voia să savureze bucate delicioase, precum cele pe care le-ar găti cu trudă menajera noastră. Acum, sarcina cădea pe umerii mamei.

La început, nu i-a fost deloc ușor. Bănuiesc că până atunci mama n-a fiert nici măcar un ou în viața ei. Acum, trebuia să caute ingredientele unor rețete austriece complicate și istovitoare, ca mâncărurile cu tăieței sau găluștile cu prune fierte. Cu timpul însă, și cu ajutorul doamnei Rosenbaum, care venea din Austria și era căsătorită cu un prieten al tatei, un avocat german, a început să deslușească tainele bucătăriei, deși n-a devenit niciodată o mare bucătăreasă. Prefera să cânte o simfonie decât să amestece în cratițele cu mâncare. Cine ar putea s-o blameze pentru asta?

Voia să profite la maximum de prezența pianului. Imediat ce ne-am acomodat cu noul nostru stil de viață, mama a început să caute un profesor de muzică pentru Heinz și organiza serate muzicale cu ajutorul unui grup de muzicieni evrei.

Seratele nu erau întotdeauna pe placul tatei, un împătimit al muzicii de altfel, deoarece unii membri ai grupului erau mai mult entuziaști decât talentați. La început, Pappy stătea încordat în fața ziarului. Apoi, în timp ce violonistul deschidea seara, plimbându-și strident arcușul pe strunele viorii, tata își strângea nervos pumnii până i se albeau încheieturile, apoi ne anunța că venise timpul să-și facă plimbarea de seară împreună cu domnul Rosenbaum.

— Nu pot să ascult scârțâielile alea! îi spunea mamei când se întorcea acasă după încheierea seratei.

Și eu preferam să petrec timpul afară, și nu doar ca să scap de recitalurile

muzicale.

La Amsterdam, mă simțeam cuprinsă de o nouă senzație de libertate. Mi-am făcut noi prieteni, simțindu-mă atrasă în mod deosebit de o fată pe nume Janny Koord. Părinții ei erau doctori, iar ea era inteligentă și amabilă, purtându-se frumos cu mine și ajutându-mă să învăț olandeza. Janny și cu mine ne-am alăturat, în curând, tinerelor mame din piață, ajutându-le să aibă grijă de pruncii lor. Am început, de asemenea, să mă plimb cu bicicleta, să sar șotronul și să mă joc cu bilele pe stradă, de parcă aș fi trăit acolo toată viața.

Căram o geantă plină cu bile și îi provocam la joacă pe ceilalți copii. Când nu era nimeni prin preajmă, exersam ore în șir săriturile și figurile de gimnastică pe care le executam atât de bine în Austria, agățându-mă de balustrada din fier de pe treptele clădirii noastre.

„Cât mi-ar fi plăcut să am o fetiță dulce și blajină în locui unui băiețoi sălbatic ca Evi...”, le scria Pappy bunicilor mei din Anglia, adăugând: „Ori de câte ori Evi și Mutti fac skanderbeg, Mutti se vede mereu nevoită să ceară armistițiu”.

În curând, toți ceilalți copii din Merwedeplein au început să realizeze că sunt bună la sport și mă cooptau în echipa de rounders[6] pentru că aruncam mingea departe în teren și fugeam de la o bază la alta. Ne jucam ore în șir în piață, până seara târziu, când se lăsa întunericul și Pappy mă chema în casă.

Majoritatea copiilor din cartier proveneau din diverse locuri și mulți dintre ei erau evrei. Era pentru prima oară când locuiam într-o comunitate predominant evreiască și aveam multe de învățat unii de la alții. La început, nu vorbeam olandeza – alt motiv de frustrare. Abia reușisem să învăț franceza.

Părinții m-au înscris la o altă școală, unde înfruntam obstacole devenite de-acum familiare: o altă limbă străină, alți profesori pe care trebuia să-i impresionez și noi grupuri de fete în care trebuia să mă integrez.

Acasă, Mutti și Pappy vorbeau în germană, în timp ce Heinz și cu mine vorbeam un amestec ciudat de franceză și olandeză. Deveneam rapid o familie hibridă, iar experiențele trăite ca refugiați își puneau amprenta asupra tuturor aspectelor vieții noastre.

Deși îmi plăcea tot ce ne oferea orașul, niciunul dintre noi nu putea să ignore împrejurările care ne aduseseră în Olanda și nici criza ce ne pândea din umbră.

La școală, practicam exerciții de simulare a raidurilor aeriene, iar oamenii se întâmpinau încordați pe stradă, întrebând cu teamă de soarta prietenilor și a membrilor familiei.

Locuitorii Amsterdamului erau, în general, calzi și prietenoși, dar societatea olandeză era scindată în diverși „piloni” politici, sociali și religioși. Fiecare „pilon” avea propriul său partid politic, și influența ziarul pe care îl

citeai, cluburile pe care le frecventai și școlile unde îți trimiteai copiii.

Exista și un partid național-socialist, NSB, care îl admira pe Hitler și organiza raiduri infracționale. Membrii săi au atacat o cofetărie evreiască și au spart geamurile Comitetului pentru Apărarea Intereselor Evreiești. NSB nu s-a bucurat niciodată de prea multă simpatie, numărând, la apogeul existenței sale de la mijlocul anilor ‘30, doar 38 000 de membri. Partidul stârnea deseori disprețul olandezilor, iar liderul său, Anton Mussert, era de multe ori ținta ironiei oamenilor pentru că se căsătorise cu mătușa lui, o femeie cu optsprezece ani mai în vârstă decât el.

În 1940, odată cu trecerea iernii și venirea primăverii, vuietul bombardierelor germane, ce zburau deasupra noastră în drum spre obiectivele strategice ale Aliaților, precum baza navală de la Scarpa Flow din Scoția, a devenit o constantă în viața noastră.

Stăteam în pat noaptea și îmi imaginam cum avioanele zburau deasupra Mării Nordului, îndreptându-se spre bunica Helen și bunicul Rudolf, spre mătușile, unchii și verii mei. Știam că bunicului Rudolf nu i-a plăcut Anglia la început și a refuzat să învețe până și o iotă din limba stranie a englezilor. La urma urmei, în Primul Război Mondial, servise alături de armata austro-ungară și mai păstra, poate, o urmă de prudență.

Apoi, într-o seară, s-a dus la barul din orășelul aflat în comitatul Lancashire, unde se stabiliseră, și a început să cânte la pian. A cucerit imediat atenția tuturor. Și-a făcut mulți prieteni care, aflând că venise în țara lor aproape fără niciun ban, i-au făcut cinste cu o halbă de bere.

Speram să păstreze vii amintirile ieșirilor noastre duminicale la taverna din Viena, la fel ca mine.

Pe 9 aprilie 1940, evenimentele din Europa au luat o turnură complet nefericită. Germania a invadat Danemarca și Norvegia, sub pretextul apărării celor două țări de „agresiunea franco-britanică”.

Invadarea Danemarcei a reprezentat cea mai scurtă campanie efectuată de nemți în timpul războiului; mica armată daneză a fost înfrântă, iar guvernul s-a predat – în doar șase ore.

Campania din Norvegia a fost de altă natură. Norvegia reprezenta o miză importantă pentru Germania, oferindu-i atât controlul asupra minereului de fier din Suedia, cât și o bază pentru operațiunile navale prin care Hitler spera să scufunde vasele britanice și să înfometeze oamenii, determinând astfel capitularea Marii Britanii. Norvegienii n-au cedat însă ușor în fața agresiunii germane, înfruntând trupele inamice timp de șaizeci și două de zile pe terenul muntos.

Aceste evenimente nu prevesteau nimic bun pentru Olanda, cu armata ei prost echipată și un guvern pacifist, adept al unității naționale. Olandezii

afișau în continuare o atitudine de negare, complăcându-se într-o „atmosferă de îndoială îmbietoare și autoamăgire deliberată”, cum avea să spună mai târziu un istoric olandez.

Părinții mei urmăreau cu atenție evenimentele relatate la radio și le comentau în șoaptă când credeau că nu îi putem auzi. Dacă viitorul le inspira încă teamă (și probabil că așa se și întâmpla) sau realizau, cu o strângere de inimă, că noul nostru cămin ne oferea doar o scurtă acalmie, nu și-au trădat niciodată sentimentele în fața noastră.

Aceste schimbări și incertitudini au lăsat o amprentă puternică și asupra mea. Îmi amintesc un incident petrecut la vremea aceea, care m-a tulburat nespus de tare. După plecarea noastră pripită din Bruxelles, mi-am dat seama, abia când am ajuns la Amsterdam, că pierdusem colecția de ilustrate Côte d’Or cu membrii familiei regale din Belgia. În ciuda căutărilor noastre fervente, păreau să fi dispărut fără urmă, lăsându-mi sufletul pustiu. Aveam senzația că acest mic incident oglindea amploarea întunericului și suferințelor din lume.

Cu toții ne-am schimbat de când am plecat din Viena.

Câteva luni mai târziu după sosirea în Olanda, mama ne-a rezemat pe mine și pe Heinz de peretele dormitorului și ne-a măsurat înălțimea, însemnând-o cu o liniuță pe zid. Tata făcuse același lucru în primele zile ale venirii noastre ca să inaugureze casa. Și am descoperit cu uimire că amândoi crescusem în decurs de doar câteva săptămâni.

7
Anne Frank

Mi-am făcut mulţi prieteni la Amsterdam, mai ales din rândul copiilor care locuiau în Merwedeplein, dar unul dintre ei avea să devină cunoscut pretutindeni în lume.

Dacă vă aflaţi printre milioanele de oameni care au citit *Jurnalul Annei Frank*, v-aţi putea imagina că ştiţi foarte multe lucruri despre ea.

I-aţi recunoaşte, fără doar şi poate, imaginea emblematică din fotografia făcută de tatăl ei, Otto, pe care o vedem pe numeroase postere şi coperte de cărţi, cea a unei fetiţe cu părul negru şi ondulat şi un zâmbet timid şi cuceritor.

Dacă i-aţi citit jurnalul în copilărie sau în adolescenţă, poate că v-aţi regăsit în poveştile ei, în certurile cu părinţii, în încercările de a stârni interesul unui băiat şi în întrebările legate de viitor. Poate că v-aţi simţit, ca şi mine, sufletul copleşit de tristeţe, aflând cum destinul i-a frânt fără milă speranţele şi visurile. Sau dacă i s-a împlinit vreunul, ca visul de a deveni o scriitoare renumită, acest lucru nu s-a întâmplat nicidecum aşa cum şi-a imaginat ea.

N-am cunoscut-o pe Anne Frank în postura unei scriitoare sensibile, care şi-a explorat emoţiile şi sentimentele doar în paginile jurnalului ei. Dar vă pot înfăţişa portretul lui Anne pe care am cunoscut-o în Merwedeplein şi scurta noastră prietenie născută acolo. Mai târziu, această prietenie avea să reunească familiile noastre într-un mod cu totul inimaginabil, exercitând un impact covârşitor asupra vieţii mele.

În ziua în care am întâlnit-o pe Anne, am dat nas în nas nu cu imaginea mea în oglindă, ci cu imaginea mea antagonică. Eu eram o fetiţă blondă, cu apucături de băiat, cu chipul ars de soare după ore întregi petrecute afară şi cu hainele răvăşite după plimbările cu bicicleta, jocurile cu bile şi tumbele executate în piaţă. Anne era cu o lună mai mică decât mine, dar părea introvertită şi misterioasă, privind cu teamă lumea printre şuviţele coafate cu grijă ce-i încadrau chipul. Purta ţinute impecabile, cu şosete albe şi pantofi de lac strălucitori. Locuiam vizavi una de cealaltă, dar eram complet diferite.

Reuşeam să leg cu uşurinţă prietenii, deoarece oamenii se simţeau atraşi de entuziasmul meu debordant şi dragostea mea de viaţă. Anne îi atrăgea prin talentul ei narativ şi cunoştinţele mai vaste decât ale noastre. Vorbea atât de mult, încât o porecleam „doamna Quack”[7]. O revăd deseori în minte înconjurată de un grup de fete care râdeau vesele, ascultându-i comentariile şi

experiențele. În timp ce eu jucam fericită șotronul, Anne citea reviste de cinema și mergea cu prietenele ei la cafenele, unde mâncau înghețată și stăteau de vorbă ca niște doamne din înalta societate.

Într-o după-amiază, mă aflam la atelierul de croitorie, unde, foindu-mă nerăbdătoare pe scaun, o așteptam pe Mutti ca să-mi modifice paltonul. În spatele perdelei, o clientă își analiza costumul împreună cu asistenta atelierului, cerându-i părerea în privința lungimii tivului și întrebând-o dacă ținuta n-ar fi mai elegantă dacă ar avea umeri falși. Când perdeaua s-a dat la o pante, am descoperit cu stupoare că persoana care se studia în oglindă, îmbrăcată într-un costum de culoarea piersicii, garnisit cu tiv verde, ultima modă la Paris, era Anne.

Anne se mutase la Amsterdam din Frankfurt, împreună cu sora ei, Margot, și părinții lor, în 1933. Tatăl ei, Otto, avea o firmă, Opekta, care producea pectină, un ingredient folosit în fabricarea gemurilor și dulcețurilor. Era, de asemenea, pasionat de fotografie, făcându-le fiicelor lui, în diverse etape ale vieții lor, sute de poze cu aparatul Leica dotat cu lentile Carl Zeiss de mare precizie.

Familia Frank era, ca și noi, o familie de refugiați evrei. Mama lui Anne, Edith, era mereu tăcută și parcă timidă. Otto era un bărbat înalt și zvelt, cu o mustață mică și ochi prietenoși. Părea mai mare decât părinții mei și se căsătorise târziu, dându-le viață lui Anne și Margot pe când avea treizeci și ceva de ani.

Prima impresie pe care mi-a creat-o Otto a fost cea a unui om extrem de cumsecade. După câteva discuții purtate în apartamentul familiei Frank, Otto a realizat că nu știam bine olandeza. De atunci, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să consolideze legăturile dintre noi, vorbindu-mi numai în germană, ca să mă ajute să mă simt ca acasă. L-am cunoscut timp de mulți ani și, în ciuda experiențelor trăite, nu m-a făcut niciodată să-mi schimb părerea despre el – a rămas mereu un om cald și înțelegător, un domn în adevăratul sens al cuvântului.

Mă duceam deseori în vizită la familia Frank, unde stăteam în bucătărie și beam limonadă făcută în casă, în timp ce mă jucam cu pisica lor, Moortje.

Când am ajuns prima dată în Merwedeplein, am găsit o pisicuță în apropiere și am dus-o acasă. I-am spus în șoaptă că avea o nouă familie acum, iar Pappy a fost de acord s-o păstrăm, făcându-le conspirativ cu ochiul lui Mutti și lui Heinz. Îmi plăcea să am ceva numai al meu, astfel că, într-o dimineață, când m-am trezit și am descoperit că dispăruse, am simțit un gol imens în suflet. N-am aflat niciodată ce i s-a întâmplat, iar dorul pe care i-l purtam și căutările frenetice – și zadarnice – mi-au zdruncinat viața, făcându-i nefericiți pe toți cei din jur. Speram ca Mutti să ne lase să luăm un alt animal

de companie, dar, pentru că acest lucru părea puțin probabil, trebuia să mă mulțumesc cu pisica familiei Frank.

În alte împrejurări, prietenia mea cu Anne ar fi fost, probabil, efemeră. Atunci însă, legătura puternică dintre noi se datora unei alte prietenii, cea cu Susanne Lederman.

Susanne avea un ten neted și frumos, ochi albaștri și un păr negru și bogat, pe care îl împletea în cosițe. O adoram cu ardoarea tipică unei fetițe. Obișnuiam să ne trimitem mesaje codate de la ferestrele dormitoarelor noastre, aflate peste drum unul de celălalt și despărțite de o grădină mică. Susanne alcătuia un trio grozav împreună cu Anne și cu o altă prietenă, Hanne, alături de care petrecea foarte mult timp, discutând despre băieți și potențiali prieteni, lucru ce mi se părea o pierdere de vreme.

Chiar și Heinz stârnea acum interesul fetelor din Merwedeplein, făcând, la rândul lui, o adevărată pasiune pentru una dintre ele, o oarecare Ellen. Devenise un băiat înalt și chipeș, dar iubirile lui adolescentine mă făceau să râd. Nu cunoscusem frumusețea idilelor romantice cu băieții și mi-era cu neputință să le înțeleg. Într-o după-amiază, Heinz mi-a spus că unul dintre prietenii lui, Herman, voia să mă vadă. Stăteam îngrozită în cameră când băiatul și-a făcut apariția în pragul ușii și mi-a oferit, timid, un buchet de flori. Sub presiunea momentului, am acceptat, fără tragere de inimă, să fiu „prietena” lui Herman, dar atracția față de sexul opus, pentru care Heinz, Anne și Susanne manifestau o fascinație uluitoare, nu-mi stârnea nici cel mai mic interes.

Eram cu toții prieteni, dar frecventam cercuri diferite. Cu toate astea, am fost cumplit de supărată când am aflat că Susanne nu ne invitase nici pe mine și nici pe Janny la petrecerea ei aniversară, împreună cu Anne și alți câțiva prieteni din anturajul nostru. Dornică de răzbunare, am cumpărat o cutie cu bomboane și, scoțându-le cu grijă din ambalaj, le-am înlocuit pe fiecare în parte cu câte o bucată de morcov sau de nap și le-am înfășurat în foița de aluminiu. I-am dăruit apoi cutia lui Susanne și i-am urat „La mulți ani!”. Barbara, sora lui Susanne, mi-a spus mai târziu că aceasta a desfăcut fiecare „bomboană” în parte. „O, Eva, măcar una singură să-i fi lăsat!”

Îmi amintesc și acum cu câtă invidie o priveam pe Anne pentru că se ducea la petrecerile aniversare ale lui Susanne și cu câtă ardoare îmi doream să fim prietene mai apropiate ca să mă invite și pe mine.

Evenimente mai presus de puterea noastră aveau să ne influențeze mai târziu micul univers, conferindu-ne povești de viață uluitoare și uneori tragice, dar la vremea respectivă eram doar niște copii obișnuiți, animați de aceleași gelozii, temeri, năzuințe, prietenii și rivalități ca toți ceilalți.

8
Ocupația germană

În noaptea de 10 mai 1940, avioanele germane survolau, ca de obicei, Olanda, dar undeva deasupra Mării Nordului au făcut cale întoarsă. Ne-am trezit din somn în vuiet de avioane și rafale de împușcături. Când Pappy a dat drumul la radio ca să auzim buletinele de știri, am aflat că aviația germană paraşutase deja 4 000 de trupe ca să atace bazele aeriene de la Valkenburg, Ockenburg și Ypenburg. Mai târziu, în timpul unui raid și mai cumplit, alte câteva mii de trupe au atacat orașele olandeze, printre care și Rotterdam, în timp ce Divizia 4 Panzer a lansat un atac la sol asupra graniței de sud.

Toate astea se întâmplau cu o zi înainte de a împlini unsprezece ani și le scrisesem o scrisoare bunicilor mei în care le povesteam despre petrecerea pe care o dădusem la sfârșit de săptămână.

> Draga mea bunică,
>
> Îți mulțumesc pentru cuvintele tale încântătoare și pentru pozele bunicului. Petrecerea de ziua mea a fost un adevărat festin, motiv pentru care m-am îngrășat 20 de kilograme. Îți doresc „La mulți ani!” de ziua mamei. Nu am timp să-i scriu și bunicului.
>
> Vă trimit milioane de pupici.
>
> Cu drag,
> Eva, sărbătorita ta.

Cel mai cumplit coșmar prindea acum contur. Copleșiți de spaimă, ne-am făcut câteva bagaje și, ca multe alte familii de evrei, am străbătut în fugă străzile orașului în speranța că ne vom putea îmbarca spre Anglia. Orașul era în fierbere, plin de oameni ce alergau care încotro în încercarea de a-i găsi pe cei dragi sau o cale de scăpare.

Am înfruntat, ore în șir, mulțimile deznădăjduite, luând porturile cu asalt, obosiți, îndureraţi și abătuți, în timp ce Pappy încerca disperat să ne urce pe orice navă ce avea să ridice, în curând, ancora. Dar totul a fost în zadar. Plecase și ultimul vas, la bordul căruia n-am fi avut nicio șansă să ne urcăm.

Am străbătut, ținându-ne de mână, drumul lung până în Merwedeplein, adânciți într-o tăcere copleșitoare, asemenea celei în care ne-am cufundat în noaptea venirii naziștilor la Viena.

Armata olandeză s-a împotrivit cu îndârjire, timp de cinci zile,

invadatorilor nemți, dar trupele ei nepregătite și mica sa forță aeriană nu puteau ține piept mașinăriei de război germane. Rețeaua de diguri a țării, menită să ofere o linie de apărare crucială, n-a fost niciodată inundată, deoarece podurile ofereau o legătură vitală între regimentele olandeze. Tancurile germane au traversat, așadar, nestingherite fluviul Meuse și au preluat controlul.

Așa-zisul „război fals”, ce dura din septembrie 1939, se încheiase (deși n-a fost niciodată „fals” dacă erai evreu sau te aflai pe Frontul de Est în țări ca Polonia).

În Marea Britanie, Neville Chamberlain a demisionat de la cârma țării și a fost înlocuit cu Winston Churchill, în timp ce, în Polonia, Rudolf Höss, un ofițer nazist, sărbătorea numirea sa în funcția de Kommandant al unui nou lagăr de concentrare – cel de la Auschwitz. Cu o putere înfiorătoare de previziune, Höss anunța că barăcile cazărmilor poloneze, goale și infestate cu păduchi, vor deveni în curând, cel mai „eficient” lagăr de concentrare de pe tot cuprinsul celui de-al Treilea Reich.

Două zile mai târziu după atacul Germaniei asupra Olandei, regina Wilhelmina a fugit în Anglia la bordul unui distrugător britanic, împreună cu moștenitoarea Coroanei, prințesa Juliana, prințul Bernhard, soțul ei, și copiii lor, și a înființat un guvern olandez în exil.

După patru zile, de lupte crâncene, avioanele germane au bombardat Rotterdamul, prefăcându-l în ruine, omorând 1 000 de oameni și lăsând alți 80 000 fără case. Armata olandeză capitulase deja ca să salveze viața locuitorilor din Rotterdam, dar naziștii susțineau că nu au primit la timp această informație ca să pună capăt bombardamentelor. Crainicii buletinelor de știri povesteau cum un băiețel din orașul mistuit de flăcări își întreba mama dacă a venit sfârșitul lumii. Pentru că Amsterdamul și alte orașe olandeze se confruntau cu amenințări similare, Olanda s-a văzut nevoită să capituleze în fața Germaniei.

Cele mai cumplite temeri ale noastre se adeveriseră mult prea curând. Căci, pe 15 mai 1940, ne aflam deja sub ocupație nazistă și nu mai aveam unde să fugim.

Viața s-a schimbat din nou într-o clipită. În miercurea aceea, trupele germane au traversat podul Berlarge și au intrat în Amsterdam. Unii trecători i-au întâmpinat călduros, făcându-le cu mâna și întinzându-le brațele în timp ce nemții mărșăluiau pe străzi. Majoritatea cetățenilor de rând îi priveau însă cu groază și neliniște. Își iubeau independența, dar trebuiau să accepte noile împrejurări dacă voiau să rămână în viață, și ei, și familiile lor.

În speranța de a ține cât mai departe de putere partidul național-socialist al lui Anton Mussert, a luat ființă, în iulie 1940, o nouă organizație politică,

Nederlandse Unie. Liderii săi susțineau „o politică rațională” de colaborare cu naziștii, luând în calcul și „problema evreiască”. Această „colaborare rațională” a câștigat adeziunea unui număr mare de susținători și, în doar câteva luni, partidul NU avea deja mai mult de 80 000 de membri, atrăgând tot mai mulți oameni dornici să se înscrie în rândurile sale.

După experiențele trăite la Viena și incidentele petrecute în întreaga Europă, știam la ce să ne așteptăm. Liderul noului regim nazist instaurat în Olanda era Arthur Seyss-Inquart, fost cancelar al Austriei, responsabil pentru operațiunea Anschluss[8] din 1938. Naziștii au acționat însă cu prudență la început, căci nu voiau să piardă susținerea poporului olandez. Stăteam, așadar, în apartamentul nostru din Merwedeplein și așteptam cu sufletul la gură cursul evenimentelor.

În vara aceea, am reușit să ne bucurăm de ultima vacanță împreună – două săptămâni petrecute la mare în Zandvoort, un oraș aflat în nord la o oră depărtare de Amsterdam.

Am făcut fotografii pe plajele lungi ce se contopeau nestingherite cu Marea Nordului, dincolo de care se afla Anglia. Deși apele mării nu acopereau o suprafață prea mare, ni se păreau la fel de vaste ca Oceanul Atlantic. Ne plimbam împreună cu bicicleta pe întinderile de pământ presărate cu iarbă, râzând când o vedeam pe Mutti balansându-se nesigură pe drum, ghidată de un simț precar al coordonării. N-a reușit niciodată să deprindă mersul pe bicicletă sau șofatul – singura ei experiență la volan s-a sfârșit într-un copac.

Râdeam și ne tachinam unii pe alții de parcă nu aveam nicio grijă. În realitate însă, nimic nu era mai departe de adevăr.

În august 1940, naziștii au început să introducă legi împotriva evreilor din Olanda. Prima lege interzicea măcelarilor sacrificarea animalelor conform tradiției evreiești sub pretextul „spălării onoarei naționale a olandezilor” știrbite de „cruzimea față de animale”.

În septembrie, naziștii au interzis vânzarea în stradă a produselor negustorilor și comercianților evrei. Li s-a interzis apoi exercitarea funcțiilor în guvern și în alte instituții publice și frecventarea cursurilor universitare. În octombrie 1940, toate companiile evreiești trebuiau să se înscrie în registrul nazist al comerțului.

În ianuarie 1941, regimul nazist a cerut evidența întregii populații de evrei, ce număra 130 000 de oameni, iar în iulie adulților li s-au emis acte de identitate ștampilate cu litera J, de la *Jude*[9]. Aceștia puteau fi oricând opriți pe stradă sau în mijloacele de transport, cerându-li-se să-și prezinte actele de identitate, iar dacă făceau greșeala să le lase acasă, naziștii îi arestau pe loc. Ni se păreau incredibile eforturile naziștilor de a reduce la un simplu J mii de oameni cu personalități și vieți unice și complicate.

Pașapoartele austriece ale părinților mei fuseseră și ele ștampilate cu litera J, înainte de a fi confiscate după operațiunea Anschluss și înlocuite cu pașapoarte germane – ștampilate, de asemenea, cu litera J. Apoi și acestea ne-au fost retrase, transformându-ne pe toți în apatrizi. Până și pe viza belgiană a mamei scria „Sara” pentru ca autoritățile să știe că era evreică. (Naziștii adăugau femeilor de origine evreiască numele de „Sara” pe lângă celelalte din buletin, iar bărbaților le spuneau „Israel”.)

Viața noastră devenea tot mai restrictivă. Fiind proprietarul unei afaceri evreiești, Pappy a fost nevoit să predea fabrica de încălțăminte din Breda unei persoane de religie creștină – deși bănuiesc că a încheiat un acord ce îi asigura un anumit venit. Pentru că noile restricții de călătorie îl împiedicau să se mai ducă la muncă, Pappy, înzestrat cu un spirit antreprenorial de excepție, a început să angajeze alți evrei, care lucrau de acasă, fabricând genți din piele de șarpe.

În cafenele, teatre și alte clădiri publice, au început să apară tot mai multe anunțuri pe care stătea scris *Verboden voor Joden,* „Interzis evreilor”. Apoi, spre disperarea părinților mei, oamenii au fost obligați să-și predea aparatele de radio ca să nu asculte buletinele de știri de la Londra. Lui Pappy îi era dor să afle veștile încurajatoare despre aliații noștri englezi, iar Mutti și Heinz tânjeau să asculte concertele Filarmonicii din Londra.

În februarie 1941, sute de mii de cetățeni olandezi au făcut grevă generală, timp de patru zile, blocând toate activitățile. din Amsterdam. Oamenii au ieșit în stradă în semn de protest față de violențele nemților comise împotriva evreilor în timpul unui conflict iscat în fața unei cofetării. Greva a fost primul indiciu al unei mișcări organizate de rezistență a poporului olandez, luând prin surprindere regimul nazist. Până atunci, politica nazistă îi tratase cu indulgență pe olandezi ca parte integrantă a rasei „ariene”, eliberând prizonierii de război și făcându-se că nu-i observă pe cetățenii de rând care purtau pe străzi panglici portocalii sau alte semne ale Mișcării de Rezistență. Acum, liderii greviștilor au fost arestați și împușcați – incident ce marca o schimbare șocantă pentru olandezi, cât și dezvăluirea adevăratei fețe a naziștilor. Greva generală din februarie 1941 a schimbat complet lucrurile, reprezentând primul punct de cotitură din perioada ocupației germane.

Reichskommissarul nazist Arthur Seyss-Inquart le-a spus olandezilor că nu vor tolera susținerea evreilor. „Noi, naziștii, nu considerăm că evreii fac parte din poporul olandez. Sunt dușmanii noștri”.

Pentru a-și ilustra cât mai bine cu putință punctul de vedere, naziștii au impus cinematografelor olandeze difuzarea unor filme de propagandă pline de ură la adresa evreilor, printre care și un documentar intitulat *The Eternal Jew.* Acesta îi înfățișa pe evrei ca pe un popor murdar, și parazit, lipsit practic de

caracteristici umane, prezentând imagini cu „paraziți” evrei surprinși pe o stradă aglomerată dintr-un ghetou polonez sau cu șobolani ieșind dintr-un canal.

Cândva, adoram serile lungi și calde de primăvară, dar în vara anului 1941 nu aveam nici unde să ne ducem, nici ce să facem. Legile restrictive limitau tot mai mult activitățile evreilor: aceștia nu aveau voie să facă tranzacții la bursa de valori, doctorii puteau să trateze doar pacienți evrei, iar muzicienilor li se interzicea accesul în orchestre.

Eu, Heinz, și ceilalți copii din Merwedeplein nu puteam să mergem în parc, să ne plimbăm pe plajă, să călătorim cu tramvaiul, să vizităm grădina zoologică, să înotăm la ștrand sau să mergem la cinema.

— Vreau doar să văd un film cu Shirley Temple, i-am spus, oftând, lui Heinz, într-o după-amiază toridă.

— Dar ce are Shirley, și eu nu? m-a întrebat el, sărind din pat, unde citea o carte, și începând să danseze step pe podea. Dansul meu nu e la fel de bun ca filmul?

— Nu dansezi rău, i-am răspuns râzând, dar nu ești la fel de fermecător ca Shirley.

În septembrie, am aflat că trebuie să mergem la școli separate, pur „evreiești”. Heinz a fost nevoit să renunțe la liceu. La noua școală unde s-a înscris, a devenit bun prieten cu Margot Frank. Amândoi erau dedicați învățăturii și uneori își făceau temele împreună.

Pentru că nu stăpâneam încă prea bine olandeza ca să merg la școală, părinții mei au stabilit să iau lecții în particular împreună cu alți zece copii. Mutti s-a dus la familia Frank și a întrebat dacă Anne ar vrea să se alăture lecțiilor noastre particulare, dar Anne vorbea foarte bine olandeza, iar părinții ei au hotărât s-o înscrie la o școală normală.

Profesorul nostru, domnul Mendoza, era un celibatar între două vârste, care ne dădea în fiecare zi lecții acasă la el, în timp ce mama lui ne pregătea masa în bucătărie. Familia Mendoza făcea parte din marea comunitate a evreilor sefarzi, care fugiseră cu sute de ani în urmă de persecuțiile înfăptuite în Spania și în Portugalia și construiseră magnifica Sinagogă Portugheză din Amsterdam. La fel ca majoritatea prietenilor și cunoștințelor noastre din Amsterdam, domnul Mendoza și mama lui au fost, probabil, deportați în lagărele de concentrare, de unde nu s-au mai întors niciodată.

Deoarece lecțiile noastre se apropiau de final, colegii mei au fost de acord să-i cumpărăm domnului Mendoza un cadou: doi peruși într-o colivie. Țineam păsările la mine acasă, iar după încheierea orelor, ceilalți copii veneau cu mine să le dăm să mănânce.

Într-o dimineață, când m-am trezit, am descoperit că unul dintre peruși

zăcea mort pe fundul coliviei. Moartea lui mi-a provocat o tristețe apăsătoare, pe care niciunul dintre colegii mei nu părea să o împărtășească. Mutti a cumpărat altă pasăre, dar nimic nu mă făcea să uit de peruşul mort. Îmi încleştam pumnii şi îmi doream cu ardoare să dau timpul înapoi şi să readuc pasărea la viaţă – nu exista însă nicio formulă magică prin care să-mi văd visul împlinit.

Pentru că noile legi le impuneau evreilor să fie acasă la ora opt seara, părinţii noştri improvizau diverse jocuri distractive ca să ne umple timpul. Unul dintre acestea era bridge-ul, o activitate cu totul neobişnuită pentru adolescenţi, dar fiind un joc fascinant, ne-a captat iute interesul cu regulile şi strategiile lui complicate. Deşi nu pot s-o dovedesc, cred că, jucând atât de mult, am devenit una dintre cele mai bune şi mai dedicate jucătoare de bridge din întreaga Europă.

Dar nici partidele de bridge nu reuşeau să ne umple serile până la epuizare. Uneori, ne invitam prietenii acasă şi jucam Monopoly, apoi Heinz se aşeza la pian şi ne cânta piese de Chopin, Schubert şi George Gershwin, compozitorul lui preferat.

Într-o zi, Heinz a adus acasă mai multe cartoane şi creioane şi a început să lucreze la un proiect în sufragerie.

— Nu intra! mi-a strigat el. Rămâi în camera ta până te chem eu! După un timp, ce mi s-a părut o veşnicie, a venit după mine, spunându-mi să închid ochii, şi m-a condus apoi în sufragerie. Din cauza raidurilor aeriene, trebuia să ţinem obloanele trase la ferestre, dar când am deschis ochii, am văzut că jaluzelele erau ridicate şi camera era învăluită în întuneric. Heinz a aprins apoi o lanternă şi a îndreptat lumina spre geamuri. Acestea erau acoperite cu cartoane ce înfăţişau, fiecare în parte, câte un personaj din *Albă ca Zăpada şi cei şapte pitici.*

— Ştiu că ai fost supărată pentru că n-ai putut să vezi filmul, mi-a spus el. Am zugrăvit, aşadar, povestea numai pentru tine...

Desenase toate personajele basmului, dându-le viaţă cu fiecare atingere a creionului. Mi-a depănat întreaga poveste, descriindu-mi cu lux de amănunte fiecare erou în parte şi fiecare episod al intrigii, ca într-un film sau o piesă de teatru. Mutti şi Pappy îl priveau mândri, ştiind că făcuse totul ca să mă ajute să mă simt mai bine.

— Am ascultat cea mai frumoasă variantă a *Albei ca Zăpada*, i-am spus, în final.

Ne mai certam şi noi uneori, ca toţi fraţii şi surorile, dar am realizat în clipa aceea că nimeni n-ar fi putut avea un frate mai grijuliu şi mai atent ca Heinz.

Ce bine ar fi fost ca, obloanele şi draperiile trase la ferestre să ţină la

distanță lumea de afară!

În timp ce noi priveam conflictele imaginare dintre bine și rău din basmele pentru copii, ofițerii din vârful ierarhiei naziste s-au întâlnit, fără știrea noastră, într-o vilă de la periferia Berlinului și au stabilit soarta evreilor. Regimul nazist implementa deja politica „epurării” ținuturilor germane, strămutându-i pe evrei în Est, dar și acest lucru se dovedea problematic, deoarece ghetourile din orașe deveneau neîncăpătoare.

Generalul-locotenent SS Reinhard Heydrich, șeful Poliției și al Serviciului de Securitate, a propus, în cadrul conferinței de la Wannsee din 20 ianuarie 1942, „soluția finală pentru problema evreiască”: toți evreii din Europa aveau să fie strămutați în lagărele din Est, unde fie vor munci până la epuizare, fie vor fi uciși.

În scurt timp, Amsterdamul s-a umplut de evrei, „relocați” cu forța, din alte părți ale Olandei. Stăteau pe unde apucau, fără să știe că aceasta era prima etapă din călătoria lor înspăimântătoare. Naziștii își ascundeau atrocitățile sub masca unor termeni ca „relocare” sau „soluția finală”. Și-au desăvârșit, firește, metoda în lagărele de concentrare, precum cel de la Auschwitz, dominat de sloganul „Munca te eliberează”, unde, sub pretextul „dușurilor”, oamenii își găseau sfârșitul în camerele de gazare.

În luna mai a acelui an, am găsit-o pe Mutti cosându-mi Steaua lui David pe haine. Nu aveam voie s-o scot, mi-a spus ea, și nici s-o ascund sub alte haine.

— Dacă nu o porți, nemții te vor aresta pe loc, mi-a explicat ea.

— Parcă am fi niște proscriși! am exclamat, cu ochii în lacrimi, descătușându-mi temerile și frustrările.

— Nu, Evi, mi-a răspuns Mutti. Nu ne place să purtăm acest simbol, dar suntem la fel de mândri de originile noastre evreiești. Poate că naziștii îl consideră un stigmat al rușinii, dar noi știm prea bine că este un simbol al onoarei.

De atunci, cu toții am purtat Steaua lui David cusută pe haine, alături de cuvântul *Jood*.

Odată cu trecerea timpului, deveneam tot mai conștienți de pericolele din Amsterdam. Unul dintre prietenii lui Heinz, Walter, a fost prins de naziști fără Steaua lui David și arestat pe loc. Cam tot pe atunci, în timp ce mă plimbam într-o zi pe stradă, am văzut cum soldații naziști l-au bătut cu furie pe un bărbat care semăna cu Pappy, apoi l-au aruncat într-un camion și au pornit la drum. A fost o scenă înspăimântătoare.

Aflând că naziștii arestau fără discernământ bărbați și băieți și îi trimiteau în „lagărele de muncă” din Germania, Pappy a reușit să-l interneze pe Heinz în spital sub un pretext fals, dar veștile care circulau prin intermediul

Rezistenței olandeze nu erau deloc îmbucurătoare. Existau deja zvonuri conform cărora evreii deportați erau uciși în lagărele de concentrare. Deși nimeni nu credea această grozăvie, Pappy a realizat că lațul se strângea tot mai tare și trebuia să întreprindă acțiuni și mai drastice ca să ne salveze.

Primul lucru pe care l-a făcut a fost să strângă provizii de alimente și să le ascundă ca să putem supraviețui în caz de urgență. Mâncarea era deja raționalizată și nu era deloc ușor să faci stocuri, dar am reușit, ușor-ușor, să punem câte ceva deoparte.

Îmi amintesc și acum ziua aceea de duminică însorită când am străbătut orașul cu primele noastre provizii, cărând fiecare câte o geantă sau un rucsac plin cu conserve de roșii, orez, ulei de măsline, cacao și lapte condensat. Călătoria s-a dovedit o aventură înspăimântătoare; mergeam cu spaima în suflet că un soldat ne va opri să vadă ce căram în ranițe. La un moment dat, m-am oprit să-mi leg șireturile de la pantofi și conservele s-au răsturnat în rucsac, scoțând un zgomot metalic.

Am ajuns, în cele din urmă, la magazia din apropierea canalului Singel, unde Pappy închiriase un spațiu de depozitare în care am ascuns, ușurați, proviziile de alimente într-un cufăr mare.

După alte patru călătorii similare, cufărul s-a umplut până la refuz, iar Pappy l-a încuiat și a presărat naftalină pe deasupra. Deși n-am profitat niciodată de aceste stocuri, ele au constituit salvarea unei alte familii pe tot parcursul războiului.

Acțiunile stringente ale tatei s-au dovedit bine întemeiate. La scurt timp după aceea, pe 6 iulie 1942, Heinz a primit o scrisoare prin care i se comunica deportarea într-un „lagăr de muncă” din Germania.

Știam cât de înspăimântat era Heinz – căci i se adevereau cele mai cumplite coșmaruri –, dar a reușit să-și stăvilească temerile.

— O să plec, i-a spus el mamei. Toți prietenii mei sunt acolo. Până și Margot Frank a primit o scrisoare similară. Sunt convins că naziștii nu-mi vor face niciun rău dacă voi munci din greu.

Din fericire, Pappy a respins de la bun început această variantă.

— Cred că a venit timpul să ne facem nevăzuți.

La vremea aceea, niciunul dintre noi’ nu a înțeles pe deplin tâlcul cuvintelor sale. Ne bucuram că americanii intraseră în război cu un an în urmă și speram din suflet că totul avea să se sfârșească în curând. Când l-am auzit pe tata spunând că trebuie „să ne facem nevăzuți”, am crezut că ne vom ascunde doar pentru câteva săptămâni, până când pericolul deportării lui Heinz ar fi trecut.

Înainte de a ne ascunde însă, mai aveam de trecut un obstacol neplăcut – trebuia să-mi scot amigdalele.

Lipsisem de la școală din cauza infecției, sperând că îmi voi reveni în curând, dar nu ne puteam ascunde dacă nu mă vindecam complet. Boala ne-ar fi pus pe toți în pericol – și pe noi, și pe cei care ne adăposteau. Nu puteam să mă duc nici la spital, deoarece naziștii îi arestau acum pe pacienții evrei. Singura alternativă era să-mi scot amigdalele în altă parte, și Pappy a găsit, în cele din urmă, un doctor dispus să mă opereze.

Gândul unei intervenții chirurgicale fără un echipament corespunzător și fără asistente de specialitate era înfiorător,, iar când doctorul m-a dus în micul lui cabinet, legându-mi cu asprime brațele și picioarele de masă, o spaimă cumplită mi s-a cuibărit în suflet.

M-a obligat să inspir gaz ilariant până am căzut într-un somn ciudat, bântuit de halucinații și imagini de coșmar. În timpul operației, am visat că, stând legată de masă, cabinetul a fost cuprins de flăcări, iar eu mă zbăteam cu disperare, țipând înspăimântată, fără să reușesc să mă eliberez din strânsorile ce mă țineau prizonieră.

9
Ascunzătoarea

E greu să ne imaginăm viața într-o ascunzătoare restrânsă și tăcută.

Oamenii mă întreabă adesea cum am reușit să îndur acest prizonierat și să stau, zi de zi, închisă într-o cămăruță.

Și eu mă întreb asta, cunoscându-mi firea tumultuoasă și năvalnică. Iubeam acțiunea, nu filosofia, ca Heinz, dar într-un spațiu atât de mic, nu puteai face roata și nici alte activități casnice zgomotoase, cum ar fi, de exemplu, montarea unor rafturi.

Am îndurat captivitatea pentru că nu aveam altă șansă. Alternativa era cruntă: fie stăteam ascunși, fie pieream cu toții. Și ne consolam cu gândul că lucrurile aveau să se schimbe în curând. Perspectiva unui prizonierat fără sfârșit era cu neputință de îndurat, așa că te amăgeai cu speranța că vei sta ascuns până mâine sau până săptămâna sau chiar luna viitoare. Mai aștepți încă o zi deoarece îți imaginezi că libertatea va veni în scurt timp.

— Trebuie să te înarmezi cu mult curaj, Evi, mi-a spus Pappy, ținându-mă de umeri. Situația asta nu va mai dura mult. Acum, pentru că au intrat și americanii în război, totul se va sfârși în curând.

Stăteam în sufrageria din Merwedeplein, într-o dimineață de duminică, în timp ce eu și Mutti împachetam câteva lucruri într-o valiză mică, gata să pornim la drum.

— Știu, i-am răspuns eu, dar nu înțeleg de ce nu putem pleca împreună.

— Nu fi tristă! m-a rugat el.

Încerca să minimalizeze evenimentele cât mai mult cu putință și să ne aline freamătul lăuntric. Hotărâse că era mai ușor și mai sigur să ne despărțim, dar perspectiva de a pleca cu mama, pe când el rămânea cu Heinz, era cumplit de împovărătoare.

— Cât timp vei sta în ascunzătoare cu Mutti, încearcă să te gândești că Heinz și cu mine suntem în cealaltă parte a orașului și ne vom revedea cât de des vom putea.

— Așa e, a intervenit și Heinz. Voi încerca să-ți scriu tot ce-am făcut. Sunt convins că voi reuși să scriu și să desenez mai mult fără s-o am în preajmă pe surioara mea gălăgioasă și vorbăreață, a adăugat cu un surâs pe buze.

Am încercat să-i zâmbesc și eu.

Ne-am îmbrățișat cu inima frântă, apoi Mutti m-a luat de mână și m-a tras iute după ea pe scări înainte de a începe să plâng.

Deşi simulam cu toţii curajul, ne dădeam prea bine seama că pasul pe care îl făceam era crucial. Înotam în ape tulburi; speram că vom fi din nou împreună, dar ştiam că se putea întâmpla orice.

Piaţa era încă pustie la acea oră şi, pe când o traversam, revedeam în minte jocurile, certurile, dramele şi petrecerile trăite alături de ceilalţi copii. Singurul chip familiar pe care l-am întâlnit în cale a fost cel al lăptarului, un om cumsecade, care de obicei ne dăruia câteva cuvinte calde şi un zâmbet prietenos. În dimineaţa aceea însă, ne-a întors spatele, prefăcându-se că nu ne-a văzut.

Când locuitorii din Merwedeplein se vor trezi, nimeni nu va afla că am dispărut. Mi-am ridicat ochii spre apartamentul lui Anne Frank, întrebându-mă dacă şi ei vor fi nevoiţi să plece. Mii de alţi evrei porneau deodată în călătorii spre destinaţii necunoscute.

Mutti şi cu mine aveam fiecare câte o geantă mică, de parcă ne duceam la plimbare. Spre deosebire de Otto Frank, tata nu plănuise din timp să ne ascundem şi nici nu avea legături cu partizanii din Rezistenţă, dar sub ameninţarea deportării lui Heinz, a căutat cu disperare o ascunzătoare până când Frieda, o prietenă de religie creştină, i-a spus că sora ei ne va găzdui sub o identitate falsă.

Conform noilor noastre acte de identitate, Mutti era Mefrouw[10] Bep Ackerman, iar eu eram fiica ei, Jopie. Eram, oficial, o fetiţă de religie creştină din Olanda, dar mă simţeam ciudat să merg pe stradă fără Steaua lui David cusută pe haine. Deşi am urât momentele când a trebuit s-o port, acum, copleşită de senzaţia că îmi lipsea ceva, ţineam o revistă lipită de piept în locul unde se aflase cândva aceasta. Străbăteam în tăcere străzile din Rivierenbuurt, îndreptându-ne spre partea de est a Amsterdamului.

Prima noastră „casă” era un mic apartament deţinut de soţii Dekker, care aveau doi băieţi mici. Fiind mult mai săraci decât familiile din anturajul, nostru, creşteau, spre stupoarea mea, doi iepuri pe balcon pentru masa de Crăciun. Seara, părinţii îi lăsau pe copii să se joace cu iepurii în casă, permiţându-ne chiar să le aducem nişte iarbă de afară ca să mănânce. Mutti şi cu mine ocupam unul dintre dormitoare sub pretextul unor rude de la ţară aflate în vizită.

Nu reuşeam să-mi găsesc liniştea, îmbrăcându-mi freamătul lăuntric în cascade de cuvinte.

— Mi se pare atât de ciudat să stăm aici. Nu-mi vine să cred că am putea ajunge acasă în nicio jumătate de oră. Oare unde or fi Pappy şi Heinz?

Mutti mă privea cu tristeţe, fără să spună vreun cuvânt. Se mulţumea doar să mă mângâie, înţelegătoare, pe picior.

Niciuna dintre noi nu-şi trăda, fizic, originile evreieşti, aşa că ieşeam

deseori la plimbare în timpul zilei, deşi acest lucru putea fi foarte periculos dacă cineva ne-ar fi examinat cu atenţie actele false.

Anonimatul nostru avea să se sfârşească în curând. Într-o zi, când ne-am întors acasă, am găsit-o pe doamna Dekker în pragul uşii cu o expresie înspăimântată pe chip. Unul dintre băieţii ei spusese la şcoală că primiseră vizita unei mătuşi şi a unei verişoare de la ţară, dar el nu le cunoştea şi se îndoia că făceau parte din familie. În timp ce noi eram plecate la plimbare, Gestapoul scotocise apartamentul.

— Îmi pare rău ca nu mai puteţi să rămâneţi, ne-a spus ea. Cunoaştem însă o alta doamna din oraş dispusa să vă găzduiască. Puteţi să vă duceţi acolo.

Trebuia sa pornim din nou la drum, de data aceasta într-un cartier ce poarta numele de Oud-Zuid. Inima îmi tremura la gândul ca am scăpat ca prin urechile acului, iar acum trebuia sa străbatem kilometri întregi pana în celălalt capăt al oraşului. Am ajuns, în cele din urmă, la destinaţie şi am bătut la uşa unei case complet necunoscute. Gazda noastră, o olandeză elegantă, ne-a primit cu braţele deschise, ca pe nişte rude pe care nu le mai văzuse de mult timp.

— Hai, intraţi! Cât mă bucur să vă revăd!

Domnişoara Klompe ne-a invitat iute înăuntru şi a închis uşa în urma noastră. Primirea caldă şi gesturile familiare nu aveau să-i păcălească prea mult pe cei din jur, dar jucau un rol important în farsa reîntâlnirii unor vechi prieteni.

La Amsterdam, ca oriunde în alta parte, rezistenţa manifestată faţă de regimul nazist şi colaborarea cu nemţii se manifestau în diverse forme. În primii ani de război, Mişcarea de Rezistenţă era organizată de grupuri mici de indivizi, care poate nici nu ştiau de existenţa altor grupuri. Odată cu trecerea timpului, ascunderea evreilor presupunea tot mai multe pericole, iar Mişcarea de Rezistenţa a devenit din ce în ce mai bine organizată, dar, la început, cei care şi-au asumat riscul ascunderii evreilor au fost oamenii de rând, ca soţii Dekker sau domnişoara Klompe, animaţi de ura faţă de nazişti şi hotărâţi să li se împotrivească cu orice preţ.

Unii îi găzduiau din altruism, alţii pentru ca aşa le spuneau pastorii bisericilor lor, dar erau şi oameni care îi ajutau de dragul banilor. În timp ce unii te lăsau în pace, deşi îţi bănuiau originile evreieşti, alţii te raportau Gestapoului pentru câţiva guldeni olandezi.

În timpul deportărilor în masă din 1942, când asistentele creşelor şi grădiniţelor din Amsterdam îi scoteau pe furiş din clădirea teatrului Hollandsche Schouwburg pe copiii evrei rămaşi orfani, acestea aşteptau ca tramvaiul 9 să plece din staţie şi, alergând apoi pe lângă vagoane cu câte un prunc la subraţ, se urcau la următoarea staţie. Era singura modalitate de a

trece neobservat pe lângă soldații naziști, care stăteau de pază pe cealaltă parte a drumului, supraveghind ușile tramvaielor ca să împiedice tentativele de fugă ale evreilor. Una dintre aceste asistente își amintește că, în momentul în care s-a urcat în tramvai, ținând ascuns în brațe un prunc evreu, „toți pasagerii au început să râdă, pentru că ne-au observat manevra, dar nimeni n-a spus nimic. Tipic locuitorilor din Amsterdam”.

De fapt, nu era nicidecum „tipic locuitorilor din Amsterdam”. Nu știai niciodată cine era de partea ta, cine avea să te trădeze – sau cine făcea parte dintre temuții „vânători de evrei”. Acești cetățeni anonimi, oameni obișnuiți, de altfel, își câștigau existența predându-i pe evrei în mâinile naziștilor și condamnându-i astfel la o moarte sigură. În Amsterdamul aflat sub dominația nazistă, locuitorii erau cu toții niște străini și nu știai niciodată ce-i animă pe vecinii de vizavi, care te urmăreau ascunși printre faldurile perdelelor de dantelă.

— Va trebui să fiți foarte atente, ne-a avertizat domnișoara Klompe în timp ce beam o ceașcă de ceai. Nu aveți voie să folosiți nici baia, nici bucătăria cât timp sunt plecată.

Apoi, când gazda noastră i-a sugerat mamei s-o ajute la gătit, am privit-o pe Mutti cu coada ochiului, convinsă că voi zări pe chipul ei o umbră de reticență, căci nu-i plăcea să gătească. Am citit, în schimb, entuziasmul și recunoștința în ochii ei, izvorâte din sentimentul de ușurare pe care îl simțea la gândul că ne aflam, în sfârșit, într-un loc sigur.

După ce ne-am terminat ceaiul, am urcat cele trei trepte spre mansardă, unde domnișoara Klompe încropise un mic dormitor pentru mine și o sufragerie pentru Mutti, mobilată cu o canapea înflorată.

În timp ce scrutam cu privirea noile împrejurimi, mama a întrebat-o câtă siguranță ne oferea adăpostul nostru.

Nemții făceau deseori raiduri, ne-a mărturisit domnișoara Klompe, cu o sinceritate înspăimântătoare, „ca niște lucrători de la deratizare, dornici să extermine «plaga» evreilor fugari”, dar partizanii Mișcării de Rezistență erau la fel de hotărâți să ne salveze din ghearele morții. Poate că voia să ne ridice moralul, dar spusele ei mi-au provocat un nod în stomac.

Domnișoara Klonipe nu făcea, oficial, parte din Rezistență (voia doar să ne ajute din dorința de a se împotrivi regimului nazist și noilor lui reguli), dar în seara aceea, ne-a făcut cunoștință cu domnul Broeksma, un coleg de catedră din ținutul ei natal, provincia Friesland. Domnul Broeksma era un om inteligent, inventiv și de încredere, căruia i-am încredințat fără șovăială viața noastră, iar el a făcut tot ce i-a stat în putință ca să ne salveze.

Prima lui sarcină, ne-a spus apoi, era aceea de a construi o ascunzătoare secretă, pe care s-o folosim în cazul în care naziștii aveau să dea năvală în

casă. Cea mai bună modalitate era construirea unui perete fals la capătul unei băi lungi şi instalarea unei trape ascunse în spatele plăcilor de faianţă.

Împreună cu un zidar de încredere, domnul Broeksma a început să strângă materialele de construcţie şi să le aducă noaptea, pe furiş, în casa domnişoarei Klompe. Cei doi au terminat lucrarea abia în cea de-a treia duminică de la venirea noastră în adăpost. Era târziu în noapte şi eram cu toţii obosiţi, dar mai aveam de pus plăcile de faianţă.

— Pari istovit. Nu vrei să te opreşti? l-a întrebat domnişoara Klompe.

— Nu, hai să ducem treaba la bun sfârşit! i-a răspuns el, după o scurtă şovăială.

În cele din urmă, Mutti şi cu mine le-am strâns, recunoscătoare, mâinile. Mama a încercat ascunzătoarea, făcându-se nevăzută în spatele peretelui fals. Ne-am trântit apoi în pat, prea obosite ca să ne mai lăsăm pradă grijilor, şi am adormit în doar câteva minute. Dar somnul avea să ne fie spulberat în curând.

— Se ascunde aici vreun evreu împuţit?

Vocile erau răsunătoare şi aspre. Dormeam buştean când zgomotul dubelor de afară şi cel al uşii trântite de la intrare mi-au tulburat somnul. Am simţit-o apoi pe Mutti zgâlţâindu-mă cu putere şi m-am trezit de-a binelea.

— Eva, aranjează cuvertura!

Am făcut iute patul şi am fugit amândouă în baie, dar dorinţa noastră imperioasă de a ne ascunde s-a lovit de un obstacol cu totul neaşteptat: domnişoara Klompe avea şi ea un secret – un iubit însurat, care era, din întâmplare, un doctor evreu. Acesta se afla în baie şi se pregătea, să intre, înaintea noastră, în ascunzătoare. În timp ce naziştii băteau la uşa de la intrare, iubitul gazdei noastre a încercat să ne alunge şi să închidă chepengul. Mutti l-a implorat să ne lase şi pe noi să intrăm, explicându-i că, dacă nemţii ne vor prinde acolo, îl vor descoperi şi pe el. Ne-a permis, fără tragere de inimă, să intrăm şi noi şi am închis chepengul exact în clipa în care soldaţii au început să urce scările.

Inima îmi bătea atât de tare, încât eram sigură că nemţii o vor auzi în timp ce scotoceau baia, tropăind, icnind şi dând ordine în stânga şi-n dreapta, la câţiva paşi depărtare de locul unde stăteam înghesuită alături de Mutti şi de iubitul domnişoarei Klompe. Tropotele au început încet-încet să se îndepărteze în vreme ce soldaţii verificau restul casei. În cele din urmă, au coborât treptele cu zgomot. Am auzit uşa de la intrare trântindu-se în urma lor, iar Mutti a răsuflat uşurată, vărsând lacrimi amare în întuneric. Ne dădeam prea bine seama că bunăvoinţa şi dorinţa domnului Broeksma de a termina treaba ne-au salvat viaţa.

Momentele petrecute în ascunzătoare erau dominate de sentimente contradictorii – de o spaimă cumplită, pe de-o parte, şi de o plictiseală soră cu

moartea, pe de alta. Numai în clipa în care eşti închis între patru pereţi sau zaci la pat, ţintuit de boală, realizezi cât de lungă poate fi o zi. Mutti şi cu mine ne trezeam de obicei dis-de-dimineaţă, ne îmbrăcam şi luam un mic dejun frugal. Apoi domnişoara Klompe pleca la muncă, închizând uşa în urma ei, iar casa se cufunda într-o tăcere mormântală. Pentru ca orele dimineţii să treacă mai repede, Mutti încerca să mă ajute la lecţii, dar cum eram la fel de încăpăţânată ca întotdeauna şi îi stârneam cu uşurinţă furia, mă trezeam adesea cu câte o palmă în creştetul capului. Ştiam că, undeva într-o ascunzătoare din Amsterdam, Heinz îşi ocupa timpul devorând cărţile, jucând şah şi exploatându-şi la maximum harurile artistice. Domnul Broeksma mi-a adus şi mie cărţi de citit, dar nu reuşeam să mă concentrez asupra lor. Încercam, în schimb, să-mi omor timpul comentând cu Mutti ultimele evenimente, ca raidurile Gestapoului, sau făcând planuri de viitor.

Mi se părea greu să mă aflu, zi şi noapte, numai în compania mamei, cum şi ei i se părea la fel de dificil să petreacă tot timpul alături de o fetiţă de treisprezece ani, capricioasă şi enervantă.

Pentru că mâncarea era strict raţionalizată, primeam câteva alimente în schimbul unor cartele false pentru raţii, astfel că seara mâncam o masă frugală, ce nu-mi potolea, niciodată senzaţia de foame. Uneori, mai stăteam de vorbă cu domnişoara Klompe, dar, de obicei, era ocupată să corecteze caietele elevilor sau să-şi distreze prietenul. Deşi poate părea ciudat, n-o cunoşteam prea bine pe domnişoara Klompe. Eram recunoscătoare pentru ajutorul ei şi conştiente de faptul că norocul ne surâdea – am aflat mai târziu că mulţi evrei nu aveau relaţii bune cu cei care îi găzduiau. Uneori, copiii trimişi la fermele de la ţară erau exploataţi fără milă, iar femeile şi fetele erau abuzate sexual sau obligate să se culce cu stăpânul casei în schimbul tăcerii sale. N-am trăit experienţe de acest gen, dar viaţa în casa unor oameni complet străini, în asemenea împrejurări, presupunea un stres continuu, căci te aflai mereu la cheremul lor.

Ne strângeam în fiecare seară în jurul radioului pe care ni-l adusese domnul Broeksma şi pe care îl ţineam ascuns într-un bufet. La ora nouă seara, ascultam buletinele de ştiri ale BBC-ului transmise în olandeză de la Londra despre cursul războiului. Din aceste buletine am aflat – lucru confirmat şi de domnul Broeksma – că aproape toţi evreii din Amsterdam fuseseră arestaţi şi deportaţi în Est.

Ne-am bucurat să auzim şi o veste bună, conform căreia sorţii păreau să se întoarcă împotriva naziştilor. Îmi amintesc că i-am strâns, încântată, mâna lui Mutti când am aflat de înfrângerile suferite de Rommel în Africa. Dar primeam şi veşti îngrijorătoare, ca aceea despre existenţa în Polonia a unui lagăr al morţii – Auschwitz. Am simţit fiori reci de spaimă, iar stomacul mi s-

a întors pe dos când am aflat că naziștii gazau evrei în acest lagăr. Stăteam cu toții încremeniți, evitându-ne, neîncrezători, privirile – doar nu putea fi adevărat, nu-i așa?

Mai târziu, când ne duceam la culcare, mă agitam, înspăimântată, în pat, încercând cu disperare să mă eliberez din ghearele temerilor și neliniștilor mele.

V-ați putea imagina, probabil, această rutină timp de câteva zile sau săptămâni, dar noi stăteam ascunşi de aproape doi ani.

Singurele momente fericite, rarisime, de altfel, erau cele în care reușeam să mergem în vizită la tata și la Heinz.

Era extrem de periculos să părăsim ascunzătoarea: trebuia să străbatem orașul până la gară, de unde luam trenul spre un orășel de la periferia Amsterdamului, Soestdijk, unde Pappy și Heinz găsiseră un adăpost în casa unei femei pe nume Gerada Katee-Walda. Trebuia să-mi adun întregul curaj și să par cât mai calmă și mai relaxată cu putință de fiecare dată când vedeam soldați pe stradă sau în vagonul de tren, dar emoțiile călătoriei dispăreau ca prin minune în clipa în care ne întâlneam toți patru.

Așa cum bănuiam deja, Heinz se adaptase mult mai bine decât mine la viața în captivitate. Picta din ce în ce mai mult, lăsându-mă fără grai când îmi arăta tablourile în ulei de un realism impresionant. Unul dintre acestea înfățișa un tânăr ca Heinz, care stătea cu capul pe un birou, copleșit de disperare. Într-altul, o ambarcațiune cu vele străbătea oceanul prin fața unei ferestre cu obloanele trase.

— Unde ai învățat să pictezi așa? îl întrebam eu. Cum știi să amesteci culorile?

Heinz ridica doar din umeri, cu un zâmbet pe buze.

Până și Pappy își omora timpul cu preocupări intelectuale, umplând paginile caietelor de matematică cu idei de afaceri, pe care voia să le pună în practică după război, dar și cu schițe și poezii.

Uneori, aceste călătorii durau și câte o zi întreagă, determinându-ne să rămânem peste noapte. Știam că împreună puteam să învingem orice obstacol. Savuram bucuria revederii până ajungeam din nou acasă la domnișoara Klompe. Vizitele noastre îmi confereau, încetul cu încetul, speranța de a merge mai departe, făcându-mă să le aștept cu nerăbdare.

Îmi plăcea atât de mult să merg la Soestdijk, încât am acceptat să fac și o fotografie alături de doamna Katee-Walda. Părea o femeie plăcută și prietenoasă și mă bucuram că Pappy și Heinz găsiseră o binefăcătoare atât de cumsecade. Din păcate însă, nu era nicidecum persoana pe care ne-o imaginam.

10
Trădarea

Am căzut în mâinile naziștilor în ziua în care am împlinit cincisprezece ani. Era 11 mai 1944 și locuiam acum împreună cu familia Reitsma, pe care o cunoșteam deja, într-o casă veche de pe strada Jacob Obrecht de lângă Vondelpark. Adăpostirea evreilor devenise o acțiune tot mai riscantă, deoarece naziștii ofereau recompense financiare substanțiale pentru predarea fugarilor. Într-o zi, când ne-am întors acasă, după o vizită făcută tatei și lui Heinz, am aflat că Gestapoul scotocise din nou locuința domnișoarei Klompe.

— Trebuie să vă spun cu regret că nu vă mai pot găzdui, ne-a anunțat ea. Prezența voastră aici presupune un risc mult prea mare.

Trebuia să ne mutăm în altă parte.

Pe 11 mai, m-am trezit dis-de-dimineață, nerăbdătoare să văd ce avea să-mi ofere ziua mea de naștere. Îmi plăceau soții Reitsma; domnul Reitsma era olandez din provincia Friesland, iar soția lui era o pictoriță evreică. Fiul lor, Floris, locuia și el tot acolo. Când am coborât treptele în dimineața aceea de marți, am descoperit că îmi pregătiseră un mic dejun cu totul special. Pe masă se afla o vază cu zambile și lalele proaspete, iar Floris mi-a oferit un cadou împachetat într-o hârtie pictată de doamna Reitsma.

— Păstrează-l deocamdată! E surpriză, mi-a spus el. Desfă-l după micul dejun! Era opt și jumătate și tocmai ne pregăteam să mâncăm când cineva a sunat la ușă. Ne-am privit încruntați și uimiți, căci era mult prea devreme ca să primim vizite. Când domnul Reitsma s-a dus să deschidă ușa, am auzit în fundal vocile aspre ale celor din Gestapo. Și atunci s-a stârnit haosul. Soldații au dat iama pe trepte, Floris a sărit pe fereastră și a fugit pe acoperișuri, ușa de la sufragerie s-a deschis larg, iar noi am înlemnit pe loc în fața puștilor naziste. N-am mai apucat să-mi desfac cadoul.

— Ei sunt! au strigat soldații. *Evrei împușcați!*

Ne-au înșfăcat pe toți de brațe și, împingându-ne pe scări, ne-au dus în stradă. În tot acest timp, mama a încercat cu disperare să-i explice soldatului nazist care o ținea prizonieră că eu nu eram în totalitate evreică, deoarece eram fructul unei aventuri avute cu dentistul ei din Viena. Acesta n-a crezut o iotă din povestea ei. Am ajuns în curând în fața sediului Gestapoului, o clădire mare de cărămidă, ce fusese cândva o școală generală.

Ne-au închis pe toți într-o cameră de detenție împreună cu alți oameni înspăimântați, care nici nu îndrăzneau să ne privească. Am stat ore în șir pe

scaunele tari din lemn ce străjuiau pereții, în timp ce retrăiam evenimentele de dimineață. Ce s-a întâmplat? Cine ne-a trădat? Ce avea să se întâmple de acum încolo?

Din celelalte camere răzbăteau țipete și plânsete înăbușite. Rând pe rând, când își auzeau numele strigate, oamenii ieșeau din celulă. Nimeni nu rostea și nici nu oferea vreun cuvânt de alinare. În cele din urmă, am auzit și numele lui Mutti. Inima mi s-a oprit în piept, dar ea m-a strâns cu putere de braț, încercând să-mi dea putere și să-mi transmită dragostea ei.

O jumătate de oră mai târziu, au venit și după mine.

Un polițist m-a dus într-o cameră sărăcăcios mobilată. Pe unul dintre pereți trona un tablou al lui Hitler. La capătul încăperii, stăteau doi ofițeri ai Gestapoului, care mă scrutau, din spatele unui birou, cu priviri amabile și pătrunzătoare. Nu erau nici vulgari, nici grosolani și vorbeau în șoaptă într-o germană stilată și corectă.

— Spune-ne tot ce vrem să știm și apoi o vei putea vedea din nou pe mama ta, a intervenit unul dintre ei.

Spusele celuilalt ofițer m-au lăsat însă fără suflare.

— Vei putea să-ți revezi și tatăl, și fratele.

Nu știam că Pappy și Heinz căzuseră și ei în mâinile nemților, iar vestea m-a făcut să tremur ca varga. Ofițerii Gestapoului au început deodată să mă bombardeze cu întrebări. Unde am locuit înainte și cine ne-a ajutat? Cine ne-a dat cartelele pentru rațiile de alimente?

Le-am răspuns, șovăitoare, la unele întrebări, fără să dezvălui prea multe informații, reușind chiar să trec sub tăcere adevărata identitate a domnișoarei Klompe.

După interogatoriu, m-am întors în sala de așteptare, lângă Mutti. Din încăperea alăturată răzbăteau sunete de glasuri și țipete. I-am recunoscut pe Pappy și pe Heinz. În curând, s-a așternut tăcerea, iar orologiul bătea clipele cumplite ale așteptării. Polițistul și-a făcut apoi din nou apariția și m-a condus în sala de interogatoriu.

— Dacă n-ai de gând să cooperezi, îl vom tortura pe fratele tău până își va da ultima suflare, mi-a spus, de această dată, ofițerul superior.

Eram încremenită de spaimă și uluire.

— Vrei să-ți arăt ce-i vom face? m-a întrebat el.

Și-a luat apoi bastonul și a început să mă lovească peste umeri și peste spate. La început, am încercat să-mi stăvilesc strigătele de durere, dar pentru că loviturile nu mai conteneau, am început să scot niște urlete aproape animalice, pe care nu le puteam controla.

M-au ridicat, în cele din urmă, de pe jos și m-au azvârlit într-o cameră alături de alți prizonieri cu chipurile la fel de însângerate și pline de vânătăi.

Și am stat acolo toată ziua – ziua în care împlineam cincisprezece ani – fără apă sau mâncare, ascultând țipetele oamenilor torturați în sala de interogatoriu.

Polițistul a venit din nou după mine și m-a condus pe un coridor spre o altă încăpere. Când ușa s-a deschis, i-am văzut în prag pe Mutti, Pappy, Heinz și soții Reitsma. M-am aruncat plângând în brațele lor.

Pappy mi-a explicat cum s-au petrecut lucrurile: deși știam în mare parte ce s-a întâmplat, ultimele evenimente m-au lăsat fără grai. În timp ce eu și mama găsiserăm o nouă ascunzătoare în casa familiei Reitsma, Pappy și Heinz se văzuseră și ei nevoiți să se mute, în împrejurări mult mai dificile. La început, relațiile cu doamna Katee-Walda au fost cordiale, dar, odată cu trecerea timpului, pretențiile ei au devenit tot mai mari. Pappy îi plătea deja o sumă considerabilă de bani, dar ea voia din ce în ce mai mult. A renunțat, în curând, la atitudinea ei prietenoasă, devenind ostilă și răutăcioasă și oferindu-le porții tot mai mici de mâncare. Lucrurile au atins apogeul în timpul uneia dintre vizitele noastre, când a insistat ca mama să-i dea haina ei de blană.

— Și așa nu ieși prea mult pe afară, i-a spus lui Mutti. Așa că n-ai nevoie de ea. M-ar putea ajuta să fac cumpărături pentru Erich și Heinz.

Era evident că ne șantaja. Dacă Pappy nu avea să-i satisfacă pretențiile financiare, îi va preda în mâinile Gestapoului. A rugat-o, așadar, pe Mutti să le găsească un alt adăpost, iar ea a apelat la ajutorul unei prietene de religie creștină, căreia i-a povestit necazurile noastre. Aceasta nu putea s-o ajute, dar cunoștea o familie despre care se zvonea că făcea parte din Mișcarea de Rezistență. Au acceptat să ne ajute să găsim o altă ascunzătoare și, spre marea noastră bucurie, ne-au anunțat în scurt timp că o familie din Amsterdam era dispusă să-i găzduiască.

Pappy și Heinz erau încântați să plece din casa doamnei Katee-Walda, dar se temeau că avea să-i predea poliției dacă le va descoperi planul, deoarece își pierdea astfel o mare parte din venit. Au plecat, așadar, pe ascuns, într-o dimineață, devreme, și s-au urcat în trenul ce avea să-i ducă la Amsterdam. Ca să-și ascundă originile evreiești, Heinz își vopsise părul blond și nu-i stătea deloc bine. Amândoi trăiau cu frica în sân că vor fi arestați, motiv pentru care au răsuflat ușurați în clipa în care o asistentă olandeză din Mișcarea de Rezistență i-a întâmpinat la gară, spunându-le că îi va însoți spre noul lor adăpost. Au străbătut cu bine orașul și au ajuns la familia care acceptase să-i găzduiască și care le pregătise chiar și o masă îmbelșugată – lucru ce contrasta izbitor cu bucatele sărăcăcioase oferite de doamna Katee-Walda.

Câteva zile mai târziu, le-am făcut o vizită cu Mutti. Niciunul dintre noi nu bănuia că asistenta olandeză și membrii familiei atât de primitoare erau cu toții agenți naziști, care așteptau ca Pappy și Heinz să se instaleze comod în

noul lor adăpost înainte de a-i preda poliției. Ofițerii Gestapoului ne-au văzut în ziua aceea venind în vizită și ne-au urmărit în timp ce ne întorceam la casa familiei Reitsma. O zi mai târziu, ne-au arestat pe toți, în același timp.

Acum ne aflam în sediul Gestapoului, așteptând să ajungem la închisoare – sau poate și mai rău.

Părinții mei au făcut tot ce le-a stat în putință ca să ne ajute – și pe noi, și pe soții Reitsma. Actele noastre purtau acum ștampila temutului *S* de la *Strafe*, care înseamnă *pedeapsă* în germană. Mutti a încheiat o înțelegere cu Gestapoul, mărturisindu-i unui ofițer locul unde își ținea ascunse bijuteriile în schimbul anulării *S*-ului de pe acte și al eliberării soților Reitsma. Agentul Gestapoului a fost de acord și s-a întors acasă împreună cu Mutti, unde au găsit cutia cu pudră de talc a mamei – ascunzătoarea inelelor și a ceasului ei cu diamante. În mod surprinzător, ofițerul și-a păstrat promisiunea, eliberându-i pe soții Reitsma și lăsându-i să trăiască în tihnă pe tot parcursul războiului. Au supraviețuit foametei din iarna anului 1944 cu ajutorul proviziilor noastre de mâncare lăsate cu mult timp în urmă în cufărul din depozit. Gândul că o familie cumsecade s-a bucurat de aceste provizii îmi conferă o oarecare alinare.

Ideea că nu ne eliberau însă pe toți odată era cumplit de înspăimântătoare.

— De ce nu ne dau drumul tuturor? l-am întrebat pe Pappy, printre hohote de plâns, în celula din sediul Gestapoului.

— Pentru că ne consideră dușmani, mi-a răspuns el, în șoaptă.

Ne-au înghesuit în curând într-o dubă neagră și ne-au dus la închisoare. Odată ajunși acolo, paznicii olandezi ne-au despărțit de bărbați. Mi-am înălțat capul din mulțimea de oameni și l-am văzut pe Pappy șoptindu-mi printre buze: „Nu-ți pierde curajul!”

Am ajuns împreună cu Mutti în aripa destinată femeilor – un dormitor mare, cu paturi suprapuse și o toaletă murdară într-un capăt, înțesat de vreo patruzeci de femei, sărăcăcios îmbrăcate și vrednice de milă. În noaptea aceea, am dormit cu mama într-un pat suprapus, trezindu-ne de nenumărate ori în plânsete de copii și crize de astm cronic. Nu puteam să înțeleg cum de mi se întâmpla așa ceva. Eram doar o adolescentă de cincisprezece ani, hăituită de naziști din țară în țară și obligată să mă ascund în diverse adăposturi ca, în final, să sfârșesc în închisoare. Mânia și amărăciunea îmi învolburau sufletul pustiit.

De dimineață, am primit un coltuc de pâine și niște apă. Am mâncat coltucul cu poftă, realizând că era pentru prima oară când puneam ceva în gură după micul dejun de care abia mă atinsesem cu o zi în urmă. O femeie, care încerca să le îmbărbăteze pe celelalte prizoniere, s-a așezat pe pat lângă mine în timp ce mâncam. O chema Ninni Czopp și se născuse la Amsterdam

într-o familie de ruși. Mi-a povestit că trebuia să plece la universitate când naziștii au invadat țara, dar reușise să se ascundă împreună cu sora ei mai mică, cu fratele și soția acestuia, cât și cu fetița lor, Rusha. Mama ei căzuse în mâinile naziștilor cu câtva timp în urmă.

— Măcar ne aflăm într-o închisoare olandeză, mi-a spus ea, încercând să mă liniștească, deoarece olandezii aveau reputația unor oameni ceva mai milostivi.

La sfârșitul celei de-a doua zile, ni s-a spus că aveam să fim transferate într-un alt loc – un lagăr de tranzit din Westerbork, o regiune rurală din Olanda.

— Va fi mai bine acolo, a spus Ninni, arătându-mi spațiul restrâns și condițiile jalnice din închisoare. Și atât timp cât vom rămâne în Olanda, vom fi în siguranță.

Soldații ne-au înghesuit într-un vagon obișnuit de tren, precum cele de navetiști, păzindu-ne cu străşnicie în timp ce străbăteam ținuturile magnifice, scăldate în soarele de vară. Trecuse atâta amar de vreme de când nu mai văzusem câmpuri cu flori, pe care păștеau în tihnă oile și vacile, și îi priveam cu invidie pe țăranii care își cultivau grădinile, străbăteau drumurile de țară și lucrau ogoarele. Mi-am întipărit în minte fiecare detaliu al călătoriei noastre până am ajuns la destinație.

Lagărul de la Westerbork a fost inițial o tabără pentru refugiații evrei sosiți în Olanda în anii ‘30. După ocuparea țării de către naziști, a devenit lagăr de detenție pentru evrei și apoi centru de deportare pentru evreii trimiși în lagărele de concentrare.

Când am ajuns, am scrutat în amurg întinderea lagărului.

— Nu e atât de rău, ne-a spus Pappy, încercând să ne ridice moralul. Suntem încă în Olanda și putem rămâne împreună. S-ar putea să întâlnim și persoane cunoscute, poate pe cineva din Lyceum[11] sau din Merwedeplein – pe Janny, Sanne sau Anne.

Barăcile din lemn și condițiile de trai erau primitive, iar oamenii păreau încordați și îngrijorați, dar nu deznădăjduiți. Un drum nămolos, botezat sugestiv „Bulevardul suferinței”, străbătea centrul lagărului – acesta era Jocul unde deținuții se întâlneau și socializau, împărtășindu-și veștile și bârfele.

La sosire, am fost duși la biroul de înregistrare, unde am completat mai multe fișe și formulare. Administratorii și supraveghetorii erau și ei deținuți evrei, aflați sub controlul soldaților naziști. Ar fi trebuit să primim cartele pentru rațiile de alimente de la Biroul Central de Distribuție, dar Gestapoul le desființase. Am trecut apoi pe la biroul de clasificare pentru mai multe informații și, în final, am fost trimiși în spațiile de carantină.

Eu și Mutti am fost, în cele din urmă, „găzduite” într-una dintre barăcile

femeilor, prevăzute cu paturi suprapuse și instalații sanitare rezonabile. Deși ne-au despărțit de Pappy și de Heinz, ne-am regăsit în scurt timp și ni s-a permis să stăm împreună afară, în aer liber. Heinz a găsit un locșor umbros, unde ne-am așezat să stăm de vorbă. În seara aceea, am mâncat cu toții într-o sală de mese comună *stamppot*, meniul tradițional olandez: piure de cartofi amestecat cu morcovi și sos. În acest timp, ceilalți deținuți ne-au înfățișat viața în lagărul din Westerbork.

Ca multe alte lagăre, cel din Westerbork a dezvoltat o cultură unică și distinctă. La apogeul său, avea un spital cu peste 1 000 de paturi, medici specialiști și o. secție de ambulatoriu, precum și o cantină dotată cu un depozit, de unde oamenii puteau cumpăra lucruri inaccesibile în altă parte: pește, castraveți, ingrediente pentru pudding și buchete de flori. Existau, de asemenea, diverse ateliere, printre care și unul de croitorie, prevăzut cu o mașină specială de cusut menită să repare dresurile feminine (un accesoriu obligatoriu pentru călătoria la Auschwitz). Până la venirea noastră, lagărul găzduise și un renumit spectacol de cabaret, susținut de prizonieri, cu participarea extraordinară a doi cântăreți bine cunoscuți, Johnny & Jones.

Cea mai cumplită zi era cea a deportării, când mii de evrei nefericiți aveau să-și găsească sfârșitul în lagărele din Est. Odată cu fiecare transport, atmosfera devenea tot mai încordată. Cine se afla pe listă? – era întrebarea ce stătea pe buzele tuturor. Trenul sosea peste noapte, iar deținuții se trezeau dis-de-dimineață și priveau cu groază vagoanele de animale ce-i așteptau pe linie.

Acele zile erau dominate de spaimă și de disperare, după cum le descrie istoricul olandez Jacob Presser în studiul său despre distrugerea evreilor olandezi. Celor care nu se aflau pe listă, un răgaz de încă o săptămână le conferea o nespusă ușurare. Deținuții înfățișau discrepanța unui tablou înfiorător – îmbarcarea evreilor în trenuri și ferecarea vagoanelor pe fondul muzicii de cabaret ce răzbătea în depărtare. Prizonierii își doreau cu disperare să rămână în lagărul de la Westerbork, conștienți fiind că singura opțiune de a pleca o constituia trenul ce avea să-i poarte, cum spune Presser, „într-un ținut necunoscut, de unde nimeni nu se mai întoarce”.

Din 1942, Westerbork era condus de comandantul Albert Konrad Gemmeker împreună cu amanta și secretara lui, Elisabeth Hassel, care apelase la serviciile unui deținut pe post de croitor personal și a cărei cruzime față de orice prizonieră care ar fi putut stârni interesul iubitului ei era de temut.

Gemmeker era un nazist prin excelență, îmbinând cruzimea cu accese de umanitate, manifestate după bunul-plac. O femeie din lagăr a scris că nu se adresa niciodată prizonierilor numindu-i „evrei”, ci doar „deținuți”, pe când altcineva își amintește că, în timp ce alți comandanți îi îmbarcau cu violență pe oameni în trenuri, Gemmeker „îi trimitea la moarte cu zâmbetul pe buze”.

La un moment dat, a anulat o scutire de transport eliberată unei fetițe bolnave și i-a ordonat să se urce în tren, argumentându-și fapta printr-o afirmație înfiorătoare: „Oricum o să moară”.

Asemenea altor comandanți, Gemmeker îi trata pe oameni ca pe niște jucării. În final, peste 100 000 de evrei și țigani olandezi aveau să fie deportați în lagărele de exterminare sub supravegherea lui „binevoitoare”.

Din iulie 1942 până în toamna anului 1943, trenurile plecau din Westerbork din patru în patru zile, transportând în jur de 1 000 de oameni în vagoane de animale. În primăvara lui 1943, cât și la începutul verii aceluiași an, trenurile au deportat și câte 3 000 de oameni o dată în lagărul morții de la Sobibor. (Liderii naziști de la Sobibor, aflat în estul Poloniei, au construit o gară specială, prevăzută cu decoruri false, ce imitau o sală de așteptare, menită să-i facă pe oameni să creadă că ajungeau într-un oraș normal.)

Existau numeroase modalități prin care deținuții încercau să scape de deportare – unele depindeau de munca prestată, dar multe implicau relațiile personale ale acestora, vitale în supraviețuirea din lagăr. Pappy recunoscuse deja câțiva evrei, oameni pe care îi știa de dinainte de război, printre aceștia aflându-se și George Hirsch, care lucra în biroul central de administrație.

— Dacă voi putea, voi încerca să iau legătura cu câteva cunoștințe de aici ca să obțin ocupații utile și poziții privilegiate, ne-a spus Pappy.

Dacă ar fi avut mai mult timp, poate că ar fi reușit să-și ducă planul la bun sfârșit, dar sorții nu erau de partea lui.

Ne aflam în Westerbork doar de două zile când am primit vestea înspăimântătoare: numele noastre se aflau pe lista următorului transport. În vara anului 1944, transporturile deveneau tot mai rare (aproape toți evreii olandezi fuseseră deja arestați, deportați și uciși). Din păcate pentru noi, sosirea noastră în lagăr coincidea cu un transport planificat de prizonieri țigani, iar trenul mai avea încă locuri libere.

Vineri, una dintre supraveghetoare ne-a trezit dis-de-dimineață și a citit lista cu numele celor care aveau să fie deportați în ziua aceea.

— ...Fritzi Geiringer, Eva Geiringer...

O priveam împietrită. Eram atât de șocată, că abia mă mai țineam pe picioare, și am văzut cum mamei îi tremurau mâinile ca varga. Cei ale căror nume nu se aflau pe listă au răsuflat ușurați – dar pentru noi nu mai exista ușurare.

Mutti a tras adânc aer în piept, încercând să-și stăvilească freamătul lăuntric.

— Hai să ne strângem lucrurile, Evi! Nu uita să-ți iei ortezele pentru încălțăminte și lenjeria intimă!

Încerca să se exprime cât mai firesc cu putință, dar îi simțeam teama din

glas și îi vedeam privirea șovăitoare.

Celelalte femei din baracă ne-au dat mâncare, pături și încălțăminte pentru drum și apoi am ieșit afară, unde am văzut un puhoi de oameni – bărbați, femei, bătrâni și copii care se țineau de fustele mamelor lor –, îmbulzindu-se unii într-alții în timp ce se îndreptau spre șinele de tren. Când Pappy și Heinz au apărut și ei, parcă de nicăieri, ne-am agățat cu disperare unii de ceilalți ca să nu ne pierdem pe drum.

— Ține-te bine de mine, Evi! mi-a spus tata. Totul va fi bine.

— Unde mergem, Pappy? l-am întrebat, cu glasul strident al unei fetițe înspăimântate.

— Nu știu. Poate în vreun lagăr de muncă din Germania. Sorții războiului le sunt acum potrivnici naziștilor și au nevoie de toți oamenii apți de muncă.

Mergeam cu pași târșâiți prin mulțime, în timp ce Pappy ne învăța cum să supraviețuim într-un lagăr de concentrare. Ne-a sfătuit să ne odihnim cât mai mult cu putință și „să ne spălăm mereu pe mâini ca să evităm contaminarea cu diverși microbi sau boli”. Eu și Heinz ne-am privit cu un zâmbet vag pe buze.

— După spusele lui Pappy, s-ar părea că ne vor despărți când vom ajunge acolo, i-am șoptit lui Heinz. Nu suport ideea.

— E posibil, mi-a răspuns, gata să izbucnească în lacrimi. Au mai pățit-o și alții.

Apropiindu-ne de șine, am văzut că mulți dintre oamenii aflați în primele vagoane erau țigani. Trenul spre care ne îndreptam a plecat din Westerbork pe 19 mai 1944, transportând 699 de oameni în optsprezece vagoane. Din cei 453 de evrei deportați, 41 erau copii. Jumătate din cei 246 de țigani erau tot copii.

Ne-am urcat, împinși de la spate, într-un vagon înțesat deja de oameni și ne-am aciuat într-un colț, unde m-am așezat pe genunchii lui Pappy, în timp ce Mutti îl ținea în brațe pe Heinz. Ceilalți deținuți din barăcile noastre stăteau pe marginea șinelor și ne strigau cuvinte de încurajare.

Am stat acolo mai bine de o oră. Am aflat mai târziu că, în vagon, se aflau peste 100 de oameni, dar în clipele acelea știam doar că stăteam înghesuiți unii într-alții, neputând să facem nici cea mai mică mișcare. Ridicându-mi privirea, am văzut lângă tavan două ferestruici cu gratii, iar într-un colț, două găleți din metal. Un freamăt a răzbătut de pe peron în momentul în care paznicii au început să închidă ușile. Când întunericul s-a pogorât asupra noastră, am auzit zăvorul ferecându-se cu zgomot. Trenul a început să se miște, cutremurându-se, parcă, din temelii, iar noi ne-am pornit călătoria spre iad.

11
Auschwitz-Birkenau

Trenul ne-a purtat încet peste întinsul Europei timp de trei zile şi trei nopţi. Stăteam înghesuiţi unii într-alţii, învăluiţi în întuneric, ca nişte animale condamnate la moarte, având o găleată mică şi împuţită pe post de toaletă şi una pentru apă. O dată pe zi, trenul se oprea, iar paznicii deschideau uşile, orbindu-ne cu lumina soarelui, şi azvârlindu-ne câteva bucăţi de pâine, înainte de a ne arunca din nou în lumea năucitoare a întunericului. Oamenii plângeau şi se rugau deznădăjduiţi în căldura toridă a verii. O femeie însărcinată şi-a pierdut complet cumpătul, izbucnind într-o criză de isterie indusă de panică.

Pappy încerca din greu să ne liniştească, dar după câteva ore bune de mers, Heinz i-a spus că nu poate să respire. Căldura era înăbuşitoare, iar eu îi auzeam respiraţia şuierătoare şi tusea astmatică.

— Nu te speria! i-a spus tata. Hai să încercăm să iei puţin aer curat!

Prin peretele vagonului se vedea o crăpătură mică, iar Pappy a reuşit să-l strecoare pe Heinz prin mulţimea de oameni, aşezându-l în dreptul ei ca să tragă aer în piept şi să se liniştească.

Mutti privea tabloul tăcută şi şocată.

Popasurile noastre păreau uneori să nu se mai sfârşească – un şir lung de vagoane pentru animale, înţesate cu sute de oameni, năduşiţi şi înfierbântaţi în bătaia soarelui dogoritor, blocaţi într-un ţinut necunoscut de pe cel mai civilizat continent al lumii. Nimeni nu putea însă să scape din această călătorie; locomotiva pornea din nou, şuierând, la drum, purtându-ne, încet şi sigur, spre destinaţia finală.

— Mai suntem oare în Germania? a întrebat Heinz, la un moment dat, pe când trenul îşi continua nestingherit drumul.

Mergeam de atâta amar de vreme, încât ne era greu să credem că ne mai aflam încă pe teritoriul Germaniei.

— Nu ştiu, Heinz, i-a răspuns Pappy după o scurtă şovăială.

— Evi, îţi mai aminteşti tablourile pe care le-am făcut acasă la doamna Katee-Walda? m-a întrebat Heinz, ceva mai târziu.

Firește că mi le aminteam.

— Le-am ascuns sub podea, lângă fereastra mansardei, a continuat el. Dacă nu mă mai întorc, să ştii că acolo le găseşti.

— Nu spune asta!

— Am vrut doar să ştii. Sper să ne întoarcem şi să le recuperăm împreună.

În timp ce ne apropiam de destinație, trenul se oprea tot mai des, iar soldații SS ne spuneau să le predăm bijuteriile și ceasurile. Totul era bine ticluit ca să ne deposedeze de lucrurile de valoare înainte de sosire și, deși mulți s-au împotrivit la început, după câteva popasuri, oamenii au cedat, rând pe rând, predându-și verighetele, ceasurile și brățările.

Când ușile s-au deschis pentru ultima oară, am descoperit cu stupoare că ne aflam în cel mai înspăimântător loc cu putință – întinderile mlăștinoase și fetide din sud-vestul Poloniei. Ajunseserăm la Auschwitz, un lagăr al morții, de mărimea unui orășel, cu mii de oameni hotărâți să desăvârșească „arta" genocidului și a tehnicilor de exterminare a rasei evreiești.

De-a lungul vieții, am fost martora unor progrese tehnice uluitoare. Când m-am născut, nimeni nu auzise de automobile, iar când am împlinit patruzeci de ani, omul a pus piciorul pe lună. Am găsit leacul unor boli grave, am construit arme nucleare, am descoperit structura ADN-ului, am inventat internetul și am perfecționat medicina și produsele modificate genetic. În Occident, cei mai mulți dintre noi au devenit mai bogați decât și-ar fi putut imagina vreodată generația bunicilor mei. În pofida a mii de ani de experiență însă, umanitatea nu pare să fi făcut mari progrese.

După cum se poate vedea din ultimele pagini ale jurnalului ei, scrise cu puțin înainte de a fi capturată, Anne Frank credea în continuare în bunătatea oamenilor. Dar oare ce-ar fi gândit dacă ar fi supraviețuit lagărelor de concentrare de la Auschwitz și Bergen-Belsen? Am aflat din proprie experiență că oamenii sunt înzestrați cu o înclinație unică spre cruzime, brutalitate și indiferență față de suferința umană. E ușor să evoci conceptul teoretic al dihotomiei dintre bine și rău existent în structura umană, dar eu am trăit pe viu această realitate și am ajuns să pun la îndoială bunătatea sufletului uman.

La fel ca întreaga societate germană, sistemul nazist al lagărelor de concentrare era organizat cu o eficiență desăvârșită și rigidă. Toate lagărele se aflau sub controlul SS-ului, dar nu toate îndeplineau același rol. Unele, precum cel de la Westerbork, erau lagăre de tranzit menite să deporteze evreii în Est, în timp ce altele, precum cele de la Dachau și Buchenwald, erau oficial „lagăre de muncă", unde evreii erau supuși la muncă silnică. Zeci de mii de oameni și-au pierdut viața în aceste lagăre, deși nu erau desemnate ca „lagăre ale morții". După decretarea „soluției finale" din cadrul conferinței de la Wannsee din ianuarie 1942, pe teritoriul Poloniei au fost construite patru lagăre – la Treblinka, Chelmo, Sobibor și Belzec –, având un singur scop: uciderea evreilor. Toți oamenii deportați în aceste locuri au fost practic uciși imediat cum au ajuns acolo. Aceste lagăre de exterminare nu erau prevăzute cu barăci sau cu birouri de administrație, deoarece victimele erau gazate pe

loc.

Naziștii operau în total peste 300 de lagăre de concentrare în întreaga Europă. Cel mai mare dintre acestea era Auschwitz-Birkenau, un complex imens, alcătuit din treizeci și opt de lagăre de muncă și de exterminare. În acest complex, existau, de asemenea, o uzină, care producea pentru concernul IG Farben gazul Zyklon B, folosit pentru uciderea a milioane de oameni, o mină de cărbuni și o fermă.

Naziștii erau foarte mândri de complexul de la Auschwitz, considerându-l bijuteria lagărelor de concentrare. Marii lideri ai regimului nazist, printre care și Himmler, supravegheau personal procesul de extindere și de dezvoltare al lagărului. După primul experiment de gazare efectuat în 1941 pe prizonierii de război sovietici de la Auschwitz, au fost construite mai multe camere de gazare și crematorii, special pentru deținuții din noul lagăr de la Birkenau. Aceste mașinării ale morții au funcționat zi și noapte până 1a sfârșitul anului 1944, învăluind zonele înconjurătoare în nori cenușii de scrum și funingine. Uneori, cedau suprasolicitării, atunci când numărul prizonierilor trimiși la moarte depășea capacitatea lor de funcționare. Când am coborât din tren, în ziua aceea fatidică, înspăimântați și nedumeriți, am fost trimiși direct în camera motoarelor ce punea Holocaustul în funcțiune.

— Până aici ne-a fost, a murmurat cineva. Ne vor ucide pe toți.

— Nu spune asta! i-a ripostat Pappy, cu glas tăios, în timp ce ne strângea în brațe pe mine și pe Heinz. Suntem cu toții puternici și apți de muncă, iar nemții au nevoie de oameni capabili să muncească. O să muncim din greu câteva luni, apoi războiul se va sfârși.

În clipa în care ne pregăteam să coborâm din vagon, Mutti mi-a dat un palton lung și o pălărie de fetru.

— Nu le vreau, i-am răspuns.

Căldura din vagon era înăbușitoare și abia așteptam să ies afară ca să respir puțin aer curat.

— Îmbracă-te cu ele! mi-a spus pe un ton sever. Nu știm ce vom putea lua cu noi. Poate ne vor confisca și bagajele.

De pe peron răzbăteau ordinele tăioase în germană ale soldaților SS și lătraturile câinilor ce se zbăteau să scape din lesă. Mi-am pus, stânjenită, paltonul și pălăria, simțindu-mă cumplit de ridicol.

— Arăți ca o domnișoară extrem de elegantă, mi-a spus Pappy.

— Dacă printre voi se află oameni bolnavi sau prea obosiți ca să meargă singuri pe jos, urcați-vă în camioane și o să vă ducem noi în lagăr! a strigat unul dintre soldații SS.

Mulți oameni se simțeau istoviți după călătoria lungă și anevoioasă, așa că s-au urcat ușurați în camioane.

— Ne vedem acolo, le-au strigat rudelor rămase pe peron.

Camioanele au pornit la drum, însoțite de o mașină ce purta însemnele Crucii Roșii, menite să confere farsei cât mai multă veridicitate. Nimeni nu și-a dat seama că era doar o stratagemă prin care nemții îi selectau pe cei nevolnici și inapți de muncă, trimițându-i direct în camera de gazare.

— Coborâți din tren și lăsați-vă lucrurile lângă vagoane! ne-a ordonat unul dintre soldați. Așezați-vă în rânduri de câte cinci!

Scenele derulate pe peron erau cumplit de înduioșătoare, iar plânsetele, gemetele și strigătele de rămas-bun ale oamenilor îți frângeau sufletul.

Erau sute de prizonieri – bătrâni, mame cu prunci în brațe și copii mici, toți într-o stare primitivă de deznădejde și agitație. Dar cu ajutorul experienței lor îndelungate, soldații SS au început să ne selecționeze ca pe niște haine de pe umeraș, separând femeile de bărbați și așezându-ne apoi în rânduri de câte cinci.

Văzându-l pe Heinz alb la față de frică, l-am strâns cu putere în brațe. Mutti l-a cuprins și ea la piept, trecându-și degetele prin părul lui și sărutându-l cu drag. Părinții mei s-au îmbrățișat apoi cu disperare – și totul s-a terminat brusc în clipa în care soldații au intervenit între noi.

— Dumnezeu te va apăra, Evertje, mi-a spus Pappy, strângându-mă și el la piept înainte de a se alătura puhoiului de oameni.

Am străbătut încet peronul până la capăt, unde soldații SS separau prizonierii în două coloane: una spre stânga și cealaltă spre dreapta. O femeie din fața noastră a început să țipe când și-a dat seama că trebuia să-și lase copilul în cealaltă coloană. O bătrână a întins mâinile spre prunc, dar tânăra mamă a refuzat să se supună, plângând în hohote, până când Mutti i-a spus că bătrâna o va recunoaște când va veni timpul să-și recupereze copilul. Nu știu cine a crezut povestea asta, dar femeia a cedat pruncul, adâncindu-se, înfrântă, în tăcere.

La capătul peronului se aflau câțiva ofițeri SS, dintre care unul le era superior. Era zvelt și bine îmbrăcat, afișând o ținută rece și nepăsătoare. Când am ajuns în fața lor, m-a scrutat din cap până în picioare și mi-a arătat, cu un gest indiferent al mâinii, să mă așez în partea stângă. Mutti a ajuns și ea în coloana din stânga și, așezându-se în spatele meu, m-a strâns de braț.

Habar nu aveam că trecuserăm cu bine de primul nostru test desfășurat sub „bagheta” renumitului doctor Josef Mengele și nici că paltonul și pălăria de fetru îmi salvaseră viața. Mengele nu era obligat să participe la selecțiile de pe peron, dar îi plăcea să se implice în mecanismele torturii și ale crimei. Supranumit „Îngerul morții”, doctorul Mengele avea să joace un rol decisiv în povestea noastră.

La vremea respectivă, știam doar că eram cea mai mică prizonieră din

coloana noastră. Ținuta pe care Mutti insistase s-o port mă făcea să par mai mare. Toți copiii mai mici de cincisprezece ani erau trimiși automat în coloana din dreapta – cea destinată camerelor de gazare –, iar eu aveam să fiu printre cei șapte copii supraviețuitori din cei 168 deportați la Auschwitz cu același tren.

Motivele pentru care Auschwitz devenise unul dintre cele mai importante și mai vaste lagăre de concentrare erau nodul feroviar bine pus la punct și rețeaua de drumuri și șosele ce pornea spre diverse direcții. Drumul de la gară avea două ramificații – una ducea spre lagărul de la Auschwitz destinat bărbaților, iar cealaltă, spre lagărul de la Birkenau destinat femeilor.

Era o zi caldă și frumoasă de primăvară, dar pretutindeni nu vedeai decât întinderi golașe și aride de pământ, fără flori sau copaci. Am pornit cu Mutti spre lagăr, împreună cu celelalte femei din coloană, străbătând un drum lung și anevoios. După îmbrățișările și cuvintele de alinare înecate în lacrimi, Pappy și Heinz au dispărut printre prizonierii din coloana bărbaților.

Am pornit pe drumul colbuit – sute de femei istovite și însetate, bătute de razele toride ale soarelui și bântuite de gândul că, în casele și fermele înconjurătoare, oamenii continuau să ducă o viață normală. Auschwitz a fost inițial un oraș polonez, Oświęcim, cu 12 000 de locuitori, dintre care 5 000 erau evrei. Cea mai mare parte a acestei populații a fost strămutată după ce nemții au invadat orașul, schimbându-i numele și construind în regiune un lagăr de concentrare.

În 1944, priveliștea coloanelor lungi de prizonieri nou-veniți în lagăr sau a deținuților slabi, numai piele și oase, îmbrăcați în uniforme dungate și mânați ca niște animale la muncă, era un tablou bine cunoscut localnicilor. Antisemitismul avea rădăcini adânci în istoria Poloniei, motiv pentru care mulți oameni din partea locului s-au implicat activ în construirea lagărului, lucrând apoi în crematorii, ridicând garduri din sârmă ghimpată sau săpând tranșee de jur împrejur. Mulți s-au întors după război ca să culeagă roadele macabre ale unei „recolte îmbelșugate”, dezgropând rămășițele, victimelor și scotocind printre oase și scrum, în speranța că vor găsi dinți de aur sau alte lucruri de preț ce scăpaseră vigilenței și jafurilor înfăptuite de naziști.

Când am ajuns la porțile lagărului de la Birkenau, mă dureau cumplit picioarele și îmi simțeam gâtul uscat ca șmirghelul. Tânjeam după un strop de apă. În fața mea se afla intrarea devenită acum atât de familiară tuturor celor care au văzut imagini de la Auschwitz-Birkenau: o clădire lungă, de cărămidă, prevăzută cu un turn de pază și o arcadă suficient de mare încât să permită accesul unui tren. Ne aflam în fața gării din Auschwitz, dar cei din SS construiseră recent o ramificație a căilor ferate, montând șine de tren până în mijlocul lagărului, cât mai aproape de crematorii. Deși nu aveam de unde să

știm asta, ramificația feroviară făcea parte dintr-un plan de extindere menit să facă față fluxului de evrei ungari, care aveau să fie cu toții uciși la sosire.

Scrutând împrejurimile, am văzut, întinzându-se în depărtare, un gard înalt electric de sârmă ghimpată, posturi de pază ocupate de soldații SS, însoțiți de câini, și un șir lung de barăci întunecate și dărăpănate. În aer plutea un miros înțepător, ce îmi era complet necunoscut.

Am descoperit în curând sursa mirosului. Imediat ce am intrat într-o baracă neaerisită, ce servea ca spațiu de recepție, am fost întâmpinate de opt femei *Kapos*[12], care aveau să se ocupe de „cazarea" noastră. Acestea erau, la rândul lor, prizoniere însărcinate de ofițerii SS cu administrarea lagărelor. Majoritatea erau poloneze de religie creștină, închise la Auschwitz încă de la începutul războiului. Unele manifestau încă o urmă de umanitate, dar cele mai multe își păstrau pozițiile privilegiate prin acte de o cruzime rară.

— Bine ați venit la Birkenau! ne-au spus, cu un rânjet disprețuitor pe buze, croindu-și drum printre noi și lansând pumni în stânga și în dreapta. Norocul v-a părăsit. Simțiți mirosul crematoriului? Acolo au pierit rudele voastre, gazate în așa-zisele camere de dușuri. Cadavrele le sunt acum arse în crematoriu. Nu le veți mai revedea niciodată!

Am încercat să mă ascund în cochilia mea – să nu ascult și să nu cred o iotă din ce ne spuneau. Am auzit-o ca prin vis pe Mutti cerând un strop de apă, apoi, gata să leșin, am deslușit cu greu vorbele șoptite ale uneia dintre supraveghetoarele *Kapos*, care ne-a sfătuit să nu bem apă, deoarece conținea bacterii purtătoare de tifos și dizenterie.

În cele din urmă, ni s-a spus să ne dezbrăcăm și să ne lăsăm toate lucrurile pe podea. Mă simțeam stânjenită să mă dezbrac în fața atâtor oameni, dar am văzut că Mutti și Ninni, prietena mea din perioada de detenție petrecută la Amsterdam, își scoteau hainele cu gesturi cât se poate de firești.

— Nu-ți uita ortezele! mi-a șoptit mama, dându-mi suporturile din metal pe care le purtam în pantofi pentru corectarea platfusului.

Două supraveghetoare *Kapos*, aflate la capătul încăperii, ne rădeau cu asprime părul de pe corp.

— Depărtează-ți picioarele! mi-a ordonat una dintre ele, plimbându-și briciul pe trupul meu.

Luând apoi o pereche de foarfeci boante, a început să-mi taie părul.

— Lăsați-l puțin mai lung! le-a rugat Mutti. E doar o copilă.

În mod surprinzător, supraveghetoarea i-a făcut pe plac, lăsându-mi un breton scurt pe capul de-acum golaș.

Încă dezbrăcate, am fost îndrumate să mergem la un alt birou, unde prizonierele își atribuiau diverse ocupații utile, susținând că sunt bucătărese sau cizmărese. Când mi-a venit rândul, am spus că sunt secretară. Din când în

când, soldații SS intrau în baracă, râzând de goliciunea noastră și privindu-ne cu poftă pe unele dintre noi. Am tresărit speriată când unul dintre ei m-a ciupit de fund.

Mutti m-a cuprins în brațe când o altă supraveghetoare *Kapos* a luat acul și călimara ca să-mi tatueze pe brațul stâng numărul de identificare.

— Încercați să fiți mai blândă! E doar o fetiță, a rugat-o Mutti, iar supraveghetoarea i-a făcut din nou pe plac.

La un moment dat, unul dintre soldații SS a intrat în baracă și a început să țipe la supraveghetoarele *Kapos* – unei prizoniere îi fusese inscripționat greșit numărul de identificare. Aceasta era o problemă administrativă, care provoca întârziere în lagăr. Am fost astfel nevoite să îndurăm din nou procesul de tatuare, în timpul căruia supraveghetoarele *Kapos* tăiau vechiul număr cu un X de parcă o făceau pe o tablă.

Ținând încă în mâini ortezele din metal, am pornit spre o cameră mai mare, dotată cu țevi și duze de duș. Ușa s-a închis în urma noastră și toată lumea a început să tremure. Inima îmi bătea năvalnic în piept în timp ce mă întrebam dacă ne aflam cu adevărat într-o cameră de duș. Dacă ne vor gaza? Mutti mă ținea strâns în brațe.

După câteva clipe de agonie, apa a început să curgă din duzele de duș, iar noi ne-am îndepărtat, ușurate, straturile de praf și mizerie.

Ude și dezbrăcate, am ieșit apoi afară, unde ne așteptau maldăre de haine zdrențuite și pantofi rupți.

— Unde îți sunt ortezele din metal? m-a întrebat Mutti. Eu am ridicat din umeri. O, Evi! a exclamat ea, cu glas dojenitor. Cum o să-ți corectezi platfusul?

Într-un ultim gest de umilință, supraveghetoarele ne-au aruncat la întâmplare haine și încălțăminte ale căror numere nu ni se potriveau. Am încercat să le schimbăm între noi până am reușit să găsim ceva pe măsura noastră. Am realizat atunci amândouă că ortezele din metal nu și-ar mai fi avut rostul.

Mistuită de sete, mă gândeam cu disperare cum să găsesc ceva de băut. Am ieșit apoi amândouă, cu pași împleticiți, în curtea lagărului. Am luat-o la fugă spre cel mai apropiat robinet și am băut cu nesaț câteva guri de apă, fără să-mi pese că era infectată cu microbi periculoși. Pretutindeni, Birkenau fremăta de oameni disperați să supraviețuiască în cele mai cumplite condiții posibile. Eu eram însă mult prea ocupată să-mi astâmpăr setea nimicitoare ca să observ ce se întâmpla în jurul meu.

Cu timpul, a trebuit să învăț arta subtilă a observației și să dobândesc o hotărâre de fier pentru a putea supraviețui în lagăr. Purtam acum numărul de identificare A/5272 – element ce făcea parte dintr-un proces menit să-mi

răpească mândria și identitatea. Când am plecat din gara de la Auschwitz, am lăsat-o pentru totdeauna în urmă pe Eva Geiringer și visurile ei. Acelea aveau să fie ultimele momente petrecute împreună, toți patru, căci nu aveam să-l mai văd vreodată pe fratele meu.

12
Viața în lagăr

Auschwitz-Birkenau era un univers în sine și nimic nu se putea compara cu viața de acolo. Mi se întâmpla uneori să mă opresc pentru câteva clipe din lupta pentru supraviețuire ca să retrăiesc frânturi din copilăria, nu prea îndepărtată, petrecută în Merwedeplein și să mă întreb unde erau și ce făceau Janny Koord, Susanne Lederman și Anne Frank. Îndurau și ele aceeași suferință ca și noi?

Lagărul de la Auschwitz era un loc plin de mizerie, de foamete și depravare, dar și de mici gesturi de solidaritate. Pappy mă sfătuise cândva să nu mă așez pe colacul toaletelor publice pentru că sunt pline de microbi. Acum însă trebuia să-mi fac nevoile deasupra unui canal de scurgere mizerabil, alături de alte treizeci de femei. În trecut, nimic nu mi se păruse mai complicat ca jocul cu bile. Acum am învățat să mă lupt pentru rațiile de mâncare – și chiar să mă și înfometez, dacă era cazul, negociindu-mi pâinea în schimbul altor lucruri mult mai necesare. Am descoperit, în curând, că civilizația este doar un strat superficial de spoială, de care te poți debarasa cu ușurință, și am înțeles care sunt adevăratele necesități ale vieții, ca, de exemplu, gamela necesară rațiilor zilnice de mâncare și apă. Când am primit-o, am legat-o de hainele mele zdrențuite și n-am scăpat-o niciodată din ochi.

Nu toată lumea s-a putut adapta vieții din lagăr. Cei care nu au putut și au abandonat speranța au pierit. În limbajul lagărului, aceștia purtau numele de *muselmann*, deoarece atitudinea lor lipsită de viață îi făcea să semene cu musulmanii adânciți în rugăciune. Supraviețuirea mea se datorează în mare parte unui noroc chior – nici voința, nici încăpățânarea n-ar fi putut să mă salveze dacă aș fi fost trimisă în camerele de gazare. Dar am jurat să nu îngroș niciodată rândurile „musulmanilor”. Nu mi-am pierdut nicicând speranța și nici hotărârea de a le supraviețui naziștilor ca să mă bucur, în cele din urmă, de viața pe care o meritam cu toții – și eu, și celelalte victime ale Holocaustului.

Birkenau se întindea pe o suprafață vastă, de peste 1,7 km pătrați, și gemea de oameni de diverse naționalități, dar nu am avut acces peste tot. În decurs de patru ani, lagărul „a găzduit” evrei care proveneau din întreaga lume, chiar și din ținuturi îndepărtate ca Norvegia și Grecia, precum și țigani, deținuți politici și infractori. La un moment dat, a existat chiar și o grădiniță, care a fost, în cele din urmă, lichidată, toți copiii sfârșind în camerele de gazare.

Birkenau se „lăuda” și cu o orchestră, condusă de violonista austriacă Alma Rose. Orchestra era obligată să cânte în timpul execuțiilor și să țină concerte pentru administratorii lagărului. Alma Rose era fiica directorului Orchestrei Filarmonice din Viena și nepoata lui Gustav Mahler. Se bucura de multă considerație, fiind renumită pentru menținerea acelorași standarde profesionale ca acelea impuse înainte de război.

Într-un incident memorabil, deranjată de șoaptele supraveghetoarelor SS, care vorbeau în timpul unui concert, Alma Rose le-a spus să facă liniște. Acestea, impresionate, ca majoritatea nemților, de noțiunea de autoritate, cât și de rolul ei de dirijoare, s-au supus fără crâcnire. Dar, așa cum se întâmpla de obicei la Birkenau, orchestra și-a găsit sfârșitul odată cu moartea Almei Rose. Mulți au dat vina pentru dispariția ei subită pe o altă prizonieră, invidioasă pe statutul dirijoarei.

Când am ajuns la Birkenau, nu știam nici de lichidarea grădiniței, nici de soarta Almei Rose, dar am înțeles foarte repede că lagărul era împărțit în mai multe tabere, ce puteau da naștere unor conflicte serioase sau unor sentimente de solidaritate. Cel mai important rol îl juca descendența evreiască.

De-a lungul timpului, prizonierii ne-evrei au obținut mici concesii și beneficii. Puteau să primească pachete cu mâncare, iar unii dintre deținuții aflați în sectorul Auschwitz I aveau la dispoziție o piscină rudimentară (un rezervor de apă prevăzut cu o scândură din lemn pe post de trambulină) și chiar un bordel. Aveau, de asemenea, acces la îngrijiri medicale și instalații sanitare mult mai bune, putând să urce uneori pe scara ierarhică din lagăr în anumite poziții-cheie, cele confereau autoritate asupra celorlalți prizonieri.

Prizonierilor evrei nu li se acordau concesii. Scopul naziștilor era exterminarea acestora, prin toate mijloacele posibile. Pentru evrei, lumea se transformase într-un haos, iar experiențele unei vieți normale erau complet denaturate. Un prizonier ne-evreu bolnav primea o consultație din. partea unui doctor și câteva medicamente de bază; unui prizonier evreu bolnav, care se bucura de „îngrijiri medicale”, i se injecta în inimă o doză letală de otravă. Femeilor însărcinate fie li se provocau avorturi în ultima lună de sarcină, fie le erau uciși bebelușii la naștere.

Existau, firește, tabere și printre prizonierii evrei. Eram ținuți în zone străjuite de garduri în funcție de naționalitate, iar unele grupuri se descurcau mai bine decât altele. De exemplu, evreii polonezi, obișnuiți deja cu condițiile aspre de viață din ghetouri, trăiau mai mult decât evreii olandezi sau francezi, deprinși cu un stil de viață mult mai confortabil.

Supraviețuirea depindea, într-o anumită măsură, și de munca prestată, anumite „ocupații” aflându-se la mare căutare. Birkenau avea o echipă de *Sonderkommandos* – prizonieri care munceau în camerele de gazare, sortând

ultimele lucruri ale victimelor, extrăgând dinții de aur și eliminând cadavrele. Îndeplineau o sarcină cumplită, dar primeau, în schimb, mai multă mâncare și se bucurau de condiții de viață ceva, mai bune (deși, după câteva săptămâni, sfârșeau și ei în camerele de gazare). În biroul Gestapoului, lucrau și evreice vorbitoare de limbă germană.

Prizonierele erau obligate să execute diverse îndeletniciri manuale, spălând rufe, fabricând muniție pentru armata germană în unitățile externe de muncă sau sortând maldărele de haine și lucruri ce aparțineau oamenilor deportați în lagăr.

La început, Mutti și cu mine am fost ținute în carantină împreună cu alte femei sosite la Birkenau cu același tren. Am stat izolate, timp de trei săptămâni, de restul lagărului, închise într-o baracă întunecată și mohorâtă. Noaptea, dormeam în compartimentul din mijloc al unuia dintre paturile suprapuse, cu trei etaje, ce străjuiau pereții, înghesuite una într-alta pe o scândură din lemn alături de alte opt femei. Ziua, stăteam afară, într-o curte goală, în bătaia nemiloasă a ploii sau a razelor toride de soare. O supraveghetoare *Kapos* avea propriul ei culcuș într-un colț al barăcii și își făcea singură de mâncare. Noaptea, ne făceam nevoile într-o găleată, care până dimineața era plină ochi. Fiecare baracă găzduia sute de femei.

Ziua începea la ora 4 dimineața, când eram chemate la apel. Acesta era unul dintre cele mai dificile momente ale zilei. Seara și dimineața, prizonierele se așezau în șir indian în fața barăcilor, unde stăteau nemișcate, chiar și ore întregi, în timp ce supraveghetoarele *Kapos* și paznicii SS numărau și renumărau deținutele. Cea mai mică greșeală putea prelungi agonia așteptării noastre, stând în picioare, îmbrăcate în haine subțiri, în bătaia unui soare toropitor sau a unei ploi reci.

Primele zile petrecute la Birkenau s-au dovedit testul suprem al supraviețuirii. Mutti și cu mine am fost cât pe ce să leșinăm în timpul primului nostru apel ce se desfășura de două ore. Nu mâncaserăm nimic zile de-a rândul, cât durase călătoria cu trenul, și rataserăm rațiile distribuite în seara venirii noastre. Imediat cum ne-am întors în baracă, am înfulecat o bucată de pâine neagră, groasă de vreo zece centimetri, fără să-mi dau seama că aceasta avea să fie porția de mâncare pentru întreaga zi.

După câteva zile, am început să mă simt rău, acesta fiind prețul pe care îl plăteam, se pare, pentru nesăbuința de a fi nesocotit sfatul referitor la evitarea consumului de apă din lagăr. La început, simțind niște dureri cumplite de stomac, am ieșit afară și m-am ușurat în curte. Acest lucru era strict interzis – mergeam la toaletă, în masă, doar de trei ori pe zi, indiferent cât de bolnavi eram.

Supraveghetoarea *Kapos*, care se ocupa de baraca noastră, era hotărâtă să

mă pedepsească.

— Ticăloasă mică ce eşti! mi-a spus, privindu-mă printre gene. Nu sunteţi în stare să vă controlaţi propria mizerie. Nu e de mirare că vă îmbolnăviţi.

M-a obligat apoi să mă aşez în genunchi în curte, în faţa celorlalte prizoniere, şi să ţin deasupra capului un scăunel greu din lemn. După câteva clipe, braţele au început să mă doară îngrozitor, dar ştiam că nu aveam voie să scap scăunelul din mâini.

— Hai, o să reuşeşti! m-a încurajat o femeie.

— Nu renunţa, Eva! mi-a şoptit alta.

Mutti stătea în faţa mea, dăruindu-mi putere din priviri şi ajutându-mă să trec cu bine prin momentele de calvar. După două ore, timp în care am continuat să ţin scăunelul deasupra capului, supraveghetoarea *Kapos* a hotărât că îmi ispăşisem pedeapsa. Nu ştiu cum am reuşit această performanţă, dar când totul s-a terminat, m-am prăbuşit la pământ, răsuflând uşurată.

Speram că boala va trece cumva de la sine, dar nici vorbă de aşa ceva – temperatura îmi creştea pe zi ce trecea şi deveneam tot mai slăbită. În cele din urmă, am fost cuprinsă de delir. Femeile din baracă bombăneau, spunând că ar trebui să mă duc la infirmerie. Erau convinse că aveam tifos.

Am rugat-o pe Mutti, printre hohote isterice de plâns, să nu mă trimită acolo. Infirmeria era doar o glumă sinistră: semăna cu o unitate medicală normală, dar ştiam cu toţii că numai spital nu era. Când am ajuns în lagăr, „infirmeria” se întindea pe o suprafaţă mare, cuprinzând un complex de barăci. Degaja un aer oficial prin prezenţa asistentelor şi a doctorilor îmbrăcaţi în halate albe, care consultau fişele pacienţilor. Scopul lor era însă de a-i ucide pe pacienţii evrei, nu de a-i vindeca. Adesea, bolnăvii zăceau în paturi, în propria mizerie, în timp ce medicii SS le studiau dosarele, fără să-i examineze vreodată. De ce şi-ar fi bătut capul? Nu le păsa de suferinţa oamenilor şi nici nu aveau de gând să-i vindece.

— Nu mă trimite acolo! o imploram pe Mutti.

În cele din urmă, văzându-mă mistuită de boală, a fost nevoită să ceară o consultaţie medicală. Era convinsă că, fără o intervenţie de specialitate, voi muri.

Cuprinsă de delir, îmi amintesc doar vag drumul pe care l-am făcut cu mama la spital. Odată ajunse acolo, ne-am aşezat pe nişte scaune tari din lemn din faţa uşii, unde, aşteptând să intrăm, pendulam deseori între realitate şi lumea viselor.

În final, un infirmier ne-a invitat înăuntru şi, confirmându-ne că aveam tifos, mi-a dat nişte pastile. Acest lucru este în sine un miracol. Ştiam că evreii nu primeau tratament. Habar nu am de ce cazul meu era diferit de al altora. Poate că, dornici să scape de rugăminţile disperate ale lui Mutti, infirmierii au

acceptat să-mi dea un tratament.

Nimeni nu știa dacă aveam să trec cu bine peste noaptea aceea, dar când m-am trezit a doua zi de dimineață, febra dispăruse. Mă simțeam slăbită, dar aveam să supraviețuiesc.

Boala ne-a măcinat cea mai mare parte a timpului petrecut în carantină, astfel că, în curând, a venit și vremea să fim repartizate într-o unitate de muncă. Ne-am așezat, ca de obicei, în șir indian și ne-am ațintit ochii înainte, evitând privirile soldaților SS, care ne examinau din cap până în picioare.

— Asta poate să meargă în Canada, l-am auzit spunând pe unui dintre ei, în timp ce mă scruta cu atenție.

„Canada” era cea mai râvnită și mai prețuită unitate de muncă. Purta acest nume deoarece era un „ținut al făgăduinței”, o întindere vastă, dincolo de lagăr, unde așteptau să fie sortate și clasificate maldăre întregi de lucruri aparținând prizonierilor ajunși la Birkenau. Cei care lucrau în „Canada” reușeau să facă rost de mai multă mâncare, de țigări sau de alte articole pe care le negociau în barăci în schimbul rațiilor de alimente. Munca în această unitate însemna o adevărată îmbunătățire a vieții noastre.

— Pot s-o iau și pe mama? l-am întrebat deodată pe soldatul SS; țintuindu-l cu privirea.

Toată lumea a încremenit într-o tăcere mormântală; nu era o idee prea fericită să te adresezi soldaților SS. Vădit surprins, acesta a făcut însă un pas înapoi și, mânând-o pe mama ca pe o vacă, mi-a răspuns, ridicând din umeri:

— Da, de ce nu?

Micile îmbunătățiri înregistrate în cele mai cumplite condiții de viață dau naștere unor momente de fericire supremă, astfel încât, în prima mea zi de muncă, am pornit spre „Canada” copleșită de bucurie. Lucram afară, departe de lagăr și de chipurile scofâlcite ale prizonierilor, care ne reaminteau adevărul crud al situației noastre.

„Canada” părea o țară a minunilor, plină de lucruri surprinzătoare. Când am început să scotocesc printr-un maldăr uriaș de obiecte din metal, ce străluceau în bătaia soarelui, am descoperit cu uimire că era un morman de ochelari. Un alt depozit era înțesat până în tavan de plăpumi, pe când altul adăpostea doar proteze pentru mâini și picioare. Pretutindeni vedeai grămezi de încălțăminte, geamantane și cufere de toate formele și mărimile. Într-o magazie se aflau numai valize pentru copii, inscripționate cu grijă de părinți cu numele și data nașterii micilor lor stăpâni. Un alt depozit era plin de cărucioare goale, ca o creșă pustie, de unde pruncii nu se mai întorceau niciodată.

Scopul unității „Canada” era de a-i deposeda pe evrei de toate bunurile posibile și de a le trimite în Germania, unde erau apoi distribuite soldaților și

familiilor lor, dar și oamenilor de rând. Bărbații din Germania se bărbiereau cu brice evreiești, în timp ce mamele nemțoaice împingeau cărucioare ce legănaseră cândva prunci evrei, iar bunicii germani citeau articolele din ziare despre eforturile de război purtând ochelari ce aparținuseră unor evrei. În iulie 1944, 2 500 de ceasuri de mână au fost trimise locuitorilor din Berlin, care își pierduseră casele și proprietățile în timpul raidurilor aeriene ale Aliaților. O fostă deținută poloneză, Wanda Szaynok, a fost martora unui transport de cărucioare goale pentru copii, înșirate câte cinci, ce se îndreptau spre gara din Auschwitz. Erau atâtea cărucioare, încât îți trebuia o oră ca să le sortezi.

În efortul disperat de a nu „irosi" absolut nimic, naziștii strângeau până și părul prizonierilor, pe care îl transformau apoi în covoare și șosete. Șuvițele mai lungi de doi centimetri erau folosite la fabricarea perucilor, astfel încât mulți nemți din cel de-al Treilea Reich, mândri de originile lor ariene, au ajuns să poarte peruci fabricate din părul evreilor morți.

Toate acestea stau mărturie jafurilor de amploare comise de naziști, lucru ce ne poartă cu gândul la sumele exorbitante de bani câștigate de nemți de pe urma însușirii proprietăților evreiești de orice natură, acesta fiind, de altfel, și unul dintre motivele războiului crâncen dus împotriva noastră.

În crematorii, o echipă de muncitori scotea dinții de aur ai victimelor. Dinții erau introduși în acid pentru îndepărtarea țesuturilor și a mușchilor și transformați în lingouri de aur, ce urmau să fie apoi trimise în Germania. Aurul ar fi trebuit refolosit în industria dentară a SS-ului (un singur stoc, precum cel din 1942, adunat pe parcursul unui an, ar fi asigurat dantura întregului personal SS pe toată perioada celor cinci ani de război), dar o mare parte ajungea, inevitabil, în mâinile administratorilor lagărului, cât și în conturile băncilor din Elveția, printre care și Banca Reglementelor Internaționale de la Basel.

În opinia naziștilor, „furturile" comise de administratori constituiau o problemă majoră. Toate bunurile însușite oficial trebuiau declarate superiorilor din Berlin, dar mulți soldați erau angrenați într-un sistem de corupție desfășurat pe scară largă, strângând averi considerabile din furturile săvârșite în unitatea „Canada". La un moment dat, înainte de venirea noastră, naziștii efectuaseră o anchetă privind faptele de corupție din lagăr și îi arestaseră pe mulți dintre administratori, îndepărtându-l, temporar, din funcție și pe fondatorul său, comandantul Rudolf Höss. (Fusese, de fapt, promovat, încredințându-i-se supravegherea de la Berlin a întregului sistem de lagăre de concentrare, dar iubea atât de mult Auschwitz-ul, încât se afla deja acolo în momentul sosirii noastre).

În prima mea zi de muncă în „Canada", trebuia să scotocesc printre maldărele de haine în căutarea unor „comori" tăinuite, iar descoperirile pe

care le făceam îmi stârneau uimirea. Oamenii ascunseseră, în căptușeala hainelor, bani și bijuterii, dar și mâncare, ceasuri, documente și alte articole, precum tacâmuri, convinși fiind că le vor fi de folos într-o bună zi.

În timp ce soldații SS cădeau deseori în patima unei lăcomii ieșite cu totul din comun, disperați să fure tot ce puteau de la victimele lor, descoperirile mele scoteau la iveală un adevăr devastator. Uneori, „comorile” pe care le găseam erau doar câteva fotografii de familie frumos împăturite – o poză micuță a unui bebeluș sau fotografia veche a unui cuplu – ascunse în tivul unei jachete.

Privind fotografia unor părinți care își țineau copilul în brațe, am realizat cu groază că poza era singurul lucru de valoare al celui care o ascunsese și că acești oameni nu se vor mai vedea niciodată. Pieriseră cu toții.

„Canada” era doar un cimitir sinistru de obiecte, iar dincolo de copacii înalți, ce despărțeau această lume ciudată de restul lagărului, se aflau camerele de gazare și crematoriile. Acestea lucrau în acel moment la capacitate maximă, ucigând peste 400 000 de evrei ungari.

Era ușor de presupus că am fi împărtășit aceeași soartă, dar destinul avea, se pare, alte planuri pentru noi, hărăzindu-ne o întâlnire în „Canada”, ce va juca un rol covârșitor în supraviețuirea noastră.

Deoarece căpătasem o rană urâtă la ceafă, pe care un timp o ignorasem, dar care devenea tot mai mare și mai dureroasă, Mutti mi-a sugerat să mergem la spital pentru un tratament.

La început, am refuzat, la fel de reticentă ca și prima dată, dar am acceptat în cele din urmă și ne-am înscris pe lista pacienților, așteptând să ne vină rândul la o consultație. În ziua stabilită, Mutti m-a însoțit la spital, unde ne-am așezat la rând, în speranța că vom primi ajutor.

La scurt timp după venirea noastră, și-a tăcut apariția o asistentă. Deși nu i-am acordat prea multă atenție, am observat că purta un halat alb, era bine tăcută și avea chipul încadrat de un păr negru. Am auzit-o apoi pe Mutti strigând „Minni!”.

— Fritzi! i-a răspuns, uluită, asistenta.

Minni era verișoara mamei din Praga. Petrecuserăm multe vacanțe împreună; ea și mama crescuseră practic ca două surori.

Minni era căsătorită cu un renumit doctor dermatolog, care îi trata pe naziștii de la Auschwitz de câteva luni bune. Deși amândoi erau prizonieri evrei, reușiseră să obțină o poziție privilegiată, iar Minni se folosea de postul ei de asistentă ca să ajute cât mai mulți oameni cu putință.

Mutti a reușit să poarte în fugă o discuție cu verișoara ei, împărtășindu-și amândouă poveștile ce le aduseseră la Auschwitz. Mama i-a spus, de asemenea, în șoaptă, că tata și Heinz se aflau și ei acolo.

— Voi încerca să vă ajut cu tot ce îmi va sta în putință, ne-a șoptit Minni. Dați-mi de veste dacă aveți nevoie de mine!

Minni s-a dovedit a fi cu adevărat îngerul nostru păzitor, căci ne-a salvat viața cât timp am stat în lagăr.

13
O iarnă mohorâtă

Viața la Auschwitz-Birkenau era dominată de spaimă și oroare și, la început, am reușit să supraviețuiesc doar cu ajutorul mamei.

Încercați, dacă puteți, să vă imaginați cum erau nopțile! Dormeam, înghesuite ca sardinele, împreună cu alte opt femei. Când una dintre noi simțea nevoia să se întoarcă pe o parte, trebuia s-o facem toate. Dacă nu voiai să capeți vreo infecție în urma mușcăturilor de ploșnițe, trebuia să aduni, una câte una, insectele ce cădeau din patul de deasupra. Într-o dimineață, mi-am găsit cana plină de ploșnițe. Stomacul mi s-a întors pe dos în clipa în care le-am zdrobit cu degetele, murdărindu-mă de sânge. Într-o noapte, m-am trezit speriată din somn și am văzut cu groază cum un șobolan îmi ronțăia picioarele. Am început să țip înspăimântată și scârbită.

Dar ce uram cel mai mult era să-mi aștept rândul la toaletă, căci eram mereu ultima care folosea găleata pe timpul nopții. Era întotdeauna plină și cea care o folosea ultima trebuia s-o care, preț de vreo douăzeci de barăci, ca s-o golească. Indiferent ce făceam, sarcina îmi revenea invariabil doar mie.

Singurele lucruri care mă ajutau să merg mai departe și să îndur nopțile cumplite erau prezența lui Mutti și faptul că dormeam în brațele ei.

Încercați, de asemenea, să vă imaginați lupta acerbă pe care o duceam cu foametea! Rațiile de mâncare constau dintr-o zeamă chioară și călduță la micul dejun sau din câteva guri de cafea făcută dintr-un înlocuitor, urmate, seara, de o bucată de pâine neagră. Porțiile noastre de calorii erau mult sub cele primite de prizonierii ne-evrei; intenția era aceea de a ne înfometa încet și sigur. Se întâmpla uneori să ratezi momentul distribuirii rațiilor, iar ingredientele „substanțiale” din mâncare, ca legumele din supă, erau de obicei păstrate pentru prizonierele care își asiguraseră o poziție privilegiată printre supraveghetoarele *Kapos*. Dacă păstrai o parte din rație ca s-o mănânci mai târziu, ți-o fura deseori o altă deținută înfometată.

Mutti a găsit din nou soluția salvatoare. Descoperind maldărul de resturi alimentare aruncate de la bucătării, spăla și tăia, de exemplu, câte un vârf verde de morcov, considerând că pregătea o așa-zisă salată plină de vitamine. Oamenii negociau orice în schimbul unor preparate hrănitoare, astfel că „bunătățile” făcute din coji de cartofi și vârfuri de legume se aflau la mare căutare în baraca noastră. Mutti și cu mine am pus, de asemenea, bazele unui negoț înfloritor, oferind, în schimbul altor lucruri, batistele pe care le scăpau

pe jos prizonierele proaspăt ajunse în lagăr. Minni ne ajuta și ea, trimițându-ne de la spital bucăți de brânză și uneori chiar și cârnați. Deși aparent minore, acestea erau metode extrem de importante de supraviețuire.

Încercați să vă imaginați mizeria în care trăiam! În timpul unui incident greu de uitat, una dintre supraveghetoarele *Kapos* a hotărât să ne pedepsească, stropindu-ne pe toate cu dejecțiile din găleata pe care o foloseam ca toaletă. Am stat zile de-a rândul murdară de fecale din cap până în picioare până când mi-au dat voie să fac un duș. O mică binecuvântare a fost, poate, faptul că, după prima săptămână petrecută în lagăr, niciuna dintre femei nu mai avea ciclu menstrual. Bănuiam că nemții puneau bromură în supă, provocându-ne o senzație ciudată de plutire.

Lipsa ciclului menstrual era o binecuvântare și din alt punct de vedere. Pare greu de crezut că soldații SS ar fi putut manifesta vreun interes sexual față de femeile înfometate, murdare și zdrențuite din lagăr, dar existau și excepții. Aceşti oameni aveau numeroase alte metode de distracție și duceau o viață de lux în comparație cu soldații care piereau pe Frontul de Est. Administratorii SS aveau o cantină bine aprovizionată, cu mâncare și băutură din belșug, se bucurau de un cinematograf și de un teatru și plecau deseori în excursii de relaxare menite să le liniștească gândurile „bântuite” de activitățile „neplăcute” pe care le instrumentau. În realitate însă, prea puțini dintre administratorii SS interogați după război au mărturisit că se simțeau tulburați de dramele petrecute în lagăr. Unii își aduseseră și familiile cu ei, iar copiii lor se jucau nestingheriți dincolo de gardurile de sârmă ghimpată. Alții se bucurau de minivacanțe petrecute în stațiunea Solahütte, aflată în munții din apropiere. Fotografiile făcute acolo îi surprind râzând, servind ceaiul sau relaxându-se pe șezlongurile teraselor în compania supraveghetoarelor SS. Câțiva se duceau și la biserică.

Poate că nu ne considerau ființe umane. Poate că, în opinia lor, eram într-adevăr niște „paraziți” ce trebuiau eradicați. Dar îmi este cu neputință să înțeleg psihologia unor oameni, chiar și a unora înrobiți cu totul de mentalitatea nazistă, care să le permită o atitudine atât de indiferentă față de un genocid săvârșit chiar sub ochii lor. Soția lui Rudolf Höss, comandantul lagărului, își sfătuia copiii să spele mereu căpșunile pe care le creșteau în curtea vilei, deoarece erau acoperite de un strat cenușiu de scrum ce provenea din crematoriile învecinate. Discrepanța imensă dintre plăcerea nevinovată a unui copil de a culege căpșuni și actele înfiorătoare înfăptuite în timpul Holocaustului chiar sub privirile părinților mă împiedică să înțeleg mentalitatea nazistă.

E suficient doar să spun că administratorii SS se bucurau din plin de plăcerile vieții de la Auschwitz, ce presupuneau, printre altele, partide de sex,

dar și idile romantice. În memoriile sale, o prizonieră povestește pasiunea pe care i-a stârnit-o unui soldat SS, care credea că trăiește o adevărată poveste de dragoste. A fost uimit să descopere, la sfârșitul războiului, că „iubita” lui nici nu voia să audă de el. Din fericire, n-am fost nevoită să mă confrunt cu o astfel de situație, dar stăteam mereu cu ochii în patru în eventualitatea unui viol. Dacă voiau o prizonieră pentru satisfacerea plăcerilor carnale, le-ar fi ales pe cele din unitatea „Canada”, deoarece erau mai bine îngrijite, iar dușurile, ceva mai frecvente, pe care le făceam le ofereau mai multe oportunități.

Celelalte deținute mă avertizaseră să fiu extrem de atentă când mă duceam la dușuri, deoarece se aflau afară și erau împrejmuite de un gard scund din lemn. Am observat că un paznic tânăr începea să-mi acorde tot mai multă atenție. Mă urmărea la dușuri, dar și în alte părți ale lagărului, fără să mă piardă nicio clipă din ochi.

Într-o zi, una dintre supraveghetoarele *Kapos* mi-a ordonat să duc un mesaj unei persoane de la depozit. Întorcându-mi privirea, l-am văzut pe paznic mergând iute după mine cu pușca pe umăr. Am intrat cât am putut de repede în depozit și m-am ascuns sub cel mai apropiat maldăr de haine, unde am stat aproape fără suflare cel puțin o jumătate de oră. Simțeam cum maldărul devine tot mai mic sub mâinile îndemânatice ale femeilor care sortau hainele și mă rugam ca soldatul să plece înainte ca ascunzătoarea mea să iasă la iveală.

Pericolele erau cât se poate de reale, dar Mutti făcea tot ce-i stătea în putință să mă apere, așezându-se în fața mea la dușuri sau în pat. Prizonierele de la Birkenau aveau prea puține mijloace de apărare, dar mama a făcut tot ce-a putut ca să mă ajute.

În timp ce Mutti juca rolul umbrei mele, Pappy era raza mea de speranță.

În iunie 1944, lucram de trei săptămâni în unitatea „Canada”. Lagărul fremăta de activități intense, nemaiîntâlnite în toți cei patru ani ai existenței sale. În luna martie a acelui an, Germania încheiase un pact cu Ungaria și preluase frâiele țării: naziștii puteau, în sfârșit, să pună mâna pe ultima comunitate de evrei din Europa, rămasă până atunci de neatins. Sosirea și gazarea imediată a unei jumătăți de milion de evrei ungari solicitau la maximum mașinăria de ucis de la Auschwitz-Birkenau. Rudolf Höss s-a întors de la Berlin ca să supravegheze personal operațiunea. A ordonat imediat construirea unei ramificații a căilor ferate spre centrul lagărului și a renovat crematoriile pentru ca acestea să funcționeze la capacitate maximă. A vopsit până și pereții camerelor de gazare. Höss știa din proprie experiență că principala problemă logistică nu o constituia uciderea oamenilor, ci înlăturarea cadavrelor, motiv pentru care a ordonat săparea câtorva gropi noi în spatele

crematoriilor, unde cadavrele puteau fi arse în aer liber.

Primul tren cu evrei ungari a sosit pe 15 mai, cu doar câteva zile înaintea noastră. Au urmat apoi alte şi alte trenuri încărcate de oameni, dintre care cei mai mulţi au fost trimişi direct la moarte. Firește, nu toți puteau fi uciși imediat, deși camerele de gazare lucrau la capacitate maximă, astfel încât grupuri mari de prizonieri erau trimişi să-şi aştepte sfârşitul printre copacii din spatele camerelor de gazare. Este înfiorător să vezi fotografiile acestor oameni, stând pe iarbă împreună cu părinții şi copiii lor, de parcă se aflau la picnic, fără să știe ce soartă îi aşteaptă.

Majoritatea îşi luaseră cu ei foarte multe lucruri, iar maldărele de obiecte, tot mai numeroase, nu mai încăpeau în cele treizeci de depozite, extinzându-se şi în împrejurimi. Munca în unitatea „Canada” nu fusese nicicând mai solicitantă. Într-o bună zi, m-am aşezat istovită la soare, în timpul pauzei de masă, ca să mă odihnesc puțin şi să-mi mănânc rația. Câțiva bărbați prizonieri treceau prin fața gardului electric, de cealaltă parte a lagărului, iar chipul unuia dintre ei mi-a atras atenția.

— Pappy! l-am strigat, alergând spre el.

Părea mai slab, îmbrăcat în uniforma închisorii şi purtând o beretă pe cap, dar era tatăl meu, fără urmă de îndoială.

— Evi! mi-a răspuns Pappy, apropiindu-se de gard.

Ne priveam unul pe celălalt, stând cât mai aproape cu putință. Aş fi putut să-l ating cu mâna, dar gardul electric. era mult prea periculos.

M-a întrebat unde era Mutti şi i-am spus că lucrăm împreună în „Canada”.

— Ce face Heinz? l-am întrebat apoi.

Mi-a răspuns că era bine şi că lucra la fermă, în aer liber.

— Ascultă-mă, Eva! mi-a spus în şoaptă. Lucrez în atelierul de cherestea, unde am o funcție de răspundere. Voi aranja cumva să vin mâine din nou aici la aceeaşi oră. Ai putea s-o aduci pe Mutti?

Mama a fost, firește, încântată şi uşurată să afle că Pappy şi Heinz erau teferi şi nevătămați, iar a doua zi am reuşit să venim amândouă la locul de întâlnire. Pappy şi-a ținut promisiunea, făcându-şi apariția la ora stabilită, astfel încât părinții mei au putut să schimbe câteva cuvinte.

— Fritzi, în ce hal ți-au tăiat părul! a exclamat tata.

Mama şi-a trecut mâna peste capul pleşuv, schițând un zâmbet timid.

— Nu-ți face griji, Erich! O să crească la loc.

Pe chipul tatei se citea o tristețe adâncă, de parcă imaginea mamei i-ar fi evocat realitatea crudă a situației noastre.

— O, Fritzi, ce se va alege de noi? a întrebat apoi, cu glas tânguitor.

Trebuia să plece în scurt timp, dar a promis că revine şi m-a rugat să-i fac rost de nişte țigări, pe care să le ofere în schimbul altor lucruri de care avea

nevoie în lagăr. Paznicii mă vedeau uneori aruncându-i peste gard câte un pachet de țigări, dar nu mi-au făcut necazuri.

Apoi, într-o bună zi, Pappy a încetat să mai vină la gard. Am continuat să-l aștept în pauzele de masă, dar n-a mai venit niciodată. Eram înnebunită de grijă. Încercam să mă consolez cu ideea că fusese transferat într-un alt post, de unde nu mai putea să plece cu atâta ușurință, dar gândul înspăimântător al morții sale mă bântuia fără încetare.

Activitatea febrilă din unitatea „Canada” începea treptat să încetinească, acest lucru însemnând că Mutti și cu mine aveam să transferate în curând în alte secții. În cele două luni petrecute la Birkenau, fuseseră uciși mai mulți evrei, majoritatea unguri, decât în ultimii doi ani. În jur de 3 300 de oameni, uneori chiar și 4 300, fuseseră deportați în fiecare zi în lagăr și trei sferturi dintre aceștia fuseseră trimiși direct în camerele de gazare. Flăcările crematoriilor arseseră în fiecare noapte, până la ivirea zorilor. Acum însă, pieriseră cu toții, iar noi terminasem de sortat lucrurile pe care prizonierii le aduseseră cu ei.

Am fost transferate în alte unități de muncă. La început, am cărat pietre dintr-un capăt în altul al lagărului și le-am spart în bucăți, apoi am ajuns într-o baracă, unde am împletit sfori din bucăți dure de cauciuc necesare grenadelor de mână.

Timpul petrecut în baracă s-a dovedit cea mai dificilă și mai neagră perioadă din viața mea, dintr-un singur motiv – lucram singură, căci, din toamnă, Mutti făcea parte din grupul celor „selectate”.

Am observat că mama era tot mai slabă, iar munca grea îșI punea amprenta asupra ei, dar nu mi-am dat seama în ce situație precară se afla.

Într-o zi, am fost chemate la dușuri, o experiență traumatizantă de fiecare dată, căci dușurile puteau oricând să însemne gazarea. Am scăpat cu viață și de această dată, dar când am ieșit din dușuri, l-am văzut pe Mengele așteptându-ne în fața ușilor. Am defilat, goale și ude, prin fața lui, în timp ce el ne hotăra soarta. Ne privea cu indiferența rece a unui clinician, stabilind cine trăia și cine era „selectat”.

Am răsuflat ușurată, tremurând ca varga, când am ajuns în grupul supraviețuitoarelor. De data asta însă, Mutti nu se mai afla lângă mine. Căutând-o cu privirea, nu mi-a venit să cred când am văzut-o în grupul celor „selectate”.

Un țipăt cumplit mi-a scăpat printre buze, iar Mutti a încercat să vină la mine ca să mă liniștească, dar una dintre supraveghetoarele *Kapos* a lovit-o cu o curea din piele.

— Încearcă să iei legătura cu Minni! mi-a spus în șoaptă, îndreptându-se spre ușă, împreună cu celelalte prizoniere. Și, în timp ce o priveam

îndepărtându-se, nu credeam că aveam s-o mai văd vreodată.

Lunile următoare au trecut înecate într-o lentoare neagră și lipsită de speranță. Am reușit să iau legătura cu Minni, asumându-mi un risc imens când m-am dus la spital, în toiul nopții, strecurându-mă printre paznici și evitând luminile proiectoarelor. Mi-a promis că va încerca să facă tot ce îi va sta în putință, dar nu îmi garanta nimic.

Fără Mutti, bântuită de gândul că Pappy pierise ucis și neștiind dacă Heinz mai era sau nu în viață, simțeam că mă prăbușesc într-o prăpastie adâncă. Eram singură pentru prima oară, în baracă, iar seara, la culcare, plângeam până adormeam. În zori, străbăteam cu pași târșâiți pământul golaș, în drum spre muncă, scrutând cu disperare împrejurimile încremenite în suflarea rece a iernii. Ce rost mai avea viața? Ce mai conta dacă erai bun sau rău? Ce alinare îți oferea „Dumnezeu”?

În barăcile unde lucram, vorbeam foarte puțin, copleșită de tristețe, împletind ore în șir, chiar și paisprezece ore, sforile din cauciuc, rupând cu dinții și cu degetele rănite materialul dur și rugându-mă ca munca mea să corespundă standardelor. Știam că aceia care nu reușeau să țină pasul cu aceste norme piereau iute în camerele de gazare. Am căpătat, în curând, degerături la picioare și răni purulente, din cauza cărora abia mai reușeam să merg. Îmi pierdeam, încetul cu încetul, voința de a trăi.

Într-o bună zi, supraveghetoarea *Kapos* m-a strigat și mi-a spus să ies afară. Am ignorat-o, căci orice abatere de la rutină însemna, de obicei, o veste proastă.

— Ieși afară! a repetat, țipând. Cineva vrea să te vadă.

M-am supus, șovăitoare, sperând să mi fi atras atenția vreunui ofițer SS, dar când mi-am ridicat privirea, l-am văzut cu uimire pe tata.

— Pappy! am strigat, aruncându-mă, în hohote de plâns, în brațele lui.

Arăta mai slab și mai bătrân decât ultima dată când îl văzusem, dar mă strângea în brațe la fel de tare ca odinioară.

— Nu te da bătută! mi-a spus el. O să supraviețuim. Războiul nu va mai dura mult. Încearcă să reziști! Unde e Mutti? m-a întrebat apoi.

Cât îmi doresc acum să fi păstrat tăcerea, dar, în clipele acelea, dorința de a-mi împărtăși povara era mult prea copleșitoare.

— A fost selectată pentru camerele de gazare, i-am mărturisit eu. A fost gazată, Pappy.

L-am simțit crispându-se din cap până în picioare și, făcând un pas înapoi, m-a privit cu groază și durere. Încerca să-și stăvilească lacrimile, dar ochii îi trădau suferința.

Mi-a promis că va încerca să vină din nou și să le convingă pe bucătărese să-mi dea ceva în plus de mâncare. Am încuviințat, plângând de bucurie că

Pappy și Heinz trăiau, iar eu nu mai eram complet singură.

Și-a șters lacrimile și și-a luat apoi la revedere cu un sărut, învăluiți amândoi în tăcere, căci vorbele nu-și mai aveau rostul.

În ciuda durerii provocate de vestea morții lui Mutti, tata s-a ținut de cuvânt, după cum aveam să descopăr în seara aceea la bucătărie. Nu știu cum reușea să obțină asemenea favoruri; nu se afla sub protecția SS-ului, dar ocupa o funcție importantă în atelierul de cherestea – ca să nu mai vorbim și de farmecul personal cu care natura îl înzestrase.

— Ai un tată minunat! mi-a spus bucătăreasa poloneză, chicotind și dându-și ochii peste cap.

Apoi mi-a oferit un bol de supă caldă cu legume – un lux greu de imaginat.

A știut mereu cum să cucerească femeile, chiar și pe cele înfometate și zdrențuite din lagăr.

A reușit să mai vină încă o dată. Mi-a spus că trebuia să mai rezist încă puțin, deoarece trupele aliate înaintau tot mai mult pe teritoriul Europei, iar războiul avea să se sfârșească în curând.

Îi văd și acum chipul din ziua aceea – grav, îndurerat și plin de iubire – și regret amarnic că n-a putut să mai vină încă o dată ca să-i împărtășesc vestea pe care aveam s-o primesc în curând: Mutti trăia. Se afla la spital – Minni îi salvase viața.

14
Eliberarea

Am petrecut ultimele săptămâni ale războiului pe patul de spital, alături de Mutti, fără să băgăm de seamă nici zăpada ce cădea afară, nici venirea Crăciunului. Pierduserăm noțiunea timpului și pendulam între o realitate mistuită de foamete și visuri legate de viitor, vorbind fără încetare despre bucatele delicioase pe care le vom savura când vom fi din nou libere. Tânjeam după o friptură rumenă de pui, în timp ce mama îmi descria senzațiile uluitoare pe care le vom simți când vom mușca cu poftă dintr-o porție de clătite cu dulceață și smântână.

Din ziua „selecției”, când o văzusem pentru ultima oară, Mutti trecuse de câteva ori pe lângă moarte. De la dușuri, a ajuns în barăcile morții, ultima escală înainte de călătoria finală spre camerele de gazare. Mi-a povestit că a fost martora unor scene înfiorătoare – unele dintre femeile condamnate la moarte se rugau și plângeau, în timp ce altele, cu mințile rătăcite, se agățau cu disperare de ușile ferecate. Respectându-și promisiunea, Minni a intervenit personal pe lângă Josef Mengele, care i-a dat de înțeles că va încerca s-o ajute. Minni nu știa dacă doctorul avea s-o salveze sau nu pe mama, dar când ușile barăcilor s-au deschis și femeile au pornit pe ultimul drum, Mutti a descoperit că nu se afla pe listă – avea să trăiască.

Apoi, tocmai când se credea în siguranță, Mutti s-a trezit în ultimul moment selectată într-un alt grup de femei destinate camerelor de gazare. Un alt paznic o adăugase pe listă ca să completeze numărul deținutelor condamnate. Apropiindu-se de biroul administrativ, unde paznicii bifau numerele prizonierelor, Mutti le-a spus că numărul ei nu se afla pe listă. Aceștia i-au verificat spusele și au descoperit mânioși că avea dreptate. Mutti a scăpat astfel din nou ca prin urechile acului din ghearele morții.

Celelalte femei din grupul ei au pornit, mânate ca animalele, spre camerele de gazare – iar mai târziu, flăcările crematoriilor le-au mistuit rămășițele. La un moment dat, și-a acceptat, resemnată, soarta, mi-a mărturisit Mutti. Singurul lucru pe care și-l dorea era ca eu și Heinz să supraviețuim, să ne căsătorim și să avem, într-o bună zi, copii.

Între timp, m-am îmbarcat și eu într-o aventură primejdioasă ca să-i fiu alături, evitând la mustață „selecția” morții. Acum ne puneam speranțele supraviețuirii în mâinile lui Minni.

Când am găsit-o din nou pe Mutti, zăcând pe un pat de spital sub o pătură

subțire, era doar o mână de om, numai piele și os. Deși era încă o femeie tânără, de nici patruzeci de ani, lipsurile și foametea îșI puseseră amprenta asupra ei, făcând-o să pară mult mai bătrână. Mi-am dat seama că se afla în pragul morții. Perioada cât am fost obligate să stăm despărțite a marcat o schimbare crucială în relația noastră, ajutându-mă să înțeleg că era rândul meu acum să am grijă de mama.

În iarna anului 1944, lucrurile începeau să se schimbe la Auschwitz-Birkenau. Sorții războiului le erau acum potrivnici nemților. În timp ce trupele britanice, americane și canadiene înaintau pe teritoriul Franței și al Belgiei, sovieticii câștigau tot mai mult teren pe Frontul de Est, apropiindu-se de Auschwitz cu fiecare zi care trecea.

Reichsführerul Heinrich Himmler, care supraveghease, în numele SS, operațiunea de exterminare a evreilor, a înțeles că soarta le era pecetluită, iar cei responsabili pentru aceste crime nu vor fi tratați cu blândețe atunci când natura fărădelegilor lor va ieși la iveală. În octombrie, a ordonat sfârșitul operațiunii de lichidare a evreilor, iar în noiembrie, a hotărât ca toate camerele de gazare și crematoriile de la Auschwitz să fie aruncate în aer. Intenția era de a ascunde orice urmă a genocidului săvârșit acolo.

Într-o noapte, o explozie puternică a spulberat tăcerea din lagăr și o minge imensă de foc a brăzdat cerul, distrugând astfel o parte din crematorii.

Haosul și indisciplina își puneau tot mai mult amprenta asupra vieții noastre, înlocuind pericolele cunoscute cu altele noi și accentuându-ne sentimentele de teamă și nesiguranță. În perioada în care Himmler ordona sfârșitul camerelor de gazare, sute de *Sonderkommandos* (prizonieri care lucrau în crematorii) s-au răzvrătit împotriva soldaților SS. S-au luptat corp la corp cu naziștii, ucigând câțiva paznici și fugind în satele din apropiere. Ei și-au dat seama că erau martori-cheie ai atrocităților comise în lagăr și aveau să fie uciși. Revolta lor a fost, în cele din urmă, înăbușită, iar autorii au fost cu toții prinși și executați, dar rebeliunea a avut și urmări pozitive – deținuții dintr-o cameră de gazare fiind eliberați înainte de a fi uciși.

Nu știam nimic de revolta *Sonderkommandos*, dar am observat că aveam mai mult timp la dispoziție, deoarece paznicii păreau preocupați de alte lucruri, renunțând chiar și la apelurile pe care le uram cu toții atât de mult.

Viața noastră depindea însă de toanele soldaților SS, iar teama de a fi uciși într-un atac spontan înlocuia spaima provocată de perspectiva gazării. Eram conștienți de faptul că și noi eram martori – iar paznicii SS se temeau de soarta pe care aveau să le-o hărăzească sovieticii. Ar fi putut fi tentați să ne ucidă pe toți pentru ca dramele Holocaustului să piară odată cu noi.

La începutul lui ianuarie, aceste temeri deveneau tot mai întemeiate. Gardienii SS au început să dărâme gardurile electrice, turnurile de pază și o

parte din barăci. Unele dintre documentele și actele meticulos concepute, referitoare la soluția finală, au pierit mistuite în flăcări, iar cadavrele îngropate în spatele camerelor de gazare au fost arse în gropi deschise.

Armata sovietică înainta cu repeziciune. Pe 12 ianuarie, aceasta a înfrânt trupele germane la Baranów și se îndrepta acum spre Cracovia. Pe 16 ianuarie, avioanele sovietice au bombardat depozitul de alimente de la Birkenau.

Înaintarea rapidă și raidurile aeriene ale trupelor, sovietice creau panică în rândul nemților. Într-o dimineață, câțiva soldați SS și-au făcut apariția în pragul spitalului și ne-au ordonat celor care ne puteam ține pe picioare să ieșim afară. Mutti era atât de slăbită, încât abia se ridica din pat, după săptămâni întregi de suferință, dar la insistențele lui Minni, ne-am strâns păturile și am pornit, cu pași împleticiți, spre ușă.

Lagărul ne oferea un tablou sinistru, dar impresionant. Cerul albastru contrasta izbitor cu stratul alb și gros de zăpadă ce, se așternuse pretutindeni. Am stat afară, timp de câteva ore, clănțănind din dinți, într-un frig pătrunzător. Nu se întâmpla nimic. Din depărtare, răzbăteau zgomote de împușcături, sugerându-ne prezența tot mai apropiată a trupelor sovietice. Când o sirenă antiaeriană a început să sune asurzitor, paznicii ne-au ordonat mânioși să intrăm înăuntru. S-au întors apoi spre seară și ne-au obligat să ieșim iar afară, dar sirena antiaeriană le-a dejucat din nou planurile și soldații ne-au ordonat, la fel de mânioși, să intrăm înăuntru.

Jocul soldaților a avut consecințe dramatice pentru unele femei din spital. Temperaturile extrem de scăzute le-au slăbit și mai mult organismul, astfel încât multe dintre ele au murit în timpul nopții. De dimineață, am văzut-o pe Minni cărând cadavrele, cu o expresie sumbră pe chip. A trecut la un moment dat pe la Mutti și, punându-i mâna pe cap, i-a spus să reziste.

Soldații au continuat, timp de câteva. zile, să ne țină afară în frigul mușcător, dar am observat că multe dintre femei rămâneau în pat.

— Hai să stăm aici și să sperăm că nu ne va observa nimeni lipsa! i-am sugerat, în cele din urmă, lui Mutti.

A fost o decizie hotărâtoare. Când m-am trezit a doua zi de dimineață, pe 19 ianuarie 1945, am descoperit cu uimire că lagărul era învăluit într-o tăcere mormântală. Am scrutat împrejurimile și am văzut că baraca era aproape goală. Nimic nu trăda forfota obișnuită a dimineților. M-am ridicat din pat și am ieșit afară ca să explorez locurile. Nimeni nu mi-a ieșit în cale. Cu câteva luni în urmă, Birkenau găzduise zeci de mii de prizonieri. Acum însă, nu vedeam nici urmă de paznici, de câini, de soldați în turnurile de pază, de doctori – sau de Minni.

Peste noapte, nemții au închis centrala telefonică, au ars documentele și au

pornit în coloane spre inima celui de-al Treilea Reich, luând cu ei mii de femei de la Birkenau (și bărbați de la Auschwitz I). Spre deosebire de celelalte lagăre de muncă, abandonate pur și simplu, Hitler a ordonat ca niciun deținut de la Auschwitz apt de muncă să nu fie lăsat în urmă. Se pare că doar o mână de prizonieri, aflați într-o stare de sănătate cumplit de precară, ca noi, mai rămăsese în lagăr.

Eram cu toții doar piele și os, dar am început imediat să ne organizăm ca să putem supraviețui până la venirea sovieticilor. Fuga nemților ne oferea un sentiment de izbăvire – cât am visat să apuc ziua asta! –, dar știam că mai aveam de trecut alte obstacole grele. Mă temeam că nimeni nu avea să ne găsească și vom muri de foame, așteptându-ne eliberatorii. Și mai cumplit era gândul că nemții se vor întoarce și vor ocupa din nou lagărul, condamnându-ne la moarte când ne aflam la un pas de libertate.

Dar înainte de a explora aceste scenarii înspăimântătoare, trebuia să găsesc puterea și voința de a duce la bun sfârșit sarcinile zilnice, vitale supraviețuirii noastre.

Unele dintre acestea erau de-a dreptul sinistre. În prima dimineață după fuga nemților, Olga, o prizonieră poloneză, m-a rugat s-o ajut să transporte cadavrele celor care muriseră în timpul nopții. Gândul îmi provoca fiori de spaimă – n-am atins niciodată un cadavru și, deși moartea se afla pretutindeni la Birkenau, am găsit o cale de a mă refugia din fața cruntei realități. Eram însă una dintre puținele prizoniere suficient de puternice ca să îndeplinească această sarcină și am înțeles motivul pentru care ea îmi ceruse ajutorul.

Înlăturarea trupurilor rigide ale femeilor pe care ajunsesem să le cunosc atât de bine a fost cel mai înfiorător lucru pe care am fost nevoită să-l fac. În timp ce le transportam afară și le priveam ochii deschiși și gurile căscate, mă gândeam la viața lor irosită în zadar și la faptul că rezistaseră – fără să-și piardă speranța – aproape până la final. În acele câteva zile, am văzut mai mulți oameni murind decât în toată perioada petrecută la Birkenau.

Alte activități erau mai puțin sumbre, dar la fel de istovitoare. În prima noastră dimineață de libertate, am găsit o cămară cu rafturile înțesate de pâine neagră și ne-am îndesat buzunarele până la refuz. A doua zi, m-am strecurat printr-o gaură din gardul electric și am găsit niște barăci pline cu haine călduroase, plăpumi și bunătăți la care nici n-aș fi îndrăznit să visez – brânză și dulceață, făină și cartofi. Ne-am așezat pe podea și ne-am înfruptat cu lăcomie din bucatele delicioase.

Am luat două plăpumi și am găsit niște cizme de călărie pe măsura mea – prima încălțăminte bună pe care o purtam după ani buni. Eram atât de încântată de ele, încât nici n-am observat că nu erau identice. Am găsit niște haine și pentru Mutti – o rochie bleumarin de lână, mult prea scurtă pentru ea,

niște ciorapi gri de lână și o pereche de ghete cu șireturi. Ținuta, „asortată” cu capul pleșuv, nu o ajuta deloc să arate mai bine.

Ne-am înfășurat fiecare într-o plapumă și am pornit să căutăm mâncare în locurile pustii, arătând ca niște creaturi ciudate, venite de pe alte tărâmuri.

Apa reprezenta, de asemenea, o problemă majoră. Câteva ore mai târziu după fuga nemților, pe 19 ianuarie, avioanele rusești au bombardat complexul industrial al concernului IG Farben, care producea, cu ajutorul prizonierilor din lagărele de la Auschwitz și Monowitz, substanțe chimice, printre care și. gazul Zyklon B. Raidurile aeriene au distrus rețelele de alimentare cu apă și energie electrică, lăsându-ne fără lumină și apă potabilă. La început, am topit zăpadă, apoi m-am dus, împreună cu femeile mai zdravene, să spargem gheața de pe lacul din apropiere, întorcându-ne în barăci cu găleți pline cu apă.

Ne bucuram că am reușit să supraviețuim în cele câteva zile de libertate, dar ne confruntam în continuare cu multe probleme. Viața în lagărul abandonat ne făcea să ne simțim la fel de vulnerabile ca întotdeauna în fața frigului și a posibilității ca nemții să se întoarcă în orice clipă.

Pe 25 ianuarie, un detașament de trupe SD (serviciul secret al SS) s-a întors pe neașteptate în lagărul de la Auschwitz I cu ordinul expres de a lichida toți prizonierii rămași în viață. Exact în momentul în care se pregăteau să-și execute victimele bolnave și fragile, aliniate în zăpadă, raidurile aeriene ale sovieticilor le-au dejucat, din nou planurile, determinându-i pe soldați să plece la fel de repede cum veniseră.

A doua zi, în primele ore ale dimineții, trupele SS s-au întors la Birkenau cu mașini blindate și au incendiat crematoriile V, apoi au pornit să arunce în aer podurile din împrejurimi. Pe cer, avioanele germane și cele rusești duceau lupte aprige.

Zorii zilei următoare ne-au prins purtând discuții aprinse în încercarea de a găsi o soluție pentru impasul în care ne aflam. Vorbeam de ore bune, întrebându-ne ce să facem și unde să ne ducem, când o femeie a deschis larg ușa barăcii, strigând în gura mare că la poartă se afla un urs.

Acest lucru părea puțin probabil, dar la Birkenau orice, era posibil. Ne-am dus, agitate, la intrarea în lagăr ca să vedem ciudățenia. Era într-adevăr un „urs” – un bărbat corpolent, îmbrăcat într-o blană de urs, care ne privea la fel de uluit. Poate că ar fi trebuit să fiu ceva mai precaută, dar, lăsându-mă purtată de o bucurie nețărmurită, m-am dus în fugă la el și l-am strâns în brațe. Era 27 ianuarie 1945, iar trupele sovietice veniseră să ne elibereze.

De-a lungul timpului, au existat multe păreri revizioniste referitoare la rolul și la faptele forțelor aliate. Unele pun sub semnul îndoielii ideea personajului „negativ” sau „pozitiv” jucat de cele două tabere implicate în război, și poate pe bună dreptate. Documentele atestă faptul că englezii și

americanii știau, încă din 1943, de operațiunea de exterminare a evreilor din Auschwitz și au respins o cerere de bombardare a camerelor de gazare primită în vara anului 1944. Un reprezentant al Ministerului Afacerilor Externe din Marea Britanie a scris că bombardarea lagărului de la Auschwitz ar genera „un exod de refugiați”, care s-ar îndrepta spre Palestina, pe atunci încă protectorat britanic, și ar pretinde înființarea unui stat independent. Poate că bombardarea Auschwitz-ului n-ar fi schimbat cu nimic situația, deoarece majoritatea victimelor își găsiseră deja sfârșitul. Poate că și mai mulți oameni ar fi fost uciși în timpul atacului – cine știe? Cert este că, pentru Aliați, câștigarea războiului și menținerea unei politici anti imigrare constituiau niște priorități mult mai importante decât sprijinirea evreilor.

Multă cerneală a curs și va mai curge, probabil, despre rolul soldaților ruși și campania lor de violuri săvârșite asupra femeilor din Germania. Aș vrea să spun că deplâng soarta acestor femei, dar, ținând seama de ororile îndurate de familia mea în timpul regimului nazist, mi-e cu neputință s-o fac. Trebuie să înțelegeți că nu pot să nutresc o opinie obiectivă despre acest subiect – rănile provocate de propriile mele suferințe și pierderi nu se vor vindeca niciodată. Din punct de vedere moral, cred că drepturile omului trebuie să se aplice la scară universală, iar atrocitățile comise împotriva semenilor noștri trebuie condamnate.

Experiențele mele trăite alături de soldații sovietici sunt cu totul altele, căci aceștia s-au dovedit cu adevărat eliberatorii și prietenii mei. Primii soldați care au ajuns în lagăr făceau parte din Armata 60 a Frontului I Ucrainean, aflat sub conducerea generalului Pavel Kurocikin. În zilele următoare, grupuri mai mici sau mai mari de soldați și-au stabilit tabăra în lagăr. Ne ofereau mese îmbelșugate, stăteau de vorbă cu noi și ne lăsau să ne încălzim în fața focurilor lor.

Mutti credea în continuare că era mai bine să plecăm din barăci, așa că ne-am încropit, împreună cu Olga și Yvette, franțuzoaică de origine, un adăpost temporar într-unul dintre posturile de pază ale santinelelor germane. Acesta se afla într-o clădire mică și confortabilă, unde dormeam, pentru prima dată de la venirea noastră la Auschwitz, în paturi adevărate.

Așteptam, cu sufletul la gură, sfârșitul războiului sau vreun indiciu care să ne spună că nemții au fost izgoniți pentru totdeauna. Ne aflam încă foarte aproape de linia frontului, iar trupele sovietice veneau și plecau în funcție de cursul războiului. 231 de soldați ruși au pierit în timpul luptelor de eliberare a lagărului și în conflictele cu trupele germane care se retrăgeau.

Încordarea, nesiguranța și pericolele ne pândeau la tot pasul. Plecând într-o zi să aducă apă, Mutti s-a trezit în cale cu un camion plin cu soldați SS. Priveam, îngrozită, de la fereastra postului de pază cum nemții o luau

prizonieră împreună cu alte femei din lagăr. Yvette și Olga încercau să mă liniștească, dar nimic nu-mi alina sufletul frânt. Cum era posibil s-o pierd pe Mutti tocmai acum? mă întrebam cu disperare. A reușit să se întoarcă abia târziu în noapte. Îi văzuse pe nemți împușcându-le pe celelalte femei și a înțeles că singura ei cale de scăpare era să se prăbușească în zăpadă și să se prefacă moartă. Clătinându-se, nesigură, pe picioare, a început să tușească și, prefăcându-se că leșină, s-a prăbușit la pământ, unde a rămas inertă timp de câteva ore. S-a întors apoi la barăci, croindu-și drum printre cadavrele însângerate.

Trăiam vremuri primejdioase și disperate. Faptul că ne aflam atât de aproape de libertate conferea morții un aspect și mai sinistru.. E greu să accepți ideea că multe dintre femei au pierit răpuse, nu de mâinile naziștilor, ci mâncând cu poftă bucatele calde și delicioase oferite de eliberatorii noștri. După o perioadă îndelungată de foamete, organismul lor nu s-a putut adapta schimbărilor bruște de dietă.

Viața și dorința de supraviețuire m-au determinat să înfăptuiesc lucruri de-a dreptul uluitoare. Într-o zi, căutând ceva de mâncare împreună cu Olga, am dat peste un cal mort, împușcat de armata sovietică.

— Ajută-mă! m-a rugat Olga, în șoaptă, luând un cuțit și începând să taie pântecul animalului, ce zăcea, aburind, în zăpadă. Ia privește! a continuat apoi.

Mi-am ațintit ochii în altă parte, căci nu voiam să văd tabloul macabru. În pântecul iepei se afla un mânz format pe jumătate. Am simțit cum stomacul mi se întoarce pe dos și mi-am întors privirea.

— O să iasă o tocăniță bună din el, a spus Olga.

Am închis ochii, înfiorată de spaimă, la gândul că va trebui să mănânc un mânz nenăscut. Eram însă mistuită de o foame nimicitoare, dar și de o dorință acerbă, aproape primitivă, de a consuma carne. N-am gustat din mânz, dar, în seara aceea, m-am așezat în jurul focului și ne-am înfruptat cu toții din carnea de cal.

În timp ce ne recăpătăm, încetul cu încetul, puterile, am început să privim cu speranță spre viitor. Făceam tot felul de supoziții referitoare la soarta lui Pappy și a lui Heinz și ne doream cu disperare să-i căutăm în lagărul destinat bărbaților de la Auschwitz I. Olga ne-a părăsit, întorcându-se acasă în Polonia, dar Yvette locuia încă împreună cu noi și voia să ne însoțească în lagărul pentru bărbați. Eram animate nu doar de dorința de a-i căuta pe Pappy și pe Heinz, ci și de ideea de siguranță pe care ne-o inducea prezența la Auschwitz I a unui contingent mult mai mare de trupe sovietice.

Am hotărât că era mult mai sigur și mai ușor să mă duc doar cu Yvette, fără Mutti. Am pornit amândouă spre lagăr, străbătând un drum lung și

anevoios prin troienele de zăpadă. În fața ochilor, ni s-au ivit, în cele din urmă, complexul de cărămidă, cu trei etaje, și camioanele sovietice parcate pe marginea drumului. Imediat cum am ajuns la intrare, Yvette s-a oprit ca să stea de vorbă cu soldații, dar eu am mers mai departe.

Am trecut pe sub arcada din metal gravată cu celebrul slogan nazist *Arbeit Macht Frei* – „Munca te eliberează”. Mi se părea un simbol atât de neînsemnat pentru o ideologie atât de distructivă.

Nu fusesem niciodată în Auschwitz I, iar străzile sale, străjuite de clădiri mohorâte, confereau lagărului un aspect cu totul diferit față de spațiile largi de la Birkenau. Hotărâtă să-i găsesc pe Pappy și pe Heinz, am intrat în prima baracă locuită ce mi s-a ivit în cale. Încântați să mă vadă, bărbații m-au bombardat cu întrebări despre soțiile și fiicele lor dispărute. Din păcate, nu puteam să le ofer informații utile și nici ei nu știau nimic de soarta tatălui și fratelui meu. Mi-am continuat drumul, intrând în toate barăcile și întrebând de ei în stânga și în dreapta pe toți cei care-mi ieșeau în cale. În cele din urmă, cineva mi-a spus că Pappy și Heinz plecaseră din lagăr cu câteva zile în urmă, în marșul forțat, condus de trupele germane. La aflarea veștii, am simțit o strângere de inimă – sperasem cu atâta ardoare că îi vom găsi! Dar erau încă în viață – reușiseră cumva să scape de camerele de gazare. Eram toți patru în viață, în ciuda vitregiilor sorții, și acest lucru îmi dădea speranță. Erau puternici și vor reuși să supraviețuiască în continuare.

În căutările mele, am dat peste un bărbat cunoscut. Era slab, numai piele și os, cu ochii adânciți în orbite și învelit într-o pătură. Când m-am apropiat, s-a ridicat de pe pat.

— Cred că vă cunosc, i-am spus eu. Sunt Eva, fetița care se juca cu Anne în Merwedeplein.

Era Otto Frank. M-a recunoscut și a încuviințat.

— Știi cumva unde sunt Anne și Margot? m-a întrebat apoi, cu aceeași disperare în glas ca și a mea.

I-am explicat că n-am întâlnit niciun cunoscut din Amsterdam în lagăr.

Se făcuse deja târziu și era timpul să mă întorc la refugiul nostru din postul de pază, dar Yvette refuza cu încăpățânare să mai vină cu mine. Încântată să se afle în lagărul bărbaților, nu mai voia nici în ruptul capului să se întoarcă la Birkenau. În ciuda rugăminților mele – era un drum lung, iar din depărtare răzbăteau încă zgomote de împușcături –, a rămas la Auschwitz I.

Mi-am luat inima în dinți și am pornit pe drumul întunecat, sub imperiul unei imaginații bogate, care mă făcea să aud cum gloanțele îmi șuieră pe la ureche. Când am ajuns, în cele din urmă, la postul de pază, m-am prăbușit, istovită și ușurată, în brațele lui Mutti, care mă aștepta, îngrijorată, în prag. Am căzut amândouă de acord că ar fi mai bine să ne mutăm la Auschwitz I,

iar a doua zi, în timp ce ne strângeam lucrurile, i-am povestit din nou întâlnirea mea cu Otto Frank.

Făcând primii paşi spre o nouă viaţă, realizam prea puţin că nu aveam să-i mai văd pe mulţi dintre oamenii cunoscuţi în trecut, iar pe cei pe care îi voi întâlni aproape că nici nu îi voi mai recunoaşte, bântuiţi şi chinuiţi de experienţele trăite în lagăr.

Mutti şi cu mine vom pleca în curând de la Auschwitz, dar majoritatea prietenilor mei n-au fost la fel de norocoşi.

Susanne Lederman, cea pe care o admiram atât de mult, a plecat din Westerbork spre Auschwitz pe 16 noiembrie 1943 şi a sfârşit în camerele de gazare pe 19 noiembrie, imediat după sosirea în lagăr.

Herman de Levie, băiatul care mi-a oferit un buchet de flori şi voia să fie primul meu prieten, a ajuns în lagărul din Theresienstadt pe 4 septembrie 1944 şi a murit pe 15 decembrie.

Janny Koord, cea mai bună prietenă a mea, a fost deportată la Auschwitz, împreună cu fratele ei, Rudi, şi părinţii lor, pe 7 septembrie 1943. Janny a fost gazată pe 10 septembrie, imediat cum a ajuns în lagăr, în timp ce fratele ei a fost trimis să muncească în minele de cărbuni, unde a murit pe 31 decembrie.

Anne şi Margot Frank au fost deportate alături de părinţii lor, Edith şi Otto, pe 3 septembrie 1944, cu ultimul tren ce avea să plece din Westerbork spre Auschwitz. În octombrie 1944, Anne şi Margot au fost trimise în lagărul din Bergen-Belsen, aflat în Germania. Edith a rămas în Birkenau, unde a murit în ianuarie 1945, cu zece zile înainte de eliberare. Trăind în condiţiile mizere din lagăr, ambele fete s-au îmbolnăvit, iar în martie 1945 – cu puţin înainte de eliberare – au pierit şi ele.

Peste un milion de evrei au fost ucişi la Auschwitz-Birkenau, iar în ziua eliberării doar 6 000 mai erau în viaţă. Deşi nemţii au trimis la Berlin multe dintre lucrurile furate de la prizonieri şi au incendiat depozitele din unitatea „Canada”, trupele ruseşti au găsit în lagăr peste un milion de articole vestimentare, 43 255 de perechi de încălţăminte şi peste 6 800 de kilograme de păr feminin. Analizele eşantioanelor de păr, inclusiv a celor refolosite de companiile germane, au scos la iveală prezenţa acidului cianhidric, unul dintre elementele componente ale gazului Zyklon B.

Mutti şi cu mine ne datorăm viaţa zeiţei Fortuna, puterii voinţei şi protecţiei lui Minni. Am reuşit să supravieţuim celei mai cumplite ideologii din istoria omenirii, bazată pe epurare etnică şi genocid. Naziştii ne-au vânat neamul pe tot cuprinsul Europei, mânaţi de obsesia şi de hotărârea frenetică de a extermina seminţia evreiască. Am rămas în viaţă, dar va trebui să învăţ să trăiesc din nou într-o lume care, aveam să descopăr mai târziu, nu manifesta nici cel mai mic interes faţă de ororile trăite în lagăr.

În ianuarie 1945, nimic din toate astea nu-mi tulbura gândurile. Eram copleșită de bucuria că trăiam, de fericirea că nu aveam să mai sufăr de foame și de plăcerea de a purta haine călduroase. Un singur lucru îmi stăruia în minte – gândul de a ne întoarce la Amsterdam și de a ne reîntâlni cu Pappy și cu Heinz.

15
Drumul spre casă

— Oare ce fac acum Pappy și Heinz? am întrebat-o pe Mutti.

— Poate că mănâncă o tocăniță și vorbesc despre noi, mi-a răspuns ea.

Ne plăcea să ne imaginăm că se aflau undeva în lume – nu știam unde – și se gândeau la noi și la viitorul nostru.

În ianuarie 1945, ne-am trezit într-un impas: prizonieratul nostru luase sfârșit, dar războiul nu se încheiase încă. Marii generali naziști au înțeles că, în urma bombardamentelor devastatoare ale Aliaților asupra proviziilor și. infrastructurii germane, înfrângerea și capitularea erau inevitabile, în timp ce civilii, obosiți de război, se luptau să supraviețuiască în condiții tot mai grele. Predarea armelor părea singura soluție, dar Hitler refuza să accepte ideea. A jurat să nu facă niciun pas înapoi și a impus continuarea ostilităților până în primăvara anului 1945, sacrificând sute de mii de soldați și prefăcând Europa într-o ruină.

Viața noastră era încă dominată de pericole și de nesiguranță. După ce-am plecat de la Birkenau, am găsit o cameră goală într-una dintre barăcile din lagărul de la Auschwitz și ne-am instalat acolo. Paturile adevărate în care dormeam, chiar dacă erau suprapuse, și intimitatea camerei ne confereau o oarecare senzație de normalitate. Mâncam supa caldă, de varză și cartofi, pe care ne-o ofereau soldații, și legam noi prietenii cu ceilalți prizonieri. Dar chiar și așa, viitorul părea la fel de incert. Urmăream cu sufletul la gură activitatea soldaților sovietici, care veneau și plecau din lagăr. Viața noastră se afla, practic, în mâinile lor.

Într-o noapte, cam trei săptămâni mai târziu după ce ne-am instalat la Auschwitz, stăteam amândouă cu ochii pe pereți și ascultam vuietul artileriei și al rafalelor de împușcături. Undeva, în apropiere, se dădea o luptă crâncenă.

— Crezi că nemții câștigă din nou teren? am întrebat-o pe Mutti, cu emoție în glas:

— Nu știu, Evi, mi-a răspuns ea, dar sunt convinsă că rușii vor avea grijă de noi.

A doua zi de dimineață, un soldat ucrainean a apărut, agitat, în pragul ușii și ne-a spus că nemții se apropie de lagăr și că ar fi mai bine ca toți supraviețuitorii să se adăpostească în spatele liniilor sovietice. Nimic nu era mai cumplit decât gândul de a cădea din nou în mâinile naziștilor, așa că am acceptat, bucuroase, să plecăm.

Într-o dimineață rece de februarie, ne-am strâns lucrurile și cele două plăpumi într-o plasă cusută de Mutti și am pornit spre gară. Camioanele sovietice treceau pe lângă noi, transportând alți prizonieri de la Auschwitz-Birkenau. În urma noastră, scena uneia dintre cele mai cumplite crime din istoria omenirii pierea învăluită în ceață.

Ne îmbarcam acum într-o altă călătorie, ce speram să ne poarte spre casă și spre familia noastră.

În gara din Auschwitz ne aştepta un, marfar cu vagoane pentru vite, exact ca acela cu care veniserăm. De data aceasta însă, vagoanele au rămas deschise, iar trenul oprea deseori ca să primim mâncare și să mergem la toaletă. Dormeam cu Mutti pe plăpumile întinse pe podea și ne încălzeam la o sobiță aprinsă în mijlocul vagonului.

Nu cunoșteam destinația finală, dar am aflat că ne îndreptam spre Katowice, unde sovieticii ne vor hotărî soarta. Deși le eram recunoscători rușilor pentru că ne-au salvat din ghearele naziștilor, viața ne era încă guvernată de forțe necunoscute, iar noi nu ne puteam lua încă destinul în propriile mâini.

Astăzi, poți ajunge de la Auschwitz la Katowice în doar două ore de mers cu mașina, dar atunci călătoria noastră cu marfarul rusesc a fost cumplit de lentă. Polonia era devastată de război, pierzând o cincime din șosele și 6 250 de kilometri de căi ferate. În plus, trenul nostru trebuia să acorde prioritate garniturilor militare, pline cu soldați, aflați în drum spre front, oprindu-se frecvent la nodurile feroviare.

Ținuturile prin care treceam păreau pustii; cei patru ani și ceva de ocupație germană secătuiseră comunități întregi de oameni. Trei milioane de polonezi fuseseră uciși, iar evreii polonezi păreau să fi dispărut în totalitate.

Când ne opream în gările micuțe ca să ne dezmorțim picioarele, vedeam ruinele satelor bombardate și arse până în temelii. Cea mai mare parte a Europei arăta aproape la fel. Orașe întregi zăceau năruite la pământ, în timp ce oamenii trăiau în casele distruse de bombardamente sau în craterele lăsate de bombe. De fiecare dată când poposeam în vreun sat dărăpănat, din gropile adânci. se iveau bătrâne gârbovite, dornice să ne ofere ouă și cartofi în schimbul oricăror alte lucruri de care ne puteam lipsi. Părea un ținut populat numai de femei bătrâne și copii.

În timp ce străbăteam meleagurile poloneze, legănate de mersul alene al trenului, cădeam deseori într-o stare de semiconștiență, simțind doar că eram vie. Purtam uneori conversații cu ceilalți oameni, cuibăriți în jurul focului din sobă, dar cel mai adesea ne pierdeam cu toții în propriile gânduri și amintiri. Când făceam câte un popas și coboram ca să ne dezmorțim oasele înțepenite, purtam discuții însuflețite cu soldații sovietici. Cei cu rădăcini evreiești ne

strângeau mâinile, încântați să împărtășim aceeași sorginte. Alții, bântuiți de amintirile războiului, ne arătau fotografii cu familiile lor și ne întrebau dacă știm ceva de soarta celor dragi. Indiferent de religie sau de trecut, păreau animați cu toții de o admirație profundă față de Stalin, dar și de o sete nețărmurită de răzbunare izvorâtă din suferințele îndurate din partea nemților.

Aceste popasuri ne ofereau ocazia de a ne cunoaște unii cu alții și, în scurt timp, între bărbații și femeile mai tinere din tren au început să se lege relații extrem de strânse. Adormeam adesea în gemetele oamenilor care făceau sex la adăpostul întunericului.

Trei săptămâni mai târziu, după ce-am plecat de la Auschwitz, pe 5 martie, am ajuns la prima noastră destinație.

Trupele naziste distruseseră mii de ani de cultură și civilizație, ștergând de pe fața pământului orașe ca Varșovia, dar am descoperit că, în ciuda atmosferei posomorâte și deprimante, Katowice era relativ intact în aer pluteau miresme de primăvară; era încă frig, dar copacii erau înmuguriți. Am fost încartiruite în cazărmile de la marginea orașului, prevăzute cu saltele din paie și o cadă, unde am făcut prima mea baie după doi ani.

— Mutti, e minunat! am exclamat, bălăcindu-mă în apa caldă. Simt că trăiesc din nou!

De-acum, mă întremasem suficient de mult încât îmi permiteam să fac mofturi la pâinea galbenă de mălai pe care ne-o ofereau sovieticii.

— Mănânc-o! îmi ordona mama, dar eu strâmbam din nas, spunându-i că nu-mi place.

Ziua, ne plimbam prin Katowice, bucurându-ne de străzile orașului și uitându-ne prin vitrinele magazinelor, chiar dacă multe dintre ele erau goale. Odată cu trecerea timpului, așteptam cu sufletul la gură să vedem ce ne rezervă viitorul. Se zvonea că nemții câștigau tot mai mult teren în Polonia și ar putea chiar să recucerească orașul Katowice. Era posibil, de asemenea, ca sovieticii să ne strămute din nou spre o destinație necunoscută.

Pe 31 martie, am pornit spre Est.. La primul popas, când am coborât din tren ca să-mi întind picioarele, am zărit chipul mohorât al unui bărbat cunoscut, care stătea singur pe șine. Era Otto Frank. Știam de la Rootje De Winter, o prietenă comună, că Otto se afla în același tren cu noi. Tot ea ne-a spus și că Edith Frank murise la Auschwitz, iar Rootje fusese nevoită să-i împărtășească vestea cumplită lui Otto.

— Îngrozitor! a murmurat Mutti. Sărmanul! Aș vrea să vorbesc cu el și să-i transmit compasiunea noastră.

Acum avea ocazia s-o facă. Am ajutat-o să coboare din vagon și ne-am îndreptat încet spre Otto. Apoi le-am făcut din nou cunoștință.

— Domnule Frank, v-o prezint pe mama mea.

— Am fost odată acasă la dumneavoastră ca să vă întreb dacă Anne ar vrea să ia lecții particulare împreună cu Eva, a spus mama. Regret nespus pierderea suferită.

Otto, a încuviințat, dar părea mult prea istovit și trist ca să poarte o conversație. Ne-am întors apoi în vagon și ne-am continuat călătoria.

Străbăteam acum un ținut deluros, presărat cu căsuțe din lemn. În satele unde se desfășuraseră lupte crâncene, oamenii trăiau în case din paie, dar în alte locuri am văzut gospodării bogate, cu porci și găini în bătătură – un simbol al vieții în mijlocul dezolării.

Sperasem că dramele noastre luaseră sfârșit, dar soarta avea, se pare, alte planuri. În cea de-a treia zi a călătoriei noastre, ne-am oprit lângă orașul Lemberg (acum Lvov), iar Mutti a coborât ca să-și facă nevoile. După câteva minute, trenul a pornit din loc pe când mama stătea încă ghemuită pe vine.

— Mutti, Mutti! am strigat, întinzându-i brațul în timp ce alerga pe lângă șine.

Era încă slăbită și n-a putut să mă prindă de mână ca să se urce în tren. Ceilalți oameni din vagon i-au întins și ei mâinile, dar n-a putut să le prindă.

— Opriți! am strigat, în timp ce trenul prindea viteză. Așteptați-o și pe mama!

Soldații nu-și dădeau seama că Mutti rămăsese jos și privea, neputincioasă, cum marfarul se pierdea în depărtare.

— O să ne găsească ea, nu-ți face griji! au încercat ceilalți să mă încurajeze.

— Cum ne-ar putea găsi când nici noi nu știm unde mergem? le-am răspuns, disperată că eram din nou singură.

Puteam doar să sper că ne vom reîntâlni într-o bună zi.

După alte trei zile de călătorie, am ajuns în Cernăuți, un oraș din Ucraina, unde am fost încartiruiți într-o clădire pustie, ce fusese cândva o școală. Eram înnebunită de griji; nu-mi venea să cred că o pierdusem din nou pe Mutti. Era complet singură și nu puteam să fac nimic ca s-o ajut. Puteam doar să aștept și să încerc să nu-mi pierd speranța.

Într-o noapte, luminile de pe hol s-au aprins brusc, iar soldații ne-au trezit din somn, cărând găleți pline cu cartofi.

— Mai vin! Mai vin! ne-au explicat ei.

În drum spre front, alți soldați aveau să poposească în oraș și trebuiau să mănânce. Mă simțeam obosită, dar n-am ezitat nicio clipă să le întind o mână de ajutor.

Am aflat apoi că multe dintre femeile din lagăr au refuzat să se supună.

— De ce să le facem de mâncare? s-au plâns ele. Am muncit și așa pe brânci. Suntem niște victime.

În clipa aceea, m-am hotărât să nu mai joc rolul victimei, indiferent de trecutul trăit în lagăr. Nu voi accepta niciodată această mentalitate – cea a nevolnicului înrobit de naziști. Nu eram o nevolnică, ci o supraviețuitoare.

În noaptea aceea, am curățat mai mulți cartofi decât în toată viața mea, într-o atmosferă scăldată în votcă și în muzica sălbatică a dansurilor rusești.

Istovită și amețită de aburii alcoolului, m-am prăbușit apoi într-un somn adânc, presărat numai de vise cu cartofi.

— Lasă-mă în pace! am mormăit când cineva a încercat să mă trezească puțin mai târziu. Lasă-mă să dorm! l-am rugat pe cel care continua să mă zgâlțâie cu tărie.

Mi-am tras apoi plapuma peste cap și m-am răsucit pe-o parte. Dar „hărțuitorul” refuza să-mi dea pace.

— Ce e? am întrebat exasperată, deschizând, în cele din urmă, ochii.

Era Mutti.

Pierzând trenul în apropiere de Lemberg, Mutti a străbătut de una singură ținuturi ce aparținuseră cândva Austriei și a stat, împreună cu o familie de evrei, în Colomeea. Câțiva soldați sovietici au reușit să-i spună, printr-un limbaj complicat al semnelor, că trenul de la Auschwitz se îndrepta spre Cernăuți și au acceptat s-o ducă o bună bucată de drum. S-a urcat apoi într-un alt tren, unde se aflau și câțiva prizonieri de război britanici, cărora le-a dat o scrisoare – prima după trei ani – pentru bunicul Rudolf și bunica Helen.

— Evi! m-a strigat mama, cu lacrimi în ochi.

Era încântată să mă vadă, dar, în loc s-o primesc cu brațele deschise, mi-am vărsat mânia asupra ei.

— Unde ai fost? am strigat cu furie. Cum de-ai pierdut trenul? Am înnebunit de spaimă...

Și am continuat s-o cert, cuprinsă de isterie, până am rămas fără suflare.

Mutti m-a ascultat răbdătoare, apoi m-a strâns în brațe și mi-a explicat ce s-a întâmplat.

— Chiar dacă am aflat că sunteți în Cernăuți mi-a fost greu să mă orientez ca să ajung aici, pentru că nu înțeleg numele gărilor.

Din fericire, numele gării din Cernăuți era scris în germană, nu în rusă, altfel nu ne-am mai fi regăsit niciodată.

Apoi am strâns-o și eu cu putere în brațe, simțindu-i trupul încă fragil.

— Evi, îți promit că nu ne vom mai despărți niciodată, mi-a spus ea. Cernăuțiul avea să-mi ofere încă o surpriză de neuitat – filmele de la cinematograf. Paznicul ne-a lăsat să intrăm fără tragere de inimă. Arătam încă șocant, chiar și după standardele oamenilor răvășiți de război pe care îi vedeam pretutindeni. Înăuntru, între ecran și sala de cinema, firișoarele de praf dansau vesele în lumina galbenă a proiectorului, oprind timpul în loc. În

fața noastră, împăratul Franz Joseph cârmuia vechiul imperiu de parcă nimic nu s-ar fi schimbat. Grădinile Palatului Schönbrunn străluceau în toată splendoarea lor, la fel de magnifice ca în copilăria mea. Personajele din film vorbeau o germană frumoasă și melodioasă, care mi-a atins corzile sensibile ale inimii; era limba mea maternă, o limbă dulce, pe care o vorbeam cu mult timp înainte ca naziștii s-o pângărească.

Apoi, când filmul s-a sfârșit și s-au aprins luminile, ne-am trezit din nou în sala ponosită de cinema, cu scaune zgrunțuroase de catifea, ce-mi provocau mâncărimi pe sub hainele sărăcăcioase și mult prea mari. Mi-am trecut mâna prin părul scurt și țepos – un stigmat al lagărelor de concentrare, care ne trăda obârșia și locul de unde veneam, la fel cum Steaua lui David ne trăda cândva sorgintea evreiască. Stăteam pe scaune, alături de Mutti și de alte femei de la Auschwitz, întrebându-mă, pe acordurile muzicii lui Johann Strauss, ce însoțea genericul de pe ecran: cum am ajuns de acolo aici?

Întrebând încă în stânga și în dreapta de Pappy și de Heinz, în încercarea de a afla ce li se întâmplase, și vorbind fără încetare despre ei, ne pregăteam să pornim din nou la drum. De data aceasta, aveam să străbatem ținuturile pustiite de război din estul Ucrainei, îndreptându-ne spre Odessa, oraș-port la Marea Neagră.

Ucraina suferise cumplit de pe urma războiului, devastată, rând pe rând, de armatele sovietice și germane. Pământurile ei bogate fuseseră grânarul Uniunii Sovietice, umplându-i hambarele cu cereale și legume și cămările cu carne. Acum, nu vedeam decât grohotișul războiului, tancuri și vehicule militare arse, drumuri distruse, cratere de bombe și tranșee. Uniunea Sovietică a pierdut douăzeci și șapte de milioane de oameni în cel de-al Doilea Război Mondial, iar șapte milioane dintre aceștia erau din Ucraina – aproape unu din cinci locuitori.

Această situație dezolantă părea să se fi schimbat ușor când am ajuns în gara din Odessa, scăldată în razele unui soare tropical. Orașul se bucura de o climă caldă și era străjuit de lanțuri deluroase și verzi, ce se împleteau cu apele limpezi ale Mării Negre. Deși războiul își pusese amprenta asupra infrastructurii sale, distrugându-i alimentarea cu apă potabilă, coronamentul verde al copacilor, florile pline de culoare și energia oamenilor ne-au readus la viață. Am descoperit că Odessa era un oraș de o frumusețe rară, creată de mâna omului. Stăteam la un palat de vară abandonat, ce aparținuse cândva țarului, o adevărată bijuterie arhitecturală, cu fresce splendide pictate pe tavane și pardosele delicate de parchet.

Adevărata minune o constituiau însă pasta și periuța de dinți primite din partea unuia dintre soldații australieni, încartiruiți pe terenurile palatului, care așteptau să plece acasă. Nu mă măi spălasem pe dinți încă de dinainte de a

ajunge la Auschwitz, iar senzația era uluitoare.

Timp de șase săptămâni, am înotat în apele Mării Negre, purtând un costum de baie improvizat, am făcut plajă, sorbind cu nesaț căldura soarelui, și am explorat orașul cu tramvaiul alături de Mutti. Pe 11 mai, am împlinit șaisprezece ani și am dat o mică petrecere. Una dintre fetele grupului nostru mi-a dăruit un colier din scoici făcut de mână.

Prizonierii de război primeau frecvent pachete de la Crucea Roșie, dar noi, evreii, nu beneficiam de nimic din partea acestei organizații. Soldații australieni erau însă prietenoși și generoși și ne ofereau ciocolată și alte bunătăți. Mama s-a împrietenit cu unul dintre ei, un soldat pe nume Bill, care i-a propus să-l însoțească la baza militară din țara lui natală. Ea l-a asigurat că avea o căsnicie fericită și aștepta să-și regăsească soțul, dar răspunsul iui Bill ne-a înghețat sângele în vene, în ciuda căldurii de afară:

— S-ar putea să fii văduvă, Fritzi.

Aceasta era o posibilitate pe care niciuna dintre noi nu era încă pregătită s-o înfrunte.

Pe 7 mai 1945, am aflat vestea pe care toată lumea o aștepta cu sufletul la gură – Germania acceptase capitularea necondiționată. Hitler își curmase zilele cu o săptămână înainte. Războiul se încheiase, iar împrejurimile palatului răsunau acum de bucurie, de cântece, de dansuri, de râsete și de declarații de dragoste scăldate din belșug în băutură. În ziua aceea, am sărbătorit împreună libertatea – soldați, prizonieri de război, sovietici și refugiați. Apoi, câteva zile mai, târziu, ne-am trezit din nou singure – australienii plecaseră în toiul nopții. Prieteniile legate în timpul războiului puteau fi profunde, dar, de obicei, erau efemere.

Mutti și cu mine eram îngrijorate în privința viitorului. Odată cu sfârșitul războiului, speram să ne întoarcem la Amsterdam, dar chiar și această ultimă etapă a călătoriei noastre avea să se dovedească extrem de complicată. Când Mutti s-a dus să completeze formularele de înregistrare pentru întoarcerea în Olanda, a primit un răspuns năucitor din partea unui funcționar olandez cu origini evreiești:

— Dar nu sunteți olandeze, sunteți austriece. Avem și așa destui evrei pe cap în Olanda ca să vă mai primim și pe voi.

Aveam să descoperim, așadar, că sfârșitul războiului nu însemna și sfârșitul prejudecăților, nicidecum.

Dar Mutti nu voia nici în ruptul capului să ne întoarcem în Austria. Am reușit, în cele din urmă, să ne înscriem pe lista pasagerilor unei nave militare neozeelandeze, *HMS Monowai*, ancorată în Odessa, ce avea să ne ducă în Marsilia.

Pe 20 mai, ne-am urcat la bordul navei, unde ofițerii, îmbrăcați în uniforme

albe, ne-au invitat într-o lume cu totul nouă. O lume cu paturi curate și cearșafuri apretate, cu fețe de masă din in și cești din porțelan și cu bucate delicioase, din care ne puteam înfrupta după pofta inimii. Tabloul uluitor al sălii de mese i-a stârnit lui Mutti un șuvoi de lacrimi. În cea de-a doua zi de călătorie, căpitanul ne-a spus prin difuzor că nu era cazul să facem stocuri de mâncare în cabine – era din belșug și puteam să mâncăm oricând voiam. După calvarul îndurat, era copleșitor să te simți din nou tratat ca o ființă umană.

Am străbătut strâmtoarea Bosfor, trecând pe lângă Istanbul și intrând apoi în apele Mării Mediterane – o mână de supraviețuitori din lagăre, cu chipuri hăituite și haine zdrențuite. Femeile stăteau în cabinele de pe puntea superioară, în timp ce bărbații dormeau în hamacuri pe puntea inferioară. L-am văzut de câteva ori pe Otto Frank, pierdut în gânduri, cu privirea rătăcită.

O săptămână mai târziu, am ajuns în Franța, printre sunete de fanfară și strigăte de bucurie. Când am coborât de pe navă, le-am făcut cu mâna oamenilor veseli de pe chei, dar în momentul în care, pe pasarelă, și-a făcut apariția și un grup de prizonieri nemți, trimiși acasă, francezii ne-au întors spatele, învăluiți într-o tăcere covârșitoare.

Spre disperarea mea, Mutti a rămas în urmă ca să înlesnească procesul de înregistrare a pasagerilor. Trezindu-mă singură, m-am înfruptat nestingherită din bucatele oferite din belșug la festivitatea organizată cu ocazia venirii noastre. În cele din urmă, când a apărut și mama, m-am repezit la ea, mânioasă și amețită de aburii alcoolului:

— Unde ai stat atât? Îți bagi nasul peste tot. Ai pierdut tot ce-a fost mai bun de mâncare!

A doua zi, ne-am urcat într-un tren, care ne-a purtat de-a lungul Franței. Pe drum, trecând prin multe orașe franceze, am văzut chipul lui Hitler atârnat în știreang. Când trenul oprea în gări, oamenii de pe peron ne ofereau pâine și vin pe geamurile vagoanelor – gest uluitor, mi-am spus în gând, până când am înțeles că darurile le erau destinate soldaților francezi întorși de pe front, nu nouă.

Europa era dominată de haos și de un puhoi de oameni strămutați, peste douăzeci de milioane de suflete rătăcite, care încercau să-și găsească drumul spre casă. Această migrație covârșitoare atrăgea după sine o stare generală de confuzie și încălcarea completă a legilor și a ordinii. Pare un număr copleșitor, dar cifrele nu mai sunt deloc amețitoare când te gândești că printre aceștia se aflau milioane de sclavi din lagărele de muncă silnică, dar și oameni care fugeau de pe Frontul de Est, etnici germani, speriați de armatele sovietice din Polonia, Republica Cehă și Ungaria, cărora li se adăugau patru milioane de nemți, refugiați în propria țară. Iar statisticile nu includ forțele aliate și nici numărul imens de soldați nemți care se predau.

Am reușit să ajungem până în sudul Olandei, unde am așteptat ca Aliații să construiască pontoane peste râuri ca să putem străbate ultima parte a drumului. Vedeam pe geamul autobuzului câmpurile întinse de lalele, morile de vânt și fermele țării care mi-a oferit cândva un cămin.

Am intrat, în cele din urmă, în Amsterdam și ne-am oprit în fața clădirii imense a Gării Centrale, construită în secolul al XIX-lea. Am coborât din autobuz și am rămas încremenită, simțind sub picioare, pentru prima oară după atâta amar de vreme, pământul olandez. Fremătam de emoție și încântare, pierdută în același timp în semnificațiile tainice ale unui moment gravat în timp. Eram acasă (indiferent ce însemna asta), dar fără să ne bucurăm de primirea caldă a vreunui prieten, de chipurile surâzătoare ale oamenilor sau de acordurile vesele ale fanfarelor din Franța. Și, cel mai dureros, fără să-i avem alături pe Pappy și pe Heinz.

Câțiva funcționari publici stăteau la câteva mese demontabile și așteptau să ne ia în evidență, dar nu îi interesau nici locul de unde veneam, nici unde ar trebui să ne ducem și, cu atât mai puțin, ce ne va rezerva viitorul. Din momentul în care căzusem prizonieri în mâinile naziștilor, fiecare clipă a vieții noastre fusese strict dirijată și controlată. Acum însă, nimeni nu părea interesat să ne conducă destinul.

Eram cu adevărat liberă și cumplit de înspăimântată.

„Viața mea prinde aripi din nou acum, dar habar nu am ce să fac cu ea”, mi-am spus în gând.

— Unde să mergem? am întrebat-o apoi pe Mutti.

Orașul era mohorât și trist, chiar și în toiul verii, iar oamenii treceau în grabă pe lângă noi, cu privirea plecată în pământ.

— Hai să încercăm la familia Rosenbaum! mi-a răspuns ea, ridicând din umeri, cu o expresie încruntată pe chip, amintindu-și de bunii noștri prieteni de dinainte de război.

Ne-am luat singurul bagaj pe care îl aveam cu noi și am pornit, cu pași greoi, să străbatem străzile orașului. Clădirile și canalele păreau neschimbate, dar atmosfera Amsterdamului era cu totul diferită.

Olandezii îndurașeră urgii cumplite în ultimii ani de război, astfel încât oamenii nu manifestau nici cel mai mic interes față de problemele refugiaților evrei întorși din lumea largă. La vremea aceea, se știau prea puține lucruri despre Holocaust și despre ororile petrecute în lagărele de concentrare. „V-am adăpostit în anii ‘30”, păreau să ne spună din priviri. „Ce mai căutați acum aici? Ce mai vreți de la noi?”

În 1944, naziștii le-au spus că bărbații olandezi, cu vârste cuprinse între șaisprezece și patruzeci de ani, vor fi deportați în Germania pentru muncă silnică. Acest lucru a provocat resentimente puternice în rândul populației,

determinându-i pe oameni să se alăture, în număr tot mai mare, Mișcării de Rezistență. În total, o treime din bărbații olandezi, aproape 500 000 de oameni, au ajuns să lucreze în Germania, fie obligați, fie de bunăvoie.

Apoi, în iarna anului 1944, Amsterdamul a cunoscut o perioadă de foamete cumplită, cunoscută sub numele de „Iarna Foametei”.

Trupele aliate au eliberat sudul Olandei în toamna anului 1944, dar Amsterdamul și restul țării au rămas sub dominație germană. În septembrie 1944, guvernul olandez, aflat în exil la Londra, le-a cerut angajaților din căile ferate declanșarea unei greve menite să stagneze transportul trupelor germane și să faciliteze aterizarea Aliaților în apropiere de Arnhem. Peste 30 000 de muncitori feroviari au participat la grevă, dar nemții și-au condus singuri trenurile militare, așa că misiunea de aterizare a Aliaților s-a soldat cu un eșec. Consecințele grevei s-au dovedit dramatice, întrucât nemții le-au tăiat olandezilor căile de aprovizionare cu alimente. Interdicția a durat doar șase săptămâni, dar, chiar și după ridicarea ei, aprovizionarea cu alimente n-a putut să revină la normal, pentru că rețeaua de căi ferate fusese grav afectată de război. Transportul de cărbuni din sudul țării, eliberat de trupele aliate, a fost, de asemenea, oprit, iar gazele și electricitatea au fost tăiate. În iarnă, situația era de-a dreptul disperată: oamenii tăiau copacii de pe străzi ca să facă rost de lemne pentru foc și porneau în „expediții de vânătoare” în zonele rurale, unde găseau doar bulbi de flori. Peste 20 000 de oameni au murit de foame.

Străbătând străzile Amsterdamului în prima zi când ne-am întors acolo, vedeam pe chipurile trecătorilor o expresie sumbră și aspră, astfel încât, atunci când am ajuns cu Mutti în fața casei familiei Rosenbaum, am bătut la ușă cu o oarecare șovăială. Ne întrebam dacă mai stăteau acolo și dacă vor fi încântați să ne vadă.

Din fericire, nu aveam de ce să ne facem griji. Când a deschis ușa și ne-a văzut în pragul casei sale, Martin Rosenbaum a exclamat cu un zâmbet generos pe chip: „Fritzi Geiringer!”

Martin mai avea un motiv pentru care părea atât de fericit în ziua aceea. Într-o lume măcinată de tristețe și dezolare, ce purta încă rănile sângerânde ale războiului, soții Rosenbaum aveau de ce să zâmbească. După ani de încercări zadarnice, Rosi, soția lui Martin, adusese pe lume primul lor bebeluș – un băiețel, pe nume Jan, care avea doar trei zile. Înainte de război, soții Rosenbaum erau niște fumători înrăiți, astfel că anii de austeritate s-ar putea să se fi dovedit salutari. Rosi se afla încă la spital, dar am acceptat încântate să rămânem un timp la ei ca să le dăm o mână de ajutor când se va întoarce acasă cu bebelușul.

Spre deosebire de mulți alți evrei întorși în țară, puteam să ne mutăm din nou în vechiul nostru apartament din Merwedeplein numărul 46. Datorită

intuiției lui Pappy, era încă înregistrat, ca și mobila noastră, pe numele proprietarei sale, o doamnă de religie creștină. La început, fiind mult prea speriate și intimidate de experiențele trăite ca să ne întoarcem acolo singure, am acceptat recunoscătoare propunerea soților. Rosenbaum de a locui un timp în casa lor. (Îl adoram pe băiețelul lor minunat, care a devenit astăzi un bărbat extraordinar și un prieten foarte bun.)

Înțelegând că nici soții Rosenbaum n-o duceau prea bine (stocurile de mâncare sau de combustibil erau la limită), Mutti și-a amintit de proviziile noastre ascunse în geamantanul din depozit și se întreba dacă mai sunt încă acolo. După ce ne-am instalat în noua noastră locuință, am pornit în căutarea soților Reitsma, cei care ne adăpostiseră în casa lor cu puțin înainte de a cădea cu toții în mâinile naziștilor. Ca și soții Rosenbaum, și ei locuiau la Amsterdam și au fost la fel de încântați să ne vadă. Doamna Reitsma crea modele pentru timbre imprimate cu ocazia eliberării țării, iar fiul lor, Floris, era student la Universitatea din Amsterdam. Ne-au spus că nu mai rămăsese nimic din proviziile noastre – le mâncaseră pe toate ca să poată supraviețui vremurilor de restriște din timpul războiului.

Se pare însă că n-au fost prea gustoase.

— Până și ciocolata avea gust de naftalină, i-a spus doamna Reitsma mamei. Dar nu ne-a deranjat prea tare.

— Mă bucur că v-au fost de folos, a răspuns Mutti.

16
Din nou la Amsterdam

Câteva zile mai târziu după întoarcerea noastră la Amsterdam, cineva a bătut la uşa familiei Rosenbaum. Când am deschis, l-am văzut în prag pe Otto Frank. Părea calm, dar era la fel de slab ca şi ultima dată când l-am zărit la bordul navei cu care am plecat din Odessa. L-am invitat înăuntru şi l-am condus la Mutti. Ea i-a zâmbit, dar era evident că nu o recunoştea.

— Ne-am mai întâlnit, nu-i aşa? l-a întrebat mama. În tren.

El s-a încruntat un timp, ca şi când scotocea prin sertarele tainice ale amintirilor sale, apoi a clătinat din cap.

— Îmi pare rău, dar nu-mi aduc aminte, i-a răspuns el. Am aflat numele dumneavoastră de pe lista supravieţuitorilor. Aş vrea să ştiu ce s-a întâmplat cu Margot şi Anne.

Otto şi Mutti au stat mult timp de vorbă, încercând să se încurajeze unul pe celălalt cu gândul că ne vom reîntregi la un moment dat familia.

După câteva săptămâni, am realizat că venise vremea să plecăm acasă, chiar şi fără Pappy şi Heinz, aşa că Mutti a luat cheile apartamentului nostru. Când am ajuns în piaţa din Merwedeplein şi am urcat treptele spre casă, am avut senzaţia că mă întorc în timp.

Mutti a băgat cheia în broască şi a descuiat uşa: sufrageria, mobilată cu toate lucrurile noastre, ne-a întâmpinat tăcută şi lipsită de viaţă. Scaunele erau întoarse în aceeaşi poziţie, de parcă tocmai atunci ne-am fi ridicat în picioare, iar draperiile păreau că aşteaptă să fie trase la ferestre.

Am atins cu mâna semnul făcut de Pappy pe peretele din dormitor când mi-a măsurat înălţimea. De afară răzbăteau aceleaşi glasuri zgomotoase de copii.

În seara aceea, am auzit o maşină oprindu-se în apropiere, apoi zgomotul portierelor trântite şi am fost convinsă că Pappy şi Heinz veneau acasă. Dar vocile s-au pierdut în întuneric, creându-mi senzaţia stranie şi ameţitoare că întreaga lume era întoarsă pe dos.

Când am adormit, în cele din urmă, dorindu-mi cu ardoare să-i revăd pe tata şi pe fratele meu, am visat, pentru prima oară de când plecasem de la Auschwitz, ororile trăite în lagăr. Se făcea că o prăpastie neagră şi adâncă mi-a apărut în cale, devenind din ce în ce mai mare, până când întreaga lume a pierit înghiţită în străfundurile ei – şi am început să ţip înspăimântată, trezind-o pe Mutti din somn.

În săptămânile următoare, viața a început să îmbrace straiele unei aparente normalități, deși totul se schimbase fundamental.

Mutti și cu mine am făcut tot ce ne-a stat în putință să aflăm ce se întâmplase cu Pappy și cu Heinz, dar pretutindeni domnea haosul. Toți își căutau familiile, Mutti a dat chiar și un anunț în ziar prin care cerea informații despre ei, dar eforturile noastre au fost în zadar.

Devenind acum capul familiei, mama trebuia să plătească atât chiria apartamentului din. Merwedeplein, cât și cheltuielile noastre de întreținere. În primele luni după întoarcerea noastră la Amsterdam, a învățat să facă curele din pielea rămasă nefolosită în timpul afacerii lui Pappy. Când mă întorceam acasă, găseam deseori apartamentul plin de bucăți de piele gata să fie cusute. La început, s-a bucurat de multe comenzi, cochetând chiar și cu ideea de a le vinde la export, dar, odată cu trecerea timpului, vânzările curelelor nu mai reușeau să ne asigure traiul, așa că Mutti a început să se orienteze spre altceva. Își dovedise deja firea uluitor de adaptabilă și de flexibilă, așa că nu i-a fost greu să-și găsească un alt loc de muncă. A acceptat propunerea lui Martin Rosenbaum de a lucra ca secretară la fabrica lui de cravate.

Așa cum învățase cândva să gătească, să repare lucruri și să facă curele, trebuia să învețe să și dactilografieze – o sarcină deloc ușoară, după cum avea să descopere în curând.

— O, Evi! Cum o să mă descurc? se plângea ea de fiecare dată când se întorcea seara acasă, cu geanta plină de hârtii acoperite cu sute de greșeli de dactilografie. Nu trebuie să afle cât de nepricepută sunt, îmi spunea, hotărâtă să exerseze și să descifreze tainele dactilografiei.

Colegii ei s-ar putea să fi intuit însă, la început, nivelul scăzut al productivității sale.

Ca să câștig și eu niște bani, am început să pictez modele florale pe broșe mici din lemn. La un moment dat, am primit o comandă pentru 600 de broșe.

Ca să suplimentăm câștigurile, am acceptat să locuim cu încă două chiriașe, refugiate evreice ca și noi. Una dintre ele era Truda Heinemann, membră a unei dinastii editoriale.

Mi se părea ciudat să locuim în același apartament cu două femei complet necunoscute, dar noțiunea de normalitate a vieții își pierduse semnificația și nimic nu mă determina s-o regăsesc. Chiar și așa, Mutti nu avea de gând să stea cu mâinile în sân și să mă lase să mă adâncesc în tristețe și în amărăciune. Pe când locuiam încă la familia Rosenbaum, mama i-a scris rectorului de la Amsterdam Lyceum, explicându-i circumstanțele în care mă aflam. Deși fusesem nevoită să-mi întrerup studiile o bună bucată de vreme, Mutti l-a rugat să mă primească din nou la ore ca să-mi termin școala – era o condiție vitală pentru viitorul meu. Domnul Gunning, rectorul liceului, a acceptat, iar

eu aveam să încep din nou orele la sfârșitul lunii august.

Pe când încercam să ne croim viața de zi cu zi, eforturile noastre de a afla ce s-a întâmplat cu Pappy și cu Heinz deveneau tot mai frenetice. Din ce în ce mai mulți oameni se întorceau din diverse părți ale Europei, iar Amsterdamul era practic sufocat de anunțuri cu persoane dispărute. Mutti i-a căutat pe listele Crucii Roșii, dar n-a găsit nimic.

Otto Frankne a vizitat deseori în vara aceea. Pe 25 iulie, a aflat că Margot și Anne pieriseră amândouă. Două surori, supraviețuitoare ale lagărului din Bergen-Belsen, i-au confirmat faptul că fiicele lui muriseră de tifos. Vestea l-a distrus pe Otto. La momentul acela, părea că e sfârșitul vieții lui.

Am vărsat cu toții lacrimi amare, iar după plecarea lui Otto, m-am cuibărit în poala lui Mutti și ne-am ținut mult timp în brațe.

— Măcar noi două ne avem una pe alta, Evi, a spus Mutti, mângâindu-mi brațul. El nu mai are pe nimeni.

Otto a continuat să ne viziteze, dăruind și primind, la rândul său, cuvinte de încurajare. În timpul uneia dintre aceste vizite, am auzit pentru prima oară de jurnalul lui Anne. În ziua aceea, Otto a adus un pachețel împachetat într-o hârtie maro și legat cu o sfoară. Tremura de emoție povestindu-ne cum Miep Gies, una dintre persoanele care i-au adăpostit pe membrii familiei Frank, a găsit jurnalul în pod, după ce aceștia au fost arestați, și l-a păstrat ca să i-l dea lui Anne când se va reîntoarce acasă. Aflând că Margot și Anne muriseră, i-a dat jurnalul lui Otto. El a încercat să-l citească imediat, dar nu reușea să parcurgă mai mult de câteva pagini o dată.

Cu mâinile tremurânde, a desfăcut pachețelul și a început să ne citească fragmente din jurnal. Citea încet, cu glas frânt, izbucnind în cele din urmă în lacrimi. Descoperea uluit o altă Anne – o Anne pe care nu o recunoștea, o Anne care descria lumea cu profunzimea unui adult.

Mutti și cu mine eram la fel de uimite. Pe atunci, nimeni nu și-ar fi putut imagina că jurnalul avea să fie publicat și cu atât mai puțin că avea să intre în istoria literaturii schimbând viziunea lumii.

Pe 8 august 1945, Crucea Roșie ne-a trimis răspunsul de care ne temeam atât de tare. Aceste scrisori ajungeau în toate colțurile Europei, conținând doar câteva rânduri, reci și formale, ce aveau să fie citite cu ochi înspăimântați și neîncrezători, printre lacrimi și suspine.

Nu-mi amintesc aproape nimic din ziua aceea. Amintirile sunt atât de dureroase, încât le-am ferecat într-un sertăraș din minte și ferecate au rămas până în ziua de astăzi.

Scrisoarea celor de la Crucea Roșie ne confirma, într-un limbaj aproape clinic, moartea lui Pappy și a lui Heinz. Plecaseră de la Auschwitz într-unul dintre „marșurile morții” și ajunseseră în lagărul de concentrare de la

Mauthausen din Austria pe 25 ianuarie 1945.

Pappy fusese repartizat într-o unitate de muncă, dar a murit la ora 6.20 în dimineața de 7 martie. Scrisoarea menționa, de asemenea, că Heinz murise de epuizare la o dată nespecificată, între aprilie și 10 mai 1945.

La aflarea veștii, Mutti a rămas ore în șir încremenită la masa din bucătărie, cu scrisoarea în mână, iar eu mă plimbam de colo colo prin apartament, complet uluită, neputând să cred ceea ce aflasem.

De-a lungul anilor, am primit mai multe scrisori de la Crucea Roșie, conținând informații contradictorii și chiar diverse date de naștere în cazul lui Heinz. Mutti a continuat să le scrie celor de la Crucea Roșie până în anii ‘50, încercând să afle adevărul, dar n-am primit niciodată un răspuns clar și nici n-am cunoscut vreun prizonier din Mauthausen care să ne confirme informațiile furnizate de organizația umanitară. Trebuie să accept acum faptul că nu vom afla niciodată ce li s-a întâmplat cu adevărat.

Este un lucru atât de familiar: sunetul metalic al cutiei de scrisori, fâșâitul hârtiei introduse prin fanta ușii și atingerea ușoară a plicului ce cade pe covorul de la intrare. Desfaci apoi plicul cu ștampila oficială a instituției și citești cele câteva paragrafe ce-ți pecetluiesc soarta. Chiar și astăzi, mi-este cu neputință să descriu sentimentul perfid ca o otravă, ce-mi cuprinde sufletul, atunci când realizez că primirea unei scrisori – un lucru banal – poate însemna uneori sfârșitul lumii tale.

Cu puțin înainte de Crăciunul anului 1945, Mutti i-a scris mamei ei, revărsându-și sentimentele cum nu a mai făcut-o vreodată de față cu mine și mărturisindu-i alinarea pe care i-o oferea prietenia cu Otto Frank.

> Herr Frank susține că tristețea este o dovadă de egoism. Ne deplângem soarta pentru că ne lipsesc cei dragi, dar nu-i mai putem ajuta pe cei dispăruți, deoarece ei nu mai simt durerea...
>
> Nu-i împărtășesc părerea în această privință, întrucât cea mai mare durere mi-o provoacă gândul că viața le-a fost curmată fără sens, că aripile le-au fost frânte și zborul întrerupt mult prea devreme...
>
> Mă gândesc mereu că „Heinzerl” și-ar fi pierdut vederea pentru că ne făceam prea multe griji, din cauza asta – dar destinul i-a cruțat suferința. N-ar trebui, așadar, să ne plângem. Nu știm câtă tristețe ne rezervă viața...
>
> ... O răsfăț pe Evi nu ca să uite suferințele îndurate, ci ca să nu cadă pradă unui dor nețărmurit. Nu vreau să spună: „Pappy m-ar fi lăsat să fac asta” sau „Aș fi putut să discut asta cu Heinz”.
>
> Aș dori să le țin cumva locul în viața ei, de aceea vreau să câștig cât mai mulți bani, pentru ca Evi să învețe și să facă tot ce-i poftește inima – ca și când tatăl ei ar mai fi încă în viață...
>
> Sper să nu-i stric caracterul frumos și să nu fac greșeli...

Puteam face însă împreună ceva – care ne-ar fi ajutat să-i simțim mult mai aproape pe Pappy și pe Heinz. Mi-am amintit că, în drum spre Auschwitz, Heinz mi-a spus că își ascunsese picturile sub podeaua adăpostului lor, și am convins-o pe Mutti să mergem amândouă acasă la Gerada Katee-Walda ca să vedem dacă mai erau încă acolo.

Mi se părea ciudat să fac aceeași călătorie pe care o făcusem cu doar un an și jumătate în urmă ca să-i vizităm pe Pappy și pe Heinz. Mi-era greu să cred că nu-i vom putea strânge în brațe la capătul călătoriei noastre.

Mutti și cu mine așteptam cu inima strânsă reîntâlnirea cu Gerada Katee-Walda, dar când am bătut la ușă, în prag au apărut doi tineri, care ne-au spus că doamnă Katee-Walda nu mai locuia acolo. Când le-am explicat motivul vizitei noastre, tinerii ne-au privit suspicioși, iar bărbatul a întins mâna, încercând să ne oprească.

— Nu vrem să ne implicăm în povestea asta, ne-a spus el.

— Vă rugăm să ne lăsați înăuntru, am insistat eu. Vrem doar să...

Bărbatul era însă de neclintit, iar Mutti m-a apucat de mână, trăgându-mă după ea.

După câțiva pași, s-a întors din drum, spunând cu glas frânt:

— Știu că priviți cu suspiciune vizita noastră, dar nu ne-a mai rămas nimic de la fiul meu, cu excepția acestor picturi, iar fiica mea își doreşte cu ardoare să aibă grijă de ele.

Vorbele mamei atinseseră corzile sensibile ale femeii, astfel încât, în cele din urmă, deși fără tragere de inimă, bărbatul s-a dat și el la o parte, lăsându-ne să intrăm în casă.

Am urcat treptele și am intrat în camera ce-i găzduise cândva pe Pappy și pe Heinz. M-am așezat pe podeaua de sub fereastra mansardei și mi-am plimbat degetele pe scândura descrisă de Heinz, în timp ce mi-l imaginam făcând la fel. „O, Heinz!” mi-am spus în gând. „De ce n-ai venit să-ți iei singur tablourile?”

Nu mă așteptam să găsim ceva, dar când am ridicat scândurile, am văzut sub ele câteva pânze. Am întins mâna și le-am mângâiat, una câte una. Mutti le-a scos, tremurând, din ascunzătoare, etalând, sub privirile noastre uluite, talentul și imaginația debordantă ale lui Heinz.

— Privește barca asta cu vele! a exclamat Mutti.

Ambarcațiunea plutea pe apele unui golf însorit, de parcă autorul tabloului nu avea nicio grijă pe lume.

Am găsit încă intacte douăzeci de picturi semnate de Heinz și zece semnate de Pappy.

Una dintre ele mi-a frânt sufletul și mi-a umplut ochii de lacrimi, lăsându-mă aproape fără suflare. Heinz se pictase stând la un birou; calendarul de pe

perete avea încercuită data de 11 mai – ziua mea de naștere. Am simțit o strângere cumplită de inimă când am realizat că se gândise la mine, la fel cum și eu mă gândeam la el. Îmi doream cu disperare să-l mai văd, să-i mai aud râsul și să-i mai ascult poveștile – măcar o singură dată.

17
O nouă viață

În ciuda intenţiilor ei frumoase, mă simţeam atât de îndurerată şi de mânioasă, încât o acuzam pe Mutti pentru tot ce mi se întâmpla şi îmi revărsam deseori furia asupra ei.

5 ianuarie 1946

Fleur a plecat. De ce-a făcut asta? Nu știe că nu suport să stau singură?

Cât timp am citit, nu i-am resimțit lipsa atât de tare. Dar acum nu pot să mai citesc. Nu e o carte potrivită pentru mine. Oare Fleur știe asta? Eu aș fi citit-o înainte să i-o dau copilului meu.

Mă simt cumplit de nefericită și nu știu de ce. Îmi vine să-mi pun capăt zilelor.

Nu am niciun pic de respect pentru mine. Doar un dispreț fără margini. Fleur nu mă înțelege.

Pappy m-ar fi înțeles. Nu știu de ce, dar am senzația că Pappy și Heinz sunt încă în viață. Și, într-o bună zi, îmi vor sări în ajutor.

Nu înțeleg de ce Fleur nu mă crește așa cum ar trebui. Știe că asta îmi doresc. Dacă un om devine matur, poate să facă orice. Îmi dau seama că Fleur e mult prea îngăduitoare și îmi face mai mult rău decât bine. Dacă aș fi băiat, cine știe ce s-ar alege de viața mea? Sunt îngrozitor de nefericită și deznădăjduită. Mă dezgustă tot ce mă înconjoară, iar de mine mi-e absolut silă. Îi iubesc pe Vaz Dias și pe membrii familiei Czopp. De ce Fleur nu mă învață tainele iubirii? Poate că e geloasă? Vai și amar!

Aceste rânduri, ce-mi sunt adresate, scot la iveală vâltoarea sufletească în care mă zbăteam în ianuarie 1946. Fleur e mama. Am botezat-o așa pe când ne aflam la Bruxelles, deoarece credeam că numele ei avea rezonanțe mult prea germanice. Nu-mi mai aduc aminte despre ce carte era vorba și nici unde plecase mama (probabil la magazin – nu era un motiv pentru o scenă atât de dramatică). Dar eram o adolescentă nefericită și confuză și credeam cu tărie că tata și Heinz erau încă în viață.

Se întâmpla uneori ca oameni declarați fie dispăruți, fie morți să apară pe neașteptate după ani întregi de absență, de aceea convingerea mea nu era întru totul neîntemeiată. Sentimentele îmi erau alimentate și de datele eronate din scrisorile Crucii Roșii privind anul nașterii lui Heinz. Toate acestea nu făceau

decât să-mi întărească siguranța că ne aflam în fața unei greșeli cumplite.

Ani mai târziu, tresăream de fiecare dată când auzeam afară portiera unei mașini, convinsă fiind că se întorseseră acasă. Mi se părea de neconceput faptul că eu, o adolescentă firavă, reușisem să supraviețuiesc, pe când tata – un om puternic și energic – pierise în lagăr. Mă simțeam copleșită de vinovăție, pentru că ultima dată când îl văzusem la Auschwitz îi spusesem că Mutti pierise în camerele de gazare. Eram ferm convinsă că abandonase voința de a trăi.

Bănuiesc că multe adolescente se vor identifica cu sentimentele pe care le nutream față de mama. Mutti. era cea mai apropiată persoană din lume, dar și cea pe care o detestam uneori cel mai tare. Ostilitatea mea era animată și de ideea antagonismului dintre mine și Mutti, căci eu eram fetița tatei, iar Heinz – băiețelul mamei. Mutti și cu mine nu alcătuiam perechea potrivită.

(Dacă sunteți curioși să știți, Vaz Dias era un băiat cu care am ieșit de câteva ori în oraș. Nu-mi amintesc să fi fost îndrăgostită de el, de fapt sunt convinsă că n-a fost niciodată vorba de așa ceva – dar, la vremea respectivă, nutream sentimente profunde pentru el.)

Această scrisoare a zăcut vreme îndelungată îngropată printre multe alte hârtii și fotografii din apartamentul meu aflat în nordul Londrei. Când am recitit-o, m-a frapat gândul sinuciderii. Îmi amintesc foarte bine sentimentul de dezgust, de inutilitate și deznădejde, dar nu-mi amintesc să fi avut vreodată gânduri suicidale.

Astăzi, prin natura profesiei mele, întâlnesc adesea oameni aflați în împrejurări triste, care îmi mărturisesc fie că s-au gândit la ideea sinuciderii, fie că au încercat să-și curme zilele. Încerc să-i încurajez, depănându-mi propria poveste și îndemnându-i să nu-și piardă speranța, căci circumstanțele vieții se vor schimba mereu, uneori în bine, alteori în rău. Nimic nu rămâne la fel. Îmi dau seama acum că și eu am cochetat cu ideea sinuciderii și pot spune, cu mâna pe inimă, că aceste sentimente sunt efemere.

Vindecarea rănilor provocate de traume și pierderi ireversibile reprezintă un proces atât de lent și de anevoios, încât uneori nici nu recunoști pașii mici, ca de melc, pe care îi faci în drumul spre normalitate. Sunt zile, firește, când mă simt abătută, tristă și melancolică, dar le pot spune tuturor celor pierduți în deznădejde și deprimare că timpul vindecă rănile și viața poate merge mai departe.

Când citesc această scrisoare, îmi este cu neputință să cred că nefericirea mea a rămas un mister pentru toți cei din jur, dar se pare – lucru reliefat într-o altă scrisoare – că nici măcar Mutti nu-mi cunoștea adevăratele sentimente. Imediat după ziua ei de naștere din luna februarie a acelui an (două săptămâni mai târziu după rândurile pe care le așternusem, deznădăjduită, pe hârtie), le-a

scris bunicilor mei, descriindu-le tava din lemn pe care i-o făcusem, pictată cu flori și gravată deasupra cu cuvintele „Mes Fleurs”. „Evi reprezintă o adevărată bucurie în viața mea. Este un copil tandru, curajos și bun la suflet. De-ați ști cât s-a străduit să-mi aducă puțină fericire de ziua mea...”

În 1979, când am împlinit 50 de ani, Mutti mi-a dăruit un cadou inedit – patru pagini de elogii, scrise la mașină, evocând trecutul nostru și ridicându-mi în slăvi firea maleabilă și flexibilă care m-a ajutat să mă adaptez atât de bine vieții la Amsterdam.

> Te-ai întors la școală și, pentru că, în cei doi ani cât am stat ascunse, ai continuat să înveți, te-ai adaptat foarte bine la Lyceum. Nu erai însă prea încântată de faptul că experiențele trăite îți confereau mai multă maturitate decât ceilalți copii.
>
> Întâlnirea cu Letty, o fostă prietenă, s-a dovedit salutară. Se întorsese, împreună cu mama ei, din lagărul de la Theresienstadt, unde tatăl și fratele ei (Herman, primul meu „iubit”) își găsiseră sfârșitul. Și ea se confrunta cu aceleași fantasme ca și tine. Odată cu trecerea timpului, ai legat alte prietenii, ai început să te duci la petreceri, să te plimbi cu barca, să duci o viață normală.
>
> Am făcut tot ce mi-a stat în putință să-ți fiu și mamă, și tată, și frate.

Ultimele cuvinte scrise de Mutti mă impresionează de fiecare dată când le citesc, căci îmi dezvăluie greutățile prin care a trecut ca să-mi ofere o viață normală. Da, mi-a fost și mamă, și tată, și frate. A preluat frâiele existenței noastre, rol ce-i revenise până atunci tatei, și, înfruntându-și cu mult curaj propria deznădejde, a călăuzit pașii fiicei ei, răvășită de amintiri, spre un orizont mai senin.

Îmi vine greu să cred însă că mă considera fericită cu noul meu univers, la care mă „adaptasem” atât de ușor. Făceam plimbări cu barca, e adevărat, și mă duceam la petreceri, dar asta numai la insistențele ei. Dacă m-ar fi lăsat de capul meu, nici nu m-aș fi ridicat din pat. „Ai dus o viață activă, dar cred că ți-a *plăcut”*, a adăugat ceva mai târziu în epistola ei. Nimic nu era mai departe de adevăr.

Frecventam, fără tragere de inimă, cursurile de la Amsterdam Lyceum, simțindu-mă mult mai matură decât colegii mei. Înainte de război, păream mai mică decât eram cu adevărat. Acum însă, experiențele trăite, pe care nimeni nu le înțelegea, îmi gârboveau umerii ca o povară cumplită.

Câțiva dintre vechii mei prieteni și cunoștințe s-au întors la Amsterdam, oferindu-mi prilejul de a petrece timpul în compania lui Ninni Czopp, pe care am cunoscut-o în lagărul de la Westerbork și care ne-a fost alături când am ajuns la Birkenau. Ninni locuia acum cu sora ei în orașul Hilversum și aveau grijă de Rusha, fetița fratelui lor. El și soția lui fuseseră deportați într-un lagăr,

unde îşi găsiseră sfârşitul.

Mutti şi cu mine ne-am ataşat de fetiţă şi de un alt băieţel, Robbie, fiul celei care îi adăpostise înainte de a fi capturaţi. Ca să-i ajutăm, am scris familiei noastre din Anglia, cerându-le să ne trimită nişte haine de copii.

Am aflat, de asemenea, că verişoara noastră, Minni, îngerul păzitor de la Birkenau, supravieţuise războiului, deşi soţul ei pierise. După eliberare, Minni s-a întors singură la Praga, unde a stat un timp, apoi ne-a făcut o scurtă vizită în drum spre Palestina, unde voia să înceapă o nouă viaţă alături de cei doi fii ai ei, aflaţi deja acolo. Am ţinut o legătură strânsă cu Minni până la sfârşitul vieţii sale, marcată de o altă tragedie cumplită – moartea lui Stephen, mezinul familiei, ucis de o mină de teren în timpul Războiului de Independenţă al Israelului din 1948.

Viaţa n-a fost deloc îngăduitoare cu cei care au supravieţuit.

Ellen, fata care îi stârnise interesul lui Heinz, înainte de a ne ascunde din calea nemţilor, s-a întors în Merwedeplein şi am fost încântate s-o revedem. Războiul şi-a pus însă amprenta asupra ei, iar Ellen şi-a pierdut, uşor-uşor, minţile. Când ne întâlneam uneori, mă întreba cu ochi pustii şi goi: „Unde e Heinz? Nu înţeleg unde e Heinz”. În cele din urmă, familia ei a fost nevoită s-o interneze într-un spital de psihiatrie, unde şi-a petrecut tot restul vieţii. M-am dus o dată în vizită la ea, dar nu m-a recunoscut.

Chiar şi cei care n-au fost deportaţi, ca soţii Rosenbaum, sufereau de anxietate şi tulburări mintale. Martin Rosenbaum reuşise să rămână în ascunzătoare şi scăpase, fizic vorbind, teafăr şi nevătămat din ghearele ocupaţiei germane. Dar odată cu trecerea timpului, era tot mai neliniştit şi mai agitat. Bântuit de mania persecuţiei şi a capturării, a devenit atât de protector, încât nu-l lăsa pe Jan nici măcar să traverseze singur strada. În cele din urmă, a sfârşit şi el internat în spital – un final atât de trist pentru unul dintre cei mai dragi şi mai loiali prieteni ai noştri.

Toţi noii mei prieteni erau evrei. Nu ne-am manifestat niciodată făţiş sentimentul de solidaritate, dar simţeam instinctiv nevoia de a sta împreună. Chiar şi aşa, mă simţeam copleşită de făţărnicie, râzând şi vorbind cu ei, când, de fapt, aveam senzaţia că ne desparte un zid din sticlă de restul lumii.

O singură persoană a reuşit să-mi cucerească inima: verişorul meu Tom, care pe atunci avea doar zece ani.

În perioada imediat următoare războiului, era extrem de dificil să călătorim în Marea Britanie – pe de o parte, pentru că în Europa domina încă haosul, iar pe de alta, pentru că eram austrieci, consideraţi, aşadar, „duşmani”. Bunica Helen a încercat să obţină permisiunea de a ne vizita la Amsterdam, dar acest lucru necesita multe scrisori de recomandare din partea unor olandezi.

Mutti a cerut viză de turist pentru Marea Britanie, dar cererea i-a fost

respinsă prin intermediul unei scrisori extraordinare; scrisă pe o hârtie ce purta antetul Ministerului de Interne. Ni se comunica astfel că, în ciuda solicitării făcute de secretarul de stat, potrivit căreia cazul nostru trebuia tratat cu înțelegere, cererea noastră pentru obținerea vizei a fost respinsă. Bănuiesc că, în afara problemelor din 1945, Anglia se confrunta și cu un deficit al articolelor de papetărie.

Cu toate acestea, nu ne-am dat bătute și, imediat cum am obținut viza, am traversat canalul și am pornit spre nordul Angliei, unde aveam să ne reîntâlnim cu bunicii, cu mătușa, cu unchiul și cu verișorul meu.

Tom avea doar trei ani când a plecat, împreună cu părinții lui, din Viena, dar a crescut în orașul Darwen din comitatul Lancashire, ascultând povești despre isprăvile mele și ale lui Heinz. Apoi, timp de doi ani, scrisorile noastre au încetat să mai ajungă în Anglia și nimeni nu mai știa nimic de soarta noastră. Toată lumea s-a gândit la tot ce putea fi mai rău, până într-o bună zi, când au primit scrisoarea mamei trimisă cu ajutorul unui soldat britanic pe care îl cunoscuse în tren.

-Eram cu toții speriați de moarte, povestește Tom, dar când am primit scrisoarea lui Fritzi, am izbucnit în lacrimi și ne-am strâns în brațe, răsuflând ușurați la vestea că ea și Evi scăpaseră cu viață și erau în siguranță.

Mi se părea incredibil să-i văd din nou pe bunicii mei. În tot acest timp, păreau să fi trăit doar în imaginația mea. Războiul își pusese amprenta și asupra lor. Nu mai întruchipau prototipul austriecilor din clasa de mijloc, dintr-un oraș pe care îl cunoșteau prea bine, unde bunicul se întâlnea, în fiecare duminică, cu prietenii lui la tavernă, iar bunica se ciondănea toată ziua cu Hilda, menajera lor. Veniseră într-o țară complet necunoscută, fără vreun ban în buzunar și fără să știe o iotă de engleză, și se stabiliseră într-un apartament semidecomandat, cu trei camere, aflat într-o zonă industrială din nordul țării.

Bunica se adaptase ușor. A învățat în scurt timp engleza și citea *Daily Express* în fiecare zi de la un capăt la altul. Avea grijă de casă, gătea pentru întreaga familie și croia haine ca să facă rost de bani. Era un lucru uluitor, ținând seama de faptul că, la Viena, toate îndatoririle casnice îi reveneau Hildei.

Bunicul însă nu s-a adaptat la fel de ușor. N-a învățat niciodată mai mult de câteva cuvinte în engleză și asculta întotdeauna emisiunile BBC-ului transmise în germană. Cu timpul, a reușit să-și fructifice talentul muzical, cântând la pian după ureche în diverse localuri din Darwen și primind câte o bere de la noii lui prieteni. Îi plăcea să fie în centrul atenției, mândru de talentul său și bucuros să stârnească din nou admirația celor din jur.

Am stat un timp în Darwen, unde am împărțit patul cu Tom, verișorul meu

în vârstă de zece ani. Vizita noastră a rămas adânc întipărită în mintea lui, în timp ce peste amintirile mele s-a mai așternut uitarea. Își amintește și astăzi noaptea în care l-am ținut treaz până în zori, povestindu-i despre război și despre Auschwitz.

I-am povestit despre foamete, frig și teama de moarte. Despre mizerie și boli – dar și despre cruzimea soldaților SS. Am vorbit toată noaptea. I-am arătat tatuajul de pe braț, povestindu-i cum l-am căpătat. I-am povestit până și despre fâșiile de cauciuc pe care trebuia să le împletim și de spaima că nu-mi făceam norma.

Ce povară cumplită i-am pus atunci pe umerii plăpânzi! Nu aș fi împărtășit povestea mea nimănui altcuiva, dar poate că mi-am pus sufletul pe tavă în fața lui Tom pentru că era doar un copil. Poate credeam că era prea mic ca să înțeleagă ce îi spuneam.

Acest episod scoate la iveală faptul că eram încă fragilă fizic și psihic și sufeream de o depresie profundă. Până pe la mijlocul anului 1946, am ținut o dietă strictă, din paste făinoase și orez, pentru ca aparatul digestiv, înfometat atâta amar de vreme, să se recupereze treptat. Gingiile îmi sângerau, eram anemică și mă simțeam slăbită. Noaptea, somnul îmi era încă bântuit de coșmarurile trăite în lagăr; ziua, plângeam adesea și îmi revărsam mânia asupra mamei.

Poate că Mutti a fost nevoită să-și stăvilească sentimentele, pentru ca atunci când ne vom întoarce la Amsterdam să mai putem fi încă o familie. Dacă și-ar fi descătușat propria durere și suferință, ne-am fi prăbușit într-un hău fără fund, de unde n-am mai fi ieșit niciodată.

Era evident că nu ne înțelegeam deloc una pe cealaltă. Mă întrebam câteodată cum de putea să pară atât de veselă. Când mă întorceam uneori acasă, o găseam fluierând și cântând în timp ce făcea curele – lucru de care mă plângeam în scrisorile pe care le scriam rudelor din Anglia.

„Nu sunt fericită cu Fleur. E obsedată de muncă, de curele, dar nu și de gospodărie. Acum fluieră și cântă în timp ce croiește pielea pentru curele și asta mă scoate din sărite – doar știți foarte bine că n-are prea mult har muzical.”

Pe lângă aceste critici nemiloase, am adăugat și faptul că mama nu cunoștea noțiunea de iubire. „Cel mai rău este că Fleur nu știe nici să răsfețe, nici să iubească”, le scriam eu. „Susține că nici tu, bunică Helen, nu i-ai arătat prea multă dragoste și că n-am nevoie de iubire. Dar se înșală amarnic. Căci am nevoie de iubire. De multă iubire. Inima îmi tânjește cu ardoare după dragoste și tandrețe.”

Probabil că Mutti mi-a citit scrisoarea, căci iată ce-i scrie bunicii ceva mai târziu:

Ce părere ai de felul în care mă descrie? Situația nu e chiar atât de tragică, dar vrea să-mi stea toată ziua în poală ca s-o mângâi și n-am timp numai de ea. Mai trebuie să și muncesc.

Evident că are nevoie de multă iubire și atenție... Alaltăieri, în timp ce făceam curele, Eva a pus ceva la gramofon, iar gândul mi-a zburat – ca întotdeauna – la trecut. Aveam senzația că viața mea de dinainte de război a fost doar un vis – că am trăit mereu doar alături de Eva, iar soțul și fiul meu au fost doar roadele imaginației mele. Am vărsat lacrimi amare la gândul că amintirile mele nu mai par reale. Mi-e greu să cred că am dus cândva o altă viață.

Habar nu aveam ce se petrecea în sufletul lui Mutti. Abia acum îmi dau seama, mult prea târziu, că amândouă aveam inima frântă, dar nu ne puteam împărtăși sentimentele și nici alinare nu ne puteam oferi.

Cu firea lui tăcută și blândă, preocupat de tot ce se întâmpla în jurul său, Otto Frank avea să joace un rol extrem de important în viața noastră. Avea și el destule griji. După o luptă îndelungată ca să pătrundă pe piața editorială, și-a văzut, în sfârșit, visul cu ochii – prima ediție din *Jurnalul Annei Frank* a fost publicată în Olanda în 1946. La scurt timp după aceea, întreaga viață a lui Otto se derula numai printre contracte de traducere și publicare a jurnalului pe piața străină, cunoscând apoi, odată cu apariția ediției din Statele Unite, succesul internațional.

Îi voi fi mereu recunoscătoare pentru că a găsit puterea să se gândească la viitorul meu când rănile provocate de dispariția fiicelor lui erau încă sângerânde. Cum și mama se afla în aceeași situație, pierzându-și fiul în lagăr, apela deseori la ajutorul lui, cerându-i sfatul în diverse privințe legate de mine.

Întotdeauna, Otto a făcut tot ce i-a stat în putință să ne ajute, oferindu-ne soluții cât mai practice. M-a trimis la Paris împreună cu Herbert, fratele lui mai mic, și apoi m-a luat cu el la Londra, unde avea să participe la o conferință organizată de Uniunea Mondială a Iudaismului Progresist!

Londra s-a dovedit o adevărată revelație pentru mine. O priviserăm cu toții ca pe un izvor de libertate și posibilități, dar, când am ajuns acolo, am descoperit un oraș răvășit de război, cu clădiri năruite, rații de alimente și nici urmă din rafinamentul unor orașe ca Viena. Dar în ciuda acestor lucruri, îmi plăceau energia și anonimatul în care te puteai pierde cu ușurință, veselia debordantă și imbatabilă a oamenilor, dar și zumzetul ușor perceptibil al unui oraș care se îndrepta spre viitor. Nu mai exista nimic din splendorile latente ale vechii Europe Imperiale.

Am petrecut cinci zile în clădirea înaltă și albă a primăriei de lângă Regent’s Park, plimbându-mă alături de o rudă cu origini evreiești, o urmașă a

lui lady Montagu, bând ceai în Park Lane și vizitând cluburi private și scumpe.

A fost o experiență frumoasă, dar una dintre amintirile ce îmi stăruie și astăzi în minte evocă un moment mai puțin plăcut. Trezindu-mă într-o dimineață, am descoperit pe cearșaful alb și apretat urme roz de sânge din gingii. Sufeream de o timiditate și de o neîncredere de sine covârșitoare, ce îmi vor afecta cumplit viața și în anii următori. Astfel, în loc să explic ce se întâmplase, am încercat să înlătur pata de pe cearșaf, frecându-l cu coaja unei portocale aflate într-un coș cu fructe – dar n-am făcut altceva decât să-l murdăresc și mai tare. În cele din urmă, am așezat cearșaful invers, cu pata lângă picioare, sperând că nu va observa nimeni.

După călătoria la Londra, Otto a încurajat-o pe mama să mă ducă în Elveția și să ne întâlnim apoi cu el. Privind lucrurile retrospectiv, era evident că deveneau tot mai atașați unul de celălalt. Până și bunica Helen, care a stat cu noi la Amsterdam câteva luni, și-a dat seama ce se întâmplă. „Otto e mai potrivit pentru mine decât pentru tine”, i-a spus lui Mutti, referindu-se la diferența de șaptesprezece ani dintre ei. La vremea respectivă însă, nu vedeam nimic din toate astea și habar nu aveam de relația lor tot mai strânsă.

Urmând sfatul lui Otto, am pornit cu mama spre Alpii elvețieni. Eram încântată să mă aflu din nou în munți, dar nu puteam să sufăr activitățile organizate seara. Mutti mă obliga să mă duc la dans. Voia să mă împiedice cu orice preț să duc o viață de pustnic, dar uram să țopăi de colo colo pe ringul încins de dans, în brațele unor soldați elvețieni, care purtau mereu uniforme militare de lână și erau lac de năduşeală.

Aceste vacanțe reușeau să mă transpună un timp într-o altă lume, dar, când ne întorceam la Amsterdam, cădeam din nou pradă aceleiași depresii puternice.

Ce voi face oare mai departe în viață? era întrebarea ce stătea pe buzele tuturor.

După cum avea s-o spună și mama în rândurile așternute pe hârtie în ziua în care am împlinit 50 de ani, nu eram „o elevă strălucită” și nu manifestam nici cel mai mic interes față de lectură sau ortografie. Deși învățam din greu ca să termin liceul și obțineam note bune, gândul de a petrece trei sau patru ani într-un amfiteatru universitar, studiind niște subiecte academice obscure, se dovedea o încercare mult prea grea pentru psihicul meu traumatizat.

Perioada petrecută la Auschwitz și apoi cea din Ucraina lăsaseră urme adânci în sufletul meu. Amsterdamul părea acum un orășel mohorât, unde oamenii se cunoșteau cu toții între ei, iar ritmul vieții părea să se deruleze cu încetinitorul. „Nu vreau să mai stau aici”, le-am scris bunicilor mei. „E cea mai dezgustătoare țară din lume.”

Mă simt stânjenită acum de gândurile mele. Olanda ocupă un loc aparte în inima mea și, după cum ați putut vedea în capitolele anterioare, am fost fericiți aici înainte de ocupația germană. Dar în primii ani de după război, totul părea posomorât. Ca mulți alți oameni, am trăit experiențe înspăimântătoare, în urma cărora mi-era cu neputință să mai duc o viață normală. Trebuia să iau lumea cu asalt și să-mi croiesc un alt drum, dar nu știam cum s-o fac.

„Ce profesie ar trebui să îmbrățișezi?" a scris Mutti în scrisoarea ei. „Aveai calități artistice, dar și o minte orientată spre tehnică. M-am gândit, așadar, că arta fotografică ar fi o alegere bună și ai fost de acord cu mine."

A fost o idee salutară, ce i-a aparținut inițial lui Otto. Înainte de război, fusese pasionat de fotografie și avea o colecție bogată de fotografii de familie făcute cu aparatul său, Leica. Acum, după dispariția lui Edith, a lui Margot și a Annei, își pierduse interesul pentru fotografie și nu mai folosea nici aparatul.

În familia noastră, eu am jucat mereu rolul „pragmaticului" în timp ce Heinz era „artistul", dar Otto a descoperit că și eu eram un talent neșlefuit. I-a sugerat astfel mamei nu doar cariera pe care s-o urmez, dar m-a și ajutat să-mi fac ucenicia într-un studio de lângă canalul Herengracht, dăruindu-mi apoi prețiosul aparat Leica, o adevărată comoară, pe care o păstrez cu sfințenie.

În ultimul an de liceu, îmbinam munca de la studio cu orele de la școală. Studioul realiza diapozitive cu lucrări de artă și arhitectură. Petreceam mult timp în camera obscură a atelierului, dar am descoperit că îmi plăcea să împletesc viziunea artistică a încadrării unei fotografii cu tehnica folosirii luminii, a aperturii și a developării unei poze.

Îmi ocupam timpul, iar asta era cel mai important. Uram orele libere dintre școală și culcare; n-am reușit niciodată să mă afund în paginile unei cărți, iar întâlnirile în oraș îmi abăteau rareori gândurile de la Pappy și de la Heinz. Uneori, mă mai și distram, cum s-a întâmplat la un moment dat într-un bar dintr-un cartier al Amsterdamului, cunoscut acum sub numele de Cartierul Roșu, când am văzut cum niște marinari americani le învățau pe fetele din oraș să danseze swing și jive. Un spectacol pe cinste!

O altă întâmplare nostimă mi-a readus zâmbetul pe buze. Într-o seară de vineri, mama l-a invitat la masă pe un soldat israelian din brigada evreiască, dar acesta a supărat-o încă de la bun început, punându-și picioarele pe măsuța de cafea și întrebând-o ce avea de mâncare. Comportamentul lui i-a zădărnicit speranțele lui Mutti de a-mi găsi un soț prea curând, dar n-a renunțat la căutări, punând ochii pe un alt tânăr care s-ar putea încadra în tabloul ginerelui ideal.

Henk era fiul unor prieteni de familie de la sinagogă, care mă cucerise cu zâmbetul lui fermecător și cu firea sa veselă. Am ieșit împreună de câteva ori,

iar relația noastră începea să devină tot mai serioasă.

Dar oricât de mult îmi plăcea să petrec timpul cu Henk, gândul îmi zbura deseori la Pappy, așteptându-mă să-l văd în colțul străzii, sau la Heinz, amintindu-mi o conversație purtată cândva cu el.

Amintirile erau mult prea copleșitoare, de aceea preferam să-mi umplu timpul cu activități istovitoare și solicitante.

După ce am terminat liceul, am început să lucrez cu normă întreagă la studio. Îmi plăceau oamenii cu care lucram, mai ales Jaap, șeful meu flușturatic, care mă punea să mă așez pe genunchii lui ca să mă învețe tehnicile artei fotografice și mă plimba cu motocicleta.

Dar nimic din toate astea nu-mi alunga amărăciunea din suflet, continuând să fiu la fel de capricioasă și dificilă cu Mutti. Într-o fotografie, unde stau lângă canal în timpul pauzei de masă, par cumplit de nefericită. Amsterdamul părea să mă sufoce cu amintiri nimicitoare. Ca să las trecutul în urmă și să-mi clădesc un alt viitor, aveam nevoie de o schimbare radicală.

Otto și Mutti au înțeles și ei asta. Trăgând niște sfori, Otto mi-a găsit de muncă pentru un an într-un studio dintr-un alt oraș pe care îl cunoșteam într-o oarecare măsură – un oraș mare și întins, unde Eva Geiringer, cea de odinioară, se putea pierde în anonimat, încercând să-și croiască un drum în viață –, Londra.

18
Procesul

Cu excepția eforturilor depuse zi de zi ca să ne reclădim viața, anii petrecuți la Amsterdam după război au fost marcați de un eveniment major: procesul celor care ne-au trădat și ne-au dat pe mâna naziștilor.

În timpul războiului, Amsterdamul mișuna de informatori, astfel încât multe familii de evrei n-au aflat niciodată cu exactitate cine le-a trădat. În unele cazuri, trădarea n-a fost opera unei singure persoane.

Misiunea oficială a predării evreilor le revenea „vânătorilor de evrei" din Coloana Henneicke (o divizie de investigație din cadrul Biroului pentru Afaceri Evreiești, ce purta numele anchetatorului-șef Wim Henneicke, un tânăr cu părul creț, lipsit de scrupule, care deținuse în trecut o companie de taxi fără licență). „Vânătorii de evrei" erau, de obicei, tineri fără educație, care se alăturaseră partidului nazist olandez NSB. Aceștia se lăudau adesea că „trăiau pe picior mare", câștigând șapte guldeni și jumătate (echivalentul astăzi a 50 de lire sterline) pentru fiecare evreu arestat.

Un alt rol important în capturarea evreilor l-au jucat civilii angajați ca informatori de Coloana Henneicke și plătiți regește pentru fiecare evreu trădat. Unii oameni își trădau chiar și propria familie, cum s-a întâmplat în cazul unei femei care și-a predat cumnata în mâinile nemților din cauza unei dispute legate de un aparat de radio. Alte optzeci de familii au ajuns în lagărele de concentrare în urma denunțurilor făcute de o evreică, având și ea, în final, același sfârșit. Din unitățile „vânătorilor de evrei" mai făceau parte ideologii naziști, loiali cauzei lui Hitler, cât și informatori și turnători de rând, animați de motive personale, care uneori nu depășeau granițele purei meschinării.

În timpul ocupației naziste, Amsterdamul gemea de oameni dispuși să meargă până în pânzele albe ca să-i trădeze pe evrei – dar, la sfârșitul anilor '40, roata dreptății s-a întors, iar foștii informatori s-au trezit față în față cu propriile fapte.

Spre deosebire de Otto, care n-a aflat niciodată cu exactitate identitatea celor care i-au trădat familia, noi știam prea bine cine ne-a pecetluit soarta.

Gerada Katee-Walda, cea care l-a șantajat pe tata, cerându-i tot mai mulți bani – de la 400 la 700 de guldeni pe lună, o sumă astronomică, echivalentă astăzi cu 5 000 de euro. Ea a pus în mișcare întregul lanț de evenimente, ce au dus, în cele din urmă, la sfârșitul tatei și al lui Heinz. După arestarea noastră,

Gestapoul i-a făcut o vizită doamnei Katee-Walda. Ca să-și asigure pielea, le-a oferit ofițerilor adresa unei alte familii, care ascundea patru evrei. Membrii familiei respective și cei pe care îi adăposteau au fost arestați și deportați, pierind apoi cu toții.

Gerada Katee-Walda a ajuns în fața completului de judecată în 1947 și a fost condamnată la șapte luni de închisoare. Mai târziu și-a schimbat numele și a dispărut.

O altă categorie a „vânătorilor de evrei" o constituia grupul de indivizi care urzeau intrigi menite să ne trimită direct în mâinile naziștilor. Asistenta olandeză, aparent „cumsecade", care i-a întâmpinat la gară pe tata și pe Heinz și i-a condus apoi în adăpostul unde aveau să fie arestați se numea Miep Braams. Era iubita lui Jannes Haan, membru al Rezistenței olandeze, și avea misiunea de a-i proteja pe evrei și de a ajuta Mișcarea de Rezistență. Odată cu trecerea timpului, Haan a devenit tot mai suspicios, bănuind că iubita lui era agent dublu, deoarece multe familii de evrei, a căror soartă i-o încredințase, dispăruseră fără urmă sau fuseseră arestate. Intuindu-i suspiciunile, Braams l-a trădat pe Haan Gestapoului și acesta a fost executat.

Statisticile efectuate mai târziu scot la iveală faptul că Miep Braams a predat în mâinile nemților în jur de 200 de familii evreiești, printre care și a noastră. Făcea parte dintr-un grup mai mare de informatori aflați sub controlul lui Pieter Schaap, un polițist olandez cu puternice vederi antisemite. Două dintre femeile din echipa lui Schaap erau evreice – Ans van Dijk și Branca Simons.

Ans van Dijk și-a câștigat notorietatea, fiind singura femeie din Olanda condamnată la moarte pentru rolul jucat în timpul ocupației germane și executată în ianuarie 1948. Van Dijk era o vânzătoare, în vârstă de treizeci și șapte de ani, care a reușit să evite deportarea din 1943, acceptând să trădeze alți evrei – și și-a îndeplinit misiunea cu mult entuziasm, predând peste 100 de oameni în mâinile naziștilor.

Branca Simons, și ea evreică, este cea care i-a întâmpinat pe tata și pe Heinz în noua lor ascunzătoare, oferindu-le o masă delicioasă în timp ce aștepta venirea Gestapoului. Sub oblăduirea lui Pieter Schaap, Simons a amenajat o așa-zisă casă conspirativă pe Kerkstraat numărul 225, unde pretindea că locuiește împreună cu „soțul" ei, Wim Houthuijs, un borfaș de rând, membru și el al grupului de „vânători de evrei". Împreună, primeau în „casa" lor numeroase familii deznădăjduite, care nu bănuiau că adăpostul lor era, de fapt, o capcană. Simons a fost și ea condamnată la moarte pentru faptele ei, dar sentința i-a fost mai târziu comutată în ani grei de temniță.

Procesul pe care mi-l amintesc cel mai bine este cel al lui Miep Braams, deoarece Mutti a fost chemată ca martoră.

Pe când se afla încă în exil, guvernul olandez concepuse un sistem menit să-i aducă pe colaboraționiști în fața justiției. În baza Legii Speciale a Justiției, aveau să fie înființate mai multe tribunale pe tot cuprinsul Olandei, printre care și Instanța Specială de Judecată pentru cazurile cele mai grave. Într-o țară proaspăt eliberată ca Olanda, Departamentul de Investigații Politice, sub controlul Biroului Procurorului General, analiza sute de mii de cazuri.

Ca să vă puteți face o idee despre numărul amețitor al persoanelor anchetate, au fost întocmite 450 000 de dosare. Aproape jumătate dintre acestea au fost înaintate procurorului și 50 000 de oameni au fost aduși în fața completelor de judecată, în timp ce 16 000 au fost judecați de Instanța Specială de Judecată.

Miep Braams fusese deja judecată pentru colaborarea ei cu naziștii, dar cazul stagnase din cauza lipsei de probe. În mai 1948, am aflat că avea să fie judecată pentru a doua oară.

— Vreau să vin și eu, i-am spus lui Mutti. Vreau s-o văd cu ochii mei!

— Știu, Evi, mi-a răspuns ea, dar copiii și adolescenții nu au voie în sălile de judecată. Poate fi o experiență tulburătoare sau traumatizantă.

— Traumatizantă! am exclamat, nevenindu-mi să-mi cred urechilor. Dar din cauza ei am ajuns la Auschwitz! Dacă n-ar fi fost ea, Pappy și Heinz ar fi astăzi în viață!

Mutti a încercat să mă liniștească, dar era cu neputință să eludăm legile instanțelor. Trebuia, așadar, să se ducă singură.

În ziua procesului, avea să-mi spună Mutti mai târziu, Miep Braams stătea în boxa acuzaților, afișând o atitudine calmă și degajată. Mâinile, bine îngrijite, și le ținea împreunate în față; chipul împietrit în nepăsare nu-i trăda nici cel mai mic fior de emoție atunci când mama îi descria faptele, povestind cum ne-a predat în mâinile nemților – o familie complet necunoscută, care voia doar să supraviețuiască. În timp ce Mutti o privea cu durerea unei mame și a unei soții care pierduse aproape totul, Braams o scruta cu ochi reci ca de gheață. Nu părea măcinată de remușcări.

„Îmi doream cu ardoare să mă duc în boxa acuzaților și să-i scot ochii!” mi-a spus Mutti mai târziu, printre lacrimi amare, sub imperiul unei suferințe cum rar mi-a fost dat să văd vreodată. „Nu regreta nimic din ce-a făcut.”

Braams nu era doar calmă și imperturbabilă, ci și vicleană, ascunzând un as prețios în mânecă. În timpul războiului, salvase viața unei singure evreice, o personalitate de renume.

Paula Lindberg-Salomon era o renumită cântăreață de operă contralto[13] din Berlin, care scăpase, împreună cu soțul ei, din lagărul de tranzit de la Westerbork în 1943 și a stat ascunsă în sudul Olandei până la sfârșitul războiului. Lindberg și-a exprimat recunoștința față de Braams, care o ajutase

să se ascundă și să supraviețuiască.

A fost un proces complex și îndelungat, dar în aprilie 1949 judecătorii au dat verdictul. Braams a fost găsită vinovată și condamnată doar la șase ani de închisoare.

Verdictul era de-a dreptul revoltător.

— Cum poți să ispășești doar șase ani de închisoare când ești vinovat de moartea a 200 de oameni? am întrebat-o pe Mutti, cu mânie în glas.

— Nici mie nu-mi vine să cred, Evi. O să fie liberă peste câțiva ani și o să ducă din nou o viață normală – când noi i-am pierdut pentru totdeauna pe Pappy și pe Heinz.

Și exact asta s-a și întâmplat.

După cum aveam să descoperim mai târziu, instanțele de judecată dădeau deseori verdicte blânde colaboraționiștilor naziști. Orice putea înclina balanța în favoarea celui acuzat – declarația unei persoane cu origini evreiești căreia i s-a întins, într-un fel sau altul, o mână de ajutor sau pledoaria unei soții sau a unei mame. Deși 140 de oameni au fost condamnați la moarte, 100 dintre aceștia au scăpat teferi și nevătămați, după ce pedeapsa le-a fost comutată mai târziu la închisoare pe viață, deoarece guvernul olandez se temea că un număr prea mare de execuții ar fi putut afecta starea de spirit a cetățenilor. „Un vânător de evrei” primea în medie zece ani de închisoare, dar unii au primit doar douăsprezece luni.

Mi-ar plăcea să cred că acești oameni – și Miep Braams în mod deosebit – și-au primit adevărata pedeapsă după moarte, dar experiențele trăite la Auschwitz mi-au anulat credința în puterea divină a lui „Dumnezeu” sau în existența vieții de apoi.

Dacă nu avem parte de dreptate în această lume, atunci nici n-o vom mai cunoaște vreodată.

19
Londra

Vremea era rece și umedă în primăvara când am ajuns la Londra, dar eram animată de speranța unui nou început. Se pare că toată țara era însuflețită de același sentiment. Ne aflam în luna mai a anului 1951, iar Anglia părea hotărâtă să arunce cătușele austerității postbelice, organizând Festivalul Marii Britanii.

Peste opt milioane și jumătate de oameni au luat cu asalt cartierul South Bank din Londra ca să participe la inaugurarea sălii de spectacole Royal Festival Hall. Lângă ea, se înălța spre cer, ca un simbol al modernismului, un turn din oțel și aluminiu, în formă de țigară, înalt de 92 de metri, ce purta numele de Skylon. Marea Britanie se pregătea să se reclădească și să se îndrepte cu pași repezi spre viitor, concepând planuri urbanistice și de investiție în National Health Service[14], înființat cu trei ani în urmă.

Oamenii răvășiți de război voiau să savureze din nou plăcerile vieții, bucurându-se cu miile de târgul organizat în Battersea Pleasure Gardens, plimbându-se cu trenulețul și cutreierând localurile de tip Heuriger, construite în stil european. Viitorul părea promițător – poate chiar ispititor.

Mutti m-a condus, cu ochii în lacrimi, la Gara Centrală din Amsterdam, promițându-mi că va veni în vizită, dar în sufletul meu tristețea dispărea încetul cu încetul, lăsând locul nerăbdării.

— Să ai grijă de tine, mi-a spus Mutti, și să-mi povestești în scrisori tot ce faci!

— Așa o să fac, i-am promis.

— O să vin în vizită și o să mergem împreună în Darwen, la bunica Helen.

Îmbrățișând-o și sărutând-o cu drag, m-am urcat iute în tren. Adevărul era că abia așteptam să plec și, cu bucuria tipică a tinerilor, speram că Mutti mă va înțelege.

Îmi luasem deja rămas-bun de la Henk. Țineam la el, dar mi-era greu să deslușesc ușurința cu care porneam în această aventură de una singură. Mi-a propus să ne căsătorim și i-am răspuns că o să mă mai gândesc. Mă simțeam complet detașată de toată povestea asta.

Otto îmi găsise de muncă pentru un an întreg, iar Sam, un tânăr pe care îl cunoșteam din Amsterdam, dar care stătea în Anglia, mi-a dat numele unei pensiuni unde puteam să locuiesc. Am luat trenul din Amsterdam spre Hook van Holland și am pornit apoi spre Anglia cu feribotul. Ajunsă pe tărâm

englez, am luat un alt tren spre gara Liverpool Street, unde Sam avea să mă aştepte şi să mă ducă apoi la pensiune.

Impresia pe care mi-a făcut-o Londra, acum când îi călcam pragul pentru a doua oară, nu era nici pe departe favorabilă: zona din preajma gării părea un ţinut pustiu şi năruit de bombardamente, iar străzile înguste şi clădirile rămase în picioare nu arătau nici ele mai bine, părând sărăcăcioase şi murdare.

Sam mi-a explicat că aveam să locuiesc în partea de nord-vest a Londrei, nu prea departe de miile de evrei vorbitori de germană, care se stabiliseră în Golders Green şi Hampstead, dintre care cel mai renumit era Sigmund Freud.

Cu salariul mic pe care mă aşteptam să-l câştig de la noul meu angajator, nu voi putea, din păcate, să locuiesc printre ei. Am luat metroul şi am coborât la staţia Willesden Green, îndreptându-ne apoi spre Cricklewood, printre rânduri de case şi arcade de magazine, ce-mi păreau o versiune ciudată a visului englezesc. Clădirile, prevăzute cu ferestre cu menouri şi grădini mici cu trandafiri, stăteau înţesate unele într-altele. Grupuri de copii zdrenţuiţi se jucau râzând printre maldărele de dărâmături, apărute printre clădiri în urma bombardamentelor nimicitoare, lansate de avioanele germane, menite să realizeze „planul urbanistic al domnului Hitler", cum le numeau localnicii.

Când am bătut la uşa casei de pe Chichele Road numărul 91, în prag a apărut doamna Hirsch, stăpâna pensiunii, care m-a strâns cu drag în braţe. Cricklewood era locuit în mare parte de irlandezi din clasa de mijloc, dar cum doamna Hirsch era evreică de origine cehă, m-a asigurat că mă aflam pe mâini bune.

În ciuda diverselor condiţii de trai îndurate în ultimul timp, viaţa într-o pensiune din Anglia s-a dovedit un adevărat şoc pentru mine. Era, firește, infinit mai bine decât traiul în satele arse până în temelie sau în casele năruite de bombardamente din estul Europei, dar nu era nici pe departe la fel de luxoasă ca vechea noastră locuinţă din Viena şi nici confortabilă ca micul nostru apartament din Merwedeplein.

Casa era întunecată şi îngustă, învăluită într-o atmosferă cumplit de rece, de care nu reuşeai să scapi nici dacă stăteai lipit de gura sobei, gata să-ţi arzi sprâncenele. Baia era prevăzută cu un boiler ciudat, montat pe perete şi alimentat cu fise. Am ajuns să asociez, în scurt timp, maşinăria cu un monstru periculos, de care mă apropiam cu multă prudenţă. După ce îl alimentam cu toate fisele pe care le găseam la îndemână, mă retrăgeam câţiva paşi ca să mă feresc de stropii fierbinţi de apă pe care boilerul îi împrăştia în toate direcţiile. După câteva minute, apa se răcea din nou.

Noaptea, închideam uşa dormitoarelor şi ne băgam, tremurând, în pat, îmbrăcaţi în pijamale şi cămăşi de noapte groase, din flanelă, învelindu-ne în cearşafuri atât de reci, încât aveai senzaţia că înoţi în apele îngheţate ale mării.

Vântul șuiera prin găurile ferestrelor expuse curentului. Adormeam în zgomotul liniilor de troleibuz, ce ajungeau la capătul străzii și porneau apoi din nou în cursă cu un huruit strident.

Îmi plăcea această țară nouă și ciudată, dar nu puteam să înțeleg cum de căpătase Anglia imaginea de simbol al modernismului.

— Ce e asta? am întrebat într-o seară, arătând cu mâna „bucatele” din farfurie.

La ce te referi? mi-a răspuns doamna Hirsch, făcând un pas în urmă și țintuindu-mă cu privirea.

— Asta e mâncare pentru măgari! i-am ripostat, luând morcovul imens din farfurie și legănându-i-l pe la nas.

N-am știut niciodată să-mi păstrez părerile depreciative numai pentru mine. În Austria, mâncam morcovii tăiați felii sau bastonașe. La Amsterdam, olandezii îi mâncau piure. Aici însă, mă aflam în fața unei monstruozități culinare, din care trebuia să mușc cu dinții. La un capăt mai avea încă și frunze – arăta de-a dreptul hilar.

— E foarte bun pentru tine, mi-a spus doamna Hirsch, privindu-mă printre gene. Are multe vitamine.

Nu prea știam să apreciez grija pe care mi-o purta doamna Hirsch. Alimentele au fost raționalizate până în 1954, dar gazda mea mă aproviziona deseori cu câte un pachețel pentru prânz, constând dintr-un borcan de salată cu cartofi sau cârnați. În momentul de față, cumpărase și păstrase morcovul doar pentru mine, fără să-l împartă și celorlalți chiriași.

Eram încă obsedată de mâncare după foametea îndurată la Auschwitz și încercam să mă adaptez bucătăriei britanice. Am observat că, atunci când colegii și vecinii mei voiau o gustare, cumpărau o pungă cu cartofi prăjiți și ceapă murată și le înfulecau oftând de plăcere. Eu așteptam însă cu nerăbdare pachetele cu mâncare de la Amsterdam, adevărate minuni ale lumii, și le atacam cu lăcomie.

Într-unul dintre primele pachete primite, se afla și o ciocolată olandeză delicioasă – o raritate în Londra anilor ‘50 – care i-a făcut cu ochiul unuia dintre chiriașii de pe același palier cu mine. Într-o seară, mi-a bătut la ușă și mi-a spus că se numea Zvi Schloss și era originar din Germania. Am stat mult de vorbă în noaptea aceea, încercând să deslușim marile „mistere” ale existenței noastre, ca, de exemplu, tehnica de folosire a boilerului din baie. La un moment dat, văzând pachetul cu mâncare, ochii au început să-i licărească veseli, atrași de batonul de ciocolată.

Am realizat, în scurt timp, că mă simțeam extrem de bine în compania lui Zvi. Era student la LSE (London School of Economics), unde voia să-și ia diploma de master, și era înzestrat cu o inteligență fină și un simț ascuțit al

umorului. Nu era foarte înalt, având cam aceeași înălțime ca și mine, dar mă simțeam atrasă de constituția lui minionă, de ținuta îngrijită, de chipul fermecător și de părul negru ce se rărea la tâmple. Ceva din alura lui îmi amintea de tata și mi-a fost ușor să mă apropii de el.

La Londra, legăturile mele de familie erau acum doar simple amintiri, nici pe departe o realitate palpabilă, pe care o întâlneam zilnic la fiecare colț de stradă. Străbăteam singură orașul fără să mă tem că sunt o tânără anonimă într-o țară necunoscută – eram doar o persoană printre miile de străini, fiecare cu propria poveste.

În fiecare dimineață, luam metroul de la Willesden Green și porneam spre oraș. Unii oameni urau compartimentele înghesuite ale metroului și tunelurile lungi, ce se întindeau pe kilometri întregi, dar mie îmi plăceau legănatul ritmic al trenului, întunericul din vagoane și mirosul de năduşeală, de apă de colonie, de ploaie și fum de țigară. Călătorii, înțesați unii într-alții, erau politicoși, dar nu-ți adresau niciodată vreun cuvânt și nici nu-ți întâlneau privirile.

Lucram la Woburn Studios din Bloomsbury, Studioul cuprindea parterul și subsolul uneia dintre clădirile de pe Tavistock Street, iar noi realizam postere imense reproduse după imagini proiectate pe perete. Era o muncă dificilă și solicitantă, dar îmi oferea ocazia de a învăța lucruri noi. Lucram tot în camera obscură a studioului, dar puteam să-mi lărgesc puțin orizonturile și să îndeplinesc chiar și alte sarcini (deși acestea presupuneau doar proiectarea reflectoarelor pentru lumină).

Într-o zi, șeful meu, domnul Peck, m-a invitat să-l însoțesc la o ședință foto de pe aeroportul Heathrow. Pe atunci, Heathrow funcționa ca aeroport civil doar de cinci ani și abia începuseră lucrările la primele terminale. Străbăteam cu mașina Londra și periferiile sale pe un drum ce nu părea să se mai sfârșească. Am ajuns, în cele din urmă, pe pista de aterizare, unde ne-am oprit în fața unui avion de pasageri, de Havilland Comet.

M-am urcat, alături de domnul Peck, la bordul avionului, unde am făcut toată ziua fotografii unor modele îmbrăcate în costume de stewardese, care se prefăceau că oferă meniuri delicioase. Acum, când zbor pretutindeni în lume, împreună cu alte sute de călători la clasa economic, îmi amintesc cu zâmbetul pe buze cât de încântată am fost să pătrund în lumea strălucitoare a transportului aerian – dar și cu o oarecare nostalgie legată de atitudinea mult mai relaxată privind securitatea zborurilor.

În acele zile, eram cumplit de retrasă și de tăcută, stăpânind engleza doar la nivel de școală, dar am reușit să-mi fac prieteni printre colegii de muncă. Împărtășeam plăcerile tinerilor săraci din oraș, cumpărând, de exemplu, un singur ziar în fiecare zi și oferindu-l tuturor să-l citească. Nu duceam o viață socială prea activă, dar, în afară de colegii de muncă, întâlneam diverși

oameni la pensiune. Unul dintre aceștia, un chiriaș irlandez, m-a invitat la un moment dat la o cursă de câini. M-am împrietenit, de asemenea, cu un bărbat mai în vârstă, măcelar de meserie, practicant al bucătăriei cușer evreiești, pentru că îmi plăcea mirosul de cârnați pe care îl emana în jurul său. Am început chiar să și ies în oraș cu doi tineri.

Deși nu uitasem de promisiunea făcută cu jumătate de gură de a mă căsători cu Henk când mă voi întoarce la Amsterdam, am început să mă întâlnesc mai des cu Sam. Lucra ca mecanic auto, dar voia să devină rabin. Era și mai timid decât mine, dacă se poate spune așa ceva, și suferea de balbism. Ne duceam deseori la conferințele și evenimentele organizate la Quaker Meeting House de pe Euston Road, unde Sam se lupta cu handicapul său ca să pună o întrebare. Umerii i se crispau și se făcea roșu la față de încordare – dar reușea mereu să dea glas întrebărilor sale, indiferent de efortul pe care îl depunea ca să articuleze cuvintele. Îi admiram străduința și curajul, dar mă înfioram la gândul că aș putea trece prin aceleași experiențe înspăimântătoare.

Pentru că mă ajutase atât de mult și îmi găsise un loc unde să stau la pensiunea doamnei Hirsch, Sam își închipuia, probabil – și pe bună dreptate –, că ne lega mai mult decât o simplă prietenie. Dar, indiferent cât de mult îl plăceam – și pe el, și pe Henk –, un alt tânăr juca un rol mult mai important în viața mea. Devenind tot mai apropiați, Zvi a început să mă însoțească la diverse activități. Mergeam deseori împreună la Festivalul Marii Britanii și ieșeam la picnicuri împreună cu ceilalți chiriași în Battersea Pleasure Garden, unde am observat – cu o urmă de gelozie și iritare – că Zvi făcuse o adevărată pasiune pentru o altă femeie, o nemțoaică blondă și voluptuoasă, mult mai îndrăzneață ca mine, dar măritată.

Într-o seară, ne-am dus să vedem o piesă de teatru în micuța sală de spectacole de la capătul străzii, dar la întoarcere n-am mai reușit să găsim drumul spre casă din cauza unei neguri atât de dese, că puteai s-o tai cu cuțitul. Zvi aproape că se îneca în atmosfera înăbușitoare. În alte zile, ne duceam în Hampstead Heath, străjuită în depărtare de priveliștea magnifică a Catedralei St. Paul și de City of London, și vorbeam despre diverse lucruri – dar niciodată despre experiențele războiului.

Am fost impresionată când Zvi m-a invitat să jucăm tenis, deși scorul său deplorabil dezvăluia faptul că acest sport nu era punctul lui forte. În ciuda eforturilor sale, nu eram încă sigură dacă Zvi se simțea atras de mine sau de deliciile mele îmbrăcate în ciocolată. Nu era însă singurul pețitor cu care ieșeam în oraș, iar întâlnirile cu alți băieți mă împiedicau să mă implic într-o relație emoțională mult prea serioasă, lucru care, credeam eu, îmi convenea de minune.

20
Povestea lui Zvi

În perioada copilăriei petrecute la Viena şi apoi a vremurilor tulburi când am străbătut Europa, împreună cu familia mea, în căutarea unui refugiu din calea nemților, Zvi trecea şi el prin experienţe traumatizante în landul Bavariei, aflat la graniţa cu Austria.

Tatăl lui, Meier, s-a născut într-un sat bavarez, într-o familie de fermieri şi negustori evrei. Când a izbucnit Primul Război Mondial, Meier a fost nevoit să plece pe front, iar când s-a întors acasă, era un om cu totul schimbat – un soldat nevolnic, cu spiritul frânt, care suferea de reumatism şi de o boală gravă a inimii.

În loc să se întoarcă în satul natal, tatăl lui Zvi s-a mutat în Ingolstadt, un oraş aflat la nord de München, şi a pus bazele unei afaceri cu hamei, folosit la fabricarea berii.

Când Zvi a venit pe lume, în 1925, tatăl lui era deja un prosper om de afaceri şi cap de familie. Prima lui soţie murise la naşterea lui Shlomo, fratele vitreg al lui Zvi, iar mama lui Zvi, descendentă a unei familii bogate de negustori de vinuri din Württemberg, îi devenise cea de-a doua soţie.

Zvi s-a bucurat încă de la bun început de dragostea familiei. Când încep şcoala, copiii din Germania primesc un con imens din hârtie colorată, plin cu dulciuri. Părinţii lui Zvi au angajat un pictor care să-l imortalizeze pe pânză alături de conul cu dulciuri şi au atârnat tabloul pe peretele din sufragerie.

În scurt timp însă, lucrurile au început s-o ia pe un făgaş descendent pentru familie. Tulburările economice din Germania anilor ‘20 au dus la stagnarea afacerilor, iar certurile au devenit o constantă în viaţa familiei lui Zvi. Tatăl lui a început, în cele din urmă, să vândă materiale pentru costume şi haine; mai târziu, a încercat să vândă asigurări de viaţă şi chiar ţigări.

Bunicii lui Zvi s-au mutat acasă la părinţii lui ca să reducă cheltuielile. Bunicul său era un doctor respectabil, care oferea deseori consultaţii gratuite dacă pacienţii se confruntau cu greutăţi financiare, lucru tot mai des întâlnit. În curând, a devenit membru al Partidului Social Democrat.

Bunicul lui Zvi este cel care i-a stârnit interesul pentru limbile străine, pasiune pe care a împărtăşit-o toată viaţa. Seara, îşi aduna nepoţii în jurul biroului şi citeau poveştile lui Rudyard Kipling, în timp ce Shlomo învăţa cuvinte în engleză, iar Zvi făcea diverse comentarii.

Dar în ciuda acestor momente senine, familia Schloss se confrunta cu

greutăți. Aveau puțini prieteni în Ingolstadt, iar antisemitismul devenea tot mai intens.

„Nu aveam nici măcar un prieten la școală. De fiecare dată când mă vedeau, băieții îmi spuneau pe un ton depreciativ că sunt evreu”, mi-a povestit Zvi mult mai târziu. „Erau cam patruzeci de familii de evrei în oraș, dar nu aveau copii de vârsta mea, care să frecventeze aceleași cursuri, așa că mă simțeam cu totul izolat. Odată, băieții au alergat după mine până am ajuns în vârful unor trepte abrupte de piatră. Am alunecat de acolo și m-am prăbușit până la baza treptelor, rănindu-mă grav la spate și fracturându-mi câteva coaste. Pe străzile din Ingolstadt, simțeam pretutindeni un aer ostil, oamenii refuzând să ne mai vorbească sau, să ne întâlnească privirile.”

Un an mai târziu, după ce naziștii au ajuns la putere, în 1934, tatăl lui Zvi a fost arestat „pentru propria protecție”. A fost deportat în lagărul de la Dachau, care „găzduia” pe atunci, în mare parte, comuniști, opozanți ai lui Hitler și infractori, dar și câțiva evrei.

Dachau era înfățișat ca lagăr de muncă, dar dintre miile de oameni închiși pe nedrept acolo puțini au mai scăpat teferi și nevătămați.

„Viața a devenit tot mai grea. Îi scriam tatei doar câteva rânduri, din când în când, pe cărți poștale tipizate, cu un spațiu restrâns pentru corespondență. Iar el ne răspundea în aceeași manieră. Numai așa puteam ține legătura cu el.”

Vă puteți imagina gândurile și sentimentele lui Zvi când, uitându-se într-o bună zi pe geam, a văzut cum o mașină decapotabilă își croia încet drum, purtându-l, printre mulțimea entuziasmată de oameni, pe însuși Adolf Hitler.

Ingolstadt era un cuib de naziști, iar Hitler își vizita un bun prieten, care era liderul partidului local. „Părea că toți locuitorii din oraș veniseră să-l vadă pe Hitler. Svastica flutura pe clădiri, iar oamenii îl întâmpinau cu un entuziasm aproape isteric.”

Zvi mi-a descris vâltoarea sentimentelor trăite mai târziu când și-a amintit evenimentele. „Ar fi trebuit să-i arunci o bombă în mașină, îmi spuneau oamenii adesea. Dar eram doar un copil și nimeni nu și-ar fi putut imagina ce avea să urmeze.”

Zvi l-a văzut pe Hitler de trei ori în Ingolstadt. „Nu ieșea cu nimic în evidență. Mi se părea greu de crezut că un individ atât de banal putea fi responsabil pentru atâtea crime, pentru eradicarea aproape în totalitate a seminției evreiești.”

Într-o zi, deschizând ușa de la intrare, l-a văzut în prag pe tatăl său. Întoarcerea lui Meier a survenit pe neașteptate, dar acesta se schimbase dramatic. Era slab și nervos și nu putea să stea într-o cameră cu ușile închise. După doi ani îndelungați, tatăl lui Zvi fusese eliberat din lagărul de la Dachau cu condiția ca familia să plece din Germania în decurs de două luni. Fără să

mai stea o clipă pe gânduri, Meier a încercat să obțină vize ca să plece cu toții într-o altă țară.

Părea o sarcină imposibilă. În 1936, multe dintre țări refuzau să accepte refugiați evrei fără niciun ban în buzunar, iar încercările familiei de a pleca păreau zadarnice. În cele din urmă, cum perioada de grație se apropia de final, iar părinții lui Zvi începeau să intre în panică, au aflat că ambasada britanică din München păstra câteva vize pentru Palestina pentru cazuri de extremă urgență. Au depus cerere și, din fericire, vizele le-au fost acordate.

„Am plecat din Germania împreună cu fratele și părinții mei, călătorind mai întâi cu trenul spre München și străbătând apoi Austria, de unde am ajuns în portul Triest din Italia”, își amintea Zvi.

Ajunși în Triest, s-au urcat la bordul unei nave italienești și au pornit spre Haifa, aflată pe atunci pe teritoriul Palestinei guvernate de Marea Britanie. Zvi avea unsprezece ani.

„Înainte de venirea naziștilor la putere, eram niște cetățeni respectabili și oameni de afaceri prosperi, dar când ne-am urcat la bordul navei, eram doar niște imigrați sărmani. După experiențele trăite la Dachau, tata era un om complet distrus fizic și psihic. Când am pus din nou piciorul pe pământ, ne-am trezit într-un ținut complet nou, unde totul ne era străin – mirosurile, locurile, limba și oamenii. Avea să devină însă temelia unei noi vieți. Și eram liberi.”

Obosiți, și precauți, membrii familiei Schloss s-au lepădat de obiceiurile nemțești, adânc înrădăcinate în caracterul lor, și au început o viață nouă într-o țară răvășită și mistuită de sărăcie, unde, privind lucrurile din prisma nemților, părea să domine haosul.

Viața era cumplit de grea. În Germania, tatăl lui Zvi a avut propria afacere. Acum trebuia să urce și să coboare dealurile din oraș, cărând un căruț încărcat cu butoaie de băutură. Dată fiind sănătatea lui precară, era o sarcină extrem de ingrată, dar era mai bine decât să-și vadă familia murind de foame.

Tatăl său l-a înscris pe Zvi la o școală particulară, unde a început să învețe ebraica și să se obișnuiască, încetul cu încetul, cu noua lui țară.

„Nu mai eram nevoit să fug de hoardele de băieți germani, care mă arătau cu degetul, strigându-mi că sunt evreu, dar în Haifa trebuia să evit străzile periculoase, dominate de tensiunile și animozitățile dintre comunitatea de evrei și cea de arabi din Cartierul Vechi. Îmi amintesc cum autoritățile britanice patrulau prin oraș în uniformele lor kaki, purtând pantaloni lungi până la genunchi și coifuri albe.”

În scurt timp însă, viața de familie s-a schimbat irevocabil.

În 1938, bunicii lui Zvi au venit în vizită din Germania ca să participe la ceremonia de Bar Mitzvah[15]. Deși situația evreilor din Germania lui Hitler

devenea tot mai incertă, au hotărât să se întoarcă acasă. „Pare o decizie uluitoare”, spune Zvi acum, „dar erau bătrâni și trăiau de-o viață în Germania. Sperau că lucrurile vor reveni la normal, iar țara va scăpa din ghearele naziștilor.”

Dar după cum am putut vedea cu toții, speranțele lor s-au dovedit zadarnice. Neputând să îndure viața sub regimul nazist și nici umilința supremă provocată de pierderea prestigiului profesional, bunicul lui Zvi și-a curmat zilele. Apoi, odată cu declanșarea războiului, bunica sa a fost deportată într-un lagăr de concentrare din Letonia, de unde nu s-a mai întors niciodată.

Și în Haifa aveau loc schimbări dramatice. Din cauza muncii anevoioase, sănătatea tatălui său s-a înrăutățit și a murit în urma unui infarct. Zvi își dorea cu disperare să-și continue studiile, dar știa că va trebui să abandoneze școala pentru a-și găsi ceva de muncă. „Credeam că o cale de a câștiga bani era un post la bancă – și de acolo am și pornit, angajându-mă, la treisprezece ani, ca mesager.”

Înainte de a muri, tatăl său îi găsise un loc de muncă la Banca Feuchtwanger, al cărui proprietar era un evreu de origine germană. Zvi și-a continuat studiile la seral timp de mulți ani, până a reușit să-și ia examenele.

În același timp, se implica tot mai mult în mișcarea sionistă. Războiul din Europa tulbura apele în Palestina. Naziștii și partenerii lor erau dornici să captureze Orientul Mijlociu ca să pună mâna pe petrolul țărilor arabe, dar și pe Delta Nilului. Avioanele lui Mussolini bombardau Haifa, aruncând în aer rezervoarele și rafinăriile de petrol și înălțând spre cer mingi imense de foc.

„Ne înspăimânta gândul că am putea să cădem în mâinile naziștilor, dar nici dominația britanică nu se dovedea o alternativă prea fericită”, spune Zvi.

Cartea Albă a Marii Britanii din 1939 propunea înființarea unui stat independent palestinian, guvernat de arabi și de evrei. Numărul reprezentanților din guvern al celor două comunități avea să fie proporțional cu numărul cetățenilor lor din anul respectiv. Documentul impunea anumite restricții privind imigrarea evreilor și drepturile acestora de a cumpăra pământul arabilor.

Actul impunea, de asemenea, un număr limitat de imigranți evrei, 75 000, pe o perioadă de cinci ani, constând dintr-o cotă anuală de 10 000 plus o cotă suplimentară de 25 000 pentru cazurile de urgență pe aceeași perioadă de timp. După 1944, imigrația avea să depindă de permisiunea majorității arabe.

La sfârșitul războiului, au început să apară primele rapoarte privind Holocaustul. „Ne simțeam cu toții devastați de catastrofa ce se abătuse asupra poporului evreu”, descrie astăzi Zvi reacția generală a oamenilor. „Am auzit zvonuri referitoare la atrocitățile din Europa, dar ne era greu să le credem. Doar n-o fi dracu’ chiar atât de negru, ne spuneam noi. Trăiam în negare.

Vedeam apoi nave pline cu refugiați evrei luând țărmurile cu asalt doar ca să fie arestați și întorși din drum de britanici, care îi trimiteau în taberele de refugiați din Cipru. Era șocant și incredibil.”

În 1945, Zvi s-a înscris în Haganah, o organizație evreiască paramilitară clandestină. Soldații se întâlneau seara ca să se antreneze la moara de măcinat grâu din Haifa. „Eram pregătit să mă lupt pentru poporul meu și pentru un stat evreiesc independent.”

În luna noiembrie a acelui an, Organizația Națiunilor Unite a votat în favoarea unui plan de separare, care propunea retragerea trupelor britanice de pe teritoriul Palestinei și înființarea a două state independente – arab și evreu. Tensiunile dintre cele două comunități au atins apogeul. Mulți reprezentanți din ambele tabere nu erau de acord cu planul propus și nici cu granițele viitoarelor state.

Pe 30 decembrie 1947, un grup al miliției arabe a intrat în rafinărie și a ucis treizeci și nouă de muncitori evrei.

„Deși aveam pregătire militară (știam să folosesc armele și chiar grenadele), mergeam cu teamă pe stradă”, povestește Zvi. „Odată, în vechiul cartier din Haifa, am auzit o mașină oprind chiar în spatele meu. Când m-am întors, am văzut un arab cu pistolul îndreptat spre mine. M-am ferit iute, scăpând ca prin urechile acului.”

Pe 15 mai 1948, când s-a înființat Statul Israel, Zvi s-a înrolat imediat în Armata Israeliană, urmașa organizației Haganah, unde a servit timp de doi ani, mai întâi pe post de casier și apoi cenzor în unitatea serviciilor secrete ale armatei.

Fiind înzestrat cu mai multă inteligență și mai puțină forță fizică, a realizat că viața cazonă nu i se potrivea.

„Îmi amintesc o întâmplare cumplit de nefericită când, bolnav de dizenterie, m-am oprit într-un sat de druzi ca să mă spăl la fund într-o troacă de vite sub privirile uluite ale fetelor din sat. Ce experiență minunată – și pentru mine, și pentru ele!”

În orele libere, Zvi stătea în cortul său de armată, ponosit și prăfuit, citind și studiind, iar după satisfacerea stagiului militar, și-a ocupat din nou postul de la bancă.

„Mi-am dat seama că, dacă voiam să avansez în carieră, va trebui să plec un timp din Israel ca să capăt mai multă experiență peste hotare”, povestește el. Cei de la bancă l-au ajutat să găsească un post la Londra, iar Zvi a pus piciorul în Anglia în 1950, purtând un palton vechi german, din cauza căruia părea un personaj desprins parcă din romanele secolului al XIX-lea.

Îmi amintesc foarte bine paltonul acela – era oribil, dar Zvi părea să țină la el. Chiar din primele zile ale relației noastre, abia așteptam momentul să-l

arunc. La vremea aceea, Zvi nu realiza că va avea nevoie de un palton nou. Iernile aspre din Europa reprezentau un inconvenient temporar, credea el, deoarece era hotărât să se întoarcă la postul de la bancă din Israel. Dacă n-aș fi apărut, într-o bună zi, la pensiunea unde stătea, debordând de păreri năucitoare, dar și de provizii delicioase de ciocolată, și-ar fi dus, cu siguranță, planul la bun sfârșit.

Soarta ne-a împletit însă căile, iar viața amândurora s-a schimbat pentru totdeauna – în bine.

21
Nunta

M-am căsătorit într-o dimineaţă frumoasă de vară la Amsterdam. Un singur nor îmi întuneca orizontul – viitoarea mea soacră. *Frau* Schloss m-a respins încă din clipa în care a auzit de existenţa mea. Nu accepta gândul că îi răpeam fiul.

Zvi mă ceruse de soţie, cu multe luni în urmă, în timp ce ne plimbam prin Hampstead Heath:

— Te iubesc, Eva, şi cred că eşti o fată extraordinară, mi-a spus, deodată, cu emoţie în glas. Vrei să fii soţia mea?

Dacă am fi fost personajele unei poveşti romantice, i-aş fi acceptat propunerea pe loc, dar două lucruri mă făceau să stau încă în cumpănă. Îmi plăcea Zvi, fără doar şi poate, dar nu reuşeam să-mi descâlcesc sentimentele şi nici nu ştiam dacă, şi cu cine, voiam să mă mărit. Trecuseră doar câţiva ani de când îi pierdusem pe Pappy şi pe Heinz şi, deşi mă mutasem la Londra şi duceam o viaţă cât mai normală cu putinţă, nu simţeam pentru nimeni o dragoste profundă.

I-am răspuns că propunerea lui mă făcea fericită, dar aveam nevoie de timp ca să rumeg lucrurile în tihnă. În următoarele câteva săptămâni, am încercat să-mi fac ordine în gânduri şi să înţeleg ce-mi doream cu adevărat. Voiam să-i cer sfatul lui Mutti.

— Cu cine crezi că ar trebui să mă mărit? am întrebat-o în timpul uneia dintre vizitele ei la Londra.

Mă privea adâncită în gânduri. Zvi întruchipa prototipul intelectualului, dar nu puteam să uit nici de „semipromisiunea” făcută lui Henk la Amsterdam.

— Cred că ar trebui să te măriţi cu Zvi, mi-a răspuns Mutti, în cele din urmă. Nu e doar un băiat cumsecade, ci şi inteligent şi interesant. Este extrem de important ca soţul tău să-ţi stârnească mereu interesul. Şi Henk este un băiat drăguţ, dar cred că Zvi este alegerea corectă.

Zvi era într-adevăr inteligent şi misterios (învăluit într-un trecut exotic petrecut în Palestina), dar mai exista un lucru care îmi stătea în cale – Mutti însăşi. Nu i-am spus niciodată asta, dar, după toate experienţele trăite împreună, n-aveam nici cea mai mică intenţie de a mă muta pentru totdeauna într-o altă ţară, lăsând-o de izbelişte. Aşa că răspunsul meu a fost negativ.

— Îţi mulţumesc foarte mult pentru propunerea făcută, i-am spus lui Zvi, pentru că pe atunci respectam bunele maniere, dar nu pot să mă căsătoresc cu

tine. Mama e văduvă și vreau să-i fiu alături la Amsterdam.

Fără să mai stau prea mult pe gânduri și fără să-mi simt inima frântă, mi-am continuat munca la Woburn Studios și viața la pensiunea doamnei Hirsch. Zvi părea să-mi fi acceptat hotărârea cu mult calm, deși acum susține că a fost mereu convins că îmi va cuceri inima și că nu voi putea să rezist farmecului său. La vremea respectivă, credeam că nimic nu mă va face să mă răzgândesc – dar mă înșelam amarnic.

— Eva, vreau să-ți dau o veste.

De data aceasta, interlocutorul meu era Otto Frank, care părea crispat. Venise la Londra cu afaceri și abia așteptam să-l văd. Se întâlnea cu mama în fiecare zi la Amsterdam, iar ea îi spusese deja, că refuzasem propunerea lui Zvi. Acum, Otto părea hotărât să-mi spună ceva.

— Ai observat, probabil, că mama ta și cu mine suntem destul de apropiați... Ne-am îndrăgostit unul de celălalt și, de îndată ce îți vei face ordine în viață, ne-am hotărât să ne căsătorim.

Vestea m-a luat cu totul prin surprindere. Sentimentele pe care le nutreau unul pentru celălalt nu mai erau de mult un secret pentru nimeni la Amsterdam, dar pentru mine relația lor n-a fost niciodată mai mult decât o simplă prietenie. Multe alte doamne puseseră ochii pe Otto, dar el se simțea profund atașat de mama – iar relația lor, după cum puteam să văd acum, nu se baza doar pe o prietenie și pe o înțelegere reciprocă, ci pe o adevărată poveste de iubire.

În timp ce eu mă adaptam vieții londoneze, Otto îi scria mamei epistole lungi din călătoriile pe care le făcea în Statele Unite pentru promovarea *Jurnalului Annei Frank.* Îi povestea totul în aceste scrisori bătute la mașină, descriindu-i până și meniurile și costurile acestora (considera scump un meniu în valoare de 99 de cenți). Îi promitea apoi că îi va împărtăși mai multe detalii când se vor întâlni între patru ochi și făcea planuri ca să se mute împreună când avea să se întoarcă în țară. La Amsterdam, mama se ducea la muncă în fiecare zi cu tramvaiul, iar Otto o însoțea deseori, mergând alături pe bicicletă. În stații, mama cobora pe refugiu și își trimiteau bezele.

Eram uluită, dar fericită să aflu că mama nu avea să rămână singură tot restul vieții. Nutream sentimente destul de contradictorii, dar țineam mult la Otto și n-aș fi vrut să par egoistă, descătușându-mi durerea pe care am simțit-o pentru tata la aflarea veștii. Un lucru era însă cert – eram liberă să-mi duc viața după bunul-plac și să accept propunerea lui Zvi dacă asta îmi doream cu adevărat.

După o perioadă de gândire, m-am hotărât să accept cererea în căsătorie a lui Zvi, dar „numai după ce îi vei cere permisiunea mamei”, i-am spus eu. „Vine în vizită săptămâna viitoare și veți putea vorbi în tihnă.”

A doua zi după venirea mamei la Londra, am plecat toți trei la plimbare prin Hampstead Heath, un loc ideal pentru discuțiile noastre de familie.

Zvi i-a spus mamei, cu emoție în glas, că voia să mă ia de soție. Mutti a acceptat – cu o singură condiție. L-a rugat să nu plecăm în Israel. După toate experiențele trăite împreună, nu putea să îndure gândul despărțirii de unicul ei copil și nici ideea de a nu ne vedea ani buni de acum încolo.

Zvi părea realmente șocat de rugămintea mamei. Nutrea o mândrie și o loialitate profundă față de Israel și voia să contribuie la clădirea unei noi națiuni evreiești. Deși îi plăcea să studieze la Londra, nu avea de gând, ca și mine de altfel, să se stabilească acolo. Iar mama lui, ca și Mutti, nu voia să locuiască la mii de kilometri depărtare de singurul ei copil. Căsătoria noastră implica sacrificii mult mai mari decât își imaginase el. Îi citeam pe chip gândurile și sentimentele contradictorii, în timp ce analiza pe toate fețetele cererea lui Mutti. În cele din urmă, trăgând adânc aer în piept, și-a dat acordul.

— Oare cât o fi ceasul? a întrebat Mutti deodată.

Angrenați cu toții în discuție, am uitat că Mutti trebuia să prindă trenul spre casă. Niciunul dintre noi nu avea ceas, așa că Zvi a pornit cu pași repezi spre un grup de oameni ca să-i întrebe ora. Îl priveam cu stupoare cum aleargă.

— Uită-te cum fuge! i-am spus lui Mutti. Platfusul îl face să semene cu Charlie Chaplin.

Mutti a încercat să mă consoleze, dar eu priveam cu multă îndoială căsătoria noastră.

— Nu sunt încă sigură că îmi doresc să ne căsătorim, i-am spus lui Zvi, după plecarea mamei. Am crezut că faci sport, dar m-am înșelat. Voiam să mergem la schi și să escaladăm împreună munții.

Aceste aspecte par lipsite de importanță, cu atât mai mult acum, când înțeleg prea bine suișurile și coborâșurile unei căsnicii îndelungate. Vreau doar să înțelegeți că, pe vremea aceea, îmi conturasem în minte tabloul viitorului meu soț și nu știam dacă Zvi se încadra în acest portret. Aveam senzația că mă arunc în întuneric.

Am stat două ore de vorbă, timp în care Zvi a pledat cu ardoare în favoarea căsătoriei noastre, spunându-mi că în viață trebuia să-mi asum și riscuri și promițându-mi că va face totul ca să fie exact așa cum îmi doream. Eram încă mult prea naivă ca să-mi dau seama că oamenii fac rareori acest lucru.

A reușit să mă convingă și, copleșită de încântare și de emoție, am stabilit data nunții peste câteva luni. Urma să ne căsătorim la Amsterdam. Între timp, aveam să-mi termin contractul de muncă de la Woburn Studios și să-l duc pe Zvi în vizită la familia mea din Darwen.

Nu aveam de unde să știu că, în ciuda încurajărilor ei, Mutti i-a scris mai

târziu mătușii mele, întrebând-o dacă Zvi și cu mine formam un cuplu potrivit și exprimându-și temerile legate de nunta noastră.

> Cât timp nu e măritată, mi-e greu să cred că povestea poate deveni realitate... Mă voi simți însă copleșită de disperare când se va stabili într-o altă țară. Dar voi fi nevoită să-mi stăvilesc sentimentele și să sper că, în ciuda acestui sacrificiu imens pe care trebuie să-l fac, își va găsi fericirea...

Fără să-i cunosc temerile, eu mă desfătam în voie din cupa fericirii. M-am întors, bucuroasă, în Olanda, unde am început să încropesc un trusou de bază.

Pe 19 iulie 1952, ne-am unit destinele la primăria din Amsterdam, în fața mamei și a bunicii mele, a lui Otto și a câtorva prieteni, dar și a lui *Frau* Schloss.

Mama lui Zvi venise din Israel ca să participe la ceremonie și stătea cu noi în Merwedeplein, așteptând cu toții întoarcerea fiului ei din Anglia. El îmi spusese deja că mama lui nu era deloc încântată de vestea căsătoriei noastre și considera că nunta era o greșeală cumplită. Bunica se afla și ea la noi și, într-o seară, după ce toată lumea s-a dus la culcare, am intrat în camera doamnei Schloss ca să-i urez noapte bună.

— Ai catadicsit, în sfârșit, să vii să vorbim! mi-a spus ea, privindu-mă cu aversiune, în timp ce mă bombarda cu o listă lungă de motive pentru care n-ar trebui s-o despart de fiul ei drag.

A fost un moment cumplit de stânjenitor. Îmi dădeam prea bine seama că, acceptând să-i îndeplinească rugămintea mamei, Zvi a frânt inima familiei sale, dar nu puteam să trec nici peste comportamentul ei grobian.

În ziua nunții, mama și bunica mă priveau cu lacrimi de fericire în ochi, în timp ce soacra plângea în batistă. A urmărit ceremonia cu chipul contorsionat de durere, de parcă suferea de indigestie.

Din nefericire pentru noi, surprizele nu s-au oprit aici.

— Priviți! ne-a spus ea, fluturându-ne pașaportul pe la nas. Am obținut viza pentru Elveția, așa că pot să vin cu voi în luna de miere. Mi-am și făcut bagajele.

Trăgând adânc aer în piept, m-am dus val-vârtej în camera lui Zvi, spunându-i cu mânie în glas:

— Mama ta n-are ce să caute în luna noastră de miere! Și va trebui să i-o spui personal.

Sărmanul Zvi! După o discuție stânjenitoare, purtată între patru ochi cu mama lui, ne-am adunat cu toții ca să facem câteva fotografii de nuntă, apoi am pornit amândoi spre coasta olandeză, de unde am luat trenul spre Elveția, unde aveam să petrecem luna de miere.

Munții au fost mereu pentru mine un loc magic încă de când eram copil, și

abia aşteptam să-i cutreier alături de soţul meu.

În prima dimineaţă a călătoriei noastre, m-am urcat în cel mai apropiat telescaun, bucurându-mă de aerul proaspăt şi priveliştea magnifică. În timp ce telescaunul urca tot mai sus, lăsând în urmă pajiştile verzi, am descoperit cu stupoare că Zvi se ţinea strâns de bara de protecţie. Avea ochii închişi şi era ud de năduşeală.

— Ce-ai păţit? l-am întrebat.

— Nu pot să privesc în jos, mi-a răspuns. Când se termină?

Ajungând, în scurt timp, la capăt, am coborât din telescaun, uimită să aflu că Zvi avea rău de înălţime. În faţa noastră, o cărăruie şerpuitoare urca spre crestele înalte ale munţilor pe care mi-am dorit cu atâta ardoare să le explorez. Am pornit la drum, scăldată în razele toride de soare, oprindu-mă pe alocuri ca să culeg plantele pe care le adunam cândva împreună cu familia mea. De pe creste, vedeam văile ce se întindeau, maiestuoase, la poalele munţilor. Mă simţeam ca peştele în apă. Am realizat, în cele din urmă, că singurele zgomote pe care le auzeam erau cele scoase de bocancii mei şi am aruncat o privire în urmă. Unde era Zvi?

— Eva!... Eva! l-am auzit strigând.

L-am găsit ţinându-se strâns cu braţele de o stâncă imensă; stătea lipit de ea, sculptat parcă în piatră, şi tremura ca varga.

— Nu pot să merg mai departe, mi-a spus, întinzând mâna spre mine. Nu pot să merg nici înainte, nici înapoi. Va trebui să mă ajuţi.

L-am prins, uluită, de mână şi l-am condus încet pe cărăruie.

Mai târziu, pentru ca aventura noastră să se încheie cum nu se poate mai rău, am mâncat o tocană de miel, iar Zvi şi-a petrecut toată noaptea vomitând în chiuveta din dormitor.

— Mă simt îngrozitor, gemea el, ţinându-se de burtă, în timp ce eu stăteam pe întuneric în noaptea toridă de vară şi mă întrebam ce aveam să fac cu un soţ atât de ciudat.

Spre deosebire de cuplurile din ziua de astăzi, care locuiesc împreună ani buni înainte de a se căsători, noi nu ne cunoşteam prea bine, iar relaţia noastră era cât se poate de nevinovată. (Zvi credea că pruncii se năşteau din buricul mamei lor.) Căsătoria a fost o adevărată călătorie de iniţiere, presărată cu multe descoperiri, unele de-a dreptul năucitoare. Îmi imaginasem că Zvi semăna cu tata, pentru că aveau anumite trăsături în comun, şi că toţi bărbaţii erau înzestraţi cu energia, pasiunea, dinamismul şi personalitatea tatei. Credeam, de asemenea, că Zvi avea o fire sportivă, deoarece l-am văzut o dată curăţând o pereche de bocanci de munte pe fereastra dormitorului său – ce criteriu ca să accepţi o cerere în căsătorie! Începeam să înţeleg acum că poate, Zvi nu semăna deloc cu tata.

22
Un lanț indestructibil

Următoarea nuntă din familia noastră a avut loc un an mai târziu, când mama a devenit soția lui Otto. Mutti ne-a anunțat fericitul eveniment abia după încheierea ceremoniei și am înțeles imediat motivul: s-au căsătorit pe 10 noiembrie 1953, iar pe 11 noiembrie era ziua tatei. Mutti știa că data nunții ei mi-ar fi provocat multă amărăciune.

Otto locuia de câtva timp cu mama în Merwedeplein, dar, bântuiți amândoi de fantasmele trecutului, au hotărât să înceapă un nou capitol al vieții lor în Elveția, aproape de rudele rămase în viață ale lui Otto. Deși era hotărât să meargă până în pânzele albe ca să publice jurnalul lui Anne și să-i confere recunoașterea pe care o merita, războiul și pierderea familiei lăsaseră o amprentă puternică asupra psihicului și sufletului său. Plângea adesea, avea convulsii și suferea de o depresie profundă. Așadar, indiferent cât de mult iubea Otto Amsterdamul, îi era cu neputință să mai stea acolo.

Îi înțelegeam prea bine sentimentele; războiul și evenimentele ulterioare lăsaseră urme adânci și în sufletul meu.

După luna de miere, Zvi și cu mine am închiriat două camere într-o casă de lângă Anson Road, dar niciunul dintre noi nu era încântat de noua noastră locuință. Stăpâna casei era văduvă și avea două fiice nemăritate, proprietarele unui magazin de delicatese cu specific evreiesc, ce purta numele de Green's. Peste tot era mizerie, iar camerele erau întunecate și posomorâte. Aveam un dormitor mic și o sufragerie prevăzută cu o chicinetă, dar trebuia să ne spălăm vasele în baia comună, a cărei chiuvetă rămânea mereu murdară în urma celorlalți chiriași.

După căsătorie, respectând convențiile vremii, renunțasem la postul de la Woburn Studios, dar viața casnică mă deprima cumplit de tare, așa că Zvi a fost de acord să-mi caut un alt loc de muncă și să urmez niște cursuri ca să-mi umplu timpul.

Am depus numeroase CV-uri și, în așteptarea răspunsurilor, m-am înscris la o școală de arte și meserii ca să învăț arta țesutului și a fabricării mănușilor. Prima mea zi a fost un dezastru. La sfârșitul cursurilor, simțeam o nevoie imperioasă de a mă duce la baie, dar eram prea timidă ca să întreb pe cineva unde o puteam găsi. E greu de înțeles cât de nocivă poate fi timiditatea dacă n-ai suferit niciodată din această cauză, dar experiențele traumatizante petrecute la Auschwitz și pierderea lui Pappy și a lui Heinz mă împiedicau să vorbesc

cu oamenii. Simplul gând de a întreba unde se află toaleta mi se părea înspăimântător, așa că am strâns din dinți și am luat-o la fugă spre stația de autobuz. Nu era un drum lung, dar mi s-a părut o veșnicie până când autobuzul s-a urnit din loc. Am ajuns, în cele din urmă, la destinație și am țâșnit ca din pușcă spre casă, simțind agonia fiecărui pas. Am ajuns acasă exact la timp, dar, spre disperarea mea, cărbunarii tocmai aduseseră stocurile de cărbuni, iar pe atunci acestea erau ținute în baie.

— Îmi pare rău, scumpo, mi-a spus unul dintre ei, ridicând mâna. Va trebui să mai aștepți, căci mai avem puțină treabă.

Să mai aștept? Nici vorbă! Nu mai puteam să aștept nici măcar o secundă. M-am așezat pe zidul scund din grădină și, în ciuda eforturilor mele, n-am putut să mă abțin. M-am udat toată și, după plecarea cărbunarilor, am alergat pe scări, să mă schimb.

În seara aceea, i-am povestit lui Zvi chinul prin care trecusem și, deși s-a dovedit înțelegător, îmi dădeam seama că îșI privea cu stupoare soția atât de timidă în public, dar atât de sinceră și de directă între patru ochi. Am jurat, în lagăr, că nu voi mai juca niciodată rolul victimei, dar, zece ani mai târziu, afișam aceeași imagine, cel puțin în public – cea a unei fete molatice și sfioase, nicidecum a uneia îndrăznețe și sociabile, cum eram cândva.

La scurt timp după acest incident, mi s-a oferit un post pentru o perioadă de probă de două săptămâni la un studio foto din Victoria. După perioada de probă, mi s-a propus postul cu normă întreagă, dar știam că aveam să-l urăsc și nu voiam să-l accept. Ați putea crede că soluția era cât se poate de clară – aș fi putut să-i refuz, spunându-le că „postul nu mi se potrivește”. Aș fi putut să le spun că circumstanțele mele personale nu mai erau aceleași ca în perioada de probă. Aș fi putut să le resping propunerea sub un pretext oarecare. Dar nu puteam să fac nimic din toate astea, deși știam prea bine că nu voiam să-l accept. După multe clipe de zbucium, l-am rugat pe Zvi să sune la studio și să le spună că fusese detașat la Manchester, motiv pentru care trebuia să plecăm din Londra. Era o minciună elaborată pentru o problemă cât se poate de simplă.

Nu mi-am dovedit talentul nici în arta țesutului și nici în cea a fabricării mănușilor. Am reușit să fac o singură mănușă și să țes o eșarfă în nuanțe de roz și stacojiu, pe care i-am trimis-o soacrei mele, în Israel. „Culorile eșarfei îmi displac cel mai tare...”, mi-a scris ea, cu aceeași înverșunare ca întotdeauna.

— N-o să mai fac niciodată nimic pentru mama ta, i-am spus, indignată, lui Zvi, deși, ca să fiu sinceră, s-ar putea ca ea să fi avut dreptate.

Pentru că Zvi ocupa acum un post bine plătit în cadrul agenției Strauss Turnbull, voiam să ne luăm prima noastră casă. Imediat cum am avut resursele

necesare, ne-am cumpărat un mic apartament la parterul unei clădiri de pe Olive Road, unde ne-am amenajat și o grădină, plantând un măr pe care aveam să-l luăm cu noi când ne-am mutat din nou, măr ce produce și astăzi recolte îmbelșugate.

Din exterior, viața părea perfectă – eram doi tineri care își croiau un drum în lume – dar, în realitate, încă mă luptam cu efectele tardive, emoționale și fizice, ale experiențelor petrecute la Auschwitz.

Nici nu ne mutaserăm bine în Olive Road, când m-am trezit cu o febră moderată, ce refuza să cedeze, indiferent cât de mult mă odihneam. Mă simțeam rău aproape tot timpul. În final, în urma unor analize, am descoperit că aveam fibroză pulmonară și tuberculoză osteoarticulară. Era o veste cumplită, cu atât mai mult cu cât, la vremea aceea, aveai nevoie de luni sau poate chiar de ani întregi ca să te vindeci de tuberculoză.

Am fost trimisă la renumitul Royal National Orthopaedic Hospital din Stanmore, unde, timp de trei săptămâni, am făcut analize și radiografii, până într-o bună dimineață, când un doctor a venit la căpătâiul meu, spunându-mi că nu am tuberculoză și sunt liberă să plec. Eram încântată să părăsesc spitalul friguros și prost izolat, ce părea primitiv în comparație cu alte instituții medicale din Europa. Doctorul mi-a spus că fibroza pulmonară indica faptul că am suferit de o boală gravă cândva în trecut – probabil în lagăr.

Acesta nu era sfârșitul problemelor mele medicale. La scurt timp după ce m-am întors acasă, am descoperit că Auschwitz-ul purta vina unor consecințe mult mai dramatice.

Într-o zi ploioasă, tipic londoneză, m-am hotărât să țin un curs de geologie la Muzeul Național de Istorie. La sfârșitul cursului, tremurând ca varga sub burnița rece de afară, am traversat strada și am intrat într-o cafenea ca să beau o ceașcă de ceai. Așezându-mă la masă și așteptând comanda, am observat că un bărbat mai în vârstă de la o masă învecinată mă privea insistent. În cele din urmă, s-a aplecat spre mine, dregându-și glasul. „Oare ce avea de gând să-mi spună?” m-am întrebat în sinea mea. Dar în locul unui taifas jovial, m-a rugat să-l las să-mi citească viitorul în palmă. Deși știam că era o prostie, m-am lăsat mânată de curiozitate. Mi-am întors mâna și l-am lăsat să-și plimbe degetele peste palma mea.

— Mda, a început el, stând amândoi cu ochii pironiți asupra liniilor ce-mi prevesteau viitorul. Asta de aici ne spune că vei avea o viață lungă.

Era, fără îndoială, o veste bună.

— Dar stai puțin, că pe asta nu o disting prea bine, a continuat, cu glas șovăitor, încruntându-se și scrutându-mi mâna cu și mai multă ardoare. Linia asta ne spune dacă vei avea sau nu copii, dar nu e ușor de urmărit – nu-mi dau seama dacă vei avea sau nu o familie.

Nu m-am gândit niciodată până atunci că s-ar putea să nu am copii. Am strâns, înspăimântată, mâna. Imaginea familiei zugrăvite de Pappy ca un lanț indestructibil mi-a stăruit mereu în minte, iar gândul că s-ar putea să nu-i dăruiesc niciodată copii lui Zvi mi se părea insuportabil.

M-am dus acasă, cu ochii în lacrimi, și am trântit ușa în urma mea. Zvi stătea în sufragerie.

— Hai să nu mai cântărim lucrurile prea mult și să facem un copil chiar acum! i-am spus eu.

— De acord, mi-a răspuns, privindu-mă uimit. Dar credeam că vrei să mai aștepți până vom reuși să ne mutăm într-o casă mai mare.

— Nu. Trebuie să ne punem imediat pe treabă.

Un timp însă, profeția ghicitorului în palmă părea să se adeverească, Am încercat un an întreg să facem un copil, dar eforturile noastre păreau în zadar.

În cele din urmă, am făcut o programare la Elizabeth Garrett Anderson Hospital de pe Euston Road și, în timp ce stăteam în sala de așteptare, gândul că s-ar putea să nu avem niciodată copii îmi împovăra tot mai mult sufletul.

Doctorul mi-a confirmat cele mai cumplite temeri. Calvarul trăit la Auschwitz îmi provocase un dezechilibru hormonal, iar organismul meu nu mai funcționa cum trebuie. Am urmat un tratament hormonal și am așteptat să se întâmple o minune – dar în zadar.

Cu timpul, am început să mă afund într-o tristețe fără margini, astfel că, în toamna anului 1955, Zvi mi-a sugerat să le facem o vizită mamei și iui Otto în Norvegia, ca să ne alungăm gândurile negre. Pe atunci, Norvegia nu era o destinație turistică de talie internațională, așa că ne-am bucurat în tihnă de frumusețea fiordurilor și a cascadelor, încercând, fără succes, să vorbim cu localnicii în engleză, delectându-ne cu carne de ren și cutreierând locurile cu autobuzele din oraș. În ciuda problemelor mele, am reușit să mă relaxez și să mă bucur de vacanță, iar când ne-am întors la Londra, am descoperit că ciclul îmi întârziase. Eram, în sfârșit, însărcinată.

În pofida experiențelor cutremurătoare pe care destinul mi le presărase în cale, sarcina și nașterea erau încă un mister pentru mine.

În primele luni, m-am simțit îngrozitor de rău, vomând doar la simplul miros de mâncare. Într-o seară, servindu-l pe Zvi cu o tocană, am vomitat chiar pe podeaua de lângă masă imediat cum am ridicat capacul de pe oală și am simțit mirosul mâncării.

— Ce faci? a început să strige Zvi. Vomiți în farfuria mea!

Orbită de mânie, am luat capacul voluminos și l-am lovit cu putere în cap, lăsându-l aproape fără suflare. Deși eram timidă în public, cu Zvi eram extrem de temperamentală și nu îi ascundeam asta.

După cele nouă luni de sarcină, am ajuns la o maternitate din City of

London, fără să știu prea multe despre venirea pe lume a pruncilor.

Mutti și Zvi au venit cu mine în ambulanță, dar, respectând procedurile din acele vremuri, au rămas la ușa spitalului.

Pe atunci, însoțitorii femeilor însărcinate nu aveau voie în incinta maternității, iar eu îi priveam disperată la gândul că aveam să rămân singură.

— Veniți mâine! le-a spus asistenta, pe un ton sec, apucându-mă cu fermitate de cot și îndrumându-mă pe holul spitalului.

— Seamănă cu un miel dus la tăiere, a spus Mutti, supărată, strângându-l pe Zvi de braț.

Asistenta m-a condus într-un salon, unde mi-a spus să mă întind în pat și să stau cuminte. M-am supus fără crâcnire, întrebându-mă ce avea să se întâmple mai departe. Am simțit deodată o durere copleșitoare și am scos un țipăt sfâșietor.

Ușa salonului s-a deschis și în prag a apărut asistenta.

— Nu mai face atâta gălăgie! mi-a spus ea. Mai ai încă ore bune de așteptat până îți vine sorocul, a adăugat, închizând ușa în urma ei.

În toiul nopții, sfâșiată de dureri atroce, țipam fără încetare, cu mâinile încleștate pe abdomen, convinsă că trăiam cea mai cumplită experiență din viața mea, pe care numai o nebună ar fi putut să și-o dorească cu atâta ardoare. Dar în clipa în care pruncul a venit pe lume, m-am răzgândit. Nu era o frumusețe ieșită din comun, cu atât mai mult cu cât avea icter, dar când mi-am ținut fetița în brațe, am înțeles că acesta era momentul pe care îl așteptam.

— Sunt pregătită să mai fac pe loc încă un bebeluș, i-am spus asistentei, care credea, probabil, că am luat-o razna.

Am hotărât s-o numim Caroline Ann. În următoarele luni, fetița s-a transformat într-o frumusețe rară, cu ochi ageri și strălucitori și părul negru ca abanosul. Apariția lui Caroline a însemnat o schimbare fundamentală în viața mea, credea Zvi, și nu se înșela, căci îmi umplea viața de bucurie. Indiferent cât de întunecat este trecutul, nașterea unui prunc întruchipează imaginea optimismului desăvârșit.

Trăiam acum un nou capitol din viața mea, presărat de grijile și temerile unei proaspete mămici. Am realizat imediat că micul nostru apartament nu era suficient de spațios pentru toți trei, așa că am cumpărat o casă mai mare în Edgware, o suburbie londoneză. Casa trebuia renovată în totalitate, deoarece fusese rechiziționată de armată în timpul războiului. Otto ne-a oferit un împrumut pentru plata în avans a casei, ajutându-ne să ne mutăm imediat și să începem lucrările de renovare.

Trate temerile mele legate de căsătorie s-au dovedit neîntemeiate. Zvi nu era doar un soț tandru și de nădejde, ci și un tată dedicat și devotat; își adora fetița și petrecea ore întregi jucându-se cu ea și schimbându-i scutecele.

Pregătea chiar și micul dejun, în fiecare dimineață, pentru chiriașul nostru, în timp ce eu o hrăneam în tihnă pe Caroline. Slavă Domnului că am acceptat să-i devin soție, căci nu-mi imaginez cum ar fi fost viața mea fără el.

Pe atunci, Edgware părea mai degrabă un cătun englezesc, nicidecum o suburbie londoneză, și, deși îmi plăcea atmosfera lui liniștită, mă simțeam deseori mult prea singură. Ziua, casa era goală și tăcută, iar străzile, pustii și liniștite. Zvi mi-a sugerat să lucrez din nou ca fotograf, dar eram mult prea timidă ca să interacționez cu clienții.

Când Mutti și Otto au venit în vizită la noi, i-am înfățișat mamei planul meu, iar ea a preluat imediat frâiele problemei. Pe vremea aceea, femeile își lăsau copiii afară, în cărucioare, pe pajiștea din fața casei, ca să se bucure de aerul curat. Mama a pornit din casă în casă și, oriunde vedea câte un cărucior afară, le întreba pe proaspetele mămici dacă erau de acord să le fac fotografii copiilor lor. Am primit, în curând, prima comandă, punând astfel bazele unei afaceri promițătoare cu fotografii înfățișând prunci și copii mici, fotografii pe care le developam într-un șifonier de la parter, transformat în cameră obscură. Eram un fotograf talentat, cu multă experiență profesională, căruia îi lipsea însă încrederea în propriile abilități.

Dezastrul a survenit în momentul în care am abordat fotografia de nuntă. Am acceptat, încântată, propunerea de a face fotografii la nunta unui profesor din partea locului și am muncit din greu toată ziua, având grijă să surprind momentele cele mai frumoase. În anii ‘50, nunta reprezenta cel mai important eveniment din viața unui cuplu. Vă puteți imagina, așadar, groaza pe care am simțit-o când am intrat în camera obscură ca să developez pozele și am descoperit că filmul era complet gol – nu captasem nici măcar o singură imagine.

Cu gândurile învolburate și sufletul răvășit, n-am închis un ochi toată noaptea, încercând, în zadar, să găsesc o soluție. Trei săptămâni mai târziu, proaspeții însurăței m-au sunat ca să mă întrebe când aveau să primească fotografiile.

— Nu știu cum să vă spun..., am îngăimat eu, trăgând adânc aer în piept. Îmi pare rău să vă anunț că a avut loc un accident și am pierdut toate pozele...

Am strâns cu putere receptorul în mână, așteptând furtuna de la celălalt capăt al firului. În locul acesteia, s-a așternut o tăcere mormântală. După câteva secunde bune, am început să mă întreb dacă interlocutoarea mea a înțeles ce i-am spus.

— O, Doamne! mi-a răspuns, în cele din urmă, încordată, dar politicoasă. Păcat... Dar cum nu mai avem ce să facem, o lăsăm baltă.

Mai târziu, m-am așezat lângă Zvi, încă uluită de cele întâmplate.

— Îți imaginezi ce-am fi pățit dacă ar fi fost o nuntă evreiască? l-am

întrebat.

Ne-am privit, cu sprâncenele ridicate, imaginându-ne reacția emoțională pe care ar fi provocat-o un incident de acest gen. Englezii erau niște oameni ciudați, dar plăcuți, care știau să-și stăpânească foarte bine sentimentele.

Le agream personalitatea excentrică, bunele maniere, răbdarea și antipatia profundă pe care o nutreau față de noțiunea ele autoritate, refuzând cu încăpățânare să facă tot ce li se spune. (Din acest punct de vedere, se deosebeau cu totul de nemți.) Cu toate acestea, mi-era greu să înțeleg firea rezervată a britanicilor.

Atât timp cât rămâneam o persoană timidă, era evident că nu aș fi reușit niciodată să-mi fac o prietenă din rândul englezoaicelor. Cum deja o adusesem pe lume pe Jacky, cea de-a doua fiică a noastră, petreceam multe ore vorbind cu copiii din parc sau de pe malul lacului din împrejurimi. În timpul plimbărilor mele, am observat că o doamnă frecventa aceleași locuri ca și mine și speram să intru în vorbă cu ea. Mi-a trebuit însă mult timp ca să-mi iau inima în dinți și s-o abordez, căci, în ciuda „discursurilor" pregătite cu mult înainte, îmi pierdeam curajul în ultimul moment și plecam fără să-i vorbesc.

Într-o zi, am apelat la serviciile unei bone ca să plec în oraș și, când am ieșit din casă, am văzut că și vecina mea se pregătea de plecare. Am urmărit-o până în stația de autobuz, concepându-mi discuția în minte, dar când am văzut autobuzul în depărtare, m-a cuprins o spaimă cumplită. M-am așezat la coadă în spatele ei. Autobuzul a oprit în stație, ușile s-au deschis și posibila mea prietenă s-a urcat. Dacă aveam de gând s-o abordez, trebuia s-o fac atunci ori niciodată, dar nu reușeam să-mi iau inima în dinți și să mă urc în autobuz. M-am ascuns, în schimb, în spatele unui copac și am rămas acolo până când mașina a plecat din stație. Eram o cauză pierdută.

Din fericire, reușisem să-mi fac o bună prietenă. La scurt timp după nașterea lui Caroline, am cunoscut-o pe Anita, care devenise și ea mamă de curând. Am rămas prietene până în ziua de astăzi. Petreceam multe ore împreună pe malul lacului din Edgware, legănând pruncii în cărucioare, depănând amintiri și vorbind despre viața noastră. Eram destul de apropiate, dar nu mă așteptam ca Anita să mă însoțească în noul capitol din viața mea pe care aveam să-l încep în Elveția. Pentru un timp ne-a fost alături, totuși.

Zvi a primit propunerea de a lucra la Zürich pentru o bancă israeliană. Postul reprezenta o avansare pentru el, dar eu nu voiam să mă mut și s-o iau de la capăt într-o altă țară. Mi-a promis că vom închiria casa și ne vom întoarce peste câțiva ani, așa că, în final, am acceptat. Nu mă bucuram deloc să plec din Edgware ca să trăiesc iar pe continent (în ciuda perspectivei ispititoare de a schia la sfârșit de săptămână). Mă consolam însă cu gândul că

voi fi din nou aproape de Mutti și de Otto, chiar dacă știam că erau ocupați până peste cap cu publicarea *Jurnalului Annei Frank.*

23
Otto și Fritzi

Am întrebat-o odată pe mama cum putea să fie atât de fericită şi de îndrăgostită de Otto când avusese o căsnicie atât de frumoasă alături de tata. Nu voiam să rămână singură tot restul vieții, dar, dacă mă gândeam bine, nimic nu putea rivaliza cu fericirea și cu armonia vieții noastre de familie şi nimeni nu l-ar fi putut înlocui pe Pappy, o personalitate atât de marcantă şi de dominantă.

Mutti mi-a explicat că erau doi bărbați complet diferiți, care i-au ieşit în cale în momente cu totul diferite.

— Evi, când eram tânără, tatăl tău a fost soțul ideal pentru mine, mi-a spus ea. Era răvăşitor şi captivant şi lua toate deciziile în numele nostru. Viața alături de el era o mare aventură, căci nu ştiam niciodată ce avea să se întâmple a doua zi. Relația cu Otto este cu totul diferită. Semănăm mult mai bine. Discutăm, ne sfătuim şi luăm decizii împreună. Tatăl tău a fost soțul ideal pentru mine în tinerețe, iar Otto este soțul ideal pentru mine acum, când mă aflu între două vârste. Am suferit mult amândoi şi ne înțelegem de minune, a adăugat apoi.

Argumentele ei erau perfect întemeiate, dar simțeam încă o strângere de inimă când vedeam cât de mult se iubesc. Nimeni nu putea să-i ia locul lui Pappy în sufletul meu, dar trebuie să spun că Otto a fost un tată vitreg extraordinar şi un bunic tandru şi iubitor pentru copiii mei. Le ținea fotografiile în portmoneu, arătându-le altor oameni cu mândrie şi încântare.

Zvi şi cu mine aveam acum trei fete – Caroline, Jacky şi Sylvia, care s-a născut în Elveția. În fiecare an, Mutti şi Otto le luau pe rând la ei ca să le cunoască pe fiecare în parte. Sărbătorile şi Crăciunul le petreceam întotdeauna împreună cu toată familia.

Fiind pasionată de schi, abia aşteptam să petrecem vacanțele de iarnă în Alpi. Cum îmi plăcea uneori să dorm până mai târziu, nu eram deloc încântată când Mutti şi Otto ne trezeau dis-de-dimineață, bătând cu bastonul în podea şi spunându-ne cu glas vesel că era timpul să ne sculăm.

Otto rămăsese neamț până în măduva oaselor şi nu-i plăcea să-i vadă pe cei din jur lâncezind în pat.

— Se cunoaşte că a fost în armata germană, bombănea Zvi, referindu-se la faptul că Otto servise în armata imperială germană în timpul Primului Război Mondial. (Nu-i plăcea, nici firea mea dezordonată; când am stat împreună la

Londra, după ce ne-am mutat din Elveția, își punea salopeta de lucru și făcea curățenie în garaj sau în grădină.)

Vara, Otto și Mutti veneau la noi ca să petrecem împreună vacanțele la mare, mai întâi în Cornwall și apoi, ani mai târziu, în Toscana. Ne jucam cu fetele pe plajă, făceam exerciții de gimnastică și înotam cu toții în mare.

Căsătoria cu Mutti conferise un nou sens vieții lui, după cum avea să-i explice unei tinere care-i creionase portretul, bazându-se pe faptele sale din perioada războiului și pe cele imediat următoare.

> Toate aceste lucruri s-au întâmplat cu douăzeci și șase de ani în urmă și, deși această perioadă a jucat un rol important în viața mea, lăsând o amprentă de neșters asupra sufletului meu, am fost nevoit să merg mai departe și să-mi clădesc o nouă viață... Trebuie să mă vezi, așadar, nu doar în postura tatălui lui Anne Frank, rol zugrăvit în carte și în piesa de teatru cu același nume, ci și în postura unui bărbat care își iubește nepoții și noua viață de familie.

Își adora cu adevărat familia și nepoatele, învățându-le să patineze în Elveția, organizând jocuri de Anul Nou și dăruind cadouri tuturor copiilor din stațiune. Le-a cumpărat fetelor noastre o bicicletă în timpul unei vacanțe petrecute în Italia și le-a însoțit apoi pe jos pe drumurile colbuite în timp ce ele învățau s-o folosească.

Jacky povestește cum Otto le depăna povești în Edgware, „povești atât de captivante, încât abia așteptam să le aflu continuarea".

Cu toate acestea, rândurile sale așternute mai sus reprezintă doar o parte din adevărul mult mai complex. Viața noastră a fost mereu bântuită de fantasmele trecutului, iar succesul *Jurnalului Annei Frank* trezea la viață și umbrele celor dispăruți, conferindu-le, mai ales lui Anne", un rol important, adesea devastator, în existența noastră.

Otto și Mutti au petrecut mai bine de treizeci de ani ocupându-se de publicarea sau de punerea în scenă a jurnalului, iar mai târziu de administrarea Fundației „Anne Frank" (casa memorială și muzeul) din Amsterdam și a Fundației „Anne Frank" din Elveția, răspunzând în același timp unui volum imens de corespondență din întreaga lume.

Locuind mai întâi în micul apartament din mansarda casei surorii lui Otto din Basel și apoi în casa lor din Birfselden, Otto și mama petreceau ore întregi, încercând să răspundă tuturor scrisorilor primite. *Jurnalul Annei Frank* atingea corzile sensibile ale cititorilor, mai ales ale celor tineri, iar Otto era hotărât să le răspundă fiecăruia în parte. Se plimba de colo colo prin birou, citind scrisoarea unei fete de șaptesprezece ani din California, care îi spunea că părinții ei nu o înțeleg.

— Ce crezi că ar trebui să-i răspundem? o întreba pe mama, care stătea,

adâncită în gânduri, în fața mașinii de scris.

În 1963, Otto, împreună cu un grup de susținători, a reușit să salveze de la demolare și să cumpere clădirea din Prinsengracht numărul 263, înființând acolo Casa Anne Frank din Amsterdam. S-a implicat cu trup și suflet în administrarea și conducerea organizației, controlând chiar și activitatea personalului. El și Mutti veneau în Olanda cel puțin o dată pe lună ca să verifice cum se desfășurau lucrurile.

Otto se ocupa, de asemenea, de aspectele legate de publicarea Jurnalului în diverse țări, ducând, în același timp, o luptă crâncenă cu scriitorul american Meyer Levin pentru drepturile de autor ale piesei de teatru bazate pe jurnal. Toate acestea au lăsat o amprentă puternică asupra psihicului, și așa fragil, al lui Otto.

Meyer Levin l-a cunoscut pe Otto la scurt timp după apariția primelor ediții ale jurnalului și a scris o piesă de teatru cu același nume, care a fost pe placul lui Otto. Piesa înfățișa evenimentele descrise de Anne, punând accentul pe moștenirea ei evreiască. Regizorii de teatru se temeau însă că era mult prea tristă pentru public, motiv pentru care refuzau s-o pună în scenă. Ca urmare, Frances Goodrich și Albert Hackett, scenariștii filmelor *The Thin Man, Tatăl miresei* și *Șapte mirese pentru șapte frați,* au scris o versiune a piesei lui Levin mult mai edulcorată și cu mai puține accente evreiești.

Relația de prietenie dintre Otto și Meyer Levin s-a deteriorat, iar Levin l-a purtat pe Otto prin tribunale ani de-a rândul. Cazul i-a implicat pe toți cei care au avut tangență cu Meyer sau cu Otto, printre care și Eleanor Roosevelt, ducând la o dispută de proporții, cu accente de vendetă. Levin scria acuzații dure în ziarele din țările pe care Otto urma să le viziteze.

„Purtarea ta va întruchipa pentru totdeauna imaginea răului suprapusă peste cea a binelui și simbolul trădării unui tată care a măsluit cuvintele fiicei”, i-a scris Levin lui Otto în ianuarie 1960.

Saga piesei i-a distrus viața lui Meyer Levin. După moartea sa, fiica lui Levin a scris că, în disputa cu Otto, „tatăl ei își pierduse busola morală”. Eu nutream însă o oarecare simpatie pentru Meyer Levin, în ciuda greutăților presărate în calea lui Otto. Piesa lui era mult mai bună, iar acuzațiile sale potrivit cărora soții Hackett și Lillian Hellman au tras niște sfori pentru a împiedica punerea ei în scenă conțineau, fără doar și poate, un sâmbure de adevăr. În ansamblu, cazul reprezintă un exemplu revelator al sentimentelor aprinse și poate chiar a nebuniei stârnite de moștenirea lui Anne Frank – o moștenire ce avea să-mi influențeze și mie viața, mai ales după ce-am început să-mi expun experiențele în public.

Pe lângă luptele supărătoare purtate prin tribunale cu Meyer Levin, Otto era, de asemenea, implicat în numeroase alte procese legale împotriva celor cu

vederi antisemite și a celor care negau Holocaustul, punând la îndoială veridicitatea jurnalului sub pretextul unei scrieri false, ce purta fie semnătura lui Otto, fie pe cea a lui Meyer Levin.

În 1959, Otto, împreună cu două edituri, a intentat un proces în Germania împotriva lui Lothar Stielau și Heinrich Buddeberg, care susțineau că jurnalul era un fals. Trei experți au fost trimiși la Basel ca să analizeze jurnalul, declarându-i, în final, autenticitatea. Procesul a continuat până în octombrie 1961, când avocații lui Stielau au anunțat că acesta își retrăgea acuzațiile, „neavând niciun temei în sprijinul afirmației că jurnalul era un fals".

De-a lungul anilor, Otto a fost nevoit, în repetate rânduri, să apeleze la justiție ca să apere autenticitatea jurnalului. Unul dintre cele mai cunoscute procese este cel din 1976, intentat lui Robert Faurisson, un contestatar al Holocaustului. În urma verdictului juraților, editorul lui Faurisson, Heinz Roth din Frankfurt, a primit interdicția de a mai publica pamflete ce negau veridicitatea jurnalului.

Aceste lupte legale îndelungate, însoțite de obicei de creșterea numărului de scrisori cu caracter antisemit și a atacurilor la persoană, l-au epuizat pe Otto. Ultimul proces a avut urmări cu totul neașteptate în momentul în care Otto a fost informat de sosirea unei alte echipe de experți din Germania cu scopul de a analiza toate materialele pe care le deținea cu privire la Anne.

Otto, de-acum bătrân și bolnav, a interpretat cuvânt cu cuvânt această înștiințare și i-a dat lui Cor Suijk, unul dintre cei mai buni prieteni ai săi, câteva pagini rămase nepublicate din jurnal. Otto considera, probabil, că acele pagini conțineau informații intime, iar prin hotărârea de a i le oferi lui Suijk le transmitea autorităților germane faptul că le preda astfel toate materialele deținute, fără să le dezvăluie însă secretul acestora.

Nu știu dacă intenția lui era de a-i ceda pentru totdeauna paginile lui Suijk. Otto supraveghea cu minuțiozitate fiecare detaliu în parte din procesul de publicare a jurnalului și îi plăcea să țină totul sub control. Tind să cred că n-ar fi vrut ca aceste pagini să ajungă sub ochii publicului larg, chiar dacă încasările obținute din vânzări puteau finanța activitățile caritabile organizate în numele promovării jurnalului în Statele Unite.

Cele cinci pagini conțineau gândurile lui Anne despre căsnicia părinților ei, precum și părerea că Otto nu o iubise niciodată cu adevărat pe mama ei. Rândurile așternute pe hârtie îi trădau propria conștientizare sexuală, dar și scepticismul legat de părerile tatălui ei potrivit cărora toți nemții erau naziști, pe care le considera complet neîntemeiate. Aceste pasaje n-au schimbat cu nimic conținutul jurnalului, iar eu și Mutti am regretat amarnic publicarea lor și nebunia stârnită ulterior.

Succesul jurnalului a avut, totodată, și aspecte pozitive, oferindu-ne ocazia

de a cunoaște oameni minunați și generând evenimente impresionante. În călătoriile lor, Otto și Mutti descopereau cu uimire înrâurirea covârșitoare pe care moștenirea lui Anne o exercita asupra lumii întregi. Mulți dintre cei impresionați profund erau tineri obișnuiți, dar au fost și personalități marcante ale vremii, printre care John F. Kennedy, pe atunci senator al Statelor Unite, cu o carieră promițătoare în politică și căruia îi datorăm punerea în scenă a piesei, în scop caritabil, în New York. Ajuns mai târziu președinte, i-a cerut secretarului de stat pentru muncă să depună o jerbă de flori la casa memorială din Amsterdam.

Otto și Mutti au avut prilejul să facă o fotografie alături de Audrey Hepburn, propusă pentru rolul lui Anne din filmul cu același nume. Actrița copilărise în Olanda în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și fusese profund afectată de deportarea evreilor, dar, în cele din urmă, a refuzat rolul, susținând că ar fi fost o experiență mult prea copleșitoare pentru ea. S-a declarat mereu impresionată de jurnalul lui Anne, iar ani mai târziu, a participat la un spectacol muzical pe scena Teatrului Barbican din Londra, unde a citit pasaje din jurnal. Întâlnind-o în culise, ne-am îmbrățișat cu drag și am izbucnit amândouă în plâns.

— Ai readus-o pe Anne la viață, i-am spus, gâtuită de emoție.

Jurnalul Annei Frank a generat un simț extraordinar al responsabilității, obligându-i pe Otto și pe mama să se dedice cu trup și suflet misiunii lor, astfel încât moștenirea lui Anne să fie protejată și transmisă generațiilor viitoare așa cum se cuvine. Duceau un trai cumpătat, evitând să meargă cu taxiul și alegând meniuri cât se poate de simple.

— Banii pe care îi câștigăm sunt banii lui Anne, spunea Otto, hotărât să nu permită nimănui să ducă o existență luxoasă pe seama jurnalului.

Uneori, mi se părea însă mult prea exagerat. Dacă ieșeam să luăm masa cu admiratorii lui Anne Frank, Otto le plătea meniul, fără să facă asta niciodată pentru mine sau pentru Zvi. Voia să fie corect.

Cu toate acestea, recunoaște că a fost nedrept într-o singură privință. În agendele și în corespondența purtată înainte de publicarea jurnalului vorbește deseori despre ambele copile, fără să facă vreo diferență între Anne și Margot. Poate că a preferat-o pe una în detrimentul celeilalte, așa cum fac mulți părinți, dar nu există nicio dovadă în acest sens. Scrie adesea despre Margot, despre pasiunile și personalitatea ei. După succesul jurnalului însă, gândurile sale se îndreaptă numai spre Anne, pomenindu-le doar rareori pe Margot sau pe Edith, prima lui soție, și numai corelate cu Anne.

Jurnalul și moștenirea lui Anne i-au acaparat întreaga existență și – deși era amabil cu toată lumea – își pierdea interesul față de cei care nu se declarau „fanii” lui Anne Frank.

Când stătea la noi, invoca adesea numele lui Anne, dând-o ca exemplu copiilor mei: „Anne n-ar fi făcut niciodată asta...”, spunea el dacă fetele făcuseră vreo năzbâtie sau dacă ar fi trebuit, în opinia lui, să se poarte cu totul altfel. Pomenindu-i mereu numele în fața copilelor mele, încerca să-i mențină vie amintirea, lucru pe care îl înțeleg prea bine, dar câteodată devenea enervant. Se întâmpla ca uneori să le strige „Anne”.

Sylvia, mezina noastră, voia să dorm cu ea în pat ori de câte ori ne duceam în vizită la Mutti și la Otto, deoarece se simțea bântuită de o prezență „fantomatică”.

„Cu multe săptămâni înainte de vizita noastră, gândul de a le trece pragul mă înspăimânta din cale-afară”, povestește ea. „Apartamentul părea un muzeu, iar Basel devenise în imaginația mea «un oraș al fantomelor».”

Copilele mele îl considerau pe Otto bunicul lor, dar își doreau ca el să joace cu adevărat acest rol.

„Ne-a învățat să patinăm și să mergem pe bicicletă”, spune Sylvia, „dar am simțit mereu o barieră între noi. Am știut întotdeauna că ne aflăm pe locul al doilea în viața lui Mutti și a lui Otto, după Anne Frank. Poate că eu am fost cea care a pus această barieră, dar ne-a făcut mereu să credem că trebuie să ne ridicăm la nivelul lui Anne.”

Trebuie să recunosc că apariția lui Otto a însemnat o schimbare dramatică în viața noastră, conferindu-ne bucurii și împliniri inimaginabile. Când mă simțeam pierdută într-o lume cu totul străină, mi-a întins de nenumărate ori o mână de ajutor, călăuzindu-mă cu blândețe spre noi destinații. Încercam deseori să-i înțeleg freamătul lăuntric la gândul că eu trăiam în timp ce fetele lui pieriseră în lagăr, dar pot spune cu mâna pe inimă că nu mi-a dat niciodată de înțeles că mi-ar purta pică. Mi-a arătat dragoste și tandrețe ca și cum aș fi fost fiica lui.

Dacă cineva îmi stârnea resentimente, acela nu era Otto, ci Mutti. Când Otto ne-a oferit avansul pentru casa din Edgware, ne-a rugat să le rezervăm, lui și mamei, camera din față pentru vizitele la Londra. Petreceau câte trei luni pe an la noi, sejururi pe care le așteptam cu nerăbdare, făcându-mi planuri să mă duc la cumpărături sau să iau masa cu Mutti. Mă supăram, evident, când îmi vedeam planurile năruite pentru că voiau să răspundă la niște scrisori sau să rezolve alte probleme legate de jurnal. Făceam rezervare la un restaurant sau îmi plănuiam un „raid” prin magazinele din oraș și vedeam cum orele dimineții trec una câte una, iar Mutti și Otto analizează scrisori după scrisori.

— Ați terminat? o întrebam pe mama, văzând cum ora mesei îmi scapă printre degete.

— Mai avem încă o scrisoare, îmi răspundea ea. Mai e încă timp de cumpărături.

Și orele treceau, prânzul se pierdea, iar eu mă duceam din nou să-i deranjez.

— Trebuie să ne grăbim, îi spuneam eu.

Mutti îi arunca o privire lui Otto și el îmi arăta cu mâna maldărele de scrisori rămase încă fără răspuns, iar planurile mele se duceau din nou pe apa sâmbetei.

Mama punea mereu pe primul loc relația ei cu Otto, iar eu îmi doream uneori să-mi acorde mai multă atenție.

În 1968, am descoperit cu uimire că eram din nou însărcinată, dar sarcina s-a dovedit dificilă încă de la bun început. Pentru că sufeream de colită, m-am dus să consult un doctor, care m-a supus unor investigații extrem de dureroase.

În noaptea aceea, am pierdut sarcina și am ajuns de urgență la spital, în timp ce fetele au rămas în grija bunei mele prietene, Anita. Zvi era plecat cu afaceri în Israel, unde trebuia să stea câteva săptămâni, dar Mutti și Otto aveau să se întoarcă în curând dintr-o călătorie în Danemarca. Am stat în spital câteva zile cu gândul la copilele rămase acasă. Mă aflam într-un moment când aveam o nevoie disperată de mama.

— Vino să stai cu mine, Mutti! am rugat-o la telefon. Am nevoie de tine.

— E dificil, mi-a răspuns ea. Știi că trebuie să mai rămânem câteva zile aici. Totul e deja planificat. Cum aș putea să-l las singur pe Otto?

A venit trei zile mai târziu, după încheierea vizitei în Danemarca. O, ce n-aș fi dat ca măcar atunci să mă fi pus pe primul loc!

În ciuda resentimentelor mele create de acest incident, am petrecut multe clipe frumoase împreună. Sărbătoream întotdeauna aniversarea mea, a lui Otto (care avea loc imediat după a mea, pe 12 mai) și pe cea a soțului mătușii Sylvi în aceeași zi, prilej cu care dădeam o petrecere de pomină. Copiii compuneau și interpretau scheciuri sau spuneau glume spre deliciul lui Mutti, care îi acompania cu râsul ei puternic și răsunător.

În 1980, când a împlinit 90 de ani, Otto a început să manifeste primele semne de boală, deși până atunci n-a avut niciodată probleme grave de sănătate. „Nu sunt bolnav”, le spunea el oamenilor, „sunt doar obosit.”

Nu avea de unde să știe că un doctor îi spusese lui Mutti, cu câteva luni în urmă, că suferea de o formă gravă de cancer și nu mai avea mult de trăit.

I-am vizitat în primăvara și în vara anului 1980 și am văzut cum boala își punea tot mai mult amprenta asupra lui Otto. Se bucura încă la fel de mult de compania celor din jur, dar, simțindu-se din ce în ce mai slăbit, nu putea să primească mai multe vizite deodată. Era tras la față și avea pielea aproape cadaverică. În ciuda eforturilor sale, în ultimele săptămâni nu se mai putea ridica din pat, iar Mutti îl ajuta să mai facă vreo câțiva pași prin apartament.

Prietenii o sfătuiau să-l trimită la spital, dar ea nici nu voia să audă, insistând să-l îngrijească acasă. Spre sfârșit, pentru că suferea de pleurezie, a fost internat în spital.

A murit pe 20 august sub ochii lui Mutti, care-i stătea la căpătâi.

Otto Frank a devenit o figură paternă pentru mulți dintre cititorii jurnalului, fiind, de asemenea, și un binefăcător dornic să răspândească în lume mesajul toleranței și al înțelegerii. Moartea sa a stârnit valuri de condoleanțe, iar cei de la Fundația „Anne Frank” din Olanda s-au gândit chiar să închirieze un avion pentru oamenii care doreau să participe în număr mare la funeralii.

Respectându-i dorința, Otto a fost incinerat după o slujbă religioasă simplă, lucru contrar tradiției iudaice, apoi am organizat o ceremonie comemorativă, unde Mutti a pus înregistrarea unui interviu acordat de Otto, oferindu-le oamenilor șansa de a-i asculta cuvintele. Vocea lui calmă răsuna în casa lor mică precum o prezență nepământeană, care cunoștea rolul pe care avea să-l joace în istorie.

În timpul ultimei lui vizite în Olanda pentru a comemora ziua de naștere a lui Anne de pe 12 iunie, a primit cu încântare din mâinile reginei Beatrix cea mai înaltă distincție a țării – *Orde van Oranje-Nassau.* Era un tribut pe măsura strădaniilor și faptelor sale publice, dar prietenii și familia deplângeau nu doar pierderea unei personalități de renume, ci și pe cea a unui om simplu. Eu, Zvi și fetele noastre îi duceam cumplit de mult dorul, dar mama se simțea cu totul pierdută fără el.

— Viața mea s-a sfârșit, spunea ea, privindu-i portretul din sufragerie. De ce m-ai părăsit, Otto?

A reușit să păstreze moștenirea trecutului, trăind în același timp în prezent. „Nu mă întorc niciodată pe același drum”, i-a spus cândva unei tinere, o admiratoare a lui Anne Frank, conducând-o cu pași repezi spre următoarea stație de tramvai, fără să se uite nicio clipă înapoi.

24
Noi începuturi

Nimic nu te face să reflectezi mai mult asupra propriei vieţi ca momentul împlinirii vârstei de cincizeci de ani. Chiar dacă acest prag nu reprezintă un catalizator menit să genereze schimbări majore pe plan personal, nu poţi să nu priveşti înapoi şi să te gândeşti de unde ai plecat şi unde ai ajuns. Pe 11 mai 1979, când am împlinit cincizeci de ani, am sărbătorit cu toată familia şi Mutti mi-a dăruit un discurs presărat cu iubire şi tandreţe.

În povestea ei aşternută cu migală pe hârtie, îmi descrie copilăria, pomenind doar în treacăt experienţele din timpul războiului (care n-ar fi făcut altceva decât să întristeze auditoriul) şi susţinând, în paragrafele menţionate deja, că mă adaptasem perfect de bine vieţii postbelice din Amsterdam. Vorbeşte apoi despre căsnicia mea cu Zvi, despre cele trei fiice ale noastre, despre viaţa din Elveţia, despre cea din Anglia şi despre magazinul meu de antichităţi.

Una dintre cele mai mari bucurii – cea de a deveni bunică – se lasă încă aşteptată, dar, rezumând povestea mamei, am avut deja parte de o viaţă plină. Am avut multe dintre lucrurile pe care şi le doreau femeile din generaţia mea – o căsnicie fericită, care a trecut testul timpului (spre deosebire de multe altele pe care le-am văzut năruindu-se), am trei fiice sănătoase şi sclipitoare, un venit substanţial care ne-a asigurat un trai tihnit, o casă frumoasă, o identitate şi o profesie ce-mi defineau personalitatea – mai întâi, ca fotograf şi apoi ca anticar.

Cu toate acestea, firele nevăzute ale Holocaustului, traumele trăite la Auschwitz şi durerea pierderii lui Pappy şi a lui Heinz se împleteau în tăcere cu toate aspectele vieţii mele. Fantasmele trecutului mă bântuiau în public, prefăcându-mă într-o umbră a ceea ce am fost cândva, iar noaptea mă ţineau captivă în lanţurile unor coşmaruri înspăimântătoare. Ridicaseră chiar o barieră între mine şi Mutti, căci, în ciuda experienţelor trăite împreună, nu puteam să vorbim despre ele şi nici să ne oferim alinare una alteia. Am realizat că deveniseră parte din fiinţa mea şi mă întrebam dacă aş fi putut să mă schimb.

Cei şase ani petrecuţi în Elveţia m-au făcut să înţeleg cât de mult uram autoritarismul şi regulile de orice natură. În 1958, când Zvi a primit un post în cadrul băncii israeliene, Leumi, ne-am mutat într-o căsuţă frumoasă din satul Pfaffhausen aflat în apropiere de Zürich. Fetele puteau să se joace în aer liber,

să se dea cu sania în fiecare zi și să schieze la fiecare sfârșit de săptămână, bucurându-se de o copilărie cu adevărat idilică.

Dar, în ciuda peisajelor magnifice, viața nu-mi părea deloc idilică. Birocrația care guverna toate aspectele vieții publice și orizontul îngust al oamenilor îmi îngrădeau existența. Am descoperit că, în pofida faptului că eram vorbitori nativi de germană, reușeam cu mai multă ușurință să socializăm cu americanii stabiliți în satul nostru decât cu elvețienii get-beget, din rândul cărora ne-am făcut puțini prieteni.

Regulile și disciplina severă scoteau la iveală firea mea rebelă. Parcam unde aveam chef în vechiul cartier din Zürich, stârnind mânia polițiștilor, cărora le ignoram ordinele de a-mi muta mașina. Ce-ar fi putut să-mi facă, la urma urmei? Nimic n-ar fi putut rivaliza cu experiențele trăite într-un lagăr de concentrare. Când medicii au refuzat s-o externeze pe Jacky din spital doar pentru că refuza să mănânce mămăliga pe care i-o serveau în fiecare zi, am înfulecat-o eu și mi-am luat apoi fetița acasă. (Renumitul spital de copii din Zürich avea doar două zile de vizită pe săptămână. Era mult mai curat decât spitalele din Anglia, dar mult mai strict.)

Spre groaza tuturor, am ținut un tren pe loc, smulgând fluierul din mâna mecanicului de locomotivă și refuzând să i-l dau înapoi până nu l-am văzut pe Zvi venind pe peron cu bagajele și urcându-se în vagon. Deși n-aș fi furat nimic cu bună știință, priveam cu îngăduință ori de câte ori fetițele mele mâncau câte o bucățică de brânză de pe rafturile magazinelor fără s-o plătească. Jafurile îndurate în timpul războiului sub oblăduirea naziștilor și luptele acerbe duse ani mai târziu pentru obținerea restituirilor financiare mi-au conturat un tablou cu totul diferit despre caracterul sacru al „dreptului de proprietate” și al proprietății private.

Nu vă recomand să faceți nimic din toate astea – cu atât mai mult dacă nu vreți să aveți necazuri. Vă descriu doar aluatul din care eram plămădită, aluat ce mă face și astăzi să acord prea puțină importanță regulilor arbitrare stabilite de oameni. Căci tocmai aceste „reguli” ne-au impus să purtăm Steaua lui David pe haine și ne-au trimis la moarte în vagoanele de vite. Ce s-a întâmplat cu „legile” despre compasiune, umanitate și dreptul la viață când am avut nevoie de ele?

La vârsta de cincizeci de ani, aceste gânduri și sentimente rămâneau încă adânc ferecate în sufletul meu.

Când ne-am întors acasă în Edgware, am realizat că fantasmele trecutului ne bântuiau încă viața, deși refuzam să vorbim despre ele. Tablourile lui Pappy și ale lui Heinz atârnau pe pereți, iar numele lui Anne Frank era deseori pomenit în casa noastră, unde Otto ținea prelegeri de istorie în fața unor grupuri de copii. Toți trei – eu, Mutti și Otto – aveam tatuate pe braț numerele

de identificare din lagăr. Cu toate acestea, nu vorbeam niciodată despre Holocaust, iar fetele mele nu-mi sondau niciodată trecutul.

Am fost șocată, așadar, când, într-o zi, aflându-mă cu una dintre fetițe la doctor, acesta, văzându-mi numărul de pe braț, m-a întrebat:

— Pot să vă pun o întrebare personală? Sunteți un om normal?

— Cum adică? i-am răspuns, copleșită brusc de teamă și de dorința de a-mi ascunde brațul.

— Cum mai puteți fi o persoană normală după toate experiențele prin care ați trecut?

Am plecat, ametită, din clinică. Poate că nici nu mai eram normală. Cum aș fi putut defini un om normal? N-am luat-o razna, ca mulți alți supraviețuitori ai Holocaustului, dar știam că era ceva în neregulă. Aveam senzația că niște fire în organismul meu nu erau bine conectate între ele. Singurul mod în care puteam să explic ce mi se întâmplă era faptul că nu mă simțeam bine în pielea mea.

Pe de altă parte, Zvi era bântuit și el de propriile-i fantasme. Era un om inteligent și harnic, care studiase din greu și muncise pe brânci, ajungând dintr-un simplu refugiat sărman un bancher de succes, dar era încă măcinat de temerile și incertitudinile copilăriei. Nu putea să sufere firimiturile – un simbol al sărăciei. În Edgware, obsesia lui devenise atât de copleșitoare, încât țineam tot timpul în priză un aspirator cu care Zvi aspira în timpul mesei fiecare firimitură în parte, obligându-le pe fete să-și ridice farfuriile în aer ca nu cumva să-i scape vreuna.

Copilăria petrecută într-o casă învăluită într-o mare de tristețe și neliniște le-a înnegurat, fără doar și poate, sufletul copilelor mele, afectându-le în diverse moduri.

Jacky, fiica noastră mijlocie, își amintește că trecutul era un subiect tabu, despre care nu știa mai nimic, cu excepția faptului că Pappy și Heinz pieriseră uciși în război (lucru des întâlnit în multe dintre familiile generației noastre).

Pentru ea, familia noastră era caldă, tandră și fericită, dar una dintre celelalte două fiice ale noastre mi-a spus că a crescut întotdeauna cu sentimentul că nu m-am implicat niciodată îndeajuns în viața lor. Cuvintele ei m-au durut, căci am încercat să le fiu mereu alături, fie ducându-le la școală, fie învățându-le să conducă (lucru pe care nu vă sfătuiesc să-l faceți, deoarece Jacky a abandonat o dată mașina în mijlocul unei intersecții și s-a întors, plângând, acasă), fie încurajând-o pe Caroline să înființeze fan clubul trupei Jackson Five, fie traversând întreaga Europă ca să le stau la căpătâi dacă își rupeau un picior la schi.

Fetele mele erau cele mai dragi și mai importante persoane din lume, cărora am încercat să le dăruiesc cât mai multă fericire cu putință, deși am fost

destul de severă cu ele, căci voiam să le pregătesc pentru o viață presărată uneori de greutăți. Supraviețuitorii Holocaustului își răsfățau adesea copiii, revărsând asupra lor toată dragostea și atenția de care erau capabili; uneori, grija lor devenea exagerată. Am cunoscut o femeie în Israel care se urca în copac după fiul ei ca să-i dea să mănânce o banană.

Cum în toți acești ani Zvi petrecea mai tot timpul la bancă, eu am jucat rolul liantului între membrii familiei mele, dar poate că nu toate strunele mele emoționale erau bine acordate. Privind lucrurile retrospectiv, îmi dau seama că eram complet „dezacordată".

Din fericire, în această perioadă, am avut parte de un ajutor neprecupețit din partea lui Mutti, a lui Otto și a bunicii Helen, până la moartea ei, survenită în 1963. Am avut, de asemenea, și bone în regim *au pair.* Dintre acestea, cea mai iscusită s-a dovedit a fi Elizabeth Ravasio, o tânără elvețiană de optsprezece ani, care ne-a fost mult timp alături. A rămas până în ziua de astăzi vecina, prietena și colega mea de muncă. Am descoperit că Elizabeth era talentată aproape în orice domeniu, fie că era vorba de îngrijirea copiilor, de decorarea casei sau de vânzarea obiectelor de colecție din magazinul meu de antichități.

Interesul meu pentru antichități a dat naștere unui alt proiect în care Otto a jucat un rol extrem de important. Sora lui, Leni, avea un magazin frumos de antichități în Basel și m-a rugat s-o ajut să găsească obiecte de vânzare. Plimbându-mă prin piețele de antichități din Londra, m-a învățat cum să-mi conduc propria afacere.

Edgware Antiques și-a deschis porțile în 1972, iar Elizabeth și cu mine am format o echipă extraordinară. Pentru că m-am priceput mereu să repar lucruri, am urmat niște cursuri de restaurare a obiectelor din lemn și porțelan. Afacerea noastră a devenit tot mai extinsă și mai bine organizată, iar eu am ajuns cunoscută ca fiind singura vânzătoare de antichități din Edgware. Vindeam, în general, altor comercianți și, în timp ce Elizabeth se ocupa de clienți, eu cutreieram comitatele din jurul Londrei în căutarea obiectelor istorice lăsate în urmă de foștii lor proprietari. Mă mândream cu faptul că puteam să repar un birou din lemn, să fac rost de douăzeci de ceasuri cu pendulă sau să scotocesc prin toate cotloanele unei case înțesate de vechituri până găseam o nestemată de preț. Am descoperit, la un moment dat, câteva păpuși valoroase din porțelan din perioada victoriană, înfășurate în prosoape vechi și ascunse într-un colț. Uneori, câte un vânzător de antichități îmi cumpăra toate obiectele din magazin și apoi trebuia să luăm totul de la capăt.

Aveam un talent aparte pentru fotografie, dar antichitățile erau cu adevărat pasiunea mea – o pasiune pe care mi-am perfecționat-o cu migală și iscusință. Afacerea a fost înfloritoare timp de mulți ani și, odată cu schimbarea

profilului, ne-am reorientat și spre târgurile de antichități. Cea mai bună achiziție pe care am făcut-o a fost o placă olandeză de faianță cu chipul lui Iacob Israel, pe care am găsit-o într-un magazin de vechituri de pe Harrow Road. Am cumpărat-o cu nouă lire sterline, iar a doua zi am primit un telefon din partea unui profesor de la Oxford, care pusese și el ochii pe ea. Mi-a oferit, rând pe rând, o sută, apoi două sute, iar în final, două mii de lire sterline, dar, pentru că îmi plăcea foarte mult, n-am vrut să mă despart de ea.

Găsisem cariera ideală. Mi-a plăcut întotdeauna riscul și cred că moștenisem flerul tatei pentru afaceri. Nu-mi lipseau niciodată ideile și manifestam același spirit de inițiativă ca Mutti și bunica Helen, care își deschiseseră, după război, propriile afaceri la Amsterdam și Darwen. Și ele s-au aflat cândva la cheremul altora, dar când au fost nevoite să ia taurul de coarne, au făcut-o fără să se mai uite vreodată în urmă. Cum nu era momentul să stea pe gânduri și să-și pună întrebări legate de feminitatea lor, și-au suflecat mânecile și s-au apucat de treabă, dovedindu-și tăria de caracter și spiritul întreprinzător.

La începutul anilor ‘80, eram deja o femeie de succes, mândră să-și conducă propria afacere și fericită să-și vadă fetele croindu-și propriul drum în viață. În sufletul meu, eram însă aceeași adolescentă traumatizată, eliberată în 1945 din lagărul de la Auschwitz. Acum, Zvi era directorul băncii Leumi din Londra, poziție care ne obliga să organizăm serate și recepții fastuoase. Mă întrebam deseori dacă oaspeții noștri îmi simțeau freamătul lăuntric ascuns în spatele unei măști-surâzătoare și sociabile. „Voi reuși vreodată să-mi înfrunt temerile și să fac pace cu trecutul?” era întrebarea ce-mi bântuia gândurile fără încetare. Atingând pragul de cincizeci de ani, habar nu aveam că mă îndreptam spre o nouă aventură a vieții mele, la capătul căreia mă așteptau schimbări dramatice.

25
O zi de primăvară

Ziua care mi-a schimbat viața era cât pe ce să se piardă în neantul zilelor obișnuite.

În 1985, Casa „Anne Frank” din Amsterdam a organizat la New York, Frankfurt și Amsterdam trei expoziții de succes despre viața și moștenirea lui Anne lăsată lumii întregi. Doi membri tineri ai personalului, Jan Eric Dubbelman și istoricul Dienke Hondius, aflați sub îndrumarea directorului Cor Suijk, erau încântați să transmită mai departe mesajul expoziției, dar administratorii Casei „Anne Frank” priveau lucrurile cu îndoială. Expoziția era costisitoare și, patruzeci de ani mai târziu, după eliberare, considerau că aceasta nu stârnea „suficient interes”.

Din fericire, Jan Eric și Dienke își îndeplineau misiunea cu multă pasiune. Exponatele fuseseră deja traduse în engleză pentru expoziția din America, existând și o versiune în olandeză, astfel că următoarea destinație părea să fie, fără doar și poate, Marea Britanie. Fără fonduri necesare, dar hotărât să-și ducă misiunea la bun sfârșit, Jan Eric a venit la Londra, unde s-a cazat temporar în cartierul Islington. Cutreierând apoi, în lung și în lat, capitala, a răspândit vestea organizării expoziției, luând legătura cu consiliile patronate de Partidul Laburist, simpatizant al mesajului pe care organizatorii voiau să-l transmită.

„Am descoperit repede că exista «suficient interes» pentru organizarea expoziției”, spune Jan Eric. A conceput, în curând, o listă cu zece consilii din Marea Britanie dornice să găzduiască evenimentul – începând cu GLC din Londra (Greater London Council).

Invitația pe care am primit-o la adresa din Dorset Drive numărul 49 părea mică și neînsemnată. Organizarea expoziției mi se părea o idee extraordinară: în unele țări, *Jurnalul Annei Frank* se vânduse în milioane de exemplare, creând cluburi, biblioteci, străzi și chiar un sat Anne Frank, înființat în anii ‘60, lângă orașul Wuppertal din Germania și destinat refugiaților. În alte țări, printre care și Marea Britanie, jurnalul nu se bucurase de același succes și aveam senzația că oamenii refuzau să afle adevărul despre Holocaust. Credeam, de asemenea, că lecțiile Holocaustului erau cât se poate de relevante: în anii ‘80, Războiul Rece, apartheidul și conflictele ce măcinau lumea, din America Centrală până în Irlanda de Nord deveneau tot mai violente. Era un moment ideal pentru o disertație despre toleranță și înțelegere

între oameni.

Când m-am trezit însă în dimineața de 12 februarie 1986, nimic nu prevestea punctul de cotitură pe care avea să-l cunoască viața mea. Zvi mi-a adus cafeaua în pat, așa cum făcea în fiecare dimineață, și apoi a plecat la muncă. Mi-am pus halatul și, coborând la parter, am dat drumul la radio, umplând apoi două boluri cu cereale pentru mine și Mutti. A venit și ea la bucătărie și am început să ne alegem ținutele pentru expoziție. Nu știam că aveam să mă întorc în Edgware vădit tulburată și profund schimbată.

Amintirile legate de primul meu discurs ținut la Expoziția „Anne Frank" îmi stăruie doar vag în minte – îmi amintesc doar șocul pe care l-am simțit în clipa în care Ken Livingstorie m-a îndemnat să mă urc pe scenă și spaima ce mi s-a cuibărit în suflet văzându-le în public pe Mutti, Jacky și Caroline, alături de un grup de prieteni, care mă priveau cu emoție și nerăbdare. Nu știu cum s-a scurs timpul în care mi-am ținut pledoaria, dar după ce-am terminat de vorbit, m-am trezit în brațele lor.

„Bravo! Bravo!" îmi spunea Mutti, bătându-mă pe umăr. Oameni complet străini îmi mulțumeau sau comentau pe marginea discursului meu, iar eu le răspundeam amețită și copleșită de ușurare și adrenalină, fără să realizez măcar ce le spuneam.

Aveam senzația că traversez o prăpastie între prezenta și trecut. Gândurile îmi erau deodată invadate de amintirile vieții trăite la Amsterdam, alături de Pappy și de Heinz, de imaginile înspăimântătoare ale drumului spre Auschwitz și de momentul despărțirii noastre pe peronul lagărului. Îmi aminteam frigul, mizeria, gerul și foametea îndurate la Birkenau. Șocul și spaima trăite în clipa în care am văzut-o pe Mutti îndreptându-se spre camerele de gazare. Aceste amintiri, adânc ferecate în sufletul meu și învăluite mulți ani în uitare, îmi cotropeau acum mintea într-o cascadă învolburată și clocotitoare.

— Ziua de astăzi a fost realmente uluitoare, i-am spus mai târziu lui Zvi, stând epuizați în pat, în casa, în sfârșit, învăluită în tăcere. Am fost cumplit de înspăimântată când mi-au cerut să vorbesc în public. Nici nu-mi dau seama cum de mi-am găsit cuvintele. Apoi oamenii au început să-mi pună întrebări. Nu m-am gândit niciodată că povestea mea ar putea stârni interesul cuiva. Acum, trebuie s-o iau de la capăt și să-mi depăn din nou amintirile, deoarece organizatorii vor să mă ia cu ei la toate expozițiile din țară.

Stăteam în pat, înconjurată de lucruri ce-mi erau atât de familiare: scrinul antic, pe care îl iubeam atât de mult, sau perdelele cu trandafiri roz, ce străluceau în bătaia soarelui de dimineață. Acum însă, totul îmi părea complet diferit. Povestea depănată pentru prima oară în public s-a dovedit o adevărată aventură – înspăimântătoare, încântătoare și istovitoare, secătuindu-mi

puterile și imaginația. Gândul de a repeta experiența întrecea orice închipuire. Ce-aș putea să mai povestesc?

— O să te ajut și eu, a spus Zvi. Vom concepe discursul împreună, apoi îl voi scrie la mașină.

Și asta am și făcut. La fel cum Mutti și Otto lucraseră împreună, concepând răspunsuri pentru fiecare scrisoare primită, Zvi s-a așezat în fața mașinii de scris și a început să-mi aștearnă povestea pe hârtie.

— Dar nu-mi redă sentimentele! am protestat, fluturându-i manuscrisul pe la nas. E mult prea faptică. Nimic nu-mi descrie spaima și singurătatea. Și nici deznădejdea pe care am simțit-o cu toții când ne-am luat rămas-bun.

— Sunt o persoană faptică, mi-a ripostat Zvi, ridicând din umeri.

Nu era vina lui că nu putea să îmbrace în cuvinte complexitatea și gama sentimentelor trăite, cu atât mai mult cu cât nici eu nu le explorasem în profunzime. Am încercat să confer mai multă sensibilitate cuvintelor așternute pe hârtie, abordând cu teamă disertațiile fiecărui eveniment în parte.

Am organizat expoziția în diverse orașe și comitate din Anglia, dar două dintre ele mi-au rămas adânc întipărite în minte. Cunoșteam bine orașul Leeds, căci Sylvia studiase acolo. Pe atunci, rata mare a șomajului din perioada guvernării Thatcher și grevele minerilor lăsaseră o amprentă puternică asupra comitatului Yorkshire, iar orașul părea să fi cunoscut zile mult mai bune.

Stăteam în casa unuia dintre membrii comitetelor organizatoare. Îmi amintea de locuința semidecomandată pe care o ocupaseră cândva bunicii, mătușa și unchiul meu în Darwen și simțeam cum răcoarea zilelor de primăvară tipic englezești pătrundea prin pereții dormitorului.

Mulți evrei au venit să vadă expoziția, dar și numeroși englezi din clasa de mijloc. Pe atunci, Holocaustul nu era un subiect dezbătut atât de mult cum este astăzi, astfel că așteptam evenimentul cu emoție și încordare.

Îmi amintesc, de asemenea, că am vizitat pentru prima oară Aberdeenul, un oraș cu clădiri solide din piatră și locuitori al căror limbaj marcat de un puternic accent scoțian îl înțelegeam uneori cu multă greutate. În ciuda climei reci din nordul țării, oamenii din Aberdeen au întâmpinat evenimentul cu multă căldură. Îmi amintesc chiar de o tânără compozitoare și scriitoare, autoarea unei piese muzicale și a unei poezii impresionante, compuse cu această ocazie și interpretate cu multă sensibilitate. Am ținut mult timp legătura cu ea, trimițându-ne scrisori vreme îndelungată.

În călătoriile mele prin Marea Britanie, mi-am făcut mulți prieteni. N-am întâlnit niciodată în Anglia oameni cu vederi antisemite (deși știam că antisemitismul exista și aici, ca și în multe alte locuri), dar m-am lovit deseori de comentarii răutăcioase, ca de exemplu „străini nenorociți”, lansate la

adresa persoanelor de alte naționalități. Acum însă, reușeam să comunic extrem de bine cu englezii, care păreau dornici să afle adevărul despre Holocaust. Mă impresiona sinceritatea cu care răspundeau experiențelor mele.

Cei mai mulți dintre participanți erau, firește, evrei, dar odată cu răspândirea vestei despre organizarea expoziției noastre, tot mai multe grupuri și organizații – printre care grupuri feministe, organizații militare sau congregații religioase – îmi cereau să le vorbesc despre experimentele trăite.

Chiar și cu ajutorul discursurilor scrise la mașină de Zvi, aceste prime evenimente s-au dovedit un adevărat calvar pentru mine – și probabil și pentru public. Mi-a fost mereu greu să citesc ceva de pe o foaie de hârtie, iar modul în care o făceam îmi conferea un aer pompos și degajat, de parcă nu eu eram eroina poveștilor depănate. Îmi era cu neputință să vorbesc liber în public și să mă uit, relaxată, în ochii oamenilor, convinsă că întâmplările pe care aveam să le înfățișez vor decurge lin, așa cum era și firesc. Am realizat că, dacă voiam să-mi țin în continuare disertațiile, trebuia să-mi îmbrac povestea în cuvinte alese cu grijă – așa că am început să folosesc tot mai puțin cuvintele lui Zvi și tot mai mult pe ale mele.

Pe atunci, nu doar discursurile publice mi se păreau un adevărat calvar, ci și evocarea evenimentelor trecute, pe care trebuia să le retrăiesc. La sfârșitul sesiunii, oamenii îmi puneau tot felul de întrebări, pe care le disecam cu migală, încercând să le ofer răspunsuri cât mai obiective cu putință. Erau întrebări cu caracter personal, dar și moral și filosofic. Mi-am dorit vreodată să nu fiu evreică? Mai credeam în Dumnezeu? Le voi putea acorda vreodată iertarea mea naziștilor sau Germaniei? Gardienii de la Auschwitz violau prizonierele? Cum am reușit să supraviețuiesc dramelor trăite în lagăr fără s-o iau razna?

Mă zvârcoleam în fiecare noapte în pat, bântuită de aceste întrebări și de fantasmele trecutului.

Într-o seară, în timp ce luam masa în oraș împreună cu Zvi, s-a ivit o ocazie cu totul neașteptată.

— Nu știm nimic despre trecutul tău, a spus Anita, prietena mea. Te rog să ne povestești, am vrea să-l cunoaștem.

Și am început să vorbesc, șovăitoare, pe un ton mult mai personal despre experiențele mele și ale lui Zvi, iar Anita și soțul ei ne priveau fascinați.

— Eva, a spus Anita, când mi-am încheiat povestea și am băut cu nesaț un pahar cu apă, ar trebui să-ți așterni povestea pe hârtie.

La vremea aceea, doar câțiva supraviețuitori ai Holocaustului reușiseră să-și transpună viața în file de cărți și nu mă gândisem niciodată că aș putea fi una dintre ei. Oare povestea mea era vrednică să vadă lumina tiparului? Am luat legătura cu Andrew Nurnberg, un renumit agent literar din Londra, care,

ascultându-mi experiențele trăite, m-a asigurat că vom găsi un editor care să le publice.

Știam că nu va fi deloc ușor să evoc toate amintirile dureroase din trecut și, pentru că nu stăpâneam prea bine nici arta narațiunii, am apelat la ajutorul unei profesoare, Evelyn Kent, mama uneia dintre colegele de școală ale lui Jacky. Nu știam dacă va accepta să mă ajute să-mi scriu cartea, dar când i-am explicat, stânjenită, motivul vizitei mele, mi-a răspuns fără să mai stea vreo clipă pe gânduri:

— Eva, de ani buni aștept invitația asta!

Și așa a început aventura noastră. Evelyn a cumpărat unul dintre primele calculatoare apărute pe piață, iar eu mă duceam acasă la ea, seara la ora opt, și îmi depănam povestea, în timp ce ea o scria pe calculator. Terminam, epuizate, pe la miezul nopții, iar eu porneam spre casă, înfruntând frigul și întunericul nopții, copleșită de o stranie încântare la gândul că puteam să dau glas unor lucruri ferecate atâta amar de vreme în sufletul meu. Era o experiență pe cât de înspăimântătoare și de minunată, pe atât de tristă.

După doi ani de muncă, am terminat, în cele din urmă, manuscrisul cărții *Povestea Evei*, iar Andrew Nurnberg a obținut un contract de publicare cu Editura W. H. Allen din Marea Britanie. Cartea relata, cu lux de amănunte, întâmplările crude trăite la Auschwitz și nu știam cum aveau s-o primească oamenii. Cum vor reacționa oare în fața unor detalii scabroase, ca momentele în care supraveghetoarele din lagăr ne împroșcau cu gălețile pline de fecale sau sinistre ca acelea în care te trezeai dimineața lângă un cadavru? Fiind martora problemelor cu care Otto s-a confruntat de-a lungul anilor, mai întâi cu Meyer Levin și apoi cu cei care negau Holocaustul sau chiar cu oameni care susțineau că el este autorul jurnalului, eram conștientă de faptul că asumarea unui rol și mai important în lumea lui „Anne Frank” nu va fi deloc o sarcină ușoară. O cunoscusem, firește, pe Anne înainte de a ne ascunde de naziști, iar Otto mi-a devenit mai târziu tată vitreg – transformându-mă, după moartea lui Anne, în sora ei vitregă. În ciuda acestor aspecte, mă așteptam să înfrunt atacurile oamenilor, care mă vor acuza că am vrut să mă alătur „mișcării Anne Frank”, fapt din care aș fi avut de câștigat.

Otto a fost adesea acuzat (pe nedrept) că a profitat de moartea fiicei sale. Știam prea bine că n-a fost mânat de câștigurile materiale, dar oamenii i-au adus acuzații dintre cele mai răutăcioase și mai meschine, făcându-mă să mă întreb uneori dacă mai cunoșteau noțiunea de decență.

Și nu mi-au înșelat așteptările. O femeie m-a acuzat chiar de faptul că n-am cunoscut-o niciodată pe Anne, aducând ca argument în favoarea afirmației sale culoarea pisicii lui Anne descrise incorect în paginile cărții mele. Prietenii lui Otto și declarațiile făcute de Otto însuși pe când era încă în viață atestă

faptul că am cunoscut-o pe Anne și că afirmația acuzatoarei mele era complet absurdă – dar am recunoscut că am descris eronat culoarea animalului. În timp ce scriam cartea, i-am mărturisit lui Evelyn că nu-mi amintesc ce culoare avea pisica. Pentru că și ea avea un motan tărcat, m-a întrebat dacă nu cumva și pisica lui Anne era tot tărcată. I-am răspuns, ridicând din umeri, că era posibil. Am aflat mai târziu că era neagră. Cam acestea erau „armele" puse în luptă de fanii lui Anne Frank.

În ciuda acestor acuzații, *Povestea Evei* s-a bucurat de un succes răsunător, datorită căruia am ajuns să mă plimb prin țară într-o mașină sport pusă la dispoziție de către directorii editurii și condusă de un șofer al aceleiași companii. Bucurându-ne de un interes tot mai mare din partea presei, care dorea să afle cât mai multe lucruri despre viața dusă la Auschwitz, Mutti și cu mine am fost invitate la diverse emisiuni de radio și televiziune, printre care cea moderată de Selina Scott (pe atunci o mare celebritate) sau emisiunea *Woman's Hour,* difuzată de BBC Radio 4. Am acordat, de asemenea, numeroase interviuri ziarelor locale și am dat autografe în librăriile din întreaga Anglie.

Poveștile descrise în paginile cărții s-au dovedit o experiență dureroasă pentru membrii familiei mele. Când am scris-o, am analizat cu mama detaliile fiecărui capitol în parte, iar când am terminat-o, s-a declarat mândră de produsul final, contribuind la cele două capitole referitoare la momentul selectării ei pentru camerele de gazare și apoi la despărțirea noastră în timp ce ne aflam în drum spre Rusia. Am retrăit povestea împreună. Zvi a fost impresionat și uneori uimit de detaliile dezvăluite în paginile cărții, descoperind acum o latură mult mai profundă a soției sale.

Dintre toți membrii familiei noastre, fetele mele au suferit cel mai mult, descoperind un trecut despre care nu le-am vorbit niciodată. Una dintre ele mi-a spus că nu vrea să citească *Povestea Evei,* dar, mai târziu, am găsit pe noptiera ei un exemplar deschis la mijloc. Nu voia să-mi spună că trăia și ea acum, prin paginile cărții, calvarul prin care trecusem cândva.

Cartea reprezenta pentru mine un tablou revelator al unui trecut plin de amintiri dureroase, ce mă purtaseră într-o călătorie anevoioasă și impresionantă. Am descoperit că, împărtășindu-le unei lumi întregi, detaliile înspăimântătoare ale perioadei petrecute la Auschwitz, adânc întipărite în mintea mea, nu mai păreau atât de intense, deși nu vor dispărea niciodată cu desăvârșire. Le puteam lăsa însă în urmă. Cu toate acestea, rănile provocate de strămutarea familiei noastre și de pierderea lui Pappy și a lui Heinz nu se vor vindeca niciodată, iar amintirea lor îmi va bântui sufletul pentru totdeauna.

După ce *Povestea Evei* a văzut lumina tiparului, mi-am dat seama că voiam să le vorbesc oamenilor și despre Heinz.

— Toată lumea o pomenește pe Anne, îmi spunea Mutti, dar și Heinz era un tânăr talentat, ale cărui aripi au fost frânte, ca și lui Anne, mult prea devreme. Se pare că l-am lăsat să piară în uitare.

A trecut mult timp până ne-am văzut visul cu ochii. Mulți ani după publicarea biografiei mele, am început să scriu, împreună cu prietena mea, Barbara Powers, o carte pentru tineri, intitulată *Promisiunea.* Aceasta spune povestea vieții lui Heinz, presărată cu aventuri adolescentine, cu stihuri și picturi ce-i poartă semnătura. Impresionat de întâmplările depănate în carte, Jack Ballantyne, un dramaturg și regizor de teatru din Ohio, a intenționat să scrie o piesă de teatru intitulată *A Light in the Darkness*, inspirată de povestea lui Heinz.

Acum, pentru că țineam tot mai multe discursuri în public și scriam cărți, am început să-mi pierd interesul pentru magazinul de antichități. Dar noile mele experiențe nu trebuiau să fie doar o simplă descătușare emoțională, ci să și transmită lumii întregi un mesaj cu o puternică încărcătură spirituală.

Trebuie să mărturisesc că această nouă aventură mi-a presărat în cale și câteva obstacole. După publicarea cărții în America, sub egida Editurii St Martin’s Press, am primit invitația să țin o prelegere la St. Petersburg, Florida. Era pentru prima dată când aveam să vorbesc în fața publicului american și așteptam evenimentul cu încântare și emoție.

Am plecat în America cu Elizabeth Ravasio și, cazându-ne la hotel, am așteptat cu sufletul la gură desfășurarea evenimentelor. Îmi imaginam că ne vom întâlni cu cineva care ne va spune cum va decurge seara și îmi va potoli emoțiile, dar nimeni nu și-a făcut apariția. În cele din urmă, am primit un mesaj prin care ni se comunicau data și locul evenimentului, fără să ne ofere însă alte detalii. Odată cu trecerea timpului, emoțiile mele deveneau tot mai copleșitoare. Peste două zile, în seara evenimentului, când am ajuns la locul stabilit, gazda noastră ne-a spus că eram „un oaspete-surpriză” și trebuia să aștept într-un soi de dulap până când aveam să-mi aud numele.

Am încercat să mă îmbărbătez cu gândul că, dincolo de ușă, mă aștepta un grup de oameni prietenoși. M-am trezit însă în fața unei săli înțesate de spectatori dornici să audă ce avea să le spună „oaspetele-surpriză” venit tocmai din Anglia.

Aveam mintea golită de gânduri și îmi simțeam gâtul uscat Am tras adânc aer în piept și am prezentat o scurtă versiune a poveștii mele. O versiune extrem de scurtă. Apoi nu mai știam ce să spun și mă uitam cu disperare la ceas. Deși aveam senzația că trecuseră ore bune, vorbeam doar de zece minute.

„Aceasta e povestea mea. Vă mulțumesc foarte mult”, mi-am încheiat discursul, ieșind apoi din sală în timp ce publicul mă privea uluit.

După această experiență, am urmat sfatul celor din jur de a-mi nota subiectele principale pe care voiam să le prezint, dar nici acest lucru nu s-a dovedit salutar, deoarece, când mă urcam pe scenă ca să iau cuvântul, nu-mi mai aminteam legăturile dintre tematici și nici cum să trec de la un subiect la altul.

Singura opțiune era să-mi depăn povestea așa cum o simțeam, cu sincopele aferente, sperând că publicul îmi va înțelege și îmi va împărtăși emoțiile. Acum, nu-mi mai notez niciodată subiectele pe care vreau să le abordez într-un discurs, oferind astfel șansa poveștii să se desfășoare lin și spontan. Le descriu oamenilor modul în care percepția asupra trecutului se modifică odată cu trecerea timpului, reușind astfel să comunic mult mai ușor cu ei, de parcă mi-ar fi vechi prieteni, și să le explic ce înseamnă în momentul acela experiențele trecutului.

Menirea poveștii mele era aceea de a transmite un mesaj despre prejudecăți și toleranță, dar și de a clădi, alături de alți oameni, un univers care să dăinuie mai presus de amintirile supraviețuitorilor din lagărele de concentrare.

Experiența mea se putea dovedi extrem de salutară dacă o puneam în slujba Fundației „Anne Frank” din Marea Britanie. Organizarea expoziției în diverse țări din Europa era o acțiune costisitoare și complexă, cu atât mai mult acum, când se bucura de un succes răsunător și propunerile de a o găzdui erau tot mai numeroase. Jan Eric ne-a ales pe câțiva dintre noi să ne ocupăm de organizarea expoziției în Marea Britanie, dar la început n-am găsit oamenii potriviți care să ne ajute să ne extindem operațiunea. Abia în aprilie 1989, când am organizat expoziția în Bournemouth, i-am cunoscut pe viitorii stâlpi ai Fundației „Anne Frank”.

Bee Klug, o cunoștință de-a mea, a devenit președinte onorific pe viață. Rabinul David Soetendorp (fiul rabinului care conducea serviciile religioase în sinagoga din Amsterdam frecventată de Mutti și de Otto) a preluat rolul de președinte fondator. Tot el ne-a făcut cunoștință cu Gillian Walnes, care a acceptat mai întâi rolul de secretară și apoi pe cel de director executiv. Gillian și-a îndeplinit misiunea cu mult entuziasm și devotament, ocupând și astăzi această funcție. Am promovat împreună mesajul Fundației „Anne Frank”, vorbind în diverse locuri din lume – de la catedrale la închisori – și ajungând la sufletul a milioane de oameni.

Înființarea fundației în Marea Britanie și discursurile ținute pretutindeni prin țară, unde le înfățișez oamenilor experiențele mele, îmi confereau satisfacție și un scop în viață. Nici nu mi-aș fi putut dori mai mult – dar un alt element, nou și cu totul neașteptat, avea să mi se ivească în cale: o piesă de teatru inspirată din viața mea.

26
Piesa de teatru

Aceasta este o piesă despre întrebări. Unele dintre ele par imposibil de rostit în cuvinte. Altele nu-şi găsesc răspunsurile. Dar acest lucru nu diminuează importanţa formulării lor.

And Then They Came For Me: Remembering the World of Anne Frank, de James Still

Spectacolul unei actriţe care îţi interpretează rolul pe scenă poate fi o experienţă tulburătoare. Îţi va semăna oare? Îţi va imita limbajul? Va reuşi să redea trăsăturile fundamentale ale personalităţii tale? Vei putea să comunici cu ea? Va scoate oare la lumină o latură a personalităţii tale de existenţa căreia nici n-ai ştiut vreodată? Sau va rămâne o persoană cu totul necunoscută? O actriță, pe o scenă de teatru, interpretând un rol pe care nici măcar nu-l recunoști.

În ciuda dorinţei sale de a produce o piesă de teatru şi apoi un film bazat pe *Jurnalul Annei Frank,* Otto n-a văzut niciodată vreun spectacol. Nu putea să îndure gândul că actriţele vor rosti replicile fetelor lui, jucând rolul copilelor pe care nu-i mai era dat să le vadă vreodată. M-am întrebat dacă şi eu voi avea aceeaşi reacţie atunci când mi s-a propus să mă implic într-o nouă producţie despre prietenele lui Anne Frank şi moştenirea Holocaustului.

Ca director al Teatrului George Street Playhouse din New Brunswick, New Jersey, Susan Kerner a realizat impactul covârşitor pe care îl avea asupra publicului tânăr producţia ei din 1994 bazată pe *Jurnalul Annei Frank.* Se întreba dacă o nouă piesă de teatru va putea plasa Holocaustul într-un context mult mai larg. A demarat proiectul împreună cu Kristen Golden şi Stephen Mosel, de la Young Audiences New Jersey, şi au încredinţat scrierea piesei unui renumit dramaturg, James Still.

Susan m-a întrebat dacă eram de acord ca povestea familiei mele să se împletească cu intriga piesei, alături de cea a unui alt prieten al lui Anne, Ed Silverberg (pomenit în jurnal ca „Hello” Silberberg). A întrebat-o acelaşi lucru şi pe Barbara Lederman, sora lui Sussanne Lederman, dar aceasta a refuzat-o.

Analizând propunerea pe toate faţetele, împreună cu Zvi şi Mutti, am ajuns la concluzia că era un proiect incitant şi valoros.

„Foarte mulţi dintre tinerii pe care i-am cunoscut prin intermediul

expoziției nu știu mai nimic despre Holocaust”, i-am spus lui Zvi. „Poate că o piesă de teatru ca aceasta i-ar ajuta să înțeleagă mai bine lucrurile, atingându-le corzile sensibile ale sufletului și determinându-i să se conecteze cu trecutul. La urma urmei, deși cred că toate aceste întâmplări s-au petrecut cu mult timp în urmă, știm prea bine că nu este deloc așa.”

La scurt timp după ce-am acceptat propunerea, James Still a venit la Londra și ne-am întâlnit de câteva ori ca să vorbim despre trecutul și despre experiențele mele. Mi-a explicat că piesa nu avea să fie una obișnuită. Deși actorii și actrițele vor interpreta personajele noastre din anii ‘40, scenele se vor intersecta și cu proiectele noastre actuale, prezentate în interviuri filmate.

James a lucrat la scenariu timp de doi ani, trimițându-mi deseori manuscrisele pentru evaluare. La un moment dat, mi-a spus că trebuia să comprime șapte ore de material într-o singură oră. A fost, de asemenea, nevoit să rescrie scenariul în funcție de interviurile noastre filmate. Nu voia să citim replicile din scenariu, ci să răspundem la întrebări cât mai firesc cu putință. Pentru că răspunsurile noastre îl luau deseori prin surprindere, se vedea nevoit să rescrie manuscrisul.

În 1996, am avut, în sfârșit, și produsul finit, de care eram cu toții încântați. Piesa *And Then They Came For Me: Remembering the World of Anne Frank* a fost pentru prima oară pusă în scenă în octombrie 1996, la Indiana Repertory Theater, și a avut apoi premiera în noiembrie 1996, la George Street Playhouse din New Brunswick.

Dând curs invitației lui Susan Kerner de a vedea ultimele repetiții, am ajuns, împreună cu Zvi, la New Jersey cu o zi înainte, așteptând cu nerăbdare producția finală.

Ed Silverberg, Susan și James se aflau și ei acolo, alături de cameramanul care înregistra repetițiile. Am urmărit în tăcere desfășurarea piesei, aproape fără suflare, trăind din nou, timp de o oră cât a ținut spectacolul, dramele și emoțiile acelor zile. Inima îmi bătea năvalnic în piept auzind cuvintele rostite cândva de Pappy și de Heinz.

Niciunul dintre personaje nu semăna cu noi – era o distribuție multietnică, în care actrița care o interpreta pe Anne Frank era de origine coreeană, iar interpretul tatei era un actor afro-american. Acest lucru m-a luat prin surprindere la început, căci nimeni nu ne avertizase. S-a dovedit însă o alegere înțeleaptă, deoarece personajele și intriga piesei ne-au captat atenția încă din primele momente, făcându-ne să uităm de originea etnică a actorilor și transmițând mesajul fundamental – înțelegerea și toleranța.

Mi-a fost cumplit de greu să privesc anumite scene desprinse din viața noastră și, dacă James Still n-ar fi reușit să creeze un echilibru perfect între aceste momente dramatice, presărându-le cu secvențe ceva mai senine și cu

scene din viața lui Ed, mi-ar fi fost cu neputință să urmăresc spectacolul.

Când piesa a ajuns la final, am răsuflat ușurată pentru că James și Susan creaseră o adevărată capodoperă teatrală, frumoasă și bine echilibrată. Privind de jur împrejur printre lacrimi, am văzut că Zvi, James, Susan și Ed plângeau și ei. Până și cameramanul vărsa lacrimi amare. Am înțeles atunci puterea extraordinară a teatrului. Lucrurile pot lua o turnură imprevizibilă și totul se poate duce de râpă, dar numai teatrul poate reuni oamenii, făcându-i să trăiască cu ochii lor experiențe uluitoare.

După avanpremiera din Indiana, m-am întors, împreună cu Elizabeth Ravasio, la New Brunswick ca să urmărim stagiunea de șase săptămâni a piesei. Mă simțeam recunoscătoare să fac parte dintr-o producție de succes, dar și impresionată să întâlnesc și să vorbesc cu mulți oameni dornici să-și deschidă sufletul în fața mea.

În următorii ani, am călătorit mult prin Statele Unite, urmărind diverse versiuni ale producției *And Then They Came For Me.* Am avut șansa să ajung în locuri încântătoare, precum Kennedy Center din Washington, D.C., dar ce m-a impresionat cel mai mult au fost oamenii pe care i-am cunoscut în diverse orășele, biserici și școli din întreaga țară.

Georgia Ensemble Theater din Atlanta a găzduit piesa timp de mulți ani. Am fost deseori acolo, primind o distincție de onoare din partea Senatului Georgiei și participând, împreună cu distribuția teatrului, la un turneu pe tot cuprinsul statului.

Discursul pe care l-am ținut în fața senatului mi-a oferit o experiență de neuitat. Sosirea mi-a fost anunțată, cu surle și trâmbițe, iar când am urcat treptele spre estradă, m-am trezit în fața unei săli pline de oameni politici, nerăbdători să-mi asculte disertația. Țineam discursul în mână, dar imediat ce mi-am văzut auditoriul, mi-am dat seama că nu puteam să-l rostesc. L-am lăsat, așadar, deoparte și, privindu-i în ochi, le-am împărtășit experiențele, vorbindu-le cu patos și ardoare.

— Eva, mi-a spus mai târziu Elizabeth Ravasio, care mă însoțea în călătorie, a fost cel mai frumos discurs pe care l-ai ținut vreodată. Așa ar trebui să vorbești mereu.

Și, astfel, disertațiile scrise la mașină au devenit istorie.

În statele din sud, mulți oameni albi mi-au împărtășit amărăciunea legată de pierderea Războiului Civil și ura față de „yankei”. „Dar e o poveste atât de veche”, le răspundeam eu, nedumerită. „Evenimentele acestea au avut loc cu mult înainte de nașterea bunicilor voștri.” Dar în ciuda acestui fapt, nu-i puteau ierta, mi-au mărturisit ei. Am cunoscut, de asemenea, și afro-americani din Sud, care mi-au împărtășit, la rândul lor, suferințele îndurate, spunându-mi că îmi înțelegeau prea bine pledoariile despre combaterea discriminării și a

prejudecăților.

Mesajul piesei părea să ajungă la sufletul tuturor celor bântuiți de războaie sau discriminare. Am cunoscut un veteran al războiului din Vietnam, care m-a abordat la sfârșitul unui discurs și mi-a povestit grozăviile pe care le văzuse în război, mărturisindu-mi că nici el nu putea să ierte. I-am răspuns că peste toate aceste orori se va așterne uitarea. Am întâlnit, de asemenea, familii care adoptaseră copii vietnamezi sau cambodgieni veniți în Statele Unite ca refugiați, oferindu-le cămine pline de iubire și tandrețe.

În călătoriile mele prin Statele Unite, am realizat rolul extrem de important pe care îl juca dramaturgia în liceele americane, existând, chiar și în școlile rurale, teatre bine echipate, capabile să pună în scenă producții de valoare.

Într-o zi, pe când mă aflam într-una dintre aceste școli și încercam să le explic adolescenților ce înseamnă Holocaustul, primeam întrebări năucitoare din partea copiilor, cărora le era greu să înțeleagă ce le spuneam:

„Aveați voie să vă luați cu voi câinele sau pisica?”, m-a întrebat un băiat, urmat de o fată, care, ridicând mâna, a vrut să știe cum petreceam zilele de duminică.

Trebuia să le explic, în cuvinte bine alese, că lagărele de concentrare nu semănau cu taberele lor de vară, mărturisindu-le că, odată ajuns la Auschwitz, nu mai scăpai cu viață.

Peregrinările prin America mi-au oferit ocazia să cunosc oameni de diverse naționalități, de la mici congregații religioase existente în Texas la o importantă organizație de strângere de fonduri destinate Teatrului pentru Copii din Dallas, din cadrul renumitului Club Petroleum. Am cunoscut, de asemenea, și indieni din Oklahoma, care mi-au spus că poporul lor îndurase aceleași fapte de discriminare și genocid ca și mine.

Piesa s-a jucat la Boston în același timp cu avanpremiera de pe Broadway a unei noi versiuni a *Jurnalului Annei Frank*, regizată de Wendy Kasselman și așteptată cu nerăbdare de publicul american. Mulți au preferat să vadă *And Then They Came For Me*. „Realitatea crudă a acestei piese m-a frapat cum n-a făcut-o nicio altă producție a *Jurnalului Annei Frank*”, a scris Judith Klein în *Jewish Journal* din Boston. „Intriga ei uluitoare m-a făcut să plâng – nu doar pe mine, ci și pe cei din jur.”

O tânără, bolnavă de o boală aflată în stadiu terminal, și-a exprimat dorința să vadă piesa și a fost adusă în sală pe o targă. Familia ne-a spus mai târziu că spectacolul i-a mai înseninat puțin ultimele două săptămâni de viață.

Într-o altă seară, o tânără nemțoaică s-a ridicat în picioare, cu ochii în lacrimi. Ne-a povestit că bunicul ei fusese nazist, iar fratele lui făcuse parte din Mișcarea de Rezistență. În cele din urmă, bunicul ei și-a ucis fratele, provocând o dramă în familia lor peste care nimeni n-a reușit să mai treacă

vreodată. Ea părăsise Germania ca să scape de trecutul familiei sale, refuzând, până în seara aceea, să povestească cuiva cele întâmplate.

Am fost încântată să prezentăm piesa pe scena Teatrului de Copii Arden din Philadelphia, cât și de propunerea făcută de Muzeul Național al Libertății de a organiza, alături de spectacol, o expoziție cu tablourile lui Heinz. Această propunere am primit-o și în alte orașe, precum Dallas, dar și din California. Expunerea creațiilor lui Heinz, cincizeci de ani mai târziu după moartea lui, îmi provoca un nod în gât. Mă bucur că puteam să le văd singură, în tăcere, căci nu cred că aș fi putut să țin vreun discurs în preajma lor. „Vezi, Heinz, că nu te-am uitat?" îmi spuneam în gând. „Ți-era teamă că nu vei lăsa nimic în urma ta, dar sălășluiești încă în inima noastră. Ți-ai făcut debutul."

Piesa *And Then They Came For Me* a fost găzduită cu succes, timp de mulți ani, de New Conservatory Theater din San Francisco, bucurându-se de o susținere imensă din partea comunității de homosexuali. Aceștia au fost și ei persecutați de naziști și continuau să fie și în prezent victimele actelor de discriminare. Unul dintre regizori, Andrew, ne-a invitat deseori în locuința pe care o împarte cu James, partenerul lui de viață – trebuie să recunosc că este cea mai frumoasă casă pe care am văzut-o vreodată, decorată cu foarte mult rafinament și bun-gust. M-am îndrăgostit de firea tolerantă și de pofta de viață a locuitorilor din San Francisco, astfel că într-o zi l-am trimis pe Zvi să onoreze comanda de cărți făcută de o librărie ca să mă bucur în voie de o paradă gay și de un „festival al costumelor de piele" fără să-l aud bombănind tot timpul.

În 2001, am prezentat piesa în Hailey, Idaho, timp de două săptămâni, cu ajutorul unei celebrități hollywoodiene – Demi Moore. Demi și Bruce Willis jucau un rol important în Hailey după ce au cumpărat o fermă imensă în apropiere. Au cumpărat și un restaurant, de asemenea, Liberty Theater, căruia i-au asigurat o trupă de teatru permanentă, numită Trupa Nebunilor. Am stat în casa lui Demi din oraș, construită de Bruce Willis și menită să găzduiască colecția de păpuși a soției sale. Era o casă încântătoare, tipic americană, construită în stilul secolului al XIX-lea. Singurul lucru tulburător și cumva deranjant era tabloul în mărime naturală al lui Demi, care o înfățișa complet goală și însărcinată, așa cum pozase pe coperta revistei *Vanity Fair.*

Ne întâlneam aproape în fiecare zi cu Demi și cu cele trei fiice ale ei, bucurându-ne, în cele din urmă, de ajutorul actriței, care s-a implicat activ în regizarea piesei și în alegerea costumelor. În pauze, îi povesteam despre experiențele trăite, în timp ce ea îmi mărturisea greutățile întâmpinate în copilărie. Relația noastră s-a transformat într-o frumoasă prietenie, înnegurată ușor de o ceartă survenită la petrecerea organizată după încheierea ultimului spectacol ținut în oraș. Demi și Bruce (care se despărțiseră și aveau fiecare un

alt partener) organizaseră o petrecere fastuoasă în cinstea noastră la casa lor din oraș, iar eu îmi invitasem la petrecere și o bună prietenă, care locuia în Idaho. Îi explicasem că nu aveam voie să facem fotografii în casă, dar prietena mea a ignorat regulile. Când a aflat, Demi i-a cerut filmul.

Era o situație extrem de stânjenitoare. Mă simțeam vinovată pentru neplăcerea creată, nutrind sentimentul că abuzaserăm cumva de încrederea ei, cu atât mai mult cu cât îi eram recunoscătoare pentru ajutorul acordat producției noastre. Am reușit, în final, să rezolvăm lucrurile și să rămânem prietene.

Într-o seară, în timpul șederii noastre în Idaho, aveam să țin un discurs la Egyptian Theater din Boise. Când am ajuns, mi-am văzut cu uimire numele strălucind pe firmamentul teatrului alături de titlul discursului – *The Eva Schloss Story.* Mă simțeam copleșită de emoții când am intrat în sala ocupată de peste 800 de oameni. În timp ce așteptam încă sosirea publicului, sala a devenit neîncăpătoare pentru mulțimea de spectatori înțesați printre rândurile de scaune, dar și pe scara de incendiu. Mi-am ținut discursul sub „egida" poliției și a pompierilor sosiți și ei în sală ca să se asigure că evenimentul avea să se desfășoare fără incidente.

Eram impresionată și uimită, totodată, de interesul uriaș manifestat față de Holocaust de locuitorii unui stat rural aflat în vestul Statelor Unite. Când oamenii au strâns bani pentru construirea în Boise a unui parc memorial dedicat lui Anne Frank – Idaho Anne Frank Human Rights Memorial Park –, am fost încântată să plantez un copac, cum a făcut-o și Miep Gies.

Călătoriile întreprinse alături de producția piesei *And Then They Came For Me: Remembering the World of Anne Frank* s-au dovedit un adevărat dar pentru mine, oferindu-mi ocazia să întâlnesc oameni minunați și să cunosc experiențe tulburătoare, care m-au făcut să reflectez asupra propriului trecut. M-au ajutat, în mod deosebit, să comunic și să stabilesc o legătură puternică cu generațiile mai tinere. Mult mai recent, am avut prilejul să lucrez cu Nic Careem, un militant pentru pace și toleranță, cu origini britanico-musulmane, care m-a ajutat să prezint piesa în școlile din Marea Britanie, dar și în țări îndepărtate precum China.

În peregrinările mele, am cunoscut tineri dornici să sondeze complexitatea și emoțiile piesei, schimbându-și dramatic viziunea asupra lumii. Acest lucru a devenit cu atât mai evident în țările unde oamenii au trăit experiența unui regim despotic sau n-au reușit să facă pace cu propriile fantasme ale unui trecut bântuit de Holocaust.

Jenny Culank a fost primul producător britanic al piesei. Era director artistic la Classworks Theatre din Cambridge. Voia să regizeze piesa încă de când văzuse prima producție pusă în scenă de Susan Kerner la Gatehouse

Theatre din Londra. Am realizat împreună câteva producții fantastice alături de tineri din Marea Britanie. Apoi, în primăvara anului 2000, am primit un telefon din partea Muzeului „Anne Frank” din Amsterdam, prin care îmi spuneau că primiseră fonduri din partea Uniunii Europene și mă întrebau dacă puteam regiza piesa în Letonia, cu scopul de a îmbunătăți relațiile dintre letoni și ruși.

După ce s-a eliberat de sub dominația sovietică în 1991, Letonia făcea primele tentative de analizare a rolului jucat în timpul Holocaustului. Naziștii invadaseră și ocupaseră Letonia timp de patru ani, între 1941 și 1945, răstimp în care fuseseră uciși aproape toți evreii letoni. Pe lângă aceștia, zeci de mii de evrei din Germania și Austria au fost aduși în Letonia, unde și-au găsit sfârșitul, printre ei aflându-se și bunicul lui Zvi. Escadroanele naziste de pe teritoriul țărilor baltice presărau moartea în stânga și în dreapta. Unii soldați SS erau atât de traumatizați de crimele săvârșite, încât înalții ofițeri ai regimului nazist au propus gazarea prizonierilor ca pe o metodă de ucidere care să-i afecteze mai puțin. Mulți letoni împărtășeau însă vederile antisemite, implicându-se activ în săvârșirea genocidului.

Patruzeci și cinci de ani mai târziu, țările baltice abordau cu timiditate subiectul Holocaustului. Departamentul Internațional al Muzeului „Anne Frank” considera Letonia locul ideal pentru programul de abordare a Holocaustului în comunități unde subiectul era evitat.

Experiența s-a dovedit anevoioasă. La început, tinerii actori din distribuția piesei – șase fete letone și șase băieți ruși – nici nu știau de existența Holocaustului.

Pentru Jenny, experiența a fost cu atât mai tulburătoare cu cât familia ei, care emigrase în Marea Britanie, provenea dintr-o comunitate de evrei letoni.

— Le-am arătat o fotografie cu bunica mea letonă și nu înțelegeau cum e posibil ca o englezoaică să aibă rude letone. Au stat închiși în Uniunea Sovietică fără să știe ce se petrece în lumea largă.

Tinerii actori au stat cu Jenny timp de câteva săptămâni la o fermă izolată, unde au pregătit producția.

„La început, habar nu aveam dacă vor reuși să înțeleagă mesajul piesei sau dacă se vor putea contopi cu personajele interpretate. Le-am cerut să țină un jurnal, ca Anne, și m-au ascultat.”

Urma să mă alătur și eu, în scurt timp, echipei de producție, dar cam pe la mijlocul repetițiilor am primit un telefon de la Jenny, care m-a rugat să stau de vorbă cu tinerii actori. Nu știam ce-aș fi putut să le spun, dar toți erau dornici să mă cunoască și să vorbească cu mine, punându-mi întrebări și împărtășindu-ne poveștile.

Când m-am alăturat echipei, în august, Jenny mi-a spus că producția piesei

avea să fie una dintre cele mai bune creații ale sale. Letonia se afla printre țările prea puțin dornice să se confrunte cu trecutul lor și cu soarta hărăzită evreilor. Tinerii actori din distribuție se simțeau impresionați și tulburați să descopere un adevăr atât de crud.

Primul spectacol urma să aibă loc la Muzeul Evreiesc din Riga, sub oblăduirea președintelui Letoniei. Seara a debutat cu un mesaj de pace și toleranță exprimat de părinții actorilor ruși și letoni, care și-au dăruit unii altora câte un buchet de flori – gest cu totul impresionant într-o țară unde conflictele etnice sunt atât de puternice.

James Still, autorul piesei, se afla și el în sală și am urmărit cu toții desfășurarea intrigii teatrale – fără să înțelegem nimic din replici, dar conectându-ne cu povestea depănată pe scenă. La sfârșitul piesei, am ținut un discurs în fața publicului, copleșită, ca de obicei, de sentimentul uluitor că depănarea și împărtășirea poveștilor de viață pot schimba concepții și viziuni.

Știam că unii dintre spectatorii mai vârstnici cunoșteau oameni cu mâinile pătate de sângele evreilor uciși, sau poate erau ei înșiși implicați în uciderea evreilor. Dar cel mai tare m-a frapat întâlnirea cu un băiat din public, care n-a putut să-și recunoască obârșia evreiască. Stigmatul era mult prea puternic. Sper că mesajul pe care am încercat să i-l transmit – cel al mândriei de a fi evreu – a ajuns la urechile și la sufletul său.

După primul nostru spectacol ținut la Riga, am plecat cu Jenny și cu trupa de actori în Daugavpils, un oraș din sud-estul Letoniei, unde piesa s-a jucat într-o fabrică imensă, acum părăsită, unde se fabricau cândva țigări rusești. Țara se confrunta pe atunci cu o rată imensă a șomajului și cu mari probleme sociale. După spectacolul din Daugavpils, m-am despărțit de trupa tinerilor actori, urându-le succes în drumul lor prin viață. Piesa va continua să se joace la fiecare sfârșit de săptămână, timp de un an întreg, în diverse orașe din Letonia.

Înainte de a pleca din țară, am căzut pradă vechii mele pasiuni pentru obiectele de colecție și am vizitat câteva dintre magazinele de antichități din Riga. Într-unul dintre acestea, am găsit un vas din porțelan perfect conservat din perioada Jocurilor Olimpice organizate de Hitler la Berlin în 1936. Răsucind vasul de pe o parte pe alta, în timp ce vorbeam în germană cu vânzătorul, mi-am amintit vâltoarea vremurilor de atunci. M-am revăzut, împreună cu familia mea, în apartamentul nostru din Viena, ducând o viață tihnită, fără să știm ce avea să ne rezerve viitorul. Am plătit vasul și am plecat copleșită de gânduri – imaginându-mi drumul lung și anevoios pe care l-am parcurs prin lume în doar câțiva ani, dar și destinația la care încă nu am ajuns.

Jenny a realizat, de asemenea, o producție memorabilă a piesei *And Then They Came For Me* în Irlanda de Nord, în 1999, reunind în sală copii de

religie catolică și protestantă – lucru cu totul neobișnuit. Au privit spectacolul separat, fiecare în grupul lui, dar prezența lor în aceeași sală reprezenta un pas înainte.

În orice colț al lumii ne-am aflat, piesa s-a jucat cu sălile pline, în fața unui public impresionat până la lacrimi de intriga desfășurată pe scenă. Un singur om n-a înțeles piesa – Mutti.

După primul turneu din New Brunswick, m-am întors acasă cu o înregistrare video a spectacolului, pe care i-am pus-o mamei, convinsă că vom purta apoi o lungă discuție pe marginea producției. Dar nici n-a văzut bine primele imagini, că a și început să bombăne, încruntată și nedumerită:

„Dar ăsta nu e Heinz. Și nici ăsta nu e Pappy. Nimic nu aduce cu noi.”

În timp ce povestea se derula pe ecran, Mutti devenea tot mai agitată și mai supărată. În perioada aceea, era din ce în ce mai confuză și nu înțelegea nici în ruptul capului de ce îi asemănam cu noi pe actorii de pe scenă – când nimic nu semăna cu familia noastră. Am realizat cu tristețe că, în ciuda experiențelor trăite împreună și a călătoriei întreprinse prin viață, bătrânețea ridica un obstacol între noi, iar eu va trebui să fac următorii pași fără ea.

27
Mutti

Discursurile ținute în public mi-au transformat, fără îndoială, viața, eliberându-mi personalitatea din lanțurile timidității și schimbând, în același timp percepția pe care cei din jur o aveau despre mine. Mai ales, pe cea a mamei.

În timp ce le vorbeam oamenilor, Mutti stătea adesea în primul rând sau în spatele meu, privindu-mă cu adorație și venerație. Îmi dădeam prea bine seama că o făceam să se simtă mândră și că aprecia, în sfârșit, harurile cu care natura mă înzestrase. Nu aveam doar o fire „practică” și „dibace”. Descoperea acum aluatul din care eram plămădită cu adevărat.

Cu excepția vremurilor tulburi trăite la Amsterdam imediat după încheierea războiului și a resentimentelor pentru că nu mi-a fost alături după sarcina pierdută, Mutti și cu mine am avut o relație extrem de strânsă, dar în ochii ei eram încă „micuța Evi”.

Când ai mai mulți copii, e aproape inevitabil ca, văzându-i cum cresc, să nu-i etichetezi în funcție de personalitatea ce începe ușor-ușor să se contureze, numindu-i „rebelul” sau „sportivul”. De multe ori, copiii nu pot să sufere sau nu sunt de acord cu etichetele atribuite de părinții lor.

În familia noastră, Heinz interpreta rolul personajului inteligent și sensibil, hărăzit cu o fire artistică. Eu eram prototipul fetiței sportive și robuste, înzestrată cu mâini dibace și iscusite. Heinz era într-adevăr inteligent, sensibil și talentat, dar, odată cu trecerea timpului, tindeam să cred că natura mă înzestrase cu talente ascunse, rămase neexplorate și neapreciate uneori de Mutti.

Când i-am vizitat pentru prima oară pe bunicii mei la Darwen după război, am auzit-o pe Mutti spunându-i bunicii Helen că „Eva va fi o bună croitoreasă când se va face mare, pentru că are mâini dibace”. Gândul mă înspăimânta. „Nu vreau să fiu croitoreasă”, îmi spuneam în sinea mea. Mai târziu, sfătuindu-se cu Otto, m-au îndrumat spre arta fotografiei – o carieră fascinantă, pe care am agreat-o de la bun început. Cu toate acestea, încă mă irita faptul că Mutti le spunea celor din jur că nu eram înzestrată cu o fire intelectuală.

În primii ani după moartea lui Otto, Mutti părea complet pierdută și deprimată, dar încetul cu încetul a început să-și revină. Stătea mai mult timp cu noi, păstrându-și totuși casa din Elveția. Otto îi cumpărase o căsuță în

Edgware, la o azvârlitură de băț de a noastră, dar nu voia să locuiască acolo. Își clădise o nouă viață în Elveția și își făcuse mulți prieteni acolo. Participa la reuniuni și evenimente găzduite de Universitatea Vârstei a Treia (U3A) și pleca în excursii în Italia.

A continuat să se implice în activitatea Muzeului „Anne Frank” din Amsterdam și în cea a Fundației „Anne Frank” din Elveția, care controla drepturile de autor pentru publicarea jurnalului. Odată cu trecerea timpului, dezaproba uneori direcția abordată de fundația elvețiană. Împărtășea concepția lui Otto legată de cheltuirea prudentă a banilor și de păstrarea unei imagini simple și palpabile a moștenirii lăsate de Anne – în concordanță cu spiritul jurnalului. După moartea lui Otto, Mutti considera că prezența ei la întâlnirile organizate de administratorii fundației nu era mereu apreciată, simțindu-se din ce în ce mai marginalizată.

În ciuda acestui fapt, a continuat să țină corespondența cu sute de oameni care îi scriau, dornici să afle cât mai multe lucruri despre Anne și despre Otto. Maldăre de scrisori își așteptau răspunsul, iar Mutti își îndeplinea misiunea cu același devotament cu care o făcuse alături de Otto.

Dar nu ne neglija nici pe noi, jucând un rol activ în viața noastră – și nu doar a noastră, ci și în cea a unor oameni pe care nu-i cunoștea prea bine. Și dacă nu era de acord cu ce făceai, ți-o spunea verde în față.

„Dacă voiai să vorbești cu cineva care să te asculte în tăcere – fără să-și exprime părerea –, atunci Fritzi nu era persoana potrivită”, spune vărul meu, Tom.

Pe atunci, Tom divorțase de curând și locuia în Elveția. Petrecea foarte mult timp cu Mutti, purtând discuții lungi și ascultând-o în timp ce îl învăța cum să-și facă ordine în viață.

„Nu știam pe ce cale s-o apuc în viață și Fritzi, deși pasionată de artele frumoase, mă sfătuia să aleg o profesie bine plătită, cu perspective atrăgătoare.”

Era exact sfatul pe care l-ar fi dat mama. Greutățile vieții o învățaseră să fie cât se poate de practică, sfătuindu-te să alegi cariere care să-ți ofere un trai decent și o existență tihnită.

Spunea exact ce gândea și, pentru că soarta oamenilor nu o lăsa indiferentă, punea multe întrebări și cerea informații amănunțite. Uneori, prea multe și prea amănunțite. Îmi scria epistole lungi, povestindu-mi tot ce făcea și dorind să afle tot ce se petrecea în viața mea. Aveam trei fete de crescut acasă, conduceam un magazin de antichități și vorbeam deseori cu Mutti la telefon în răstimpul dintre vizitele noastre frecvente. Cu alte cuvinte, nu aveam timp să scriu scrisori lungi – dar spune-i asta lui Mutti!

„Aș vrea să-mi scrii mai mult”, se plângea ea, făcându-mă să mă simt

vinovată cum numai o mamă o poate face, „și să-mi răspunzi la toate întrebările. Aș vrea să-mi răspunzi la fiecare întrebare în parte ca să...”

Otto a scris cândva că eu și Mutti aveam o relație foarte strânsă: „Eva îi povestește totul – despre afacerea, pasiunile, viața privată și cea socială. Iar mama vrea să afle fiecare amănunt în parte, punând nenumărate întrebări și oferind sfaturi atunci când e cazul. Singura nemulțumire o constituie corespondența...”

Descrie apoi nerăbdarea cu care Mutti aștepta scrisorile, „verificând cutia poștală ori de câte ori venea poștașul și stând cu sufletul la gură până la sosirea unei scrisori”. Își făcea griji pentru că scrisorile din Anglia ajungeau abia după șase zile, în timp ce epistolele din America veneau doar după trei zile. „Dacă ținea o scrisoare în mână, toate temerile dispăreau ca prin minune.”

Mama era obsedată de scrisori, lucru pe care îl putem vedea din volumul imens al corespondenței sale.

Nu regret faptul că nu i-am răspuns la toate întrebările – multe dintre ele se refereau la lucruri mărunte, cum ar fi, de exemplu, cele legate de masa de prânz – dar regret că n-am vorbit mai mult despre experiențele cu adevărat importante trăite împreună.

Gândindu-ne la dramele prin care ne-a fost dat să trecem, poate părea ciudat faptul că am evitat să vorbim despre ele. La început, ne-am canalizat energia asupra dorinței de a supraviețui primelor zile negre de după război, reclădindu-ne viața fără prea mult entuziasm. Apoi am plecat în Anglia și m-am căsătorit, iar Mutti a devenit soția lui Otto. După aceea, n-am mai găsit niciodată momentul potrivit. O priveam din exterior și vedeam că se simțea fericită și împlinită alături de Otto. Poate că același lucru îl vedea și ea, privindu-mă din afară. Niciuna dintre noi n-a sondat adâncurile, refuzând să vorbească despre suferința ce încă ne măcina sufletul.

Cea mai mare surpriză pe care mi-a oferit-o scrierea acestei cărți a fost descoperirea unei comori inestimabile păstrate cu sfințenie de Tom: vrafuri de scrisori scrise de părinții mei bunicilor înainte și după război. Nu le citisem niciodată nici măcar nu știam de existența lor –, dar când i-am spus lui Tom că scriam această carte, a început să mi le dea treptat, trimițându-mi-le, mai întâi, prin poștă, apoi aducându-mi-le personal într-o cutie mare de pantofi.

Tremuram de emoție citind rândurile scrise de părinții mei. Tinzi să crezi că nu vei uita niciodată momentele trăite alături de cei dragi, dar, odată cu trecerea anilor, amintirile încep să se piardă în negura timpului. Acum, Pappy și Mutti prindeau viață în aceste epistole, dând glas propriilor cuvinte, așternute uneori în slove scrise cursiv, alteori în litere gotice, aproape indescifrabile sau bătute la mașină pe foi subțiri de hârtie. Le descopeream

tainele cu ochii în lacrimi, uluită și gâtuită de emoție: da, așa erau în realitate. Iar eu uitasem asta.

Am redat deja chintesența acestor scrisori în paginile cărții mele, dar, privind tabloul per ansamblu, îmi dau seama că îmi pun sub semnul întrebării anumite premise legate de viața noastră. Descopeream, de exemplu, universul încântător pe care părinții noștri ni l-au oferit la Amsterdam, chiar și după ocupația germană. Evitau, firește, anumite subiecte din cauza cenzurii, dar, în ciuda acestui lucru, scrisorile lor trădau faptul că duceam o viață de familie cât mai normală cu putință. Singura aluzie a mamei la invazia nazistă o găsim ascunsă printre rânduri, atunci când spune că situația precară în care ne aflam „nu-i permite să-i dăruiască tatei *mai mulți copii*”, deși el își dorea asta cu ardoare.

Mai târziu, după întoarcerea noastră la Amsterdam de la Auschwitz, Mutti îi scrie deseori bunicii Helen, împărtășindu-i durerea pierderii lui Pappy și a lui „Heinzerl” (micul ei Heinz) și eforturile de a-și stăvili lacrimile, încercând, de dragul meu, să fie cât mai curajoasă cu putință.

Într-o altă scrisoare, îi mărturisește că, în timp ce se îndrepta spre sinagoga din Amsterdam, împreună cu Otto și Henk, fostul meu prieten, își dorea ca, în locul lor, să se afle fiul ei.

Citindu-le gândurile așternute pe hârtie, îmi simțeam sufletul pustiit și frânt. De ce nu ne-am împărtășit niciodată sentimentele? Cum de nu mi-am dat seama că și mama suferea la fel de mult ca și mine? Am fost mereu convinsă că nu-mi percepea freamătul lăuntric, dar în scrisorile trimise bunicii Helen îi mărturisea că îmi înțelegea prea bine suferința și mânia pe care o revărsam adesea asupra ei, dar se străduia să-mi fie și tată, și mamă, și frate – toate laolaltă.

Cât îmi doresc să vorbesc acum cu Mutti despre toate astea! Nu mai pot să dau timpul înapoi ca să purtăm această discuție, dar pot să mă consolez cu gândul că, apropiindu-ne de pragul bătrâneții, a avut prilejul să petreacă timpul cu copiii și nepoții mei – strănepoții ei. Toți s-au dovedit o bucurie în viața ei.

În anii ‘80, Zvi și cu mine am cumpărat o casă de vacanță în apropierea comunei Mougins din sudul Franței. Ne-am îndrăgostit de această zonă încă de prima dată când am vizitat-o la recomandarea doamnei Hirsch – stăpâna pensiunii de pe Chichele Road. Am cumpărat o căsuță cu două camere, transformată în locuință dintr-o crescătorie de păsări, căreia i-am adăugat cu timpul alte două camere. Aici ne-am petrecut multe concedii și vacanțe de vară.

Familia noastră începea acum să se extindă. În 1985, Jacky ne-a dăruit prima nepoțică – Lisa, o fetiță frumoasă și inteligentă, pe care o iubesc și

acum ca pe ochii din cap. La nunta ei petrecută de curând, Lisa l-a rugat pe Zvi s-o conducă la altar și, privindu-i cum mergeau braț la braț, am izbucnit cu toții în lacrimi.

Trei ani mai târziu după nașterea Lisei, a venit pe lume și frățiorul ei. După trei fiice și o nepoată, apariția unui băiețel în viața noastră s-a dovedit o bucurie nețărmurită. Speram ca Jacky să-i dea numele tatei – Eric.

— De fapt, mă gândeam să-i spun Robert, mi-a mărturisit ea, spre marea mea dezamăgire.

Probabil că Jacky mi-a citit tristețea pe chip. Eram cu ea în sala de nașteri și, după ce l-a adus pe lume, l-a ridicat în brațe ca să-l vedem cu toții.

— Acum, dacă îl privesc mai bine, îmi dau seama că nu seamănă cu un Robert, a spus apoi. Ci mai degrabă cu un Eric.

Eric era un băiețel blond, cu o fire veselă și senină, care reușea să cucerească inimile tuturor fetelor sau femeilor ce-i ieșeau în cale. Acum este un tânăr blond și chipeș, care reușește să frângă la fel de multe inimi.

Câțiva ani mai târziu după nașterea lui, în 1992, Caroline, fiica mea cea mare, ne-a dăruit un al doilea nepot – pe Alexander. Alex este înalt și inteligent, tandru și sensibil. Studiază matematica la Universitatea din Oxford, iar într-o bună zi – sunt convinsă de asta! – va reuși să rezolve o ecuație complicată și va schimba complet lumea.

Apoi cele două fiice ale Sylviei, Sophie și Ella, au apărut și ele în familia noastră în 1993 și 1996. Deși sunt încă adolescente, putem vedea deja că au moștenit pasiunea noastră pentru artele frumoase. Vin deseori la noi și ne împărtășesc ultimele lor realizări. Sophie adoră să-și perfecționeze germana cu noi, iar Ella ne recită ultimele poezii învățate.

Când copiii erau mici, petreceam toate verile la Mougins, bălăcindu-ne în piscină, plimbându-ne cu barca, mâncând înghețată și jucându-ne pe plajă. Începeam ziua cu o ceașcă de ceai în pat, iar Zvi ne obliga pe toți să mâncăm câte un morcov pentru că era bun, credea el, pentru gingii. Eu mă jucam apoi cu cei mici, în timp ce Zvi ne zâmbea și ne făcea cu mâna, citind – uneori cu câte un copil în poală – *Financial Times* sau *The Economist.* Mutti ne privea de pe șezlong, încântată să-și aibă familia alături. După masă, trăgeam cu toții un pui de somn la umbră și apoi le dădeam să mănânce copiilor câte un biscuit din renumita mea cutie portocalie cu biscuiți – gustări de care ei se plângeau mereu că erau vechi și râncede. (E adevărat că, după experiențele de la Auschwitz, nu arunc niciodată mâncarea. Când un grăunte de zahăr adunat de pe jos a fost cândva un deliciu, n-ai cum să strâmbi nasul la resturile de mâncare.) Seara, le pregăteam apoi o ciorbă de pește.

Am cunoscut, firește, ca orice familie, suișuri și coborâșuri, dar mă bucur că Mutti a avut parte de o viață lungă și a văzut cum verigile lanțului din

profeția tatei au devenit indestructibile.

Natura a înzestrat-o pe Mutti cu o constituție de fier. Cu excepția unei histerectomii suferite la Amsterdam, la scurt timp după sfârșitul războiului, a fost rareori bolnavă. În timpul unei vacanțe petrecute la Mougins, a avut un accident, prinzându-și mâna în șezlong. Am reușit cu greu s-o eliberăm, printre țipete sfâșietoare de durere, iar când am dus-o, în cele din urmă, la spital, am aflat că avea trei degete rupte. În loc să rămână la noi, a insistat să se întoarcă singură în Elveția, așa cum plănuise de la bun început.

Ceva. mai târziu, în timp ce traversa strada din apropierea casei sale din Birsfelden, a fost lovită de un tramvai. Accidentul îi putea fi fatal, dar Mutti era puternică și și-a revenit. Toate aceste incidente deveneau însă îngrijorătoare, făcându-ne să ne gândim serios la viitorul ei, așa că am rugat-o să vină și să locuiască cu noi, la Londra.

M-a ascultat și a venit, dar n-a reușit să se adapteze – trăia de ani buni în Elveția și îi era dor de casa și de prietenii ei. „Sunt fericită în apartamentul meu cu Otto”, îmi spunea ea. „Când sunt acolo, îi simt prezența alături.”

Am fost de acord s-o lăsăm să se întoarcă în Elveția, dar am angajat o menajeră de origine poloneză care să aibă grijă de ea. Lucrurile au mers bine un timp, apoi Mutti a început să protesteze, plângându-se de faptul că trebuia să stea cu o femeie străină în timp ce toată familia ei locuia în Anglia. A venit din nou la noi, dar neputându-se adapta, s-a întors iar în Elveția.

Timp de câțiva ani, Mutti a tot călătorit de colo colo, locuind uneori cu noi, alteori în Elveția, perioadă în care mă duceam s-o văd la fiecare sfârșit de săptămână.

În cele din urmă, mi-am dat seama că începea să aibă probleme cu memoria și că nu mai putea să aibă grijă de ea.

În 1995, Mutti s-a mutat definitiv în Anglia și a locuit cu noi în Edgware. La scurt timp, am început turneul prin lume cu piesa *And Then They Came For Me*, lăsând-o pe mama în grija lui Elizabeth Ravasio cât timp eram plecată. Elizabeth ne-a spus, în cele din urmă, că ar fi mult mai ușor pentru toată lumea dacă Mutti s-ar muta în casa ei, aflată la o azvârlitură de băț de locuința noastră.

Elizabeth s-a dovedit o prietenă de nădejde pentru mama în ultimii ei ani, oferindu-i multă dragoste și atenție. Pe atunci, problemele de memorie deveneau tot mai acute, iar Mutti era tot mai confuză. La un moment dat, când cineva a venit să-i ia un interviu despre Otto, a căzut mult timp pe gânduri, părând să scotocească prin sertarul cu amintiri, și, în final, singurul lucru pe care și l-a amintit a fost „capul lui mult prea mic”.

Știind cu toții cât de mult îl iubise pe Otto și cât de importantă fusese, pentru amândoi, relația lor, a fost dureros să vedem că îl uitase aproape cu

totul.

Apoi, într-o seară, Elizabeth și Mutti s-au hotărât să se ducă la cinema ca să vadă *Titanicul* cu Leonardo di Caprio și Kate Winslet în rolurile principale. Rolul unei bătrâne care retrăiește momentele cumplite ale catastrofei, amintindu-și dramele și moartea celor dragi, s-a dovedit o experiență traumatizantă pentru Mutti. S-a întors acasă vădit tulburată și agitată. Lua pastile de dormit de mulți ani, iar în seara aceea, cred că a luat prea multe. Trezindu-se mai târziu ca să se ducă la toaletă, s-a împiedicat, amețită, de cordonul halatului său și a căzut, rupându-și piciorul. Nu era deloc o priveliște plăcută – femurul îi perforase pielea, iar doctorii de pe ambulanță au fost nevoiți s-o transporte în brațe până la Salvare, în timp ce urla de durere.

La spital, și-a mai revenit puțin, dar, în urma căzăturii, a suferit mai multe atacuri cerebrale minore. Medicii mi-au spus că în cazul bătrânilor care sufereau un atac cerebral le suspendau administrarea de perfuzii, lăsându-i să moară. Eram conștientă de faptul că Mutti nu mai avea mult de trăit – dar propunerea mi s-a părut revoltătoare.

— Nici vorbă de așa ceva! le-am ripostat, mânioasă. Mama a supraviețuit ororilor de la Auschwitz. N-am de gând s-o las să moară acum de foame. Vom aștepta să i se împlinească sorocul.

Nici prin gând nu-mi trecea să-i las pe cei de la NHS (National Health Service) să-i curme viața mamei, o supraviețuitoare a Holocaustului. Ideea înfometării oamenilor mi se pare și astăzi la fel de revoltătoare, și nimic nu mă poate convinge – nici măcar părerile avizate ale medicilor – că pacienții nu realizează ce li se întâmplă. Cred mai degrabă că este o soluție mult mai ieftină și mai convenabilă pentru spitale.

Contrar opiniilor medicale, Mutti și-a revenit suficient de mult încât să fie trimisă pentru recuperare la un spital murdar din partea locului, unde personalul nu părea să acorde prea multă atenție pacienților. Hotărâte să n-o lăsăm să-și sfârșească zilele într-un loc ca acela, Elizabeth și cu mine am luat-o acasă.

Timp de câteva luni, am îngrijit-o amândouă, hrănind-o cu linguriță și transportând-o pe brațe și, deși era evident că sănătatea ei era tot mai șubredă, și-a trăit ultimele zile înconjurată de cei dragi. În ciuda faptului că abia mai putea să vorbească și stătea ghemuită în pat, îmi amintesc că ochii i-au licărit de bucurie când i-am adus-o pe Ella, mezina familiei, iar fetița s-a cuibărit în pat, lângă ea.

Mutti s-a stins din viață în 1998, la vârsta de nouăzeci și trei de ani. A traversat grozăviile și istoria secolului XX. S-a născut în sânul unei familii numeroase, într-o perioadă în care Imperiul Habsburgic stăpânea o mare parte din Europa, apoi a supraviețuit Primului Război Mondial și Holocaustului. A

trecut prin schimbări și împrejurări pe care puțini și le pot imagina, păstrându-și însă firea generoasă, umană – și arțăgoasă. Mai presus de toate, a făcut tot ce i-a stat în putință să-mi ofere o viață fericită și împlinită, canalizându-și întreaga energie asupra acestei misiuni. A fost cea mai bună mamă din lume, fără ajutorul căreia n-aș fi putut supraviețui niciodată.

Câteva luni mai târziu după moartea lui Mutti, am plecat cu Elizabeth într-o călătorie în Japonia, țară care manifestase mereu un interes aparte pentru povestea lui Anne Frank. Am vorbit în fața unui public numeros, fascinat de istoria jurnalului, iar Expoziția „Anne Frank”, care a prezentat multe obiecte personale ale familiei Frank, trimise în Japonia cu această ocazie, s-a bucurat de un număr-record de vizitatori. Pentru că Mutti a fost soția lui Otto, povestea familiei mele a reprezentat și ea un capitol al expoziției – alături de câteva dintre tablourile lui Heinz –, lucru ce-mi conferea o bucurie nemărginită.

Am stat în Japonia mai bine de o lună și, în timp ce cutreieram întinderile acestei țări frumoase, mă gândeam adesea la misiunea extrem de importantă pe care Otto și Mutti și-au asumat-o și au încercat toată viața s-o ducă la bun sfârșit. Niciunul dintre ei nu credea în viața de apoi, dar amândoi au înfăptuit opere de caritate și au răspândit pretutindeni în lume mesajul toleranței și al compasiunii. Amândoi ar fi fost încântați să vadă trandafirul Anne Frank cultivat în Japonia, ale cărui petale fragile își schimbă culoarea din roz în portocaliu înainte de a se veșteji și de a cădea.

28
Spre noi orizonturi

„Povestea lui Anne Frank ne învaţă o lecţie crudă de viaţă – cea a consecinţelor pe care trebuie să le suportăm când îi denunţăm pe cei din jur...”

Poate că fiecare individ în parte învaţă o lecţie cu totul diferită din poveştile Holocaustului. Omul cu care vorbeam îşi ispăşea pedeapsa la închisoarea Wormwood Scrubs – una dintre cele mai renumite puşcării din Marea Britanie. Acceptase să participe la, un proiect organizat de Fundaţia „Anne Frank”, pe o durată de două săptămâni, şi ne explica acum ce învăţase din această experienţă.

Fundaţia a fost invitată pentru prima oară să participe la programele de reeducare a deţinuţilor în anul 2002 de directorul închisorii Reading, în încercarea de a combate rasismul şi crimele motivate de ură. În comunităţi închise, dominate de conflicte rasiale şi religioase, dar şi de homofobie, lucrurile pot scăpa uşor de sub control. De atunci, peste 22 000 de deţinuţi au fost integraţi în programe de reeducare, iar în 2011 expoziţia a fost organizată în paisprezece închisori şi instituţii educaţionale pentru delincvenţa juvenilă.

Programul presupune instruirea unui grup de deţinuţi, care se oferă să lucreze ca voluntari la organizarea şi prezentarea evenimentului Anne Frank. Travelling Exhibition, împărtăşindu-şi, de asemenea, propriile experienţe de viaţă şi opiniile legate de ură şi intoleranţă. Pentru că nimeni nu sare în ajutorul oamenilor închişi în penitenciare, m-am implicat de la bun început în acest program extraordinar. La sfârşitul celor două săptămâni, Steve Gadd, coordonatorul proiectului, îmi organizează o sesiune de discursuri ţinute în faţa deţinuţilor, cărora îmi împărtăşesc propriile-mi experienţe. Nu pot să vorbesc în cadrul fiecărei expoziţii în parte, dar discursurile ţinute în închisori îmi oferă, fără urmă de îndoială, multe satisfacţii şi împliniri, având cu toţii foarte multe lucruri de câştigat de pe urma acestor evenimente.

Dacă stai bine să te gândeşti – şi mulţi evită s-o facă –, închisorile sunt locuri respingătoare, unde ar fi mai bine să nici nu calci vreodată. De-a lungul anilor, în care am vorbit în faţa unui public extrem de variat, din diverse instituţii, am fost nevoită să înfrunt propriile idei preconcepute referitoare la oamenii care ajung în închisori. Am cunoscut persoane ale căror vieţi erau lipsite de speranţă cu mult înainte de a comite o crimă – şi asta mă face să-mi doresc să-i fi ajutat mai devreme, scutind, astfel, societatea de consecinţele unui act sângeros şi de costurile detenţiei lor. Am realizat, încetul cu încetul,

că poți să înțelegi personalitatea complexă a unui criminal, fără să ignori crima în sine.

Acum, m-am obișnuit cu zgomotul porților din metal, cu zăngănitul cheilor și cu tabloul zidurilor înalte, datorită cărora o vizită la închisoare devine o experiență unică și tulburătoare, dar la început, eram nervoasă și speriată.

Dincolo de zidurile înalte din piatră ale închisorii Durham, se aflau unii dintre cei mai periculoși criminali din Anglia. Era cu neputință să nu le simt privirile pătrunzătoare cu care mă urmăreau prin ferestruicile înguste, în timp ce un gardian încuia o serie de porți masive din metal, conducându-mă prin curtea interioară spre una dintre aripile închisorii.

Prima dată când m-am dus la Durham, am străbătut cu trenul, timp de trei ore, unele dintre cele mai: frumoase privelişti din Anglia. Când trenul a intrat în gară, am văzut, înălțându-se semeață în zare, Catedrala Durham, o adevărată bijuterie arhitecturală, care, în ciuda maiestuozității sale uluitoare, n-a reușit să-mi abată gândurile de la faptul că aveam să mă întâlnesc cu cele mai periculoase femei din țară. Mă întrebam ce vor spune despre povestea mea și dacă vom reuși să ne înțelegem unele pe altele.

Era o închisoare de maximă securitate și, chiar după atâta amar de vreme, mă simțeam la fel de stânjenită de fiecare dată când gardienii îmbrăcați în uniforme îmi făceau percheziție corporală. Firește, de această dată – îmi spuneam în gând – aveau grijă să nu introducem în închisoare obiecte sau substanțe interzise, precum chei sau droguri, nu să mă închidă într-un lagăr de concentrare.

Gillian Walnes, directorul executiv al Fundației „Anne Frank”, a ezitat mult până să îndrăznească să mă întrebe dacă vreau să le fac o vizită deținuților din închisoare, gândindu-se că sârma ghimpată și prezența paznicilor îmi vor reaminti de Auschwitz. Am asigurat-o că totul va fi bine, dar abia în acel moment am realizat că acele două experiențe nu aveau nimic în comun. Nu doar locurile sunt cu totul diferite, ci și motivul pentru care oamenii sunt închiși acolo – deținuții din penitenciare își ispășesc pedeapsa pentru crimele comise, în timp ce familia mea a fost închisă pe nedrept, pentru o vină imaginară.

Paznicul m-a condus într-o sală mare de sport, luminoasă, unde mă așteptau spectatoarele îmbrăcate în haine de stradă, împreună cu instructorii lor. Pe drum, am zărit-o pe Rosemary West, închisă pe viață pentru rolul pe care îl jucase într-unul dintre cele mai răsunătoare cazuri de crime în serie din Marea Britanie. Știam că înfăptuise crime și acte de tortură, motiv pentru care mă bucuram că se îndrepta spre bibliotecă, și nu spre sala unde aveam să-mi țin discursul. Ce-aș fi putut să spun în fața unei persoane închise pentru acte de sadism și violență?

Mi-am ocupat, nervoasă, locul în sală și am ascultat discursul de prezentare. Îmi concepeam în minte diverse formule introductive, dar, în final, m-am hotărât să trec direct la subiect.

— Unele dintre voi aveți sufletul încărcat de ură, le-am spus. Deoarece cunosc prea bine acest sentiment, vreau să vă transmit un mesaj.

Am început să le descriu viața din Viena.

— Eram o familie fericită, dar fericirea noastră nu avea să dăinuie mult...

Apoi le-am povestit despre perioada petrecută la Amsterdam și despre deportarea la Auschwitz.

La început, deținutele păreau plictisite sau ușor curioase – cântărindu-mă din cap până în picioare ca să vadă dacă povestea mea merita ascultată. În sală, domnea acum o liniște mormântală.

— Nu știu cum am scăpat cu viață, mi-am continuat eu disertația. Și pentru mine este im mister. Nu știu nici *de ce* am supraviețuit. Fratele meu era mult mai talentat decât mine. Și cu toate astea, eu sunt cea care a scăpat cu viață...

Mi-am dat seama că aceasta era chintesența mesajului pe care voiam să-l transmit spectatoarelor mele – pentru că eu am reușit să supraviețuiesc, aveau să reușească și ele.

— Nu trebuie să ne pierdem speranța nici atunci când viața pare sumbră. Trebuie să aveți voința și puterea de a vă schimba viața și să înfăptuiți ceea ce vreți să înfăptuiți.

Apoi exponatele ce constituiau obiectul Expoziției „Anne Frank” mi-au captat atenția și mi-am amintit ziua aceea din 1986, când Ken Livingstone mi-a îndreptat, fără să vreau, pașii spre o nouă direcție.

— Această expoziție mi-a schimbat viața, am conchis eu, și sper că o va schimba și pe a voastră.

M-am așezat din nou pe scaun și, sorbind dintr-un pahar cu apă, am așteptat întrebările auditoriului meu. M-am întrebat pentru o clipă ce avea să se întâmple dacă nimeni nu-mi va adresa nicio întrebare – dar mâinile au început să se ridice în aer și întrebările să curgă nestăvilite – despre viața și convingerile mele, dar și despre puterea de a merge mai departe.

Mi-am dorit vreodată să fac pace cu vreun nazist? m-a întrebat cineva. „Nu, dar nimeni nu mi-a cerut-o vreodată”, i-am răspuns. Credeam în Dumnezeu? Am urmat ședințe de consiliere psihologică? „Nu, dar mi-ar fi prins bine”, am recunoscut eu. Expoziția avea oare vreun rol pozitiv?

— Da, am răspuns. Vedeți cât de periculoasă este discriminarea. Aveți nevoie de curaj ca să luați atitudine atunci când vă confruntați cu nedreptatea. Trebuie să dați glas adevărului și dreptății. Mai târziu, în funcție de asta, ați putea lua alte hotărâri în viață.

Aceste femei nu mai erau acum doar niște deținute fără nume – căpătaseră

o individualitate proprie și aveau o poveste unică de viață. Unele erau condamnate pentru implicare în traficul cu droguri. Cele mai multe erau victimele violenței domestice și ispășeau pedepse pentru că au luat atitudine împotriva bărbaților care le-au supus ani întregi abuzurilor și violenței.

— Mi-am ucis soțul, mi-a mărturisit Evelyn, o femeie înzestrată cu arta oratoriei, pe care am cunoscut-o în timpul unei vizite la una dintre închisorile din Londra.

Sinceritatea ei debordantă m-a luat prin surprindere, dar soarta i-o împărtășesc multe alte femei. Am ținut o lungă corespondență cu ea.

Am cunoscut multe victime ale nedreptății și erorilor judiciare. Când m-am întors de la Durham, am primit o scrisoare de la o deținută condamnată și apoi eliberată prin recurs într-un caz mult mediatizat. Mi-a scris o scrisoare tulburătoare, mulțumindu-mi pentru discursul ținut și pentru experiențele de viață împărtășite, care „m-au învățat că – indiferent cât de grea este viața – vei reuși să supraviețuiești dacă ai voința s-o faci... Deși sunt încă în închisoare, sper ca într-o bună zi să-mi recapăt libertatea. Mă agăț cu disperare de luminița de la capătul tunelului. Cuvintele tale mi-au dăruit speranța și puterea de a merge mai departe.”

Toate femeile pe care le-am cunoscut s-au corelat cu povestea mea în diverse moduri. În timpul unei vizite făcute recent în închisoarea Downview din Surrey, m-am bucurat de susținerea unei lesbiene atunci când le-am povestit despre persecuțiile îndurate sub regimul nazist de membrii comunității gay, dar și de încurajările și mulțumirile unei membre a grupului Irish Traveller[16] după ce le-am descris drumul spre Auschwitz în marfarurile încărcate cu țigani. Știam că una dintre femeile din public supraviețuise genocidului din Rwanda[17], unde pieriseră mai mulți membri ai familiei sale. Mă asculta în tăcere, fără să-mi pună vreo întrebare, dar sper că îmi simțea solidaritatea.

Discursurile ținute în închisorile de bărbați mi-au oferit o experiență cu totul diferită, dar impactul exercitat de Expoziția „Anne Frank” a fost la fel de puternic. În timpul vizitei din decembrie 2011 la închisoarea Wormwood Scrubs, unul dintre deținuți, Mark, mi-a mărturisit că „tematica discursului nu m-a atras la început, dar acum îmi dau seama cât este de importantă, deoarece seamănă foarte mult cu sclavia și dramele trăite de oamenii de culoare”.

Un alt deținut, Paul, condamnat pentru crimă, în ciuda pledoariilor sale de nevinovăție, susține că „mi-am analizat cazul pe toate fațetele, cât și tot ce mi s-a întâmplat în viață. Dar tematica disertațiilor tale plasează totul într-o altă perspectivă”.

La sfârșitul discursului, David Redhouse, directorul adjunct al închisorii, a asemănat penitenciarul cu un curcubeu, deoarece mai bine de jumătate din

deținuții de la Wormwood Scrubs sunt negri. Există, de asemenea, și un procent ridicat de prizonieri musulmani, dar și de alte religii. Ne-a atras atenția să nu urmăm calea ușoară a „ignorării modului de viață al semenilor noștri” și să nu căutăm țapi ispășitori, mai ales în vremuri de restriște.

Citind aceste rânduri, poate că vă spuneți – da, sună bine, dar chiar ajută la ceva?

De câte ori mă întreb asta, mă gândesc la Faith, care a fost instruită ca ghid al expoziției în perioada detenției și acum lucrează la Fundația „Anne Frank”.

— Când ești la închisoare, te lași cuprins de disperare, spune ea. Cum o să mai ies de aici? te întrebi fără încetare. Cum vei mai reuși să-ți reclădești viața afară? Îți analizezi faptele din trecut și te întrebi ce poți face în viitor – dacă ți se va oferi o altă șansă. Trebuie să-ți asumi responsabilități, susține ea. Să-ți analizezi valorile, să dăruiești empatie celor din jur, plămădiți dintr-un aluat diferit față de tine, și să fii uman.

În afară de publicul din închisori, mai am un public cu totul diferit: copiii din școli. Spre deosebire de prizonieri, drumul lor prin viață se află abia la început, dar, în ciuda diferenței mari de vârstă dintre noi, ne putem identifica adesea cu problemele celuilalt.

Tinerii sunt bântuiți adesea de faptul că sunt diferiți de ceilalți și nu se pot integra în societate. Ei înțeleg prea bine consecințele periculoase ale hărțuirii și violenței în școli – iar povestea mea scoate și mai mult în relief aceste consecințe. Se luptă cu autoritățile, se ceartă cu părinții și au senzația că viața e sumbră și lipsită de speranță – exact așa cum o percepeam și eu.

Îmi croiesc povestea în funcție de trecutul și de vârsta lor. Încerc să-i cruț pe cei mici de detaliile înspăimântătoare ale vieții din lagăr, dar, de obicei, ei sunt cei care vor să afle toate amănuntele sinistre.

„Dar de ce paznicii nu mureau și ei gazați atunci când deschideau ușile camerelor de gazare? Cum se evapora gazul?” m-a întrebat, insistent, un băiețel de opt ani.

În clasele cu elevi majoritar musulmani, trebuie să le explic evenimentele istorice petrecute cu mult înaintea Holocaustului, dar copiii mă ascultă mereu cu multă atenție.

Dornici să abordăm subiectul Orientului Mijlociu, mă întreabă uneori de ce soldații evrei ucid copii palestinieni. Încerc să le răspund cât mai obiectiv cu putință, oferindu-le cât mai multe informații și expunându-mi punctul de vedere. Le explic că în acele părți ale lumii se poartă un război crâncen și, deși nu vor să ucidă civili și copii, se mai întâmplă uneori ca soldații să curme și vieți nevinovate atunci când caută teroriști ascunși în casele oamenilor de rând.

În școlile generale din cartierele sărace, le vorbesc despre scopul pe care

trebuie să-l găsești în viață, despre puterea de a trece peste vitregiile sorții și despre posibilitatea de a-ți croi o existență frumoasă, în ciuda greutăților presărate în cale.

Îmi prezint discursurile în școli particulare și de stat, în școli religioase și internaționale. Copiii sunt diferiți unii de alții și reacționează în diverse moduri, dar oriunde merg, întâlnesc mereu tineri receptivi, dornici să-mi capteze povestea și mesajul – și acest lucru îmi conferă speranță în viitorul omenirii.

29
Întoarcerea la Auschwitz

Lagărul în care m-am întors în ianuarie 1995 era la fel de rece, de înnegurat și de sumbru cum mi-l aminteam.

Nu era prima oară când mi se cerea să mă întorc acolo, dar am refuzat de fiecare dată. Acum, membrii unei echipe de filmare din Olanda m-au rugat să-i însoțesc la Auschwitz pentru realizarea unui scurtmetraj despre experiențele trăite acolo înainte de deschiderea lagărului pentru lumea întreagă în cadrul unei ceremonii internaționale organizate cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la eliberare. Prima reacție a fost să refuz din nou.

— Am fost convinși că acesta va fi răspunsul pe care ni-l veți da. Dar nu vreți să vă mai gândiți câteva zile? m-au întrebat ei.

După încheierea discuției purtate la telefon, am stat de vorbă cu Zvi. Mutti n-a vrut niciodată să se mai întoarcă acolo, spunând că nu vede rostul acestei vizite, cu excepția retrăirii unor amintiri înspăimântătoare. Știam că alți supraviețuitori au acceptat să se întoarcă și au trăit senzația că „au închis complet cercul”, ca să folosim o sintagmă des întâlnită astăzi.

Poate că întoarcerea la Auschwitz îmi va conferi posibilitatea de a face pace cu trecutul. Dacă îl voi vedea din nou aievea, și nu doar în visele cumplite din toiul nopții, îmi voi recăpăta, poate, liniștea sufletească, iar fantasmele trecutului vor înceta să mă mai bântuie. Am acceptat propunerea și am pornit la drum împreună cu Zvi.

Nici n-am ajuns bine la porțile de la Birkenau, că am și simțit cum spaima mi se cuibărește în suflet. Turnurile de pază se înălțau înspăimântătoare în dimineața rece și mohorâtă de iarnă, în timp ce străbăteam tăcuți zăpada în drum spre lagăr.

Încă de cum am ajuns acolo, Zvi a început să plângă în tăcere – era o experiență mult prea covârșitoare pentru el. Eu *nu* mai puteam să plâng, căci nu mai aveam lacrimi. „E la fel de înfiorător ca și atunci”, mi-am spus în gând.

Gardul din sârmă ghimpată, îndoit pe alocuri și fără curent electric, împrejmuia încă locurile. Lagărul se întindea acum în depărtare, pustiu și nemărginit. În 1944, fiecare zonă era înconjurată de garduri și străjuită de paznici.

Câteva barăci stăteau încă în picioare, dar multe dintre clădirile din lemn dispăruseră, năruite, poate, de vreme și putregai. I-am arătat lui Zvi drumul

principal și barăcile mărginite cu paturi de scânduri. Era întuneric și umed înăuntru, cum a fost mereu. I-am povestit lui Zvi de noaptea în care m-am trezit în timp ce un șobolan îmi ronțăia degetele de la picioare.

M-am dus apoi să văd toaletele prevăzute cu scânduri găurite pe post de WC-uri. Am simțit cum stomacul mi se întoarce pe dos, amintindu-mi cât de tare uram să stau pe ele, în timp ce supraveghetoarele *Kapos* defilau pe lângă noi. Am schițat un zâmbet amar gândindu-mă la sfatul lui Pappy de a nu mă așeza pe toaletele publice infestate cu bacterii.

Am străbătut împreună întinderea lagărului, urmând șinele de cale ferată ce se opreau în dreptul camerelor de gazare și al crematoriilor. În locul acestora, se înălțau maldăre de cărămizi rămase în urma clădirilor aruncate în aer de naziști în speranța că vor putea astfel să-și ascundă crimele. Priveliștea îmi era cu totul străină – camerele de gazare și crematoriile erau mereu ascunse de restul lagărului, deși nu puteam nega realitatea crudă întruchipată de coșurile mereu fumegânde, de cenușa ce se așternea peste noi zi și noapte și de mirosul inconfundabil ce plutea în aer.

Ne-am oprit pentru câteva clipe și am citit un fragment din *Povestea Evei*. Apoi am plecat.

Nu simțeam nici pace. Nici senzația cercului complet închis. Simțeam doar prezența copleșitoare și împovărătoare a miilor de oameni – bunici, părinți, copii și prunci – care pieriseră pe aceste ținuturi poloneze. Uciși zi de zi, an de an, timp de patru ani – mi-era greu să cred că au ajuns în rai. Cândva, oameni cu nume, vieți și identități proprii, acum anonimi pierduți în uitare.

Pe drumul de întoarcere, am văzut că lucrările de renovare începute înainte de ceremonia de comemorare erau în plină desfășurare. Ani de-a rândul, lagărul de la Auschwitz-Birkenau zăcuse învăluit în tăcere în spatele Cortinei de Fier, puțini oameni trecându-i pragul. Acum era îmbrăcat în straie noi, ca o adevărată atracție turistică de talie internațională. Diverse indicatoare le arătau vizitatorilor locurile ororilor – camerele de gazare, baraca evreilor ungari, spitalul. Am rămas complet fără grai când am ajuns în fața unui bufet cu autoservire nou construit. Muncitorii stăteau la mese, râzând, vorbind și bând ciocolată caldă. Zvi a tresărit, înfiorat, când cineva i-a oferit ceva de mâncare.

„Nu”, a răspuns, ducându-și, scârbit, mâna la gură. „Cred că mi se face rău.”

Eu aveam senzația că trăiesc un vis ciudat.

Am urmărit mai târziu ceremonia transmisă la televizor și am ascultat discursul impresionant al lui Elie Wiesel:

„Deși știm că Dumnezeu e milostiv, Te rugăm, Dumnezeule Mare, să nu ai milă de cei care-au creat acest loc! Amintiți-vă procesiunea nesfârșită a copiilor, care se pierd, tăcuți, înspăimântați și frumoși, în noapte!” a continuat

Wiesel, un supraviețuitor al lagărului de la Auschwitz, un scriitor de succes și un laureat al Premiului Nobel pentru Pace. „Unul singur ne-ar putea sfâșia sufletul”, a adăugat, zdrobindu-ne inima cu adevărul spuselor sale. „Dar niciunul dintre ei n-a reușit să le frângă sufletul ucigașilor.”

Apoi marii lideri ai lumii au depus coroane de flori, spunând că asemenea lucruri n-ar trebui să se mai întâmple vreodată.

— Dar se întâmplă, i-am spus lui Zvi. Se întâmplă chiar acum în diverse părți ale lumii.

Milioane de oameni vizitează Auschwitz-ul în fiecare an, croindu-și drum prin lagăr, cu căștile la urechi, în timp ce ascultă informațiile oferite de un ghid. Am cunoscut oameni, unii chiar evrei, care vizitează lagărele de concentrare, declarându-se încântați de senzațiile provocate de ideea morții și a grozăviilor înfăptuite acolo. Gândul îmi provoacă fiori, chiar dacă îi încurajez pe tineri să viziteze lagărele în scop educativ.

Încălțămintea, valizele și părul victimelor, expuse la muzeul de la Auschwitz, vor putea fi păstrate pentru totdeauna, dar lagărul construit de naziști se va nărui, în cele din urmă, sub imperiul vremii și al stihiilor naturii, iar Auschwitz-ul se va preface într-o întindere fetidă de pământ, acoperită de muște, bătută de soarele torid al verii și îngropată iarna sub troiene de zăpadă. Cine știe ce amintiri vor mai dăinui peste ani și ani? Este doar un loc. Dacă vreau să transmit mai departe experiențele trecutului și speranțele legate de viitor, trebuie să mențin vie amintirea oamenilor.

Timp de mulți ani, am evitat să mai pun piciorul în Austria și în Amsterdam, pentru că nu voiam să-mi amintesc momentele fericite trăite în trecut alături de Mutti, Pappy și Heinz. În cele din urmă însă, la sfârșitul anilor ‘70, m-am întors la Viena împreună cu Zvi și cu fiica noastră, Sylvia. Austria era la fel cum mi-o aminteam, fermecându-mă, fără să vreau, cu oamenii ei surâzători și relaxați, cu mâncarea și băutura delicioase, dar și cu zilele însorite petrecute la țară. Am cutreierat împreună Viena, ducând-o pe Sylvia la Palatul Schönbrunn, prin grădinile căruia am alergat și m-am jucat cândva. Aș fi vrut să-i duc să vadă casa unde am crescut alături de Heinz, dar memoria mi-a jucat deodată feste, învăluind adresa în mantia uitării. În ciuda căutărilor mele prin sertarele ferecate ale minții, mi-a fost cu neputință să mi-o amintesc, deși știam prea bine drumul spre Lautensackgasse. Când am ajuns acasă, mi-am amintit imediat adresa. Poate că psihicul meu încerca să mă protejeze, astfel că n-am mai încercat niciodată să revăd casa.

De atunci, am mai fost în Austria de câteva ori, gândindu-ne, la un moment dat, chiar să cumpărăm un apartament acolo, dar frumusețea amintirilor din copilărie n-a reușit niciodată să înlăture teama și anxietatea întâmplărilor trăite mai târziu.

Acum pot să-mi recunosc și să-mi declar obârșia austriacă, dar timp de mulți ani am negat orice legătură cu patria-mamă. Când oamenii mă întrebau de unde vin, le spuneam că sunt olandeză.

Locul pentru care simt însă o afinitate cu totul aparte este Amsterdamul. Cât a trăit Otto, nu l-am vizitat prea des, dar după moartea lui, asumându-mi un rol mult mai activ în acțiunile desfășurate de Fundația „Anne Frank", am început să călătoresc în Amsterdam, tot mai des. Orașul îmi stârnește mereu amintiri din trecut; ochii îmi înoată în lacrimi de fiecare dată când pun piciorul pe aeroport, gândindu-mă cât de mult i-ar fi plăcut lui Heinz să se întoarcă aici și cum destinul i-a refuzat această șansă. Locurile îmi provoacă sentimente contradictorii, dar mă simt legată de prietenii mei olandezi și, dacă nu mi-aș fi întemeiat o familie la Londra, aș fi rămas aici pentru tot restul vieții. În afară de munca desfășurată în cadrul Fundației „Anne Frank", m-am implicat cu entuziasm și în activitățile Muzeului Mișcării Olandeze de Rezistență. Am donat mai multe lucruri, printre care tablourile lui Heinz, pașaportul lui și al tatei, cât și uniforma rusească pe care am primit-o după ce-am fost eliberată de la Auschwitz, piese ce au devenit exponate permanente ale muzeului.

Uniforma a fost cât pe ce să ajungă din nou în Rusia. În ianuarie 2010, am fost invitată la Moscova ca să mă întâlnesc cu unii dintre soldații care au eliberat lagărul Auschwitz-Birkenau în 1945. În cadrul unei conferințe de presă, le-am arătat ziariștilor uniforma, povestindu-le cum am ajuns în posesia ei și cum am purtat-o tot drumul prin Ucraina, străbătând apoi apele mărilor spre Marsilia și ajungând, în cele din urmă, la Amsterdam.

— Grozav! mi-a spus unul dintre organizatorii ruși, cu un licăr vesel în ochi. Dar cred că uniforma ar trebui să rămână, ca piesă de muzeu, aici, la Moscova.

— Iar eu cred că aveți destule uniforme sovietice, i-am răspuns. Permiteți-mi, așadar, să nu mă despart de ea!

Lăsând gluma la o parte, mă simțeam recunoscătoare pentru șansa de a le mulțumi personal soldaților care eliberaseră lagărul. În amintirile mele, erau niște tineri înalți și voinici, îmbrăcați în uniforme groase de iarnă ca niște blănuri de urs. Acum, purtau amprenta anilor, având părul cărunt, umerii gârboviți și purtând ochelari și etalându-și cu mândrie pe sacouri medaliile câștigate pe câmpul de luptă.

I-am întrebat ce sentimente au trăit atunci când au ajuns la Auschwitz și dacă s-au așteptat vreodată să găsească asemenea lagăre ale morții, presărate încă cu supraviețuitori înfometați și zdrențuiți.

— Nu, a fost cumplit, mi-a răspuns unul dintre ei. Eram doar niște băiețandri. Eu aveam numai optsprezece ani. Am găsit și alte lagăre precum

cel de la Auschwitz. Dar văzuserăm deja multe alte orori.

În timp ce înaintau prin Rusia și Polonia, soldații ruși fuseseră martorii unor scene înspăimântătoare – iar Auschwitz-Birkenau era doar unul dintre ele.

Când am plecat de la Moscova, în minte îmi răsunau cuvintele soldatului: Holocaustul este singurul masacru din istorie sau este doar o grozăvie printre multe altele? Prin intermediul lui Otto și apoi prin activitățile desfășurate în cadrul Casei „Anne Frank” și al Fundației „Anne Frank”, am ajuns să cunosc multe cazuri de genocid, de crime și acte de discriminare, și fiecare dintre ele a reprezentat, fără doar și poate, o experiență cumplită pentru cei care le-au trăit. Cu toate astea, cred că încăpățânarea și înverșunarea naziștilor de a șterge de pe fața pământului orice urmă a poporului evreu – cât și dorința multor oameni de rând de a le face pe plac – nu au seamăn în întreaga istorie a omenirii. Dar eu nu văd lucrurile prin prisma unui istoric. Pot doar să vă împărtășesc experiențele personale și să vă povestesc cum am reușit să supraviețuiesc.

30
Epilog

Azi-noapte, stăteam cu ochii pe pereți și mă întrebam ce final să dau poveștii mele. Peste treizeci de ani, nu va mai exista niciun supraviețuitor al Holocaustului, de aceea cartea mea este o scrisoare adresată generațiilor viitoare.

Sper ca, într-o bună zi, cu mult după moartea mea, să ajungă în mâinile cuiva, care va descoperi, cu uimire și stupoare, o lume dispărută. O lume în care oamenii erau persecutați pentru că erau evrei – sau negri, țigani, musulmani sau homosexuali –, o lume ce va părea ridicolă, inumană și revoltătoare, la fel cum ni se pare astăzi negoțul de sclavi din trecut.

Este o speranță deșartă, ați putea crede. Gândiți-vă la ororile ce se petrec acum, pretutindeni în lume! La incertitudinile cu care ne confruntăm la tot pasul și la conflictele stârnite între diverse religii.

Sunt o fire pragmatică, dar și optimistă. Când mă urc în autobuzul din nordul Londrei, observ numeroase familii ai căror membri provin din diverse grupuri etnice. Am fost nevoită să-mi privesc până și propria familie cu alți ochi și să realizez că nimic nu mai e cum a fost cândva. Nu m-aș fi căsătorit niciodată cu un bărbat de altă religie decât cea iudaică, iar căsătoria uneia dintre fiicele noastre cu un bărbat ne-evreu ne-a provocat multă amărăciune. Dar vremurile s-au schimbat și oamenii se contopesc tot mai mult unii cu alții, iar acest lucru este de bun augur.

Acum, când vizitez școlile, observ că elevii acordă tot mai puțină atenție locurilor de baștină ale colegilor lor. Îi agreează sau nu ca indivizi, dar simpatiile sau antipatiile nu se bazează pe culoarea pielii sau pe religia acestora.

Viața într-un univers unde toată lumea găsește „un loc” sub soare nu este un ideal înălțător pentru mine – ba, dimpotrivă, reprezintă una dintre marile dileme ce mi-au bântuit gândurile de-a lungul timpului.

Pe 14 februarie 2012, am primit, în cadrul unei ceremonii organizate la Palatul Buckingham, Ordinul Imperiului Britanic pentru munca depusă în slujba Fundației „Anne Frank” și a altor misiuni caritabile înfăptuite în numele Holocaustului. Prin această distincție deveneam „Membru al Imperiului Britanic”. Dar chiar și după șaizeci de ani de stat la Londra, încă nu știu unde mi-este locul în lume și cărui meleag îi pot spune „acasă”.

Am văzut lumina zilei în Austria, apoi am devenit o refugiată apatridă, ca,

în final, identitatea să-mi fie redusă la un număr tatuat pe braț. După război, Aliații au hotărât ca evreii să nu fie tratați ca un grup etnic de sine stătător, motiv pentru care am devenit din nou „austrieci” (integrați, printr-o coincidență stranie, în aceeași oală cu naziștii care ne-au persecutat și ne-au considerat cândva niște „dușmani ai poporului”). N-am obținut niciodată cetățenia olandeză, iar câțiva ani mai târziu, ani ajuns în Marea Britanie, unde nu mi-am închipuit niciodată că îmi voi întemeia o familie.

Am trăit vremuri tulburi când întreaga Europă era măcinată de conflicte stârnite de ideologiile fascismului și ale comunismului, dar și de conceptul libertății, distrugând ultimele vestigii ale vechii ere imperiale. Iar eu acceptam acum distincția arhaică a unui imperiu de mult apus.

Îmi vine să zâmbesc ori de câte ori îi aud pe oameni vorbind despre conflictele necontenite iscate în alte părți ale lumii, ca țările Africii, comparate cu modul „civilizat” cu care soluționăm problemele în Europa. Nu cu mult timp în urmă, Europa nu era deloc un tărâm „civilizat”, vă asigur de asta.

Cartea mea vă deapănă o parte din amintirile acelor vremuri, dar nu evocarea lor ar trebui să constituie o prioritate pentru noi, ci schimbarea lucrurilor în bine.

Acest gând m-a frapat în mod deosebit în timpul unei vizite făcute în Argentina, cu vreo doi ani în urmă, cu ocazia primei aniversări a Casei „Anne Frank”, înființată la Buenos Aires. Cunoșteam, firește, politica Argentinei de a le oferi adăpost naziștilor după război, cât și povestea multor oameni de rând, care își pierduseră familiile în timpul celei mai recente dictaturi militare din țară. Crâmpeie din istoria agitată a Argentinei mi se derulau prin minte în timp ce mi se oferea o distincție în fața biroului Evei Peron, aflat într-o sală a parlamentului. (O altă Eva mult mai controversată decât mine.) Am ținut un discurs plin de ardoare în fața unui public extraordinar, printre care se afla și un grup al Mamelor din Plaza Mayo, militante curajoase ale dreptății cerute in numele copiilor uciși de junta militară. Am vorbit, de asemenea, și în fața a 100 de ofițeri din forțele armate, navale și aeriene, dornici să semneze un acord prin care toți cadeții înrolați în armată urmau să viziteze Casa „Anne Frank”.

Dar mai presus de toate, pentru că speranțele mele stau în mâinile tinerilor, marea victorie repurtată în Argentina a fost semnarea de către ministrul educației a unui acord prin care Holocaustul avea să fie introdus în programa școlară.

În vară, ambii mei nepoți au vizitat Africa alături de câteva organizații caritabile. Poate că Otto Frank și munca lui neobosită în folosul semenilor noștri au transmis generației tinere din familia noastră dorința de susținere și

ajutorare a umanității, deși știu prea bine că voința de a contribui la binele omenirii este o trăsătură comună a tinerilor de astăzi.

Da, trebuie să organizăm zile și ceremonii comemorative, dar viața merge mai departe, iar eu am fost mereu o persoană activă. Nu putem trage cortina, căci spectacolul trebuie să continue.

Povestea mea a cunoscut cumva încununarea cu ocazia împlinirii a șaizeci de ani de la nunta mea cu Zvi, aniversare sărbătorită la Londra în sânul majorității oamenilor pe care i-ați cunoscut în paginile cărții mele. Era o zi frumoasă și senină de septembrie când Zvi și cu mine am fost întâmpinați în salon de acordurile melodiei *What A Wonderful World,* interpretată de Lisa, strănepoata noastră.

Străbătusem cercul complet. Mă simțeam copleșită de emoție să mă aflu alături de fiicele noastre, de nepoții noștri, de vărul meu, Tom, căruia îi povestisem, pe când avea zece ani, ororile trăite în lagăr, de Jan Rosenbaum, băiețelul care îmi înseninase zilele întunecate din Amsterdamul postbelic, de Anita, prima mea prietenă de la Londra, de Elizabeth, bona, apoi partenera mea de afaceri și, în final, prietena care a îngrijit-o pe Mutti până la sfârșitul vieții, de Dienke și Jan Eric, care au adus pentru prima oară Expoziția „Anne Frank” în Marea Britanie; de Jenny Culank și Nic Careen, producătorii piesei *And Then They Came For Me,* de Erika și Teresin de la Casa Anne Frank din Amsterdam; de familia lui Zvi din Israel – și chiar și de Harold, un prieten din Statele Unite, ale cărui povești încântătoare despre cazinourile și cursele de porci frecventate împreună dezvăluiau faptul că nu sunt un monument al virtuții și nicio voce autorizată să țină prelegeri despre viață.

Am crescut într-o lume departe de a fi frumoasă, dar am reușit să-mi croiesc o viață presărată cu multă dragoste și bucurie. Singurul meu regret îl constituie faptul că n-am putut s-o împărtășesc cu Pappy și cu Heinz.

După experiența acumulată în cei peste douăzeci și cinci de ani de discursuri și prelegeri ținute în fața unui public numeros și diversificat, intuiesc multe dintre întrebările pe care mi 1e pun oamenii, dar asta nu înseamnă că am toate răspunsurile.

Acum câteva luni, la sfârșitul unui discurs ținut în fața unei clase de elevi, o fetiță somaleză, cu ochi negri și pătrunzători, a ridicat, șovăitoare, mâna și m-a întrebat:

— Credeți că s-ar mai putea întâmpla așa ceva?

Nu știu răspunsul la această întrebare, dar poate îl cunoașteți voi. Se va mai întâmpla vreodată așa ceva? Sper că nu.

Mulțumiri

Deși ne-am bucurat de susținerea morală a multor oameni, care ne-au încurajat să scriem această carte, am dori să le mulțumim în mod deosebit celor care ne-au îndrumat în căutările noastre, precum Karen Tessel, de la Muzeul Mișcării Olandeze de Rezistență, profesorul Dienke Hondious, de la Universitatea din Amsterdam, Teresien da Silva și Erika Prins, de la Casa „Anne Frank” din Amsterdam.

Îi suntem, de asemenea, deosebit de recunoscători lui Tom Greenwood, care ne-a trimis multe scrisori de familie, permițându-ne să le reproducem în paginile acestei cărți și ne-a împărtășit propriile amintiri.

Le mulțumim Gaiei Banks, de la Sheil Land, și Fenellei Bates, de la Hoddef & Stoughton, pentru încrederea acordată și ajutorul lor neprecupețit.

Vrem, de asemenea, să-i mulțumim lui Zvi Schloss pentru implicarea sa în toate discuțiile pe marginea subiectelor abordate în carte, pentru răbdarea cu care a citit fiecare manuscris în parte, cât și pentru susținerea necondiționată oferită de-a lungul anilor în cazul multor altor proiecte.

Eva Schloss-Geiringer și Karen Bartlett

Index

Aberdeen – 227
Alexander (nepot, Alexander Margolis, fiul lui Caroline) – 251
Amsterdam – 10, 54, 60, 67, 69, 71, 76, 80, 89, 102, 135, 145
  Coloana Henneicke – 170
  greva generală – 67, 68
  Iarna Foametei – 148
  „vânătorii de evrei” – 170
  Lyceum – 160
  Cartierul Râurilor – 52
  procesul trădătorilor care i-au predat pe evrei naziștilor – 145, 171
  And Then They Came For Me – 235, 245, 253, 272
  Casa „Anne Frank”, Amsterdam – 224
  Casa „Anne Frank”, Buenos Aires – 271
  satul Anne Frank pentru persoanele strămutate – 225
  antisemitismul – 12, 101, 183,
  „soluția finală” vezi și Holocaustul – 71, 126
  ghetouri – 49, 71, 107
  Holocaust vezi și Holocaustul – 106, 117, 126, 147, 187, 210, 219, 225, 236, 239, 242, 262, 268
  În Letonia – 186, 243, 244, 245
  ascensiunea naziștilor la putere promovată de NSB – 56
  Steaua lui David – 76, 143, 219
Argentina – 271
Auschwitz-Birkenau – 101, 105, 115, 118, 125, 135, 137, 265, 267, 268
  Crematoriile – 98, 101, 120, 125
  camerele de gazare – 106, 107, 113, 119, 122, 125
  supraveghetoarele Kapos – 101, 109, 116, 264
Ballantyne, Jack – 232
Banca Reglementelor Internaționale – 112
Beatrix, regina Olandei – 215 Bergen-Belsen – 97, 135, 153
  prințul Bernhard – 65
Braams, Miep (asistentă olandeză și informatoare nazistă) – 171
Breda – 67
  domnul Broeksma (membru al Rezistenței) – 79
Buchenwald – 97

Buddeberg, Heinrich – 210
Careem, Nic – 242
Centrul pentru refugiați, Bruxelles – 49
Chamberlain, Neville – 50
Churchill, Winston – 64
Culank, Jenny – 242
Czopp, Ninni – 160
da Silva, Teresin – 273
Dachau – 183, 184, 185
Darwen – 193
Herr și *Frau* Deutsch – 47
Dias, Vaz – 158
Dijk, Ans van – 172
Dollfuss, Engelbert – 33
Închisoarea Downview – 260
Dubbelman, Jan Eric – 224
Închisoarea Durham – 257
Muzeul Mișcării Olandeze de Rezistență – 273
Edgware Antiques – 221
Ella (nepoată, Ella Yaron, fiica Sylviei) – 252
Ellen (prietena lui Heinz Geiringer) – 62
The Eternal Jew – 68
Povestea Evei – 229
Faurisson, Robert – 210
Frank, Anne – 59, 105
Frank, Edith – 139
Frank, Elfriede (Fritzi, fostă Geiringer) – 16
Orde van Oranje-Nassau – 215
Franz Joseph de Austria – 34, 142
Freud, Sigmund – 14
Fundația „AnneFrank” – 208, 215
Geiringer, Blanca (mătușă paternă) – 27, 36
Geiringer, David (bunicul patern) – 16
Geiringer, Elfriede (Fritzi), născută Markovitz (mama) – 16
Geiringer, Erich (tata) – 13, 17
Geiringer, Heinz (frate) – 20
Geiringer, Hermine (bunica paternă) – 16
Geiringer & Brown – 29
Gemmeker, Albert Konrad – 91
Gestapoul – 76, 90

Gies, Miep – 153
Gino (iubitul lui Fritzi Geiringer) – 28
Goebbels, Josef – 34
Goodrich, Frances – 209
Marea Criză Economică – 29, 53
Greenwood, Otto (unchi) – 26
Greenwood, Sylvi (mătușă, născută Markovitz) – 26
Greenwood, Tom (văr) – 26
domnul Gunning – 152
Haan, Jannes – 171
Hackett, Albert – 209
Haganah – 187
Hailey, Idaho – 241
Imperiul Habsburgic vezi și Imperiul Austro-Ungar – 32
Harold (prieten) – 272
Hassel, Elizabeth – 91,
Heinemann, Truda – 152
Hellman, Lillian – 209
Henk (prieten) – 168
Henneicke, Wim – 170
Hepburn, Audrey – 211
Heydrich, Reinhard – 71
Hilda (menajeră) – 24, 163
Himmler, Heinrich – 98, 125, 126
Hirsch, George – 92
doamna Hirsch (proprietara unei pensiuni) – 177
Hitler, Adolf – 32, 34, 37, 52, 57, 128, 136, 144
    incapacitatea de a intra la Academia de Arte Frumoase din Viena – 22
Hondius, Dienke – 224
Höss, Rudolf – 64, 112, 118
Houthuijs, Wim – 172
IG Farben – 97, 129
Jaap (patronul studioului foto) – 169
prințesa Juliana – 64
Kasselman, Wendy – 239
Katee-Walda, Gerada – 82, 155, 171
Kennedy, John F. – 211
Kent, Evelyn – 229
Kerner, Susan – 235, 237, 242
Klein, Judith – 239

domnișoara Klompe – 77, 79, 83, 86
Kloss, Litty – 37
Klug, Bee – 234
Koord, Janny – 54, 105, 135
Kristallnacht – 49
Kurocikin, Pavel – 131
Le Blanc, Jacky – 44
doamna Le Blanc – 46
Lederman, Barbara – 236
Lederman, Susanne – 61, 105
Levie, Herman de – 134
Levin, Meyer – 209, 230
A Light in the Darkness – 232
Lindberg-Salomon, Paula – 174
Livingstone, Ken – 9, 225, 259
Lueger, Karl – 31, 32
Mahler, Gustav – 14
Margolis, Alexander (nepot, fiul lui Caroline) – 251
Markovitz, Helen (bunica maternă) – 29, 37, 40, 56
Markovitz, Rudolf (bunicul matern) – 17, 29, 37, 40, 56
Markovitz, Sylvi (numele de fată al mătușii Sylvi) – 26
Martin (prieten din copilărie) – 26, 44
Mauthausen, lagăr de concentrare – 154 domnul Mendoza – 69
Mengele, Josef – 100, 121, 124
Minni (verișoară) – 114, 116, 123, 127
vasul *Monowai*, HMS – 145
Moore, Demi – 241
Mussert, Anton – 56, 65
Muzeul Național al Libertății – 240
Nederlandse Unie (NU) – 65
NSB (Partidul Național-Socialist din Olanda) – 56, 170
Nurnberg, Andrew – 229
Opekta – 60
Oświęcim – 100
Pactul de Oțel – 49
domnul Peck – 179
Pfaffhausen – 218
Powers, Barbara – 232
Presser, Jacob – 91
Prins, Erika – 273

Ravasio, Elizabeth – 221, 232, 253
Redhouse, David – 261
Reitsma, Floris – 84
domnul Reitsma – 84
doamna Reitsma – 84, 149
Rommel, Erwin – 81
Roosevelt, Eleonor – 209
Rose, Alma – 106
Rosenbaum, Jan – 272
Rosenbaum, Martin – 151, 161
Rosenbaum, Rosi – 54, 149
Roth, Heinz – 210
Schaap, Pieter – 172
Schiele, Egon – 14
Schloss, Caroline Ann (fiică) – 202, 251
Alexander Margolis, fiu – 251
Schloss, Jacky (fiică, mai târziu Jaqueline Hovelsen) – 11, 220
Lisa Heiler, fiică – 251
Eric Hovelsen, fiu – 251
Schloss, Meier – 183
Schloss, Shlomo – 182
Schloss, Sylvia (fiică) – 207, 212, 227
Schloss, Zvi (soț) – 178, 179
Schnitzler, Arthur – 14
Schönerer, Georg von – 32
Schuschnigg, Kurt von – 33
Scott, Selina – 231
Seyss-Inquart, Arthur – 65, 68
Silvia, Teresin da – 272
Silverberg, Ed – 236
Simons, Branca – 172
Soetendorp, David – 234
Sophie (nepoată, Sophie Yaron, fiica Sylviei) – 252
Stalin, Joseph – 138
Stielau, Lothar – 210
Still, James – 235, 236, 244
Turnbull – 198
Suijk, Cor – 210, 224
Svastica – 33, 34, 184,
Sinagogi – 49

Szaynok, Wanda – 111
Troțki, Lev – 14
Tratatul de la Versailles – 17
Wagner, Otto – 22
Walnes, Gillian – 234, 258
Conferința de la Wannsee – 71
West, Rosemary – 258
Wiesel, Elie – 265
Wilhelmina, regina Olandei – 64
Willis, Bruce – 241
Winter, Rootje De – 139
Woman's Hour – 231
Yaron, Ella (nepoată, fiica Sylviei) – 252
Yaron, Sophie (nepoată, fiica Sylviei) – 252
Yvette (franțuzoaică, prizonieră la Birkenau) – 131
Zita de Bourbon-Parma, împărătească – 19
Zyklon B – 97, 129, 135

Note

[1] Prințesa Zita de Bourbon-Parma – 1892–1989 – a fost soția împăratului Carol I al Austriei, fiind, așadar, ultima împărăteasă a Austriei, regină a Ungariei și a Boemiei. (n.tr.)

[2] Otto Koloman Wagner – 1841–1918 – a fost un arhitect și un planificator urban austriac. (Împăratul a folosit gara de două ori.)(n.tr.)

[3] Taverne de vinuri conduse de cultivatorii de struguri locali (n.tr.)

[4] Mișcare politică și culturală preconizând unirea tuturor popoarelor germanice într-un singur stat apărută în secolul al XIX-lea (n.tr.)

[5] Poze în nuanțe cafeniu-închis (n.tr.)

[6] Joc cu mingea asemănător oinei (n.tr.)

[7] Personaj din cartea pentru copii *The Adventures of Poor Mrs. Quack*, de Thornton W. Burgess (n.tr.)

[8] Anexarea Austriei la Germania (n.tr.)

[9] Evreu (n.tr.)

[10] Doamnă, în lb. olandeză (n.tr.)

[11] The Amsterdam Lyceum – cel mai vechi liceu din Olanda înființat în 1917 de C.P. Gunning, rectorul instituției până în 1952 (n.tr.)

[12] Prizonier într-un lagăr de concentrare nazist desemnat de către gărzile SS pentru a supraveghea munca forțată a celorlalți prizonieri sau pentru a îndeplini sarcini administrative (n.tr.)

[13] Voce feminină cu registrul cel mai grav, cuprinzând aproximativ două octave (n.tr.)

[14] Sistemul de asistență medicală de stat din Regatul Unit (n.tr.)

[15] Ceremonie religioasă iudaică de trecere spre maturitate și primire ca membru al comunității, având loc la vârsta de 13 ani (n.tr.)

[16] Grup etnic itinerant, păstrător al tradițiilor irlandeze (n.tr.)

[17] În timpul genocidului din Rwanda din aprilie – iunie 1994 au fost masacrați între 800000 și 1 milion de etnici tutsi și etnici hutu. (n.tr.)